ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାଂପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତି ଓ ସମସ୍ୟା

(ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଡିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ)

ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା

କୈନ୍ଦ୍ରିକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ
ପ୍ରଥମ ପତ୍ର (FC-1)

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତି ଓ ସମସ୍ୟା

(ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଡିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ନିମନ୍ତେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ)

(ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ)

(Text Book Prescribed for students of Regular and Distance Education Programme for Diploma in Elementary Education)

ପ୍ରକାଶକ :

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡିଶା

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତି ଓ ସମସ୍ୟା (FC-1)
ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଡିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ନିମନ୍ତେ
ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡିଶା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଓ ମଞ୍ଜୁରୀପ୍ରାପ୍ତ
© ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ଓଡିଶା, କଟକ

ଲେଖକମଣ୍ଡଳୀ :

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଶାନ୍ତ କୁମାର ରଥ
ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ କିଶୋର ସ୍ୱାଇଁ
ସୁଶ୍ରୀ ଲିପିକା ସାହୁ
ଶ୍ରୀ ତାପସ କୁମାର ନାୟକ
ଡଃ ନନ୍ଦକିଶୋର ଜେନା

ସମୀକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀ :

ଡଃ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ରଣା
ଡଃ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପ୍ରଧାନ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ : ୨୦୧୩ / ୩୦,୦୦୦

ଆର୍ଟପୁଲ :

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭା ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, ଡଗରପଡ଼ା, କଟକ-୨

ମୁଦ୍ରଣ :

ମାମା ପ୍ରିଣ୍ଟର, କଟକ

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୪୬ - ୦୦ (ଛୟାଳିଶ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର)

(Reproduction of the book in whole or in part in any form is published except with prior permission of the Publisher)

ମୁଖବନ୍ଧ

ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଉନ୍ନତ ମାନର ଶିକ୍ଷକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଜଣେ ଭଲ ଶିକ୍ଷକ କହିଲେ ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ଏପରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିଥାଉ ଯାହାଙ୍କଠାରେ ଶିକ୍ଷାଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷାର ଭିତ୍ତିଭୂମି ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଥିବ । ଏହା ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟରେ ବିଷୟଗତ ଜ୍ଞାନ ଓ ତାହାର ଶିକ୍ଷଣ ଶିକ୍ଷାଦାନ କୌଶଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଶେଷ ଧାରଣା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାର (NCFTE-2009)ରେ ଏହା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ସହିତ ଜଣେ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷକ (Total Teacher) ପ୍ରସ୍ତୁତି ଉପରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଏହାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଆମ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ନବୀକରଣ କରାଯାଉଛି । ସେହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁଯାୟୀ ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଛି । ଆମ ରାଜ୍ୟର DIET/DRC/ST Schoolମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଡ଼ିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ସ୍ୱ-ଶିକ୍ଷଣ ପୁସ୍ତିକା ଢ଼ଙ୍ଗରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକକରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସନ୍ନିବେଶ କରାଯାଇଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଧାରାବାହିକ ଶିକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ 'ତୁମ ପାଇଁ କାମ' ଦିଆଯାଇଛି । ସ୍ୱ-ମୂଲ୍ୟାୟନ ନିମନ୍ତେ 'ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା'ରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଦିଆଯାଇଛି । ତତ୍‌ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକକ ଶେଷରେ 'ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ' ଓ 'ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ'ର ତାଲିକା ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହା ଏକ ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ ସଂସ୍କରଣ । ଏଥିରେ ମୁଦ୍ରଣଗତ ତଥା ତଥ୍ୟଭିତ୍ତିକ ଭୁଲ ଥାଇପାରେ । ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପଢ଼ାଉଥିବା ପ୍ରଶିକ୍ଷକମାନେ ଏବଂ ଏହାକୁ ପଢୁଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଏଥିରେ ଥିବା ତ୍ରୁଟିବିଚ୍ୟୁତିକୁ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣିଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣଗୁଡ଼ିକରେ ଏଥିରେ ସଂଶୋଧନ/ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣାଯାଇ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରାଯାଇପାରିବ । ପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବା ଲେଖକ ଓ ସମୀକ୍ଷକମଣ୍ଡଳୀଙ୍କୁ ମୁଁ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ତରଫରୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ପଣ କରୁଛି । ଆଶା କରାଯାଏ, ଏହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଆମ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତର ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବ ।

ସଭାପତି

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ

ସୂଚୀ

କ୍ରମାଙ୍କ	ଏକକର ନାମ	ପୃଷ୍ଠା
ପ୍ରଥମ ଏକକ	ଶିକ୍ଷାର ଭିତ୍ତି	୧-୫୪
ଦ୍ୱିତୀୟ ଏକକ	ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା	୫୫-୮୨
ତୃତୀୟ ଏକକ	ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନା ବ୍ୟବସ୍ଥା	୮୩-୧୧୩
ଚତୁର୍ଥ ଏକକ	ଶିକ୍ଷା ଶିଶୁର ମୌଳିକ ଅଧିକାର	୧୧୪-୧୪୩
ପଞ୍ଚମ ଏକକ	ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ	୧୪୪-୧୭୨

1 ଶିକ୍ଷାର ଭିତ୍ତି

ଗଠନକ୍ରମ

1.1 ଉପକ୍ରମ
1.2 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
1.3 ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ
1.3.1 ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ଓ ସଂଜ୍ଞା
1.3.2 ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ
1.3.3 ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ -ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ
1.4 ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତଙ୍କର ଅବଦାନ
1.4.1 ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ଓ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା
1.4.2 ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ଓ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା
1.4.3 ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା
1.4.4 ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ନୀତି ଓ କିଣ୍ଡର ଗାର୍ଟନ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି
1.4.5 ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଶିକ୍ଷାନୀତି
1.4.6 ଶିଶୁର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପିଆଜେଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ
1.4.7 ଲେଭ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କିଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ
1.5 ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା
1.6 ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନ ନୀକରଣ
1.6.1 ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଅର୍ଥ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ
1.6.2 ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା
1.7 ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ପୃକ୍ତି ଓ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା
1.7.1. ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା
1.8 ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଣୀତ ନୀତି ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥା
1.8.1 ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା / ନିୟାମକ
1.8.2 ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗଙ୍କ ସୁପାରିଶ
1.8.3 ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬
1.8.4 ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା
1.9 ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲ
1.10 ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର
1.11 ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ
1.12 ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

1.1. ଉପକ୍ରମ

ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ, ବିଶେଷକରି ଜୀବ ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ, ମଣିଷ ସବୁଠୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ମଣିଷ ଜୀବନ ସର୍ବାଧିକ ପବିତ୍ର – ଏ କଥା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ମଣିଷ ଜୀବନର ଦୁଇଟି ଦିଗ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଜୈବିକ ଜୀବନ ଓ ଅନ୍ୟଟି ସାମାଜିକ ଜୀବନ । ଜନ୍ ଡୁଇଙ୍କ ମତରେ ମଣିଷର ଜୈବିକ ଜୀବନ ପ୍ରଜନନ ଓ ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଓ ବଂଶାନୁକ୍ରମ ପ୍ରେଷିତ (transmitted) ହେଉଥିବା ସ୍ଥଳରେ ତା'ର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ, ଉନ୍ନତ ଓ ବଂଶାନୁକ୍ରମେ ପ୍ରେଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆଦିମ ମାନବର ଜୀବନଯାପନ ଧାରାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଉ । ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ଓ ବିବରଣୀରୁ ତୁମେ ଜାଣିଛ ଯେ, ଆଦିମ

ମାନବ ଭ୍ରମଣଶୀଳ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲା । ଗଛର ବଳ୍କଳ ଓ ଡ଼ାଳପତ୍ର ପିନ୍ଧି ବଣ ଜଙ୍ଗଲରେ ଘୂରିବୁଲି ପଶୁପକ୍ଷୀ ଶିକାର କରି କଞ୍ଚାମାଂସ ଖାଇ ବଞ୍ଚୁଥିଲା । ନାଁ ଥିଲା ତା'ର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବାସସ୍ଥଳୀ ଅବା କୌଣସି ସୁସଂଗଠିତ (ଏକତ୍ର/ଗୋଷ୍ଠୀ) ଜୀବନଯାପନ ଶୈଳୀ । କେବଳ ଜୈବିକ ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକତା – ଖାଦ୍ୟ ଓ ପ୍ରଜନନ-ପୂରଣ ପାଇଁ ସେ ଅହରହ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଚଳାଉଥିଲା ।

କାଳକ୍ରମେ ଯେବେଠାରୁ ସେ ଭ୍ରମଣଶୀଳ ଜୀବନଯାପନ ଛାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ମିଶି ଏକତ୍ର ବସବାସ କଲା, ସେବେଠାରୁ ତା'ର ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଅୟମାରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଏ । ଜୈବିକ ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକତା ସହିତ ତା'ର ସମାଜିକ ଜୀବନର ଅନେକ ଆବଶ୍ୟକତା ଯଥା, ଅନ୍ୟ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରିବା, ଭଲରେ ଖାଇବା, ପିନ୍ଧିବା ଓ ସୁରକ୍ଷିତ ବାସସ୍ଥାନ ଗଢ଼ିବା, ଶରୀରକୁ ସୁସ୍ଥ ରଖିବା, ମଉଜ ମଜଲିସ୍ କରିବା, ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଲ କରିବା, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ୍ ଜାଣିବା ଓ ଅନ୍ୟକୁ ଜଣାଇବା ଆଦି ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଯାହାର ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାୟମାନ ଆବିଷ୍କାର ଓ ଅବଲମ୍ବନ କଲା । କ୍ରମଶଃ ତା'ର ଚାଲିଚଳନ, ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ, ଜାଣିବାର ଆଗ୍ରହ ଓ ଇଚ୍ଛାର ପରିସର ବୃଦ୍ଧି ହେଲା । ଯାହା ମାଧ୍ୟମରେ ବା ଯେଉଁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବଳରେ ସେ ଏହି ସାମାଜିକ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ପୂରଣ କରିପାରିଲା, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷା । ଏହି ଶିକ୍ଷା ବଳରେ ସେ ନିଜକୁ ଆଦିମ (ବର୍ବର) ସ୍ତରରୁ ସଭ୍ୟ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରିପାରିଲା ଏବଂ ତା'ର ସାମାଜିକ ଜୀବନଧାରାକୁ କ୍ରମଶଃ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ ଉନ୍ନତ କରିବାକୁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କଲା । ଫଳରେ ମାନବ ସଭ୍ୟତାର କ୍ରମଶଃ ପ୍ରଗତି ଘଟିଲା । ଏଥିରୁ ତୁମେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବ ଯେ, ଆଦିମ ମାନବକୁ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟ ମାନବରେ ପରିଣତ କରିଛି ଏହି ଶିକ୍ଷା । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଏ ଯେ ମାନବ ଜାତିର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶର ଉତ୍ସ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷା ।

ଆଦିମ ସଭ୍ୟତାଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଧାରା ଓ ମଣିଷର ଜୀବନଶୈଳୀରେ କ୍ରମ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଛି । ଯେହେତୁ ଶିକ୍ଷା ମଣିଷର ସାମାଜିକ ଜୀବନର ନିୟାମକ ଓ ତା' ସହିତ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀଭାବେ ଜଡ଼ିତ ସେହି ହେତୁ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ନିରନ୍ତର ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପଭାବେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଚାଲିଛି । ପୁନଶ୍ଚ ଜୀବନ ସହିତ ଓତଃପ୍ରୋତଃଭାବେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଶିକ୍ଷା ଏକ "ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା" ଭାବେ ବିବେଚିତ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ସଂଜ୍ଞା ସ୍ଥିର କରିବା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମାଜର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଜୀବନଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ଓ ସଂଜ୍ଞାରେ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜରେ ସମାଜ ଓ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ଭିନ୍ନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ, ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଭିନ୍ନ ମତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ବାରିହୁଏ ।

ଏହି ଏକକରେ ତୁମେ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ଓ ସଂଜ୍ଞା ଉଭୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚନା କରିବ ଏବଂ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଭୟ ଜଗତରେ ପ୍ରମୁଖ ଶିକ୍ଷା ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କର ଅବଦାନକୁ ବୁଝିପାରିବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ, ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲରେ ଜାତୀୟ ଓ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିବ ।

1.2. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକଟି ଆଲୋଚନା କରିସାରିବା ପରେ ତୁମେ :

- ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ, ବିଭିନ୍ନ ସଂଜ୍ଞା ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିକ ତଥା ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କର ଅବଦାନକୁ ବୁଝେଇ ପାରିବ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ଓ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ପ୍ରମୁଖ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗଙ୍କ ସୁପାରିଶ, ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ, ୨୦୧୦ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେବ ।

1.3. ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ

ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଚ୍ୟ ମନିଷୀ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ, ସନତକୁମାର ଓ ଶଙ୍କରଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକ ଡ୍ରୁଇ, ହ୍ୱାଇଟହେଡ୍ ଓ ରସେଲଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇଆସିଛି । ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ଓ ସ୍ୱରୂପକୁ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଚିନ୍ତାନାୟକମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସଂଜ୍ଞାରେ ପରିପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥରୁ ତାର ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇଛି । ଏହି ଉପ ଏକକର ଆଲୋଚନାରୁ ତୁମେ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ଓ କେତେକ ପ୍ରମୁଖ ସଂଜ୍ଞା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିବ ।

1.3.1 ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ

ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କେତେକଙ୍କ ମତରେ 'ଶିକ୍ଷା' ଶବ୍ଦରୁ ଓ ଆଉ କେତେକଙ୍କ ମତରେ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦ 'Education' ରୁ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇଛି । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

- 'ଶିକ୍ଷା' ଶବ୍ଦ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର 'ଶିକ୍ଷ୍' ଧାତୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ଏହାର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଅଧ୍ୟୟନ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ବା ସଂଯମ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ବିବେଚନା କରନ୍ତି ।
- ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଶବ୍ଦ 'ବିଦ୍ୟା'କୁ 'ଶିକ୍ଷା' ଶବ୍ଦର ସମାର୍ଥକ ଶବ୍ଦଭାବେ ମଧ୍ୟ ବିଚାର କରାଯାଏ । 'ବିଦ୍' ଧାତୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା 'ବିଦ୍ୟା' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଜାଣିବା ବା ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା । ତେଣୁ 'ଶିକ୍ଷା' ଜ୍ଞାନ ଆହରଣର ମାଧ୍ୟମଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ମନକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରି ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ।
- ପୁନଶ୍ଚ 'ବେଦ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ । ଏହି ଜ୍ଞାନର ଅନୁଶୀଳନ ଓ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇ ଜୀବନର ଚରମ ପରିଣତି ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ଏହି ପରମ ଜ୍ଞାନ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତଦନୁରୂପ ଜୀବନବିଧି ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଆଧାରିତ କରି ବୈଦିକ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ।
- ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦ Educationର ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ସ ରହିଛି । କେହି କେହି ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଏହା ଲାଟିନ ଭାଷାର 'Educatum' ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ଏହା 'e' ଏବଂ 'duco' ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଗଠିତ । 'e' ର ଅର୍ଥ ଅନ୍ତଃକରଣ 'out of' ଏବଂ 'duco' ର ଅର୍ଥ ଟାଣି ବାହାର କରିବା ବା ପରିପ୍ରକାଶ କରିବା (to lead) । ଏଣୁ ଏହି ଯୁଗ୍ମ ଶବ୍ଦର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ ଅନୁଯାୟୀ ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ପରିପ୍ରକାଶ କରିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷା । ଏହି ମତବାଦ ଅନୁସାରେ ଶିଶୁଠାରେ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ସଞ୍ଚିତ ଅଛି । କେବଳ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ତାହାର ପରିପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରିବ ।

କିନ୍ତୁ ଏ ମତବାଦର ସମାଲୋଚକମାନେ କୁହନ୍ତି, ଶିଶୁ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ସକୂପ ନୁହେଁ ଯେ, ନଳ ବସାଇଲେ ଜଳ କାଢ଼ିହେବ । ଶିଶୁକୁ ଉତ୍ସକୂପ ଅପେକ୍ଷା ବ୍ୟାଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରିବା ଅଧିକ ସମୀଚୀନ ହେବ । ଯେପରି ବ୍ୟାଙ୍କରେ ପ୍ରଥମେ କିଛି ମୂଳଧନ ଜମାକଲେ କାଳକ୍ରମେ ସୁଧ ମିଳେ, ସେହପରି ଶିଶୁଠାରୁ ନୂତନ ଜ୍ଞାନ ଓ କୁଶଳତା ନିଃସାରଣ କରିବାକୁ ହେଲେ ଶିକ୍ଷକ ତାକୁ କିଛି ପ୍ରାଥମିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଣୁ ଶିଶୁକୁ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଏକ ମାଧ୍ୟମ ବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ।

- ଆଉ କେତେକଙ୍କ ମତରେ Education ଶବ୍ଦଟି ଲାଟିନ୍ ଶବ୍ଦ 'educare' ରୁ ଉଦ୍ଭବ ଯାହାର ଅର୍ଥ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବା (to nourish or to bring up) । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେପରି ବଗିଚାର ମାଳି ଦ୍ୱାରା ନିଃସହାୟ ତାରା ଗଛ ପରିବେଷ୍ଟନୀରୁ ଉପାଦାନ ଗ୍ରହଣ କରି ଶେଷରେ ମହାଦ୍ରୁମରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ସେହିପରି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିପାଳିତ ଅସହାୟ ଶିଶୁ ପରିପାର୍ଶ୍ୱରୁ କିଛି ଅଭିଜ୍ଞତା, ପାରଦର୍ଶିତା ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ନିଜସ୍ୱ କରି ଶେଷରେ ଜଣେ ମାର୍ଜିତ ନାଗରିକ ଭାବରେ ସମାଜରେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରେ ।

- ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କ ମତରେ Education ଶବ୍ଦଟି ଲାଟିନ୍ ଶବ୍ଦ 'Educere' ରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ନିଃସାରଣ ବା ପରିପ୍ରକାଶ କରିବା (to lead out or to draw out) । ଏହି ଅର୍ଥରେ ଶିଶୁର ସୁପ୍ତ ସମ୍ଭାବନାକୁ ପରିପ୍ରକାଶ କରି ଶିକ୍ଷା ଇପ୍ସିତ ରୂପରେଖ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଶିକ୍ଷାହିଁ ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଶକ୍ତି ସମୂହର ବିକାଶ ମାତ୍ର ।

ଅତଏବ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଉପରୋକ୍ତ ମତ ବିଶ୍ଳେଷଣରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ଶିକ୍ଷା ଏକ ମାଧ୍ୟମ ବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହାଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ପ୍ରତିପାଳନ, ତାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ପରିପ୍ରକାଶ ଏବଂ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।

ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ସଂଜ୍ଞା

ଉଭୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ସଂଜ୍ଞା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଓ ସମାଜ ତଥା ମାନବ ଜୀବନରେ ଶିକ୍ଷାର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ପ୍ରାଚ୍ୟ ସଂଜ୍ଞା

ଉପନିଷଦ : ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ।
(Education is that whose end-product is salvation)

ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ : ଶିକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ଓ ସମାଜ ଉପଯୋଗୀ କରାଏ ।
(Education is that which makes a man good character and useful to the society)

ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ : ଆତ୍ମ ସାକ୍ଷାତକାର ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।
(Education is the realzition of self)

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ : ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଦିବ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ପରିପ୍ରକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।
(Education is manifestation of divine perfection, already exiting in man.)

ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ : ମଣିଷ ଶରୀର, ମନ ଓ ଆତ୍ମାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସାମଗ୍ରିକ ପରିପ୍ରକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।
(Education is an all round drawing out of the best in child man-body, mind and sprit)

ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ : ବିକାଶୋନ୍ମୁଖ ଆତ୍ମାକୁ ତା'ର ପରିପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ସହାୟତା କରିବାହିଁ ଶିକ୍ଷା ।
(Education is helping the growing soul to draw out that is in itself)

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର : ଯେଉଁ ପରମ ସତ୍ୟ ଆମକୁ ଜାଗତିକ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତକରି ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଆଲୋକ ସମ୍ପଦ ଓ ପ୍ରେମ ପ୍ରଦାନକରେ ସେଇ ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସମର୍ଥ କରିବା ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।
(Education means enabling the mind to find out the ultimate truth which emanicipates us from the bondage of dust and gives us the wealth, not of things but of inner light, not of power but of love, making this truth its own and giving expression to it)

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂଜ୍ଞା

ଆରିଷ୍ଟଟଲ : ଏକ ସୁସ୍ଥ ଶରୀରରେ ଏକ ସୁସ୍ଥ ମନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାହିଁ ଶିକ୍ଷା ।
(Education is the creation of a soundmind in a sound body)

ଜନ୍ ଡ୍ରୁଇ : ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ଅଭିଜ୍ଞତାର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପୁନର୍ଗଠନ ।
(Education is continuous reconstruction of experience)

ପେଷ୍ଟାଲଜ୍‌ସି : ମଣିଷର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ସ୍ୱାଭାବିକ, ସୁ ସଂଗତ ତଥା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।
(Education is the natural, harmonius and progressive development of man's innate powers)

ସ୍ପେନସର : ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନଯାପନ ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।
(Education is complete living.)

ଫ୍ରୋବେଲ୍ : ଶିକ୍ଷା ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହା ଫଳରେ ଶିଶୁ ତା'ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ବହିଃ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ।
(Education is the process which the child makes internal, external)

ପ୍ଲେଟୋ : ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶରୀର ଓ ଆତ୍ମାରେ ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ବିକାଶ କରିଥାଏ ।
(Education develops in the body and in the soul of the pupil all the beauty and all the perfection which he is capable of)

ଉପରୋକ୍ତ ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ପ୍ରାଚ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ସମ୍ବଳିତ ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆଧ୍ୟାତ୍ମବାଦ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଥିବାବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକ ବସ୍ତୁବାଦ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ଏଣୁ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତଥା ସର୍ବଜନ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରିବା ଏକାନ୍ତ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ, ପ୍ରାୟତଃ ଅସମ୍ଭବ । ଏଣୁ ପ୍ରଫେସର ରେଡେନ୍ ନିମ୍ନମତେ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ବ୍ୟାବହାରିକ ସଂଜ୍ଞା (operational definition) ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ ଉଭୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମତର ଆପାତତଃ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ ।

ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା, ଶୃଙ୍ଖଳା ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ମଣିଷର ଶାରୀରିକ, ବୌଦ୍ଧିକ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ, ସାମାଜିକ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିର ସୁସଂଗତ ବିକାଶ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କମାନେ ଅପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ, ସୁଚିନ୍ତିତ ତଥା କ୍ରମବଦ୍ଧ ପ୍ରଭାବ ପକାନ୍ତି ତାହାହିଁ ଶିକ୍ଷା । ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ତା'ର ସ୍ରଷ୍ଟା ସହିତ ଏକାକାର କରିଦେବା ।

("Education is the delibearte and systematic influence exerted by the mature person upon the immature through instruction, discipline and harmonious development of physical, intellectual aesthetic, social and spiritual powers of the human being according to individual and social needs and directed towards the union of the educand with his creator as the final end.")

ଉପରୋକ୍ତ ବ୍ୟାବହାରିକ ସଂଜ୍ଞା ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଧାରଣା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ।

(i) ଶିକ୍ଷା ଏକ ସୁଚିନ୍ତିତ / ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ କ୍ରମବଦ୍ଧ ପ୍ରଭାବ ।

(ii) ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କମାନେ ହିଁ ଅପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରନ୍ତି ।

(iii) ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା, ଶୃଙ୍ଖଳା ତଥା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସୁସଂଗତ ବିକାଶ (ଶାରୀରିକ,ବୌଦ୍ଧିକ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ, ସାମାଜିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ) ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ପ୍ରଭାବର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥାଏ ।

(iv) ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା । ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାକୁ ଅନନ୍ତ ସତ୍ତାରେ ଏକାକାର ହେବା ପାଇଁ ସହାୟତା କରିବାହିଁ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟ କେତେକ ସଂଜ୍ଞା ସଂଗ୍ରହ କର ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

1. 'କ' ସ୍ତମ୍ଭରେ କେତେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ନାମ ଓ 'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭରେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଶିକ୍ଷା ସଂଜ୍ଞାର ସାରମର୍ମ ଦିଆଯାଇଛି । ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ନାମ ସହିତ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ସଂଜ୍ଞାର ସାରମର୍ମକୁ ସମ୍ପର୍କିତ କର ।

'କ' ସ୍ତମ୍ଭ	'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭ
(i) ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ	(a) ଶରୀର, ମନ ଓ ଆତ୍ମାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସାମଗ୍ରିକ ପରିପ୍ରକାଶ
(ii) ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ	(b) ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନଯାପନ
(iii) ଜନ୍ ଡୁଇ	(c) ବିକାଶୋନ୍ମୁଖ ଆତ୍ମାର ପରିପ୍ରକାଶରେ ସହାୟତା
(iv) ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ	(d) ଆତ୍ମ ସାକ୍ଷାତକାର
(v) ସ୍ପେନସର	(e) ସୁସ୍ଥ ଶରୀରରେ ଏକ ସୁସ୍ଥ ମନ
	(f) ଅଭିଜ୍ଞତାର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପୁନର୍ଗଠନ

1.3.2. ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ

▪ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ

ସାଧାରଣତଃ ଶିକ୍ଷା କହିଲେ ଆମେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ/ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ କରାଯାଉଥିବା ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସକୁ ବୁଝୁ । ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବ ଯେ, ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଆହରଣ କରିବା ସହିତ ପରିପାର୍ଶ୍ୱରୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ (ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ, ସହପାଠୀ, ପାଖ ପଡ଼ୋଶୀ) ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଅନେକ କିଛି ଶିଖନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ଉପଲବ୍ଧ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚାହିଦା ବା ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏହାହିଁ ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ବା ସ୍ୱରୂପ ଯାହାକି ଆମେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥାଉ ଏବଂ ଅନୁଭବ କରୁ । ଆସ, ଏହି ଉପ ଏକକରେ ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟିର ଆଲୋଚନା କରିବା ।

(କ) ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅର୍ଜିତ ଜ୍ଞାନ ବା କୌଶଳ ହିଁ ଶିକ୍ଷା

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁସରଣ ଓ ସମାପନ କରିବାପରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ପାଶ କରେ ଏବଂ ପରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ସମାଜରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ସେତେବେଳେ ବସ୍ତୁତଃ ତା' ପାଠରେ ଡ଼ୋରି ବନ୍ଧା ହୁଏ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଲବ୍ଧ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାକୁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଉପାଧି ଓ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଏହାର ନିଦର୍ଶନ ବୋଲି ଦର୍ଶାନ୍ତି । ମାତ୍ର ତା'ର ଏହି ପୁସ୍ତକଗତ ସୀମିତ ଜ୍ଞାନ ବାସ୍ତବ ଜୀବନକୁ ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ତା' ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

(ଖ) ଶିକ୍ଷା ଏକ ବ୍ୟବସାୟିକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା

ସାଧାରଣଭାବେ ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କକୁ ଦାତା-ଗ୍ରହୀତାର ସମ୍ପର୍କ ସହ ସମାନ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଶିକ୍ଷକ ହେଉଛନ୍ତି ଦାତା, ଶିଷ୍ୟ ହେଉଛି ଗ୍ରହୀତା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନର ଏକ ହାଟ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏକାନ୍ତ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଓ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଏବଂ ତା'ର ମସ୍ତିଷ୍କ ଏକ ଶୂନ୍ୟ ଭାଣ୍ଡ/ପାତ୍ର ଯାହାକୁ ଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟାଦାନ ଦ୍ୱାରା ଭର୍ତ୍ତି/ପୂରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଭାବରେ ବିଦ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଛଡ଼ା ଶିଷ୍ୟ/ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅନ୍ୟ କିଛି ପନ୍ଥା ନଥାଏ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷା ଏକ ବ୍ୟବସାୟିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାଭାବେ ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ପ୍ରୟାସ ।

(ଗ) ଶିକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଓ ଗତିହୀନ

ଅନେକ ବିବେଚନା କରନ୍ତି ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟବସ୍ତୁ, ଜ୍ଞାନ, କୌଶଳ ବା ଦକ୍ଷତା ଯାହା ହେଉ ପଛକେ, ଶିକ୍ଷା ସର୍ବଦା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ; ଅତଏବ ଏହା ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ଓ ଗତିହୀନ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କାମ ହେଉଛି ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିଦ୍ୟାକୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିବା । ସେହି ବିଦ୍ୟା ବା ଜ୍ଞାନରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ନୂତନତା ଆଣିବା କିମ୍ବା ସେହି ଜ୍ଞାନକୁ କୌଣସି ନୂଆ ରୂପରେଖ ଦେବା ଶିକ୍ଷକ ବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ କାହାରି ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ଏହି ପ୍ରକାର ଧାରଣା ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥକୁ ସୂଚୀତ କରେ ।

(ଘ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷା

ଅନେକଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷା । ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରରେ ପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କମାନଙ୍କର ଅପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କଙ୍କ ଉପରେ ବୌଦ୍ଧିକ ପ୍ରଭାବ/ପ୍ରକ୍ରିୟା ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ । ଏହି ଧାରଣାରେ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦିଗ (ବୌଦ୍ଧିକ)ର ବିକାଶ ସାଧନ କରିଥାଏ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ନିଜସ୍ୱ ଆଗ୍ରହ, ଆବେଗ, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆଦି ଅବୌଦ୍ଧିକ ଦିଗ ଉପରେ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ନଥାଏ । ସୁତରାଂ ଏ ପ୍ରକାର ଧାରଣା ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥକୁ ସୂଚୀତ କରେ ।

(ଙ) ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସୀମାବଦ୍ଧ

ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥରୁ ଅନେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସୀମାବଦ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ (ଯାହାର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧନତା ନାହିଁ) ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ଯେପରି ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ସହ ପରିଚିତ ହେବା, ବୃତ୍ତି ନିର୍ବାହର ଯୋଗ୍ୟତା ହାସଲ କରିବା, ଉତ୍ତମ ଚରିତ୍ର ଗଠନ କରିବା, ସୁନାଗରିକ ହେବା, ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ସୀମାବଦ୍ଧ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାପକତାର ସୂଚନା ଦିଏ ନାହିଁ ।

(ଚ) ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବୋଧନ

ଏକଛତ୍ରବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖୁଥିବା ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଦାବୀକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି, ରାଷ୍ଟ୍ରାନୁମୋଦିତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକ ବିନା ଯୁକ୍ତିରେ ଓ ବିନା ଦ୍ୱିଧାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଶିକ୍ଷାକୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବୋଧନ ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରରେ କେତେକ ନୀତି, ଆଦର୍ଶ ବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ସମସ୍ତେ ଶିକ୍ଷା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆଧୁନିକ ସାମ୍ୟବାଦ ଓ ଫାସିଷ୍ଟବାଦ ଏକଛତ୍ରବାଦ ଆଦର୍ଶରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ ଏଥିରେ ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବୋଧନରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୁଏ । ଏକଛତ୍ରବାଦୀମାନେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବୋଧନକୁ ଯେତେବେଳେ ଏକ ଅସ୍ତ୍ରଭାବେ ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା, ଆଗ୍ରହ, ବିବେକ, ସ୍ୱାଧିନ ଚିନ୍ତା ଓ ଯୌକ୍ତିକ ବିଚାର ପ୍ରଭୃତିର ସଂହାର ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଯୌକ୍ତିକ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ ଏକାନ୍ତ ମାରାତ୍ମକ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ତୁମେ ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିଲ । ଏହି ଉପ ଏକକରେ ଆମେ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାପକ ବା ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବା । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏକ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାପକତାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଯେଉଁସବୁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ନିମ୍ନରେ ତାହାର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

(କ) ବିକାଶ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ମତରେ ଶିକ୍ଷା ଏକ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ବିକାଶମୂଳକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ଭାବରେ ବିକଶିତ କରିବା ସବୁ କାଳରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ଆସିଛି । ବ୍ୟକ୍ତିକ ବିକାଶ ସହିତ ମଣିଷର ସାମାଜିକ ବିକାଶ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । କାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ପରସ୍ପର ପରିପୂରକ । ମଣିଷ ଏକ ସାମାଜିକ ପ୍ରାଣୀ । ତାହାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ବିକାଶ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ଉପରେ ଅନେକାଂଶରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଶିକ୍ଷା ମଣିଷର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ତଥା ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ବିକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ଜୀବନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ସୁତରାଂ ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ସାଧନ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ 'ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷା' ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

(ଖ) ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ବ୍ୟବହାର ଓ ଆଚରଣରେ ଇପ୍ସିତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଶିକ୍ଷା ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହେଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପରିପକ୍ୱତା ଅଥବା ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଚରଣରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ତାହା ଶିକ୍ଷାଜନିତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିର/ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସ୍ୱ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଓ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ତା'ର ବ୍ୟବହାରରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗୋଟିଏ ଛାତ୍ରକୁ ୫' + ୭' = କେତେ ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ କରାଗଲା । ସେ ଠିକ୍ ଉତ୍ତର ଜାଣିନଥିବାରୁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଅନୁକ୍ରିୟା ବା ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲା – ଯଥା ମୁଁ ଜାଣିନାହିଁ, କାଲି କହିବି, ମୁହଁ ପୋତି, ନଖ କାମୁଡ଼ିବା ଇତ୍ୟାଦି । ମାତ୍ର କିଛି ଦିନପରେ ତାକୁ ସେହି ସମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚରାଗଲା ମାତ୍ରେ ସେ ଉପରୋକ୍ତ ପୁରାତନ ଆଚରଣ (ଅନୁକ୍ରିୟା) ପ୍ରଦର୍ଶନ ନକରି ପ୍ରଶ୍ନର ଠିକ୍ ଉତ୍ତର (୫' + ୭' = ୭୪) ଦେଲା । ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ, ସେ ନିଜ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଦ୍ୱାରା କିଛି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିଛି - ଅର୍ଥାତ୍ କିଛି ଶିକ୍ଷା ପାଇଛି । ସୁତରାଂ ଶିକ୍ଷା ପୁରାତନ ବ୍ୟବହାର/ଆଚରଣକୁ ନୂତନ ଆଚରଣରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଥାଏ ।

(ଗ) ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

କେହି କେହି ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବାହ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ (ବିଶେଷ ପାରଦର୍ଶିତା ବା ଶାରୀରିକ ପଟୁତା) ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ, ମାନସିକ ଓ ଆବେଗିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ କରିଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ତା'ର ସଶକ୍ତିକରଣ କରିଥାଏ । ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଆତ୍ମ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥାଏ । ପ୍ରଶିକ୍ଷକଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଶୈକ୍ଷିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ଦିଗରେ ବ୍ରତୀ ହୁଏ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ସମଗ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର (ଶରୀର, ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ଆତ୍ମାର) ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ।

(ଘ) ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଥରେ ସୁପରିଚାଳନା । ଜନ୍ ଡୁଇଙ୍କ ମତରେ ସଯତ୍ନ ପରିଚାଳନା ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହିଁ ବିଜ୍ଞ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାର ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ କାର୍ଯ୍ୟ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅବିକଶିତ ମନୋବୃତ୍ତି, ସ୍ପୃହା, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆଦିର ଉତ୍ତମ ପରିଚାଳନା ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଶିଶୁର କ୍ରୀଡ଼ା ପ୍ରବୃତ୍ତିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତା'ର ଜିଜ୍ଞାସା ପ୍ରବୃତ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସୁନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଓ ସୁପରିଚାଳନା ଦ୍ୱାରା ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିକାଶ ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁକୁ ଏକ ସାମାଜିକ ଜୀବରୂପେ ଗଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ଉତ୍ତମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଏକାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଯଦି ଶିଶୁର କ୍ରିୟାଶୀଳ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମାଗତ ଠିକ୍ ବାଟରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ନ ହୁଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଭାବରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତିକ ତଥା ସାମାଜିକ ହାନି ଘଟାଇବେ ।

ଶିଶୁକୁ ଉଭୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦିଆଯାଇପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ବାହ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ଉପଦେଶ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଆଦି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷକ ଶିଶୁର ଆଚରଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ତାହା କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ମାତ୍ର ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ଶିଶୁର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଫଳରେ ତାହା ଚିରସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ । ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ସର୍ବଦା

ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଭିତ୍ତିକ, ମାତ୍ର ଉପଦେଶଭିତ୍ତିକ ନୁହେଁ । ମୋଟାମୋଟି କହିବାକୁ ଗଲେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ମାନସିକ ତଥା ବୌଦ୍ଧିକ ଅନୁକ୍ରିୟାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ମାଧ୍ୟମରେ ସହଜାତ ଅନୁକ୍ରିୟାର ଇପ୍ସିତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।

(ଙ) ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର କ୍ରମ ବିକାଶ ବା ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଲାଗିରହିଛି । ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ, ବୌଦ୍ଧିକ, ଆବେଗିକ ତଥା ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା ଆଜି ଯାହା ଅଛି ଗତକାଲି ତାହା ନଥିଲା ଏବଂ ଆସନ୍ତା କାଲି ତାହା ନଥିବ । ଶିଶୁର ଏହି କ୍ରମ ବିକାଶକୁ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କୁହାଯାଏ । ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଶିକ୍ଷାର ସମାର୍ଥକ ଶବ୍ଦ ବୋଲି ଡ୍ରେଇ ମତ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଅଭିବୃଦ୍ଧି ମଣିଷର ଉଭୟ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଏଣୁ ଡ୍ରେଇ ଶିକ୍ଷାକୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପ୍ରକିୟାଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

(ଚ) ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ଜନ୍ ଡ୍ରେଇ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗବାଦୀମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ବାସ୍ତବ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇଥାଏ । ଆଧୁନିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗରେ ପ୍ରଗତି ହିଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମାଧ୍ୟମରେ ସମ୍ଭବ । ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ ବଞ୍ଚିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ନିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ନବୀକରଣ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାନା ସମସ୍ୟା ଓ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ବାସ୍ତବ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ଅଭିନବ ଅଭିଜ୍ଞତା ବା ଦକ୍ଷତା ହାସଲକରେ, ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟତମ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

(ଛ) ପ୍ରସ୍ତୁତି ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ଶିକ୍ଷାକୁ 'ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରସ୍ତୁତି' ଅର୍ଥରେ ବିବେଚନା ଓ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଭବିଷ୍ୟତର ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଏକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ମାତ୍ର ।

(ଜ) ସାମାଜିକୀକରଣ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ନୃତତ୍ତ୍ୱ ତଥା ସମାଜ ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ଶିକ୍ଷାକୁ ସାମାଜୀକୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବୋଲି ଅର୍ଥ କରନ୍ତି । ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଏମିଲି ଡ଼ରକହାଇମି ଶିକ୍ଷାକୁ 'ନବୀନ ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ବିଧିସଙ୍ଗତ ସାମାଜୀକୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା' ବୋଲି ମତ ଦିଅନ୍ତି । ସମାଜର ରୀତିନୀତି, ପ୍ରଥା, ଚଳଣୀ, ଐତିହ୍ୟ, ପରମ୍ପରା, ଅଭ୍ୟାସ, ଆଦର୍ଶ ତଥା ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଯେଉଁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍ଗୀଭୂତ/ଆୟତ୍ତ କରି ମଣିଷ ସାମାଜିକ ଜୀବରେ ପରିଣତ ହୁଏ ତାହାହିଁ ହେଉଛି ସାମାଜୀକୀକରଣ । ଶିକ୍ଷା ମଣିଷକୁ ସାମାଜିକ ଜୀବରେ ପରିଣତ କରୁଥିବାରୁ ସାମାଜୀକୀକରଣକୁ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟତମ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

(ଝ) ଅଭିଜ୍ଞତାର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପୁନର୍ଗଠନ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ଜନ୍ମରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ନିଜର ଜ୍ଞାତସାରରେ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଅନେକ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଲ କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ନୂଆ ନୂଆ ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ତା'ର ବର୍ତ୍ତମାନର ଅଭିଜ୍ଞତା ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଉଛି ଏବଂ ସେହି ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରୁଛି ତା'ର ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା । ମଣିଷ ଜୀବନରେ ଅଭିଜ୍ଞତାର ଏହି କ୍ରମାଗତ ବିରାମହୀନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ପୁର୍ନଗଠନକୁ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି ଡ୍ରେଇ କହିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ ଅହରହ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଲ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାର ପୁନର୍ଗଠନ ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।

(ଞ) ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଅର୍ଥ ବିନିଯୋଗ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା

ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଅର୍ଥ ବିନିଯୋଗହିଁ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ୱରୂପ । ଆଡାମ୍ ସ୍ମିଥଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଲଫ୍ରେଡ୍ ମାର୍ଶାଲଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମତରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅର୍ଥନୀତି ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ଅତି ନିବିଡ଼ । ଅର୍ଥନୈତିକ ବିକାଶରେ ଶିକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଏଣୁ ସେମାନେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉଥିବା ଖର୍ଚ୍ଚକୁ 'ଅପବ୍ୟୟ' ନ କହି 'ସାର୍ଥକ ବିନିଯୋଗ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ଖର୍ଚ୍ଚ ଫଳପ୍ରଦ ଅର୍ଥ ବିନିଯୋଗ କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ମାନବ ଉତ୍କର୍ଷତା ସାଧିତହୋଇ ସମାଜର ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସୃଷ୍ଟ କୁଶଳୀ ମାନବ ସମ୍ବଳ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଥିବାରୁ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଆର୍ଥିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ସାଧନବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ମଣିଷର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିକାଶ, ଆଚରଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ସମଗ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା, ଅଭିବୃଦ୍ଧି, ସାମାଜୀକୀକରଣ, ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ, ଅଭିଜ୍ଞତାର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପୁର୍ନଗଠନ ଆଦିକୁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା କୁହାଯାଏ । ତଥାକଥିତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ଏହା ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଏହାହିଁ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ । ସୁତରାଂ ଏହି ଆଲୋଚନାରୁ ଆମକୁ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ବ୍ୟାପକ ଧାରଣା ମିଳେ । ତାହା ହେଉଛି – ଜୀବନ ପଥରେ ବିଚିତ୍ର ଅଭିଜ୍ଞତାର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ମନୁଷ୍ୟ ଆଚରଣରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଉଚିତ୍ ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ ବା ସାଧନା ହିଁ ଶିକ୍ଷା ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

2. ନିମ୍ନରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଉକ୍ତି ଦିଆଯାଇଛି । କେଉଁ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ଓ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥକୁ ସୂଚାଉଛି ତାହା ଲେଖ ।

(କ) ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ନିଜ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ କିଛି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିବ ।

(ଖ) ଶିକ୍ଷା ମଣିଷର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ତଥା ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ବିକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଜୀବନରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଣିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ।

(ଗ) ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗତ ଜ୍ଞାନହିଁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ।

(ଘ) ଶିକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାଏ ।

(ଙ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ମସ୍ତିଷ୍କ ଏକ ଶୂନ୍ୟ ପାତ୍ର ଯାହାକୁ ଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟାଦାନ ଦ୍ୱାରା ପୂରଣ କରିଥାନ୍ତି ।

(ଚ) ରାଷ୍ଟ୍ରାନୁମୋଦିତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ସମସ୍ତେ ବିନା ଦ୍ୱିଧାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।

1.3.3 ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ – ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ

ପୂର୍ବ ଆଲୋଚନାରୁ ତୁମେ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସଂଜ୍ଞା ତଥା ଏହାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ ବିଷୟରେ କିଛି ଧାରଣା ପାଇଛ । ସେହି ଧାରଣା ଆଧାରରେ ଚିନ୍ତାକରି କୁହ 'ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାଯାଏ ?' ତୁମେ ଜାଣିଛ ଯେ ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଚାରୁରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମରୁ ଏକ ସ୍ଥିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଅଗ୍ରସର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ନ ହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଫଳତା ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ସେହିପରି ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଥମିକ ପଦକ୍ଷେପ ।

ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଦୁଇଟି ଆଧାର ଅଛି । ତାହା ହେଲା ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଆଧାର ଓ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଆଧାର ।

- **ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଆଧାର**

ଏକ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ସମାଜରେ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ମହତ୍ ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରୀକୃତ ବା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର ହିତ ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ନହୋଇ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ହିତ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର ହୋଇଥାଏ । ଆଦର୍ଶନିଷ୍ଠ ସମାଜରେ ସୁ ଚରିତ୍ରଗଠନ, ସଂସ୍କୃତି ସଂରକ୍ଷଣ, ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିକାଶ, ବୌଦ୍ଧିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଆଦିକୁ ଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଲକ୍ଷ୍ୟଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଥାଏ, ଯାହାକି ସାଧାରଣତଃ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ।

- **ବାସ୍ତବବାଦୀ ଆଧାର**

ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମାଜର ଉପସ୍ଥିତ ଭୌତିକ ସ୍ଥିତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ସମାଜର ତତ୍‌କାଳୀନ ଚିନ୍ତାଧାରା, ରାଜନୈତିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରାଯାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷାର ଏହି ବାସ୍ତବବାଦୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମୟ ତଥା ସମାଜର ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ ।

ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ମତବାଦ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତ ଆଧାରରେ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଯଥା : ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ବ୍ୟବସାୟିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଚରିତ୍ର ଗଠନ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସୁସଂହତ ବିକାଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନଯାପନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି । ଭିନ୍ନ ମତବାଦ ଆଧାରିତ ଶିକ୍ଷାର ଉପରୋକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ, ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇଛି । ସେ ଦୁଇଟି ହେଲା ବ୍ୟକ୍ତିକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଓ ସାମାଜିକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା । କେତେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ବିଚାର କରୁଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ସାମାଜିକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାକୁ ବିଚାର କରନ୍ତି । ଏହି ପରସ୍ପର ବିରୋଧି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପଛରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ହେଉଛି, 'ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ସମାଜ ନା ସମାଜ ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ' ? ଶିକ୍ଷା କାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ପୂରଣ କରିବ - ବ୍ୟକ୍ତିର ନା ସମାଜର ? ଗୋଟିଏ ମତ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟଟି ସମାଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛି । ଏଣୁ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭିତରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାରକଲେ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ସମାଜବିଜ୍ଞାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରକଲେ ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ଉପ ଏକକରେ ଶିକ୍ଷାର ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

- **ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ**

ଅନେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ମତ ଦିଅନ୍ତି, ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ୍ । କାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶ ହେଲେ ସମାଜର ବିକାଶ ଆପେଆପେ ହୋଇଯିବ । ନିମ୍ନଲିଖିତ କାରଣ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

(କ) ଜୀବବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଜୈବିକ ପ୍ରୟୋଜନ/ଆବଶ୍ୟକତା ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଏହି ପ୍ରୟୋଜନର ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜ ନିଜ ବାଟରେ ପ୍ରଯତ୍ନ କରିଥାନ୍ତି । ଏଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବ୍ୟକ୍ତିକ ପ୍ରୟୋଜନର ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

(ଖ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ପ୍ରକୃତି/ସ୍ୱଭାବ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶ ତା'ର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁଯାୟୀ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ପ୍ରକୃତିବାଦୀ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାଭାବିକ ତଥା ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ବିକାଶ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

(ଗ) ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ମତରେ ଶିକ୍ଷା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । କୌଣସି ଦୁଇଟି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ବୌଦ୍ଧିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ତଥା ଆବେଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମାନ ନୁହନ୍ତି । ଏଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶୈକ୍ଷିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

(ଘ) ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ । ଏଣୁ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ଜୀବନରେ ଉଚ୍ଚତର ମୂଲ୍ୟବୋଧର କର୍ଷଣ କରିବା । ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

(ଙ) ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ମତରେ ମାନବ ଜାତିର ପ୍ରଗତି କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅବଦାନ ଫଳରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଅବଦାନର ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସୁଗମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର ବିକାଶ ଫଳରେ ସମାଜ ସ୍ୱତଃ ବିକଶିତ ହୁଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ।

କିନ୍ତୁ କେତେକ ସମାଲୋଚକ ଉଗ୍ର ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ନାପସନ୍ଦ କରିବା ସହିତ ଏହା ବିପଜ୍ଜନକ ବେ
ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷ୍ୟର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଅସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

- ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆତ୍ମକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପର ତଥା ବିଶୃଙ୍ଖଳ କରିଥାଏ ।
- ଏହା ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରଭାବକୁ ପ୍ରତିହତ କରେ ।
- ଏହା ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ ପରମ୍ପରାର ପରିପନ୍ଥୀ ।
- ଏହା ସମାଜର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ କରେ ।

■ ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ

ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ମତବାଦୀମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ ଦେଇଥିବା ସେମାନଙ୍କ ମତାମତ ତୁମେ ପୂର୍ବ ଆଲୋଚନାରୁ ଜାଣିଛ । ସେହପରି ସମାଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ମତାମତ ଏଠାରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ମଣିଷ ଏକ ସାମାଜିକ ଜୀବ । ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିକ ବିକାଶରେ ସମାଜିକ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ପିତା, ମାତା, ଭାଇଭଉଣୀ, ଶିକ୍ଷକ, ସହପାଠୀ, ବନ୍ଧୁ, ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର, ଭୃତ୍ୟ, ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଆଦିଙ୍କ ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ସାମାଜିକ ପ୍ରଭାବର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ତା' ଛଡ଼ା ମଣିଷ ସାମାଜିକ ଆଚାର ଓ ପରମ୍ପରା ତଥା ସଂସ୍କାର ଆଦି ଦ୍ୱାରା ବଂଶାନୁକ୍ରମେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ । ସମାଜବଦ୍ଧ ଜୀବନଯାପନ ଫଳରେ ମଣିଷର ନିରାପତ୍ତା, ଶାନ୍ତି, ନ୍ୟାୟ ବିଚାର, ଶୃଙ୍ଖଳା, ଶିକ୍ଷା, ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ, ମାନସିକ ବିକାଶ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟକ୍ତିକ ପ୍ରୟୋଜନଗୁଡ଼ିକର ସାର୍ଥକ ପରିତୃପ୍ତି ସାମାଜିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ସମାଜ ବିକାଶ ଲାଭ କଲେ, ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶ ଆପେଆପେ ହୁଏ । ଦେଖାଯାଏ, ସଭ୍ୟତାର ଅଗ୍ରଗତି ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜ ଉପରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି । ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ସମାଜର ପ୍ରଭାବ ଏକାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟଠାରୁ କାହିଁ କେତେ ଅଧିକ ।

ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଦୁଇଟି ସ୍ୱରୂପ ଦେଖାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ଉଗ୍ରରୂପ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ଉଦାର ରୂପ । ଉଗ୍ର ରୂପଟି ଏକଛତ୍ରବାଦ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପ୍ରତିଫଳନ ଓ ଏହା ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀ ଏକଛତ୍ରବାଦୀମାନଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ତାହାର ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅଛି । ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆୟତ୍ତ । ତାହାର ନିଜସ୍ୱ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସବୁବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ସବୁ କିଛି ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ର ଦ୍ୱାରା । ଏହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ ହେଉଛି ଗ୍ରୀକ୍ ରାଷ୍ଟ୍ର ସ୍ପାର୍ଟା, ୟୁରୋପ, ଜର୍ମାନ (ହିଟଲରଙ୍କ ନାତସୀବାଦ) ଓ ଇଟାଲୀ (ମୁସୋଲିନିଙ୍କ ଫାସିବାଦ)ରେ ଅନୁସୃତ ଉଗ୍ର (ଏକଛତ୍ରବାଦ) ସମାଜତାନ୍ତ୍ରିକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଯେଉଁଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା ଯେ କିଭଳି ରାଷ୍ଟ୍ରର ସମଷ୍ଟିଗତ ପ୍ରୟୋଜନର ପରିତୃପ୍ତି ପାଇଁ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଉଦାର ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତା'ର ସାମାଜିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତି ସଚେତନ କରିବାହିଁ ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହି ଉଦାର ରୂପ ଭାରତ, ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆମେରିକା ପ୍ରଭୃତି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଏ । ତାହା ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ନାଗରିକରୂପେ ବିକଶିତ କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଏ । ପ୍ରମୁଖ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଜନ୍ ଡୁଇ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା ଲାଭ କରିବା ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ସମାଜର ସର୍ବବିଧ କଲ୍ୟାଣ ଦିଗରେ ନିୟୋଗ କରେ ଏବଂ ନିଜର ତଥା ସମାଜର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଗତି ସାଧନ ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ସମାଜସେବା, ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା ଓ ନାଗରିକତାକୁ ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରାଥମିକତା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଗଣତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଶିକ୍ଷାର କେତୋଟି ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟର ସୂଚନା ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

- ସୁ ନାଗରିକ ଗଠନ : ଯେ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିକାଶରେ ଉତ୍ତମ ନାଗରିକର ବଳିଷ୍ଠ ଭୂମିକା ରହିଛି । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଉତ୍ତମ ନାଗରିକଭାବେ ଗଢ଼ି ତୋଳିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର ମୌଳିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତା'ର ଅଧିକାର ଓ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ କରାଇବା ତଥା ତା'ର ଦେଶପ୍ରୀତିକୁ ଉଦ୍ଦୀପିତ କରିବା ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

- ନେତୃତ୍ୱ ବିକାଶ : ବଳିଷ୍ଠ ନେତୃତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ଯଥା : ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶ, ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ଆଦି ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ର ପାଇଁ ଦକ୍ଷ ନେତୃତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଲୁକ୍‌କାୟିତ ଥିବା ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ବିକାଶ କରିଥାଏ । ଏହା ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟତମ ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

- ଜାତୀୟ ସଂହତି : ରାଷ୍ଟ୍ରର ଐକ୍ୟ ଓ ସଂହତି ନ ରହିଲେ ତା'ର ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ । ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଭାଷା, ବର୍ଗ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବାକୁ ଆମେ ଜାତୀୟ ସଂହତି କହିଥାଉ । ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସଦ୍‌ଭାବନା ଓ ଏକତାର ଅଭାବ ଅନେକ ସମୟରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ତା'ର କାରଣ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଏକତା ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସମ୍ପର୍କରେ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷାର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ତା'ର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ସୂଚିତ କରେ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଯଥାର୍ଥତା ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ଗଣତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉଗ୍ର ସମାଜତାନ୍ତ୍ରିକ ଚିନ୍ତାଧାରାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟର ପରିପୂରକ । ଉଭୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପରସ୍ପର ବିରୋଧି ନୁହନ୍ତି । ଯେହେତୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ବିକାଶ ପାଇଁ ସାମାଜିକ ମାଧ୍ୟମ/ପରିବେଷ୍ଟନୀ ଆବଶ୍ୟକ କରେ ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।

ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ରସ୍‌ଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉନ୍ନତିରେ ସମାଜର ଉନ୍ନତି ଓ ସମାଜର ଉନ୍ନତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହୁଏ । ଏଇ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ମଧୁର ସମନ୍ୱୟ ରହିଛି । ସେଥିପାଇଁ ସମାଜର ଜଣେ ସଦସ୍ୟ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବିକାଶକୁ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ହରମାନ୍ ହର୍ସ୍‌ଙ୍କ ମତରେ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ଏତେ ବ୍ୟାପକ ଯେ, କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ (ବ୍ୟକ୍ତିକ ବା ସାମାଜିକ) ଏହାର ବ୍ୟାପକତାକୁ ପରିସ୍ଫୁଟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ କିଛି ନା କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଗୋଟିକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ (ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ) ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- ଉତ୍ତମ ବିବେଚନା ଓ ସ୍ୱାଧିନ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ବିକାଶ ।
- ନୂତନ ତଥା ଉନ୍ନତ ଭାବଧାରା ଗ୍ରହଣ କ୍ଷମତା ।
- ସାଂସ୍କୃତିକ, ସାହିତ୍ୟିକ ତଥା ବୈଷୟିକ ଐତିହ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ।
- ସୁ ନାଗରିକତା ।
- ସୃଜନଶୀଳତା ।
- ସମାଜସେବା, ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା ଓ ଉତ୍ପାଦନ କ୍ଷମତା ।
- ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

3. ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯଥାର୍ଥ ଦୁଇଟି କାରଣ ସହ ତୁମର ଉତ୍ତର ଲେଖ ।

1.4. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ଅବଦାନ

ପୂର୍ବ ଆଲୋଚନାରୁ ତୁମେ ଜାଣିଛ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜର ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ମୋଟାମୋଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଉଭୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶରେ ଅନୁସୃତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପଦ୍ଧତିରେ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପଦ୍ଧତି କୌଣସି ଏକ ଦାର୍ଶନିକ/ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ଦର୍ଶନ/ଶିକ୍ଷା ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆଧାର କରି ଅନୁସୃତ ହୋଇଛି । ଏହି ଉପ ଏକକରେ କେତେକ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ (ବିଶେଷକରି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା) ଅବଦାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

1.4.1 ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ଓ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା

ଜାତିର ଜନକ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ (୧୮୬୯-୧୯୪୮) ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ, ରାଜନୀତିଜ୍ଞ, ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ, ଅହିଂସାର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଅବତାର ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦେଶ ପାଇଁ ବହୁମୁଖୀ ଅବଦାନ ଥିଲା । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ବୁନିଆଦୀ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କେତେକ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ବ୍ରିଟିଶ୍ (ବିଦେଶୀ) ଶାସନ ଅମଳରେ ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତି ସେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ବିମୁଖ ଥିଲେ । ସେହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଚରମ ବ୍ୟର୍ଥତା ତାଙ୍କୁ ଏହି ନୂତନ ଶିକ୍ଷା (ସ୍ୱଦେଶୀ) ପରିକଳ୍ପନା ପାଇଁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିଥିଲା । ସେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ଯେ, ତତ୍‌କାଳୀନ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଇଂରେଜ ଭାଷାର ଅବାଞ୍ଛିତ ଆଧିପତ୍ୟ ରହିଛି । ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ କୃତ୍ରିମ ଜାତିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ବୃତ୍ତି ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ଅଛି । ସର୍ବୋପରି ଶିକ୍ଷା ଓ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଟ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଫଳରେ, ଭାରତର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଦେଖା ଦେଇଛି । ଏଣୁ ଏସବୁ ତ୍ରୁଟିକୁ ସଂଶୋଧନ କରି ନୂତନ ସମାଜ ଓ ମଣିଷ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେଇ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କର ବୁନିଆଦୀ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିକଳ୍ପନା ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲା ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ୱାର୍ଦ୍ଧାଠାରେ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ 'ନୟି ତାଲିମ', 'ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା' ବା 'ୱାର୍ଦ୍ଧା ପରିକଳ୍ପନା' ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଏହା ସେତେବେଳେ ଏକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ପରିକଳ୍ପନାଭାବେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ବିଶେଷ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା ।

■ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଓ ସୃଜନଧର୍ମୀ ସମାଜବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରା ଉପରେ ଆଧାରିତ । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଭାରତର ସନାତନ ଆଦର୍ଶ, ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଭଗବତ ସାକ୍ଷାତକାର ଲାଭ ବା ଈଶ୍ୱର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ । ଏହି ଈଶ୍ୱର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ ପାଇଁ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ଉପାସନା ଆବଶ୍ୟକ । ସତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆରାଧନକା କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । କାରଣ ସତ୍ୟହିଁ ଭଗବାନ । ଏହି ସତ୍ୟର ସାଧନା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସତ୍ୟ ସାଧନାର ପ୍ରଧାନ ଉପାୟ ହେଉଛି ଅହିଂସା । ଅହିଂସା ମଣିଷର ନୈତିକ ବଳର ପରିଚୟ । ଏହା ଏକ ଆଧ୍ୟତ୍ମିକ ଶକ୍ତି । ଥରେ ମଣିଷ ମନରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଛକ ଭଲ ପାଇବା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲେ ସେ ଅହିଂସା ମାର୍ଗ ଆଚରଣ କରେ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଅନ୍ତିମ ସତ୍ୟକୁ ଅନୁଭବ କରେ । ସୁତରାଂ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ, ପ୍ରେମ, ଅହିଂସା ସତ୍ୟ ଓ ଗଭୀର ମାନବିକତା ଉପରେ ଆଧାରିତ । ତାଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତା' ଜୀବନରେ ଏହି ଗୁଣଗଡ଼ିକୁ ବିକାଶ କରିପାରିବ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସାମାଜିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ଥିଲା ଗଠନମୂଳକ/ସୃଜନଧର୍ମୀ । ସେ ଏକ ଶୋଷଣହୀନ ଏମାଜବାଦୀ ସମାଜ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଆଜୀବନ ସାଧନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନର ସମାଜ ଥିଲା 'ରାମ ରାଜ୍ୟ', ଯେଉଁଠି ଥିବ ଶାନ୍ତି, ମୈତ୍ରୀ ଓ ଅହିଂସା । ସେହି ସମାଜରେ କେହି ବଞ୍ଚିତ, ଶୋଷିତ ଓ ନିଷ୍ପେଷିତ ହେବେ ନାହିଁ; ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଦୟ/ପ୍ରଗତି ସମ୍ଭବ ହେଉଥିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଓ ପ୍ରେମ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏକ ସୁସ୍ଥ, ସରଳ ସର୍ବୋଦୟ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ତାଙ୍କ ସାମାଜିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ମୂଳ ମନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଏ ପ୍ରକାର ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମ୍ଭବ ବୋଲି ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲେ ।

■ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ସାମାଜିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ତାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି ଆଦିରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କହିଥିଲେ, 'ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ବୁଝେ ମନୁଷ୍ୟ ବା ଶିଶୁ ମଧ୍ୟରେ ଯାହା କିଛି ମହାନ୍ ତାହାକୁ ଉନ୍ମେଷଣ କରିବା – ତାହାର ଦେହ, ମନ ଓ ଆତ୍ମାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ । ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ; ତାହାର ଆରମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।' ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟ ହେବାକୁ ହେଲେ ଦେହ, ମନ ଓ ହୃଦୟ - ଏଇ ତିନୋଟିରେ ଯଥାର୍ଥ ସମନ୍ୱୟ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ତିନୋଟିର ଉପଯୁକ୍ତ ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ ହୋଇପାରିଛି ।

ନୀତି

ଶିକ୍ଷାର ନିମ୍ନଲିଖିତ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ ।

- ୭ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଓ ମାଗଣା ଶିକ୍ଷାଦେବା ।
- ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ବା କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ଓ ମୌଳିକ ଧନ୍ଦା (ସୂତା କାଟିବା, ବୟନ ଆଦି) ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ।
- ଅନୁବନ୍ଧ ପଦ୍ଧତି (correlation) ସାହାଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷଣ ସହିତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ କରାଇବା ବା ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ କରାଇବା ।
- ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ।
- ଅହିଂସାଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- ଉତ୍ତମ ନାଗରିକ ଗଠନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ।
- ସହାବସ୍ଥାନ ଜୀବନଯାପନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରାଚ୍ୟ/ଭାରତୀୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି :

- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଯଥା ତାହାର ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଉତ୍ତମ ଚରିତ୍ର ଗଠନ କରିବା । ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ଆତ୍ମସଂଯମ ଓ ଆତ୍ମ ଶୃଙ୍ଖଳା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ କରାଇବା । ପାଠପଢ଼ା ସହିତ ନିଜେ କିପରି ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ହୋଇପାରିବ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ସୁଯୋଗ ଦେବା ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ସଂସ୍କୃତି ସଚେତନ କରାଇବା । ଭାରତୀୟ ଆଦର୍ଶ ଓ ରୀତିନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ସମାଜସେବା ପାଇଁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିବା ତଥା ତା'ର ସମାଜସେବା ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ମାନବିକତା ଗୁଣର ବିକାଶ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ଦେଶପ୍ରେମ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଓ ତା'ର ଜାତୀୟତାବୋଧର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରିବା ।

ପାଠ୍ୟକ୍ରମ

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରଚଳିତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସ୍କାର ବା ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ତାଙ୍କର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ସେହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଥିଲେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଆମ ଦେଶର ଇତିହାସ, ସଂସ୍କୃତି, ଐତିହ୍ୟ, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ଆଦର୍ଶ, ଆମ ଜୀବନଧାରା, ଚଳଣି ଓ ଚିନ୍ତାଧାରା ସମ୍ପର୍କିତ ଥିଲା । ମାତୃଭାଷାକୁ ଏକ ବିଷୟଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଉପରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରାଥମିକତା ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ମୌଳିକ ଧନ୍ଦା (ସୂତାକଟା, ବୟନ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ, କାଠକାମ, କୃଷି କାମ ଇତ୍ୟାଦି) ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ଗଣିତ ବିଷୟ (ବାସ୍ତବ ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ), ସାମାଜିକ ପାଠ, ସାଧାରଣ ବିଜ୍ଞାନ, ଡ୍ରଇଁ, ସଙ୍ଗୀତ ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା ଆଦି ମଧ୍ୟ ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା ।

ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି

- ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ - ଉଭୟ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ଓ ତା'ର ପ୍ରୟୋଗର ସୁବିଧା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଏ ।
- ଅନୁବନ୍ଧ ପ୍ରକ୍ରିୟା (correlation) ରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ - ସବୁ ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନକୁ ଧନ୍ଦା ସହିତ ଅନୁବନ୍ଧିତ କରାଯାଏ । ଏହା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସ୍ୱ ଦକ୍ଷତାକୁ ପ୍ରେରାହିତ କରେ ।
- ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ।
- ଶିଶୁ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ସାମର୍ଥ୍ୟ, ରୁଚି, ଆଗ୍ରହ ଓ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଶିକ୍ଷାଦାନ ।

ଏହି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଆମ ଦେଶରେ ଠିକ୍‌ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନ ହେବା ଫଳରେ ତିଷ୍ଠି ପାରିଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଥିଲା ବୋଲି ଜନ୍ ଡୁଇ ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

4. ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ବିଶେଷତ୍ୱ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନାଅ ।

(କ) ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ।

(ଖ) ପ୍ରକୃତିବାଦ ଓ ମାନବତାବାଦକୁ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ।

(ଗ) ପ୍ରାଣିକ ଓ ଚୈତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ।

(ଘ) ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଓ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ।

(ଙ) ୭ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାଦେବା ।

(ଚ) ଇନ୍ଦ୍ରିୟମୂଳକ ଓ ବିକାଶମୂଳକ ସରଞ୍ଜାମ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।

(ଛ) ଅନୁବନ୍ଧ ପଦ୍ଧତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା

1.4.2 ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ଓ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା

ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ, କବି, ନୂତନ ଭାବଧାରାର ବାହକ ତଥା ଦେଶଭକ୍ତ ଥିଲେ । ସେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ପ୍ରକୃତି-ନିଷ୍ଠ ସୃଜନାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଓ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଏପରି ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା ଯେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ 'ଗୁରୁଦେବ' ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ମାନର ସାହିତ୍ୟ କୃତି 'ଗୀତାଞ୍ଜଳୀ' ପାଇଁ ସେ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରହିଛି ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ କାହାଣୀ ।

■ ବାଲ୍ୟ ଜୀବନରେ ସେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଛୁଇଁ ନଥିଲା । ତଥାକଥିତ ଗତାନୁଗତିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସେ ଆଦୌ ପସନ୍ଦ କରୁନଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଚାରିକାନ୍ଥ ଭିତରେ ସେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ନିର୍ମମତା, ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁରତା ଓ ତାଡ଼ନା ତଥା ନିର୍ଜୀବ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଣାଳୀ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ବେଦନାଦାୟକ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ମନ ସବୁବେଳେ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତିରେ ଘୂରି ବୁଲିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ବାହାର ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅନନ୍ତ ବ୍ୟବଧାନ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରୁଥିଲା । ଏଣୁ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଏକ ତିକ୍ତ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ଯାହାର ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ ।

■ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବା ସମୟରେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଐକ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥିଲେ । ଫଳରେ ସେଠାରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ ପୁଷ୍ଟିଲାଭ କରିଥିଲା । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ କର୍ମ ପ୍ରେରଣା ଓ ଉଦାର ଚିନ୍ତାଧାରା ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା । ବିଦେଶ ଭ୍ରମଣ ଅବସରରେ ସେ ବିଶ୍ୱ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଓ ବିଶ୍ୱ ମାନବିକତାର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କଲେ ।

■ ପରିବାର ପରିବେଶରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଭାରତର ଧାର୍ମିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାକୁ ସମ୍ମାନଦେବା ଶିଖିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ଐତିହ୍ୟ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ତଥା ବିଶ୍ୱ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଓ ମାନବିକତା ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନକୁ ବହୁ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ।

■ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ

ଉପରୋକ୍ତ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଜୀବନ ଦର୍ଶନକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଥାଏ । ତିନୋଟି ପ୍ରମୁଖ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ – ପ୍ରକୃତିବାଦ, ମାନବତାବାଦ ଓ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକବାଦ ଉପରେ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ।

■ **ପ୍ରକୃତିବାଦ :** ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ମତରେ ଉଭୟ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତି ଓ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ଏକ ଅବିନଶ୍ୱର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରକାର ପ୍ରକୃତିର ଉତ୍ସ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି । ଏଣୁ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତି ମାଧ୍ୟମରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ଜୀବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିପାରିବ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ, ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରକୃତିର ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ରହିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଲାଭ ହେବ । ଆଦିମ ମାନବର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ସଭ୍ୟତାର ଅଗ୍ରଗତି ଏହି ସମ୍ପର୍କକୁ ଛିନ୍ନ କରି ଦେଇଛି । ତେଣୁ ମଣିଷ ଓ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଆଦିମ ସମ୍ପର୍କକୁ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ।

■ **ମାନବତାବାଦ :** ଏହା ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନର ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ସେ ଏକ ମାନବୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସମାଜକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସମାଜ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଏ ନାହିଁ ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ବିଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା, ମାନବିକତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରେ ନାହିଁ ବରଂ ନିଜକୁ ସମାଜର ରାଜନୈତିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଚାହିଦା ଅନୁସାରେ ଗଢ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ ସେ ମାନବିକତାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ନିଷ୍ଠୁର, ଅମାନୁଷିକ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୋଇଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରି ତାକୁ ପ୍ରାଣବନ୍ତ, ସୃଜନଶୀଳ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବାକୁ ସେ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ ।

■ **ଆନ୍ତର୍ଜାତିକବାଦ :** ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ ଯେ ଏକ ଦିଗରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଆକ୍ରମଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ବିଭିନ୍ନ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଆନ୍ଦୋଳନ ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ଏହିପରି ସ୍ଥିତି ତାଙ୍କ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ପ୍ରାଣରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନ କରି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଜାତି, ଧର୍ମ ଓ ଦେଶ ନିର୍ବିଶେଷରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଐକ୍ୟକୁ ସେ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ, ମନୁଷ୍ୟକୁ କେବଳ ପ୍ରକୃତି ସହ ମିଳନ କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟ ସହିତ ମିଳନ କରିବାକୁ ହେବ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଯୋଗସୂତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ହେବ । ଏହାକୁ ବିଶ୍ୱ ଚେତନା କୁହାଯାଏ । ବିଶ୍ୱ ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲେ ଯେ ଏଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ଓ ବିଭନ୍ନ ସଭ୍ୟତାର ଲୋକେ ପ୍ରୀତି ଓ ଆତ୍ମୀୟତାର ବନ୍ଧନରେ ଏକତ୍ର ହେବେ ।

■ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ଚାରୋଟି ପ୍ରମୁଖ ନୀତି ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା –ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧିନତା (freedom), ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆତ୍ମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି (creative self expression), ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଜୀବନ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ଓ ବିଶ୍ୱଭାବ । ଏହି ନୀତିକୁ ଆଧାର କରି ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଅନୁଶାସନର ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଛି ।

■ **ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ** : ମନୁଷ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିକାଶ ତା'ର ଶରୀର, ମନ ଓ ଆତ୍ମାର ବିକାଶ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ଚାରୋଟି ପ୍ରମୁଖ ନୀତି ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା –କ୍ରିୟାତ୍ମକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧିନତା (freedom), ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆତ୍ମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି (creating self expression), ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଜୀବନ୍ତ ସମ୍ପର୍କ, ବିଶ୍ୱଭାବ । ଏହି ନୀତିକୁ ଆଧାର କରି ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଅନୁଶାସନର ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଛି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ମତରେ ମନୁଷ୍ୟର ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ଆଧାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ସଂଯୋଗ ଅଛି । ପରସ୍ପରର ସହଯୋଗିତା ମାଧ୍ୟମରେ ସେସବୁ ବିକଶିତ ହୁଏ । ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା ସହିତ ଯଦି ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ନ ଯାଏ ତେବେ ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ଗଛ ଚଢ଼ିବା, ପହଁରିବା, ବଗିଚା କାମ କରିବା, କ୍ରୀଡ଼ାକୌତୁକ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ପୁଷ୍ଟି, ମାନସିକ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା ଓ ମୌଳିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ତୋଷ ବିଧାନ କରାଯାଇପାରିବ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହ ଓ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତିରୁ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିଥାଏ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସ୍ୱାଧିନ ଆତ୍ମ-ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ୍ । ଲବ୍ଧଜ୍ଞାନକୁ ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶିକ୍ଷାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱ ସଂସ୍କୃତି ସହ ପରିଚିତ ହେବା ଶିକ୍ଷାର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସେ କହିଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱରେ ଆଧାତ୍ମିକ ଐକ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିବ ।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ନୈତିକ ଓ ଆଧାତ୍ମିକ ବିକାଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଲକ୍ଷ୍ୟ କେବଳ ପାର୍ଥିବ ବସ୍ତୁରେ ସୀମିତ ରହିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ସେ ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଓ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତିରେ ନିହିତ ଥିବା ଚିରନ୍ତନ ପରମାର୍ଥିକ ସତ୍ତା ସହିତ ମଧ୍ୟ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ, ଆତ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ, ଆତ୍ମ ଚେତନା, ଆତ୍ମ ସଂଯମ, ଆତ୍ମ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ, ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ରବୀନ୍ଦ୍ର ଦର୍ଶନ ଓ ଶିକ୍ଷାର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

* **ପାଠ୍ୟକ୍ରମ** : ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ହିଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଶିକ୍ଷାର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ – ଅର୍ଥାତ୍ ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ନୈତିକ ଓ ଆଧାତ୍ମିକ ବିକାଶ-ହାସଲ ପାଇଁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅଭିଜ୍ଞତା ଉପସ୍ଥାପନ କରେ । ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୁସ୍ତକର ପୃଷ୍ଠା ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନରହି ମାନବ ସଂସ୍କୃତି ଓ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତିକୁ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଛି । ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅଧ୍ୟୟନ ସହିତ ଶିଳ୍ପ, କଳା, ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, କ୍ରୀଡ଼ା ଓ ପ୍ରକୃତି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଉପରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଏହିପରି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ମନୁଷ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିକାଶ ସାଧିତ ହେବ ବୋଲି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଏକ କ୍ରିୟାତ୍ମକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ (Activity Curriculum) ।

* **ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି** : ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ କ୍ରିୟାତ୍ମକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁସବୁ ପଦ୍ଧତି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ନିଷ୍କ୍ରିୟ କରିଦିଏ ବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ତା'ର ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ କୃତ୍ରିମ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟିକରେ ସେଭଳି ପଦ୍ଧତିକୁ ସେ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଯାହିକ ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି, ରଟନ୍ ସ୍ମୃତି (ଘୋଷିବା) ଓ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାର ସଂହାର ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପଙ୍ଗୁ କରି ଦେଇଛି । ଏଣୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କ୍ରୀଡ଼ା ପଦ୍ଧତି, ଅନ୍ୱେଷଣ ପଦ୍ଧତି ବା ଆବିଷ୍କାର ପଦ୍ଧତି ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଶିଶୁକୁ ସୃଜନଶୀଳ କରିବାକୁ ହେଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ଓ ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ କ୍ରିୟାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତି (Activity Method) ଆବଶ୍ୟକ ।

* **ଅନୁଶାସନ** : ଅନୁଶାସନ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ । ଏହା ବାହ୍ୟ ଶାସନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ ବରଂ ଏହା ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ଡ଼ିସିପ୍ଲିନ୍' ଯନ୍ତ୍ରଟିକୁ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ଚାଳନା କଲେ

ଶିଶୁମାନେ ସଂଯତ ହେବେ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଚାଳନା କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ଦେଖାଯାଉଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇଯିବେ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ସ୍ନେହ ଓ ସହାନୁଭୂତି ହିଁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିଥାଏ । ଆତ୍ମ ଅନୁଶାସନ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଶାସନ ବୋଲି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କହନ୍ତି ।

■ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା

ନିଜର ଶିକ୍ଷାନୀତି ଓ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ବାସ୍ତବ ରୂପରେଖ ଦେବା ପାଇଁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ୧୯୦୧ ମସିହାରେ କଲିକତା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ତାହାର ନାମ ରଖିଥିଲେ 'ଶାନ୍ତି ନିକେତନ' । ଏହା ସହରର ବ୍ୟସ୍ତବହୁଳ ଜୀବନଠାରୁ ଦୂରରେ ଥିଲା । ଏଠାରେ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରାଯାଉଥିଲା । ୧୯୨୧ ମସିହାରେ ଏହା ଏକ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୫୧ ମସିହାରେ ଏହା ଏକ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ (ଦେଶର ୪ର୍ଥ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ) ମାନ୍ୟତା ପାଇଲା । ଏଠାରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏକତ୍ର ରୁହନ୍ତି । ଏହା ଏକ ଆବାସିକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରମୁଖ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି –

- ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା ।
- ଆନ୍ତଃ ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଆନ୍ତଃ ସାମାଜିକ ବୁଝାମଣାର ବିକାଶ କରିବା ।
- ମାନବ ଜାତିର ଐକ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା ।

ଏହାର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱକୁ ଏକ ନୀଡ଼ରେ (ଏକାତ୍ମ ଭାବରେ) ପରିଣତ କରିବା । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି, 'ଯତ୍ର ବିଶ୍ୱଂଭବେତ୍ୟକ ନୀଡ଼ଂ ।' ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ନିମ୍ନଲିଖିତ ୩ ପ୍ରକାର ଅନୁଷ୍ଠାନ ରହିଛି ।

- ପାଠ ଭବନ : ଏଠାରେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରୁ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରାଯାଏ ।
- ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସମ୍ପର୍କିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯଥା ବିଦ୍ୟା ଭବନ(ଭାରତୀୟ ଭାଷା, ଦର୍ଶନ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ), ଚାଇନା ଭବନ (ଚୀନର ଭାଷା, ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନରେ ଉନ୍ନତତର ଗବେଷଣା କରାଯାଏ), କଳା ଭବନ (ଚିତ୍ରକଳା ଓ ହାତ କାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରାଯାଏ), ସଙ୍ଗୀତ ଭବନ (ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରାଯାଏ), ହିନ୍ଦୀ ଭବନ (ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ବିକାଶ କରାଯାଏ), ଅଧ୍ୟାପକ ଶିକ୍ଷା ଭବନ (ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ), ରବୀନ୍ଦ୍ର ଭବନ (ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ), ଏବଂ ଗ୍ରାମ ପୁନର୍ଗଠନ ଅନୁଷ୍ଠାନ (ଏଠାରେ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦିଆଯାଏ) । ଏହାଛଡ଼ା ଅଲଗା ଇସ୍‌ଲାମିକ ଭବନ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ଆହୁରି ଅନେକ ବିଭାଗ ମଧ୍ୟ ଖୋଲାଯାଇଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :
ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ସମ୍ପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

1.4.3 ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା

ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଘୋଷ (୧୮୭୨-୧୯୫୦) ଥିଲେ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀ, ପରମ ଯୋଗୀ, ସ୍ୱଦେଶପ୍ରୀତିର କବି, ଜାତୀୟତା ଗୁରୁ ଓ ଖ୍ୟାତନାମା ଶିକ୍ଷାବିତ୍ । ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଆଦର୍ଶ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ, ଆଦର୍ଶ ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ଅନୁରାଗ ଥିଲା । ଏତଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଗଭୀର ଦେଶପ୍ରେମ ଓ ଜାତୀୟତାବୋଧ । ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧିନତା ହାସଲ କରିବା ସହିତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ୱାଧିନତା ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଆପ୍ରାଣ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲେ ଯେ ସ୍ୱାଧିନ ଭାରତୀୟମାନେ ହିଁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ରାଜନୈତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ପଥ ଉନ୍ମୋଚନ କରିବେ ଏବଂ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଦେଖାଇ ଦେବେ ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି, ଭୌତିକ ଶକ୍ତିଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ଏଇ ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସକୁ ରୂପାୟିତ କରିବାକୁ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା (Integral Education) ର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଭାରତର ସ୍ୱାଧିନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଭାଗନେଇ କାରାବରଣ କରିଥିଲେ । ଆଲିପୁର ଜେଲରେ କାରାରୁଦ୍ଧ ଥିବା ସମୟରେ ଏକଦା ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଲୌକିକ ଦିବ୍ୟ ସତ୍ତାକୁ ଅନୁଭବ କଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ ପଡ଼ିଲା ।

■ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ

ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରମ୍ପରା ତଥା ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ବେଦ ଓ ଉପନିଷଦର ତତ୍ତ୍ୱ ତାଙ୍କ ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଗଭୀରଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ତାଙ୍କ ମତରେ ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଜଗତ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ; କାରଣ ସତ୍ ବ୍ରହ୍ମରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାରୁ ଜଗତ କେବେ ମିଥ୍ୟା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏଣୁ ମଣିଷ ହେଉଛି ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବ । ସେ ପ୍ରୟାସ କଲେ ତା' ଭିତରେ ଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ତା ବା ଆତ୍ମାକୁ ନିଜେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ ଭିତରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିବ । ଅର୍ଥାତ ଏହି ପାର୍ଥିବ ଶରୀରରେ ହିଁ ମଣିଷ ଦିବ୍ୟ ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ପାଇପାରିବ । ଏଥିପାଇଁ ତାକୁ ଦେବାଳୟ କିମ୍ବା ସୁ ଉଚ୍ଚ ହିମାଳୟକୁ ଯାଇ କଠିନ ତପସ୍ୟାରେ ନିମଗ୍ନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । କେବଳ ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ତାକୁ ଉନ୍ମେଷ ଓ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖୀ କରାଇ ପାରିଲେ ସେ ନିଜକୁ ସାଧାରଣ ସ୍ତରରୁ ଅଧିମାନବ ସ୍ତରକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିପାରିବ, ଯାହା ଫଳରେ ଦିବ୍ୟସତ୍ତା ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ । ସୁତରାଂ ଦିବ୍ୟ ଜୀବୀନ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ସମଥ ହେବା ପାଇଁ ମଣିଷ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେବ । ଦିବ୍ୟଜୀବନ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ହିଁ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ପୂର୍ଣ୍ଣତା । ଏହାହିଁ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ।

ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶରେ ହିଁ ମଣିଷ ଜୀବନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ନିହିତ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ପୃଥିବୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଦିବ୍ୟ ଜୀବନ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ସମଗ୍ର ମାନବ ଜାତିକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଜୀବନର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିହେବ ଯାହାକି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସମ୍ଭବ ।

■ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା

ଲକ୍ଷ୍ୟ : ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସାର୍ଥକଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ମଣିଷ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ୫ ଟି ମୁଖ୍ୟ ଦିଗ ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା, ଶାରୀରିକ (Physical), ପ୍ରାଣଧାରକ/ପ୍ରାଣିକ (Vital), ମାନସିକ (Mental), ଚୈତ୍ୟିକ (Psychic) ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ(Spiritual) । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିଗ/ବିଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତାପ୍ରାପ୍ତ କଲେ ମଣିଷ ତା'ର ଜୀବନରେ ପ୍ରକୃତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇପାରିବ । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିଗର ବିକାଶ ପାଇଁ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରମୁଖ ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି –

- ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ
- ପ୍ରାଣିକ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ
- ମାନସିକ ବିକାଶ
- ଚୈତ୍ୟିକ ବିକାଶ
- ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରରେ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଞ୍ଚବିଧ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

- ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା (Physical Education)
- ପ୍ରାଣିକ ଶିକ୍ଷା (Vital Education)
- ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା (Mental Education)
- ଚୈତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା । (Psychic Education)
- ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା (Spiritual Education)

- **ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା :** ଏ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଶିଶୁର ଉପଯୁକ୍ତ ଶାରୀରିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶ କରାଇବା । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ସଂଯମ ଆଚରଣ, ସହନଶୀଳତା, ଶାରୀରିକ କ୍ରମ ବିକାଶ ଏବଂ ବିକୃତ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ଶରୀର/ ଶାରୀରିକ ଅଂଶର ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଷମ ସଂଗଠନ କରିବା । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗ ଓ ପଦକ୍ଷେପ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଛି ।

  - ଶିଶୁ ପାଇଁ ସୁଷମ ଖାଦ୍ୟର ସୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।
  - କ୍ରୀଡ଼ା, କସରତ, ଆସନ, ପ୍ରାଣାୟାମ ଆଦିର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବା ।
  - ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ, ପରିଷ୍କାର ଓ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନଦେବା ଓ ଯତ୍ନନେବା ।
  - ଶିଶୁର ବିଶ୍ରାମ, ନିଦ୍ରା ଆଦି ଉପରେ ଆବଶ୍ୟକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ।
  - ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ନୀତିଶିକ୍ଷା ଓ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।

- **ପ୍ରାଣିକ ଶିକ୍ଷା :** ଶ୍ରୀମା କହନ୍ତି ପ୍ରାଣ ହେଉଛି ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିର ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସ୍ତର । ଏହି ସ୍ତରର ମଣିଷର ସବୁ ପ୍ରକାର ପ୍ରବୃତ୍ତି (କାମନା, ବାସନା, କ୍ରିୟା, ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଆଦି) ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି (ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ, ଉଦ୍ଦୀପନା, ଭାବପ୍ରବଣତା ଆଦି), ଆବେଗିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି (ହର୍ଷ, ବିଷାଦ, କ୍ରୋଧ, ଭୟ, ପ୍ରେମ, ଘୃଣା ଆଦି) ଏବଂ ନିମ୍ନସ୍ତର ପ୍ରବୃତ୍ତି (କାମନା, ବିଷୟ ବାସନା ଆଦି) ଭାବରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସ୍ତର ଉପରେ ଶିଶୁର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହିଲେ ତା'ର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରାପ୍ତି ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହୋଇପାରିବ । ପ୍ରାଣ (ପ୍ରବୃତ୍ତି)କୁ ବର୍ଜନ/ତ୍ୟାଗ କରିବା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ବରଂ ଶିଶୁର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଓ ସୁସଂଯତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାହାଦ୍ୱାରା ସେ ଶାନ୍ତ, ସ୍ଥିର, ଉଦାର, ସାହସୀ ଓ ଅନାସକ୍ତ ହୁଏ ।

- **ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା :** ଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ସାଧାରଣ ମଣିଷକୁ ମାନସିକ ସ୍ତରରୁ ଅତି ମାନସ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରିବା ସମ୍ଭବ ବୋଲି ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ କହିଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ମାନସିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଯୋଗ ହେଉଛି ଦିବ୍ୟସତ୍ତା ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ତାର ପରିଚୟ (Identification of self with divinity) ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଏହି ପରିଚୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ମନକୁ ତା'ର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରଦେଇ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଆଡ଼କୁ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ମଣିଷର ମନକୁ ନିୟମିତ ଶିକ୍ଷା/ତାଲିମ ଦିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସାଧାରଣତଃ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପାଞ୍ଚୋଟି ଉପାୟରେ ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ଶ୍ରୀମା ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

  - ଏକାଗ୍ରତା ଓ ମନଯୋଗ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ।
  - ମନ ଚେତନାକୁ ବହୁମୁଖୀ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।
  - ଗୋଟିଏ ମୁଖ୍ୟ/ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଆଦର୍ଶକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଆଦର୍ଶକୁ ଏଠାଠିକରି ସେଥିରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ଆଣିବାକୁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ।
  - ଚିନ୍ତାକୁ କିପରି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇପାରିବ ସେ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।
  - ନୀରବ ଯୋଗ ସାଧନା ବଳରେ ମନକୁ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତାସହ ସଂଯୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ।

- **ଚୈତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା :** ଦିବ୍ୟସତ୍ତା ସହିତ ମିଶିବା ନିମନ୍ତେ ମଣିଷର ଯେଉଁ ଅଲୌକିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ତା' ନିଜ ଭିତରେ (ଚୈତ୍ୟ ସତ୍ତା)ରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଛି । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ କହନ୍ତି କେତେକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଫଳରେ ମଣିଷ ନିଜ ଆଭ୍ୟନ୍ତରଣରେ ଥିବା ଚୈତ୍ୟସତ୍ତାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିବ ଏବଂ ଏହାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ଅତିମାନସ (Super mind) ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିପାରିବ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ । ଏଣୁ ମଣିଷର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବିକାଶ କରିବା ଚୈତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏଥିପାଇଁ ପିଲାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଭାବ ଏବଂ ଯୋଗସାଧନା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଥାଏ ।

- **ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା :** ଚୈତ୍ୟସତ୍ତା ଭଳି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ମଣିଷର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । କେତେକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଫଳରେ ମଣିଷ ତା'ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିପାରିବ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ସଦାସର୍ବଦା

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତନ, ନିର୍ମଳତା, ସତ୍ ଚିନ୍ତାଧାରା ତଥା ପବିତ୍ର ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଏଣୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁ ହୃଦୟରେ ପବିତ୍ର ଭାବ, ନିର୍ମଳ ଈଶ୍ୱର ଭକ୍ତି, ସତ୍ ଚିନ୍ତା ଆଦି ଉଦ୍ରେକ କରାଇବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ ।

ପାଠ୍ୟକ୍ରମ : ବାସ୍ତବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶିଶୁ ହିଁ କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ । ତା'ର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଆଗ୍ରହ ଆଦିରେ ଭିନ୍ନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ସପକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀମା ଓ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ମତ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଶିଶୁକୈନ୍ଦ୍ରିକ, ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ, ନମନୀୟ ଓ ପରିବେଶାନୁକୂଳ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଶିଶୁକୁ ମାତୃଭାଷା ସହିତ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କିମ୍ବା ଦୁଇଟି ଭାଷା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଜାତିର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । କଳା ଶିକ୍ଷା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ନୈତିକ ଶିକ୍ଷା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା ତଥା ଯୋଗ ଶିକ୍ଷା ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରମୁଖ ବିଷୟବସ୍ତୁ ।

ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଣାଳୀ : ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦ୍ଧତି/ପ୍ରଣାଳୀ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଅନୁସରଣ କରାଯାଇଥାଏ ।

- କୌଣସି ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ (Nothing can be taught) - ଶିକ୍ଷକ ଜଣେ ଶିକ୍ଷାଦାତା ନୁହଁନ୍ତି ବରଂ ସେ ଜଣେ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଓ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ମାତ୍ର । ସେ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ବା ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି ମାତ୍ର ଛାତ୍ରର ମନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଶିଶୁ କିପରି ନିଜେ ଜ୍ଞାନର ସାଧନଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବ, ତାହାହିଁ ଶିକ୍ଷକ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଜ୍ଞାନ କିପରି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉନ୍ନୀତ କରାଯାଇପାରିବ ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ।
- ମନର ବିକାଶ ପାଇଁ ମନର ପରାମର୍ଶ ନେବା – ଶିଶୁ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁଯାୟୀ ନିଜେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥାଏ । ମାତ୍ର ପିତା ମାତାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ବାଧ୍ୟ କରି ଶିଶୁକୁ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାକୁ ବର୍ବରତା ଓ କୁ ସଂସ୍କାର କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର କିଛି ନିଜସ୍ୱ ଅଛି । ତା' ଭିତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ ନିହିତ । ଏହାକୁ ସନ୍ଧାନ କରିବା, ଏହାର ବିକାଶ ସାଧନ କରିବା ଏବଂ ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାରରେ ନିୟୋଜିତ କରିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।
- ଜ୍ଞାନରୁ ଅଜ୍ଞାନ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେବା – ଶିଶୁର ପୂର୍ବ ଅଭିଜ୍ଞତା ସହ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା (ଅଜ୍ଞାତ) ପ୍ରଦାନ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ନୀତି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାରେ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁର ଜ୍ଞାତ ବସ୍ତୁକୁ ଉପାଦାନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଶିକ୍ଷକ ତାହା ମାଧ୍ୟମରେ ଅଜ୍ଞାତ ବସ୍ତୁର ସନ୍ଧାନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରଥାନ୍ତି ।

ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭୂମିକା : ଶିକ୍ଷକ ଜଣେ ଯୋଗୀ ହେବା ଦରକାର । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମାନୁଭୂତି ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା' ହେଲେ ସେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟ ଜୀବନ ପଥରେ ଆଗେଇ ନେଇ ପାରିବେ । ଶିଶୁ କିପରି ନିଜକୁ ନିଜେ ଶିକ୍ଷା ଦେବ, ନିଜର ବୌଦ୍ଧିକ, ନୈତିକ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗତ ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ଶକ୍ତି ସମୂହର ବିକାଶ କରିବ ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । ଶିକ୍ଷକ ନିଜେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଦରକାର ।

ଶୃଙ୍ଖଳା : ଶିଶୁର ଆତ୍ମ ଶୃଙ୍ଖଳା ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଏହା ସହିତ ମାନସିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶୃଙ୍ଖଳା ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ ।

ମୋଟାମୋଟି ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବିଶ୍ୱ ମାନବିକତା ଓ ଦିବ୍ୟ ଜୀବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ଏକ ସଫଳ ପ୍ରୟାସ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଯେ କୌଣସି ଏକ ଅରବିନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ର ପରିଦର୍ଶନ କରି ସେଠାରେ ସଂଗଠିତ ହେଉଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

5. ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାମଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା (ଶାରୀରିକ, ପ୍ରାଣିକ, ମାନସିକ, ଚୈତ୍ୟ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ)କୁ ସୂଚାଉଛି ଲେଖ ।

(କ) ମନଚେତନାକୁ ବହୁମୁଖୀ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ।

(ଖ) ଯୋଗସାଧନା ବଳରେ ମନକୁ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତା ସହ ସଂଯୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।

(ଗ) ଶିଶୁ ହୃଦୟରେ ପବିତ୍ର ଭାବ, ସତ୍ ଚିନ୍ତା ଉଦ୍ରେକ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।

(ଘ) କ୍ରୀଡ଼ା, କସରତ, ଆସନ, ପ୍ରାଣାୟାମ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ।

(ଙ) ଶିଶୁର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବିକାଶ କରିବା ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।

(ଚ) ଶିଶୁକୁ ସୁସଂଯତ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।

(ଛ) ଶିଶୁର ବିଶ୍ରାମ, ନିଦ୍ରା ଆଦି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ।

(ଜ) ଭାବପ୍ରବଣତା, ହର୍ଷ, କ୍ରୋଧ, ଭୟ, ପ୍ରେମ ଭଳି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଉପରେ ପିଲାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ।

1.4.4. ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ଶିକ୍ଷାନୀତି

ଫ୍ରେଡ଼େରିକ୍ ଫ୍ରୋବେଲ (୧୭୮୨-୧୮୫୨) ହେଉଛନ୍ତି ଜର୍ମାନ୍ ଅଧିବାସୀ । ସେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ବିଶେଷକରି ଶିକ୍ଷାକୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନଭିତ୍ତିକ କରିବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ନଅ ମାସ ବୟସରେ ମାଆଙ୍କୁ ହରାଇ ସେ ବାପାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲାଞ୍ଛନା ଓ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ପାଇଥିଲେ । ସ୍ନେହବଞ୍ଚିତ ଓ ସଙ୍ଗହୀନ ନିରାନନ୍ଦ ବାଲ୍ୟକାଳ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କରିଥିଲା । ଏହି କାରଣରୁ ସେ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଅବହେଳିତ ବାଲ୍ୟ ଜୀବନର ତିକ୍ତ ସ୍ମୃତି ଓ ଅନୁଭୂତି ତାଙ୍କୁ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ କରିଥିଲା ।

ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟି ମୂଳରେ ଅଛି ଭଗବାନଙ୍କ ଐଶୀ ଶକ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ଏହି ଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ପ୍ରକୃତି ସହ ଘନିଷ୍ଠ ପରିଚୟ ହେବା ଉଚିତ୍ । ତାକୁ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମସକ୍ରିୟ କରିବା ଦରକାର । ତା'ହେଲେ ସେ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ସର୍ବଦା ତା'ର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଜାରି ରଖିବ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସବୋଧ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଶିଶୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷା 'ଶିଶୁ ଉଦ୍ୟାନ' (Kinder Garten) ଅନୁସୃତ ହୋଇଥିଲା ।

ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ତତ୍ତ୍ୱର ନିମ୍ନଲିଖିତ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ ।

- ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି । ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁର ଚିନ୍ତା ଓ କର୍ମରେ ଐଶ୍ୱରିକ ଲୀଳାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରାଇ ତାର ବିକାଶ କରିବାହିଁ ଶିକ୍ଷାର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକତ୍ୱ ଏବଂ ଏକତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସନ୍ଧାନ କରିବା ଏବଂ ଶିଶୁ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱ ସହିତ ଏକାତ୍ମବୋଧ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ।
- ବହିଃସ୍ଥ ଚାପ ବା ଅନୁଶାସନ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ବରଂ ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର କ୍ରମ ବିକାଶ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

- ବ୍ୟକ୍ତିକ ବିକାଶ ବା ଆତ୍ମ-ଉନ୍ମେଷଣର ସ୍ୱାଭାବିକ ମାଧ୍ୟମ ହେଉଛି ସକ୍ରିୟତା । ଏହି ସକ୍ରିୟତା ସୃଷ୍ଟିର ନିୟମ । ତେଣୁ ଏହା ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ତଥା ଶିକ୍ଷାର ନିୟମ । ଏଣୁ ଶିଶୁର ଆତ୍ମସକ୍ରିୟତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରମୁଖ ନୀତି ।
- କ୍ରୀଡ଼ା ହେଉଛି ଏହି ଆତ୍ମସକ୍ରିୟତାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ମାତ୍ର । ତେଣୁ କ୍ରୀଡ଼ା ଶିକ୍ଷାର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ଫ୍ରୋବେଲ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯେଉଁ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଦେଖାଯାଏ କ୍ରୀଡ଼ା ହେଉଛି ତାହାର ବାହ୍ୟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବା ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକାଶ । କ୍ରୀଡ଼ା ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ।
- ସାମାଜିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ସାମାଜିକ ସହଯୋଗିତା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁମାନେ ଦଳବଦ୍ଧ ହୋଇ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଏକତା ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଜୀବ, ବସ୍ତୁ ଓ କ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଐକ୍ୟ ଓ ପରସ୍ପର ନିର୍ଭରଶୀଳତା ରହିଛି, ତାହା ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତେଣୁ ଶିଶୁକୁ ଏପରିଭାବେ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାକୁ ହେବ, ଯେପରି ସେ ଏହି ପରସ୍ପର ସଂଯୁକ୍ତ ଐକ୍ୟର କ୍ରିୟାତ୍ମକ ଶକ୍ତି ସହିତ ନିଜର ଏକାତ୍ମକତାକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ।
- ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରକୃତିର ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଘଟଣା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଐଶୀ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତୀକ । ଶିଶୁର ମନ ସହଜରେ ଏ କଥା ଜାଣିପାରେ । ଫୁଲ କେବଳ କେତେକ ପାଖୁଡ଼ା, କେଶର, ରଙ୍ଗ ବା ଗନ୍ଧର ସମଷ୍ଟି ନୁହେଁ । ଶିଶୁପାଇଁ ଏହାର ଅନେକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଅଛି । ଶିଶୁର ଜଗତ, କଳ୍ପନାର ଜଗତ, ପ୍ରତୀକର ଜଗତ । ସେ କଳ୍ପନାରେ ଟେବୁଲକୁ ରେଳଗାଡ଼ିଭାବେ ଇଙ୍ଗିତ କରେ । ଶିଶୁ ମନର ଏହି ଇଙ୍ଗିତ-ପ୍ରିୟତାକୁ ବିଭିନ୍ନ ଖେଳଣା, ଗଳ୍ପ, ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଭୃତି ମାଧ୍ୟମରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟତମ ନୀତି ।

ଫ୍ରୋବେଲ ତାଙ୍କର କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟନ ପଦ୍ଧତି (ଶିଶୁ ଉଦ୍ୟାନ)ର ଭିତ୍ତିରୂପେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

- ଶିଶୁ ସବୁ ସମୟରେ କ୍ରୀଡ଼ାପ୍ରିୟ ଓ କ୍ରୀଡ଼ା ତାହାର ସ୍ୱଭାବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ତେଣୁ କ୍ରୀଡ଼ା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଉଚିତ୍ ।
- ଶିଶୁ ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଓ ପଦାର୍ଥର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ସମୟରେ ଏହି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ପାଇଁ ସୁବିଧା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ଶିଶୁ ସାଧାରଣତଃ କଳ୍ପନାବିଳାସୀ । ସେ ଗଳ୍ପ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଭଲ ପାଏ । ତେଣୁ ଗଳ୍ପ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ୍ ।
- ଶିଶୁର ଅନୁକରଣ ପ୍ରକୃତି ବିଶେଷ ପ୍ରଖର ଥାଏ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅନୁକରଣର ଯଥାଯଥ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ଶିଶୁ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ସ୍ୱାଧିନ ପରିବେଶ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଶିଶୁକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସ୍ୱାଧିନତା ଦେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ।
- ଜ୍ଞାନର କୌଣସି ନିଜସ୍ୱ ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ବିଧାନ କରିବାର ଉପାୟ ।
- ସମନ୍ୱୟ କ୍ରୀଡ଼ା ଓ ଗଠନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଉତ୍ସାହ ଓ ସାମାଜିକ ଗୁଣକୁ ବିକାଶ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ ।
- ଶିଶୁ ସାଧାରଣତଃ ମା'କୁ ବେଶୀ ଭଲ ପାଏ । ତେଣୁ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷାଲାଭ ମା' ବା ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତହେବା ଉଚିତ୍ ।
- ଶିକ୍ଷା ସମାଜଧର୍ମୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପାଠ୍ୟ ପରିପୂରକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ସାମାଜିକ ଚେତନା ଓ ସାମୂହିକ ମନୋବୃତ୍ତି ବିକାଶ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ 'ଶିଶୁ ଉଦ୍ୟାନ' ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ ହେଉଛି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶୈକ୍ଷିକ ଉପକରଣ ଓ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟସଂଖ୍ୟକ ଓ ବିଶେଷ ପ୍ରକାରର ବସ୍ତୁ ଶିଶୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାଳନ ହୋଇଥାଏ ।

ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଉପହାର (Gift) କୁହାଯାଏ । ଏହି ଉପହାରଗୁଡ଼ିକର ଆକୃତି ଓ ଗୁଣ ବିଭିନ୍ନ ଏବଂ ଏହା ବିଶେଷ ବିଶେଷ ବସ୍ତୁର ପ୍ରତୀକରୂପେ ଶିଶୁ ନିକଟରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ – 'ବଲ' କେବଳ କ୍ରୀଡ଼ା ସାମଗ୍ରୀଭାବେ ଶିଶୁକୁ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ଏହା ଶିଶୁ ମନରେ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଐକ୍ୟର ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ସେହିପରି ଘନ ପଦାର୍ଥ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୃତ୍ତାକାର ବସ୍ତୁ ଆଦିକୁ ନିୟମିତ କ୍ରମରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥାଏ । ଫ୍ରୋବେଲ ୨୦ଟି ଉପହାର ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ 'ଶିଶୁ ଉଦ୍ୟାନ' ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନେକ ଉନ୍ନତ ଧରଣର ଉପହାର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଶିଶୁ ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥା : ମାଟି, ବାଲି, କାଠ, କାଗଜ ପ୍ରଭୃତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜିନିଷ ତିଆରି କରାଯାଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ସୃଜନୀଶକ୍ତି ବିକଶିତ ହୁଏ । ଗୀତ ଓ କର୍ମ ସଙ୍ଗୀତ (Action Song – ଯେଉଁଥିରେ ଗୀତର ତାଳେ ତାଳେ ନାନା ପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ) ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରାଯାଇଥାଏ । ଗଳ୍ପ ଆଦି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ପରିପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଏ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଯେ କୌଣସି 'ଶିଶୁ ଉଦ୍ୟାନ' ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପରିଦର୍ଶନ କରି ସେଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟର ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ପ୍ରକୃତରେ ଫ୍ରୋବେଲ ହେଉଛନ୍ତି ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷାର ଜନକ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ମାନବ ଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷତା ସାଧନ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ସୁରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲେ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିଶୁ କେନ୍ଦ୍ରିକ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିବାରେ ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ମହାନ୍ ଅବଦାନ ସର୍ବଜନ ସ୍ୱୀକୃତ ।

1.4.5 ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାନୀତି

ମେରିଆ ମଣ୍ଟେସୋରୀ (୧୮୭୦-୧୯୫୨) ହେଉଛନ୍ତି ଇଟାଲୀର ଅଧିବାସୀ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ଇଟାଲୀରେ ଶିଳ୍ପ ବିପ୍ଳବ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ଫଳରେ ସେଠାରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ କଳକାରଖାନା ଓ ସହର ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା । ଏହି କଳକାରଖାନାରେ କାମ କରିବାକୁ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରୁ ଶହ ଶହ ଶ୍ରମିକ ସହରକୁ ଆସି ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ଓ ଦୂଷିତ ସହରତଳି ବସ୍ତିରେ ବସବାସ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରମିକ ପିତାମାତଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍କୁଲକୁ ଯାଉନଥିବା ଶିଶୁ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଏକ ହଲ ଘରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖି ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ କ୍ରୀଡ଼ାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ଜଣେ ଅଭିଜ୍ଞ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକାଙ୍କ ଉପରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ନ୍ୟସ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଥମେ 'ବାଳ ମନ୍ଦିର' ୧୯୦୭ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ୬ ତାରିଖରେ ରୋମର ଏକ ବସ୍ତି ଅଞ୍ଚଳରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ମେରିଆ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଥମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକା ଦାୟିତ୍ୱ ସ୍ୱ ଇଚ୍ଛାରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ସଫଳ କାହାଣୀ ।

ଏଥି ପୂର୍ବରୁ ରୋମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାନସିକ ରୋଗ ଚିକିତ୍ସା ବିଭାଗରେ ସହକାରୀ ଚିକିତ୍ସକଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବେଳେ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ନିସ୍ତେଜତା ହିଁ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ଷୀଣ ମେଧାର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ତା' ସାଙ୍ଗକୁ ଶିଶୁର ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ଏଣୁ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପରିଚାଳନା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ପରୀକ୍ଷାମୂଳକଭାବେ ପ୍ରଥମେ ବୈଧ, ଶାରୀରିକ ତ୍ରୁଟି ସମ୍ପନ୍ନ, କ୍ଷୀଣବୁଦ୍ଧି ସମ୍ପନ୍ନ ଶିଶୁଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟାପକ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ଏବଂ ସଫଳ ହେଲେ । ଏଣୁ ସେ ଭାବିଲେ, ଏହି ପଦ୍ଧତି ସୁସ୍ଥ ଓ ସାଧାରଣ ଶିଶୁମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସଫଳ ହେବ । ସୁତରାଂ, ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପରିଚାଳନା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତିର ମୌଳିକ ଉପାଦାନଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲା ।

ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ 'ଶିଶୁ ଉଦ୍ୟାନ' ମନୋରମ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ 'ବାଳ ମନ୍ଦିର' ରାଜଧାନୀ ରୋମର ସହରତଳି ବସ୍ତିରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଉଭୟ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷାର ସଂସ୍ଥାର ସାଧନ କରିଥିଲେ । ଫ୍ରୋବେଲ୍ ଶିଶୁର ଅନର୍ନିହିତ ସମ୍ପଦ ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ବେଳେ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଶିଶୁର ପରିବେଶ ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଏହି ପରିବେଶବାଦ ଉପରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆଧାରିତ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ କ୍ୟାଥଲିକ, ଗଣତନ୍ତ୍ରବାଦୀ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଥିଲେ । କ୍ୟାଥଲିକ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ହିସାବରେ ସେ ଜଣେ ସହାନୁଭୂତିସମ୍ପନ୍ନ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍କାରକ ଥିଲେ; ଜଣେ ଗଣତନ୍ତ୍ରବାଦୀ ହିସାବରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ହିସାବରେ ସେ ଶିକ୍ଷାକୁ ପରୀକ୍ଷଣଭିତ୍ତିକ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ ।

ଫ୍ରୋବେଲ୍‌ଙ୍କ ପରି ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ଦାର୍ଶନିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ନ ଥିଲେ ହିଁ ନାନାବିଧ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସୁପ୍ତ ପ୍ରତିଭା, କ୍ଷମତା ବା ପ୍ରବଣତାର ବିକାଶକୁ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷାରେ ବାହ୍ୟିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା ଏକ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହେବା ଉଚିତ୍ । ଏଥିପାଇଁ ଶିଶୁକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧିନତା ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ପଦ୍ଧତି ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିକ ବିକାଶ ଦିଗରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏବଂ ଏହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ନୀତି ଉପରେ ଆଧାରିତ ।

- **ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧିନତା :** ଶିଶୁର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଓ ନିରଙ୍କୁଶ ସ୍ୱାଧିନତା ହେଉଛି ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ମୂଳମନ୍ତ୍ର । ତାଙ୍କ ମତରେ ଶିଶୁକୁ ମନ ଇଚ୍ଛା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସୁବିଧା ଦେବା ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଧିନତା ନୁହେଁ – ଏହା ଯଥେଚ୍ଛାଚାର ଓ ସ୍ୱାଧିନତାର ଅପବ୍ୟୟ । ଗତାନୁଗତିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ନାନା ପ୍ରକାର ନିୟମକାନୁନ ବନ୍ଧନରୁ ପିଲାକୁ ମୁକ୍ତ କଲେ ସେ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଧିନତା ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ।

ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗତାନୁଗତିକ ଶାସନମୂଳକ ଶୃଙ୍ଖଳାର ସ୍ଥାନ ନଥାଏ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ପରିଚାଳକର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉପରେ ସେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ପରିଚାଳକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଶିଶୁ ଜୀବନର ସ୍ୱାଭାବିକ ବିସ୍ତାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା ଦାନ । ଶିଶୁର ଜୀବନ ବିକାଶର କେଉଁ ସ୍ତରରେ, କେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କି ପ୍ରକାର 'ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ' ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଶିଶୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଉତ୍ସୁକ ହେବ ତାହା ଜାଣି ଉପଯୁକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ପରିଚାଳକଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

- **ସ୍ୱତଃପ୍ରସୂତ ଶୃଙ୍ଖଳା :** ଗତାନୁଗତିକ ଶାସନଧର୍ମୀ ତଥା ଭୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାୟରେ ପ୍ରକୃତ ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ଶୃଙ୍ଖଳା ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱାଧିନ କର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ମତରେ ବାହ୍ୟ ଶାସନ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଶୃଙ୍ଖଳା ନୁହେଁ – ଶୃଙ୍ଖଳା ହେଉଛି ସ୍ୱାଧିନ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର କ୍ଷମତା । ତଥାକଥିତ ଶାନ୍ତି ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ଉଭୟ ଅର୍ଥହୀନ ଓ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ପରିପନ୍ଥୀ । ଶାସ୍ତି ଶିଶୁର କୌଣସି ଦୋଷ ଦୂର କରେ ନାହିଁ, ବରଂ ଏହା ଶିଶୁର ନୈତିକ ଅବନତି ଘଟାଇଥାଏ । ସେହିଭଳି ପୁରସ୍କାର ମଧ୍ୟ ଶିଶୁର ଲୋଭ ଓ ଅହଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ।

- **ସକ୍ରିୟତା :** ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ନୀତିରେ ସ୍ୱାଧିନତା ଓ ସକ୍ରିୟତା ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ତାଙ୍କ ମତରେ 'ସ୍ୱାଧିନତା ହିଁ ସକ୍ରିୟତା' । ସକ୍ରିୟତା ହେଉଛି ଜୀବନର ମୂଳଦୁଆ । ସକ୍ରିୟତା ଓ ସ୍ୱାଧିନତା ଦିଆଗଲେ ଶିଶୁ ନାନାବିଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ ଓ ତା'ର ସୁଷମ ବିକାଶ ସାଧିତ ହୋଇପାରିବ ।

ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ମତରେ, ଜୀବନର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବସ୍ତୁ ହେଉଛି ଗତିଶୀଳତା ଏବଂ ଏହି ଗତିଶୀଳତାକୁ ବ୍ୟାହତ କରି ଶିକ୍ଷାଦେବା ପ୍ରକୃତିର ବିରୁଦ୍ଧ ଅଟେ । ତେଣୁ ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିଶୁକୁ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜେ କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦେଇଥାଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼େ । ତେଣୁ ସକ୍ରିୟତାହିଁ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ।

- **ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତାଲିମ :** ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ପଦ୍ଧତିର ସବୁଠାରୁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ବିଷୟ ହେଉଛି ଶିଶୁର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ତାଲିମ ଓ ପରିମାର୍ଜନା । ବିଭିନ୍ନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଥାଉ । ଏହା ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟାନୁଭିତ୍ତିକ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ । ତେଣୁ ବାଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବିଭିନ୍ନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ମଣ୍ଟେସୋରୀ କହନ୍ତି ଯେ, ଶିଶୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ବାହାରର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବା ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ନିଜେ ନିଜେ ବହୁ ଧାରଣା ଓ ମନୋଭାବ ଗଠନ କରିଥାଏ । ଏହି ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ହୋଇ ଶିଶୁର ଅଚେତନ ମନରେ ଏକ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ଅଥଚ ସୁ ସମୃଦ୍ଧ ଭାବ-ସମ୍ପଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ ହିଁ ହେଉଛି ପରିବେଶକୁ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିବାର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପାୟ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ସେ ନିଜର ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଅନୁଶୀଳନ ଉପଯୋଗୀ ସାଜ-ସରଞ୍ଜାମର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ ।

- **କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ତାଲିମ :** ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ତାଲିମର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଶିଶୁର ଶରୀର ନିରୋଗ ନ ରହିଲେ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକ କେବେ ହେଲେ ଭଲ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାନା ପ୍ରକାର ବ୍ୟାୟାମ, କସରତ, ବଗିଚା କାମ, ସନ୍ତରଣ ପ୍ରଭୃତିର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ଶିଶୁ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ହୋଇ ବିକାଶ ଲାଭ କରିବ ସେଥିପାଇଁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।
- **ବ୍ୟକ୍ତିମୁଖୀ ଶିକ୍ଷା :** ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମ୍ଭାବନା ନେଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟକୁ ନେଇ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ତାଙ୍କ ପଦ୍ଧତିର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଶ୍ରେଣୀର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ସମାନ ଗତିରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଗତାନୁଗତିକ ପ୍ରଥାର ଘୋର ବିରୋଧି ଥିଲେ ମଣ୍ଟେସୋରୀ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଶିଶୁର ଗୋଟିଏ ବିକାଶୋନ୍ମୁଖୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେହ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାଣ ଥାଏ । ଏହାହିଁ ଶିକ୍ଷାର ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ଓ ଆରମ୍ଭ ସ୍ଥାନ । ବ୍ୟକ୍ତିମୁଖୀ ଶିକ୍ଷା ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତିର ମୁଖ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।
- **ଶିକ୍ଷାମୂଳକ ସରଞ୍ଜାମ :** ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାମୂଳକ ସରଞ୍ଜାମ ବିଶେଷ ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଶିଶୁକୁ ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୁଝାଇଦେବା, ତା' ଭିତରେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ତୁଳନା କରିବାର ଶକ୍ତି ଉଦ୍ରେକ କରିବା, ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଆକୃତି ଓ ରଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି କ୍ଷେତ୍ରର ପାର୍ଥକ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ପାଇଁ ତା'ର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବଢ଼ାଇବା, ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବାଚକ କ୍ଷମତାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ସରଞ୍ଜାମଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିକ ସ୍ୱାଧିନତା ଉପଭୋଗ କରିବାର ସୁବିଧା ପାଏ । ଶିଶୁକୁ ସ୍ୱାଧିନତା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ହେଉଛି ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସରଞ୍ଜାମର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଏହି ସରଞ୍ଜାମର ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ଏଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ମନୋରଞ୍ଜକ । ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ମତରେ ଶିଶୁର ଚାରିଆଡ଼େ ଯେଉଁସବୁ ଜିନିଷପତ୍ର ରହିଛି, ତାହାର ରଙ୍ଗ, ଆକୃତି, ନିର୍ମାଣଶୈଳୀ ପ୍ରଭୃତି ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ହେବା ଉଚିତ୍, ଫଳରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଶିଶୁ ସହଜରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବ । ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାମୂଳକ ସରଞ୍ଜାମଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଗୋଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ ଯଥା : (୧) ଇନ୍ଦ୍ରିୟମୂଳକ, (୨) ବିକାଶମୂଳକ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାର ସରଞ୍ଜାମର କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉନ୍ନତ କରିବା ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ସରଞ୍ଜାମର କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଶିଶୁକୁ ଲିଖନ, ପଠନ,ଗଣିତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ।

ମୋଟାମୋଟିଭାବେ କହିବାକୁ ଗଲେ ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଶିଶୁର ଦେହ ଓ ମନକୁ ବାସ୍ତବ ଦିଗରେ ଉପଯୋଗ କରି ବିକଶିତ କରିବା, ଯଦ୍ୱାରା ସେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଥମରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଉଛି ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ, ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ । ମଣ୍ଟେସୋରୀ ତାଙ୍କ ପଦ୍ଧତିକୁ କେବେହେଲେ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ବୋଲି ମନେ କରିନଥିଲେ । ନିଜର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପରୀକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ପଦ୍ଧତିର ବିକାଶ ସାଧନ କରିବାକୁ ସେ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ପ୍ରୟୋଜନ, ରୁଚି, ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଐତିହ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ତାଙ୍କ ପଦ୍ଧତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପରିବର୍ଦ୍ଧନ, ଗ୍ରହଣ ଓ ବର୍ଜନ ପ୍ରୟୋଜନ । ଏବେ ବି ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ପଦ୍ଧତିର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଏ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କରାଯାଉଥିବା ଯେ କୌଣସି ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପରିଦର୍ଶନ କରି ସେଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟର ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପର ଖିବା

6. ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତି ଓ କିଣ୍ଡର କାର୍ଟନ ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଯେକୌଣସି ୫ଟି ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଲେଖ ।

1.4.6 ଶିଶୁର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପିଆଜେଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ

ଜାଁ ଉଇଲିୟମ୍ ଫ୍ରିଜ୍ ପିଆଜେ (Jean William Fritz Piaget) ସଂକ୍ଷେପରେ ଜାଁ ପିଆଜେ (Jean Piaget) ନାମରେ ସାରା ପୃଥିବୀରେ ପରିଚିତ । ଜାଁ ପିଆଜେଙ୍କୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ଭାବେ ପରିଗଣନା କରାଯାଉଥିଲେ ହେଁ ସେ ନିଜକୁ ଦର୍ଶନର ଜଣେ ଗବେଷକ ଭାବେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ୧୮୬୬ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୬ ତାରିଖରେ ସେ ସୁଇଜରଲାଣ୍ଡର ନିଉ ଚାଟେଲ ସହରରେ ପ୍ରଫେସର ଆର୍ଥର ପିଆଜେ ଏବଂ ରେବେକା ଜାକ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସନ୍ତାନଭାବେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବାଲ୍ୟ କାଳରୁ ତାଙ୍କର ଅପରିସୀମ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମିଳିଥିଲା । ୧୧ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ଏକ ବିରଳ ପକ୍ଷୀ ଆଲ୍‌ବିନୋ ସ୍ପାରୋ ଉପରେ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ନିବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ ଯାହାକି ଏକ ସମ୍ମାନଜନକ ଗବେଷଣା ଜର୍ଣ୍ଣାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାକୁ ପାଠକରି ନିଉ ଚାଟେଲ ମ୍ୟୁଜିୟମ୍‌ର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ଏକ କ୍ୟୁରେଟର ପଦବୀ ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତି ପତ୍ର ପଠାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏପରି ଏକ ଅଳ୍ପ ବୟସର ପିଲାକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଓ ନିଯୁକ୍ତିଟି ଫେରାଇ ନେଇଥିଲେ । ଏଥିରୁ ତାଙ୍କର ମେଧାଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସେ ଜୀବ ବିଜ୍ଞାନ ବିଶେଷକରି ପ୍ରାଣୀ ବିଜ୍ଞାନରେ ଉଚ୍ଚତର ଗବେଷଣା କରି ୧୯୧୮ରେ ମାତ୍ର ୨୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ନିଉ ଚାଟେଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଡକ୍ଟରେଟ ଉପାଧି ହାସଲ କରିଥିଲେ । ୧୯୧୯-୨୦ରେ ପ୍ୟାରିସ୍‌ରେ ଥିବା ସମୟରେ ଆଲ୍‌ଫ୍ରେଡ୍ ବିନେ (ଆଧୁନିକ ମାନସିକ ପରିମାପର ସ୍ରଷ୍ଟା)ଙ୍କ ଗବେଷଣାଗାରରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ମାନସିକ ରୋଗ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଗବେଷଣା କରିଥିଲେ । ମାନସିକ ପରୀକ୍ଷଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ବେଳେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଗଭୀର ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଏହାପରେ ୧୯୨୧ରେ ସେ ଜେନେଭାସ୍ଥିତ ଜାଁ-ଜାକ୍ୱେ ରୁଷୋ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନରେ ଗବେଷଣା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକଭାବେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ୧୯୨୩ ରେ ସେ ଭାଲେଣ୍ଟାର ସାବୁଟନେଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ । ୧୯୨୫ରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କନ୍ୟା ସନ୍ତାନ ଜାକ୍ୱେଲିନ୍, ୧୯୨୭ରେ ଦ୍ୱିତୀୟ କନ୍ୟା ଲୁସିଏନେ ଏବଂ ୧୯୩୧ରେ ପୁତ୍ର ଲରେଣ୍ଟ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୨୩ ରୁ ୧୯୩୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ଏହି ତିନୋଟି ଶିଶୁ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ବେଳରୁ ଅତି ନିବିଡ଼ଭାବେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ଧାରାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଗବେଷଣାତ୍ମକ ନିବନ୍ଧମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ଓ ୧୯୩୬ରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିକାଶ ଉପରେ ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ନିଉ ଚାଟେଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ବିଭାଗର ପ୍ରଫେସର ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ବିକାଶ ଧାରା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ନିଷ୍କର୍ଷ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ବିକାଶ ତତ୍ତ୍ୱ (Cognitive Development Theory) ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ସେ ଯଦିଓ ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ବିକାଶ ତତ୍ତ୍ୱ ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ସର୍ବଦା ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ବିକାଶ ଉପରେ କରିଥିବା ଗବେଷଣାକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରି ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରର ଏକ ବିଭାଗ 'ଜ୍ଞାନ ମୀମାଂସା ତତ୍ତ୍ୱ' (Epistemology)ରେ ଏକ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ଗବେଷଣା ଦ୍ୱାରା ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗ 'ଆନୁବଂଶିକ ଜ୍ଞାନ ମୀମାଂସା ତତ୍ତ୍ୱ' (Genetic Epistemology)ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଏହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେୟ ପିଆଜେଙ୍କୁ ହିଁ ଦିଆଯାଏ ।

ସେ ଇଉରୋପର ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜ ତତ୍ତ୍ୱରେ ପ୍ରଫେସରଭାବେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଗବେଷଣାରେ ଲିପ୍ତରହି ପାୟ ୮୦ଖଣ୍ଡ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଗଣିତ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଜର୍ଣ୍ଣାଲମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ୧୯୭୯ରେ ତାଙ୍କୁ ସାମାଜିକ ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବଲ୍‌ଜାନ ପୁରସ୍କାର (Balzan Prize) ଦିଆଯାଇ ସମ୍ମାନିତ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୫୫ରୁ ୧୯୮୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଜେନେଭା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନିଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ International Centre for Genetic Epistemologyର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକଭାବେ ଗବେଷଣାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ ରଖି ଅସଂଖ୍ୟ ଯୁବ ଗବେଷକଙ୍କର ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ହୋଇଥିଲେ । ଜୀବନକାଳ ଭିତରେ ୟୁରୋପ ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ୧୫ଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନଜନକ ଡକ୍ଟରେଟ୍ ଉପାଧିରେ ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ । ୧୯୮୦ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖରେ ସେ ଜେନେଭାଠାରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

■ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପିଆଜେଙ୍କ ଅବଦାନ

ପିଆଜେଙ୍କର ଗବେଷଣାର ଚରମ ପରିଣତି ହେଉଛି ଆନୁବଂଶିକ ଜ୍ଞାନ ମୀମାଂସା ତତ୍ତ୍ୱ (Genetic Epistemology) । ଏହାକୁ ଅତି ସରଳ ଭାଷାରେ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଜନ୍ମଠାରୁ ପିଲାଟିର ଜ୍ଞାନ ବା ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ କିପରି ନିମ୍ନ ସ୍ତରର ଉଚ୍ଚ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇଥାଏ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆନୁବଂଶିକ ଜ୍ଞାନ ମୀମାଂସା ତତ୍ତ୍ୱ କୁହାଯିବ । ଏହି ତତ୍ତ୍ୱର ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏଣୁ କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ବା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପିଆଜେଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ପିଲାଟିଏ ପ୍ରଥମେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିବା ବେଳେ ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ତୁମେ ତା'ର ପରିବାର, ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ଥିତି ଜାଣିବା ସହିତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଅତି ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବା ତା'ର ମାନସିକ ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବା ଉଚିତ୍ । ଏହା ସହିତ ପିଲାଟିର ମାନସିକ ବିକାଶ କିପରି ହୁଏ ଜାଣିଲେ ତୁମର ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ପିଆଜେଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱର ତିନୋଟି ଦିଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିହାତି ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି :

- ବୁଦ୍ଧି ଓ ଜ୍ଞାନର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା (Cognitive Functioning)
- ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Stages of Cognitive Development)
- ସଂଗଠନବାଦ(Constructivism)

■ ବୁଦ୍ଧି/ଜ୍ଞାନର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା (Cognitive Functioning)

ପିଆଜେଙ୍କ ମତରେ ବୁଦ୍ଧିର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, (i) ପ୍ରତିଯୋଜନ (Adaptation), ଏବଂ (ii) ସଂଗଠନ (Organisation) । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୌଦ୍ଧିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ନିଶ୍ଚିତଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ ପିଆଜେ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ (Functional Invariant) ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି । କୌଣସି ନୂତନ ସମସ୍ୟା ବା ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ଜଣକର ମନରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ପ୍ରଥମେ ସେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିବା ପରିବେଶ ବା ପରିସ୍ଥିତିର ଶିକ୍ଷଣ ବା କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାଗୁଡକୁ ନିଜର ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ଗ୍ରହଣ କରିନିଏ । ଏହାକୁ ପିଆଜେ ଆତ୍ମୀକରଣ ବା ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରହଣ (Assimilation) କହନ୍ତି । ଅପର ପକ୍ଷରେ ସେହି ପରିବେଶକୁ ବୁଝାଇବା ନିଜର ଆୟତ୍ତ ବାହାରେ ଥିଲେ ସେସବୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ସେହି ପରିବେଶକୁ କିଛି ପରିମାଣରେ ପରିମାର୍ଜନ କରି ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏହାକୁ ପିଆଜେ ପ୍ରତିଯୋଜନ (Accommodation) କହନ୍ତି । ନୂତନ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ବେଳେ ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଜଣଙ୍କ ମନରେ ଏକ ସଙ୍ଗେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଯେତେବେଳେ ଏକ ସନ୍ତୁଳନ (Equilibrium ବା Equilibration) ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତାଟି ପିଲାଟି ହାସଲ କରିଥାଏ ବା ପ୍ରତିଯୋଜନ (Adaptation) ହୋଇଥାଏ । ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ଅଭିଜ୍ଞତାଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଡ଼ି ଏକ ସୁସଂଗଠିତ ମାନସିକ ସଂରଚନା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । କ୍ରମାଗତଭାବେ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲି ରହିଥାଏ ଓ ସମୟକ୍ରମେ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ ।

■ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Steps of Cognitive Development)

ପିଆଜେ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ୪ଟି ମୁଖ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଥିବା କହିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମାନୁସାରେ ହେଉଛି :

(୧) **ସମ୍ବେଦୀକାରକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Sensory Motor Period) :** ଜନ୍ମରୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁଟିର ଦେଖିବା, ଶୁଣିବା, ସ୍ପର୍ଶ କରିବା ଆଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାନୁଭୂତିରୁ କିଛିଟା ବୁଝିବା ବା ଜାଣିବାର ଲକ୍ଷଣ ସୂଚିତ ହୋଇଥାଏ ।

(୨) **ପ୍ରାକ୍ ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Pre Operation Period) :** ଦୁଇରୁ ସାତ ବର୍ଷ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପିଲାର ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଚିନ୍ତନର ବିକାଶର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷଣମାନ ହେଉଛି ଅତି ସ୍ଥୂଳଭାବେ ସଙ୍କେତର ପ୍ରୟୋଗ, ଭାଷା, ସାଙ୍କେତିକ ଖେଳ, ଅନୁକରଣ ଆଦି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ ।

(୩) **ସ୍ଥୂଳ ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Concrete Operation Period) :** ବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ବ୍ୟବହାର କରି ୭ରୁ ୧୧/୧୨ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲାଟିଏ ବାସ୍ତବ ଚିନ୍ତନର ଲକ୍ଷଣମାନ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଯୁକ୍ତି କରିବା, ବିପରୀତ ଭ୍ରମ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା, ବର୍ଗୀକରଣ, କ୍ରମାନୁକରଣ, ଓଜନ, ପରିମାଣ, ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଆଦିର ସଂରକ୍ଷଣ ଧାରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଆଦି ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥାଏ ।

(୪) **ଯଥାବିଧି ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Formal Operation Period) :** ୧୨ ବର୍ଷରୁ ୧୬ ବର୍ଷ ବା ଅଧିକ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିରନ୍ତର ସର୍ବଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପିଲାମାନେ ଅମୂର୍ତ୍ତ ଯୁକ୍ତି କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକରେ ବୁଦ୍ଧିର କିପରି ବିକାଶ ସଂଗଠିତ ହୁଏ ତାହାର ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ପୂର୍ବରୁ ତୁମେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛ (FC-1ର ପ୍ରଥମ ଏକକରେ) । ସେଥିପାଇଁ ଏଠାରେ ତା'ର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରାଯାଉନାହିଁ ।

- **ସଂଗଠନବାଦ (Constructivism)**

ପିଆଜେଙ୍କର ଗବେଷଣାରୁ ଉପଲବ୍ଧ ତଥ୍ୟରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଭନ୍ ଗ୍ଲାସରଫିଲଡ୍ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଆମୂଳ ସଂଗଠନବାଦ (Radical Constructionsim) ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ।

- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଜ୍ଞାନର ସଂଗଠନ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ପରିବେଶରୁ ନିଷ୍କ୍ରିୟଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ନାହିଁ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଦୁନିଆ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଭିଜ୍ଞତାର କ୍ରମାଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉପରେ ଭିତ୍ତିକରି ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ସଂଗଠନ ଏକ ପ୍ରତିଯୋଜନ (Adaptation) ପ୍ରକ୍ରିୟା ହୋଇଥାଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତି ଏହି ସଂଗଠନ ଦ୍ୱାରା ବହୁ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଉଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ପିଆଜେଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ବିକାଶର ତତ୍ତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ତୁମର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇପାରେ ତା'ର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର । ସେଥିରେ ଶିକ୍ଷକଭାବେ ତୁମର ଭୂମିକା ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

7.(କ) ପିଆଜେଙ୍କ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ପର୍ଯ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଯୁକ୍ତ କ୍ରମରେ ସଜାଅ ।

(ଖ) ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ବିକାଶର କେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଧାରଣାର ସଂରକ୍ଷଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରିପାରେ ?

1.4.7 ଲେଭ୍ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କି (Lev Vygotsky)ଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ

ଲେଭ ସେମାଇନୋଭିଚ୍ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କି ୧୮୯୬ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୧୭ (କେତେକଙ୍କ ମତରେ ନଭେମ୍ବର ୧୫ ତାରିଖ)ରେ ତତ୍କାଳୀନ ସୋଭିଏତ୍ ଋଷର ବେଲାରୁଷ ରାଜ୍ୟ (ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱାଧିନ ରାଷ୍ଟ୍ର) ଅନ୍ତର୍ଗତ ଓର୍ସା ସହରରେ ଏକ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଜିଉ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଜନ୍ମରୁ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ପରିବାର ଗୋମେଲ ସହରକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ବସବାସ କରିଥିଲେ ଓ ସେହିଠାରେ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କି ୧୯୧୩ରେ ନିଜର ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା କୃତିତ୍ୱର ସହ ସମାପ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମେଧାବୀ ଛାତ୍ର ଥିଲେ ଓ ସବୁ ବିଷୟରେ ସେ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଛାତ୍ର ଥିଲେ । ୧୯୧୭ରେ ମସ୍କୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଆଇନରେ ସ୍ନାତକ ଡ଼ିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଏକ ଘରୋଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନରେ ଇତିହାସ, ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ପିଲାଦିନରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଜୀବନବ୍ୟାପି ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଥିଏଟର ପ୍ରତି ପ୍ରଗାଢ଼ ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା । ୧୯୧୪ ବେଳକୁ ସେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର କେତେକ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ନିଜ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ।

୧୯୧୯ରେ ଗୋମେଲଠାରେ ଏକ ଧନ୍ଦାମୂଳକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିବା ସମୟରେ ନିକଟସ୍ଥ ଏକ ଶିକ୍ଷକ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୋଟିଏ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଗବେଷଣାଗାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ମନୋବିଜ୍ଞାନର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗବେଷଣା କରି ତହିଁର ରିପୋର୍ଟମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ୧୯୨୪ରେ ସେଣ୍ଟ ପିଟର୍ସବର୍ଗଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ '2nd. All Union Congress on Psychoneurology' ରେ ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥାପିତ ତିନିଟି ନିବନ୍ଧ ଏତେ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ହୋଇଥିଲା ଯେ ସେହିଠାରେ ସେ 'Moscow Institute of Experimental Psychology'ର ଗବେଷକଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ପତ୍ର ପାଇଲେ । ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୨୫ରେ ତାଙ୍କର ନିଜର ଗବେଷଣାତ୍ମକ ନିବନ୍ଧ 'The Psychology of Art' ସମାପ୍ତ କରି ଉଚ୍ଚତର ଡ଼ିଗ୍ରୀ (ଡକ୍ଟରେଟ ସମତୁଲ୍ୟ) ହାସଲ କରିଥିଲେ । ୧୯୨୫ ମସିହାରେ ସେ ଲଣ୍ଡନଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଏକ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେଇ ଫେରିବା ପରେ ଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୨୭ର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକଭାବେ ସୁସ୍ଥହୋଇ ପୁନର୍ବାର ଗବେଷଣା ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନରେ ମଜ୍ଜିଗଲେ । ୧୯୨୬ରୁ ୧୯୩୪ ମଧ୍ୟରେ ସେ ୧୨ ଖଣ୍ଡ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପୁସ୍ତକ ଓ ପ୍ରାୟ ୨୭୦ଟି ଉଚ୍ଚକୋଟିର ଗବେଷଣାତ୍ମକ ନିବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ 'Language and Thought' ଏବଂ 'Mind in Society' ଦୁଇଟି କାଳଜୟୀ ପୁସ୍ତକ ।

୧୯୩୪ ମସିହା ଜୁନ୍ ୧୧ ତାରିଖରେ ଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗରେ ମାତ୍ର ୩୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ସାନ ଭାଇ ୧୯୧୭ରେ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ବାରମ୍ବାର ଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଏବଂ ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ବିଧିବଦ୍ଧଭାବେ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ନହୋଇ ମଧ୍ୟ କେବଳ ନିଜ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଏତେ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ଉପଲବ୍ଧି ହାସଲ କରିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଇତିହାସରେ ବିରଳ । ଅଧିକନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଗବେଷଣା ଉପଲବ୍ଧି ନିଷ୍କର୍ଷ ସବୁକୁ ତତ୍‌କାଳୀନ ସରକାର ସନ୍ଦେହ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରିନଥିଲା । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରାୟ ୪୦ ବର୍ଷ ପରେ ଋଷିଆରେ କୋହଳ ନୀତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହେବାରୁ ୧୯୬୦ ଦଶକର ଶେଷ ଭାଗରେ ସେସବୁ ୟୁରୋପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଓ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୮୦ ପରଠାରୁ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରାର ପ୍ରଭାବ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷକରି ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାରେ ସାରା ବିଶ୍ୱରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉଥିବା ଶିକ୍ଷଣଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି ତାଙ୍କରି ଚିନ୍ତାଧାରା ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ।

■ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କିଙ୍କ ଶିକ୍ଷାତତ୍ତ୍ୱ

ଲେଭ୍ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କି ମନୋବିଜ୍ଞାନର ବହୁ ବିଭାଗରେ ଗବେଷଣା କରିଥିଲେ ହେଁ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଜଣେ ଶିକ୍ଷା ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଭାବେ ପରିଚିତ ଏବଂ ତାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ଶିଶୁର ବିକାଶ ଓ ଅଭିଜ୍ଞାନ (Cognition) ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବିକାଶର ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ତତ୍ତ୍ୱ (Socio-Cultural Theory of Development) ଭାବେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି । ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସାରେ ସାମାଜିକ ଭାବର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ଦ୍ୱାରା କ୍ରମାଗତଭାବେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ଏବଂ ବ୍ୟବହାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ ଏବଂ ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରକାର ଏବଂ ପରିମାଣ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତିରେ ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିଠାରୁ ବହୁ ଭାବରେ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କିଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସାରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହ ଭାବର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ଏବଂ ଏକ ସଂସ୍କୃତିରେ ମିଳୁଥିବା ସାଧନୀ ଦ୍ୱାରା ଦୁନିଆ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉପରେ ବିକାଶ ମୁଖ୍ୟତଃ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଅଟେ । ଏପରି ସାଂସ୍କୃତିକ ସାଧନୀ ତିନି ପ୍ରକାର ପଦ୍ଧତିରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇପାରେ ।

- ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି **ଅନୁକରଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷଣ (Imitative learning)** ଯେଉଁଥିରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ନକଲ ବା ଅନୁକରଣ କରି ନୂଆ ନୂଆ କଥା ଶିଖେ ।
- ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି **ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଶିକ୍ଷଣ (Instructional learning)** ଯେଉଁଥିରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ତଥ୍ୟକୁ ମନେରଖିବା ଏବଂ ସେହି ତଥ୍ୟକୁ ନିଜକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ।

- ତୃତୀୟଏବଂ ପ୍ରଧାନ ସାଧନୀଟି ହେଉଛି *ସହଭାଗୀ ଶିକ୍ଷଣ* **(Collaborative learning)** ଯେଉଁଥିରେ ପିଲାଟିଏ ଅନ୍ୟ ସହପାଠୀ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ମିଶି ପରସ୍ପରର ବୁଝାମଣାରେ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇଥାଏ ।

ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ତତ୍ତ୍ୱର ଚାରିଟି କୈନ୍ଦ୍ରିକ ନୀତି ହେଉଛି :

- **ପିଲାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ସଂଗଠନ ନିଜେ କରିଥାନ୍ତି :** ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ନିଜେ ବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ସଂଗଠନ ଓ ବିକାଶ କରିପାରନ୍ତି ।
- **ବିକାଶକୁ ତା'ର ସାମାଜିକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିହେବ ନାହିଁ :** ଏକ ସାମାଜିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ହିଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନର ସଂଗଠନ ଏବଂ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ।
- **ଶିକ୍ଷଣ ବିକାଶର ଅଗ୍ରଗାମୀ ହୋଇଥାଏ :** ପ୍ରଥମେ ପିଲାଟିଏ କିଛି ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରେ ଓ ଏହି ଶିକ୍ଷଣ ପରିପକ୍ୱତା (maturity) ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।
- **ମାନସିକ ବିକାଶରେ ଭାଷାର ଏକ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଭୂମିକା ଅଛି :** ଭାଷା ବିନା ମାନସିକ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କି ଦୁଇ ପ୍ରକାରର କଥନ/ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଅନ୍ତଃଭାଷା (inner speach) ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ବହିର୍ଭାଷା (external speach) । ଆମେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଯେଉଁ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରୁ ତାହାକୁ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କି ବହିର୍ଭାଷା କହିଛନ୍ତି । ଆମେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ସହିତ ନିଜ ସହ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ କଥା କହୁ ତା'କୁ ଅନ୍ତର୍ଭାଷା କୁହାଯିବ । ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ପିଲାଟିଏ ନିଜ ସହ ନିଜେ ବଡ଼ ପାଟିରେ କଥା ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ବୟସ ବଢ଼ିବା ସହିତ ସେ ନିମ୍ନ ସ୍ୱରରେ ବା ଆଦୌ ଶବ୍ଦ ନକରି ମନ ଭିତରେ କଥା ହୋଇଥାଏ । ବୟସ୍କମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ କୌଣସି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଉପରେ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରିବାପରେ ସମସ୍ୟାଟିର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଚିନ୍ତନ କରିଥାନ୍ତି ଓ ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭାଷାର ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେଥିପାଇଁ ମାନସିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ବହିର୍ଭାଷା ସହିତ ଅନ୍ତର୍ଭାଷାର ବିକାଶର ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

- **ସମୀପ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ର (Zone of Proximal Development)**

ଭାଷାର ବିକାଶ ପରେ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କିଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ସମୀପ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ର । ଏହାକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କି ବିକାଶର ଦୁଇଟି ସ୍ତର କଥା କହିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି, ପିଲାଟିଏ ନିଜେ ଏକୁଟିଆ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ସ୍ତର/କ୍ଷେତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିଥାଏ, ତାହାକୁ ସେ ବାସ୍ତବ ବିକାଶର ସ୍ତର (Zone of Actual Development) ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି, ଶିକ୍ଷକ ବା ଅନ୍ୟ ବୟସ୍କଙ୍କ ସହାୟତାରେ ସେ ତା'ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଏକ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରର ବିକାଶ ହାସଲ କରିଥାଏ । ଏହି ଉଭୟ ସ୍ତର/କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କି ସମୀପ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ର (ZPD) ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ସମୀପ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ର ହାସଲ କରିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷଣ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାଟିର ଅଧିକ ସାମାଜୀକୀକରଣ ହୋଇଥାଏ ଯାହାକି ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶକୁ ଦ୍ରୁତତର କରିଥାଏ ।

ZPDର ସଫଳତାର ଦୁଇଟି କାରକ ଅଛି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠତା (Subjectivity) ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଟିଏ ପିଲାର ବିକାଶର ଧାରା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ବିକାଶର ଧାରାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଏବଂ ଅନନ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ତା'ର ସମୀପ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ୟ । ଦ୍ୱିତୀୟ କାରକଟି ହେଉଛି ସହାୟତାକରଣ (Scaffolding) । କୌଣସି ବିଷୟ ପଢ଼ାଇଲା ବେଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ସାମାଜିକ ସହାୟତା ଓ ତହିଁରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ସହାୟତାକରଣ (Scaffolding) କୁହାଯାଏ । ଯଦି ସହାୟତାକରଣ ଉପଯୁକ୍ତ ଓ ସଫଳ ହୁଏ ତେବେ ପିଲାଟିର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତାର ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ ।

- **ସାମାଜିକ ସଂଗଠନବାଦ (Social Constructivism)**

ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କିଙ୍କର ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶ ତତ୍ତ୍ୱରୁ ସାମାଜିକ ସଂଗଠନବାଦର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ ଏକମତ । ଏହି ମତବାଦର ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେଉଛି :

- ପିଲାଟିଏ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ନିଜେ ସଂଗଠିତ କରେ ଏବଂ
- ସମାଜର ମିଳିତ ସହଯୋଗରେ ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା/ଜ୍ଞାନର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ଜ୍ଞାନ ମାନବୀୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଫଳ । ତେଣୁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଓ ନିଜର ପରିବେଶ ସହ ଭାବ/ଅଭିଜ୍ଞତାର ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନର ସଂଗଠନ କରିପାରେ । ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷଣ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ଯେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ସମ୍ମିଳିତଭାବେ ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ମନେକର ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ତୁମେ ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରୁଛ । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ତୁମେ କେଉଁ କେଉଁ ଦିଗପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବ ତା'ର ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

8. (କ) ସାଂସ୍କୃତିକ ସାଧନୀର ତିନି ପ୍ରକାର ପଦ୍ଧତି କ'ଣ ?

(ଖ) ମାନସିକ ବିକାଶରେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ ?

(ଗ) ସାମାଜିକ ସଂଗଠନବାଦର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟୟ କ'ଣ ?

1.5. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା

ଆମ ଦେଶର ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଏକ ମୌଳିକ ଅଧିକାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ର ଏ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ସୁତରାଂ ପ୍ରଥମରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କୁହଯାଏ । ପୂର୍ବରୁ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଉଭୟ ପ୍ରାଥମିକ(ପ୍ରଥମରୁ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ) ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା (ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀ)କୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସର୍ବଭାରତୀୟ ନୀତି ଗ୍ରହଣ ତଥା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ର ସ୍ୱୀକୃତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଥମରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଉଛି ।

କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ (୧୯୬୪-୬୬) ଏବଂ ପ୍ରଥମ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ୧୯୬୮ଙ୍କ ସୁପାରିଶକ୍ରମେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ସକୀଶେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍ନାତକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ୧୦+୨+୩ ଢ଼ାଞ୍ଚା ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ଏଥିରେ ଦଶବର୍ଷିଆ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା, ଦୁଇ ବର୍ଷିଆ ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ତିନି ବର୍ଷିଆ ସ୍ନାତକ ଶିକ୍ଷା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଦଶ ବର୍ଷିଆ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ଦୁଇଟି ସ୍ତରର ଯଥା : ଆଠ ବର୍ଷିଆ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା (ପ୍ରଥମରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ) ଓ ଦୁଇ ବର୍ଷିଆ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା (ନବମରୁ ଦଶମ ଶ୍ରେଣୀ)ରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଏହି ଢ଼ାଞ୍ଚାକୁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି -୧,୯୮୬ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଛି ଏବଂ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ତଦନୁସାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ।

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ତତ୍‌ପରବର୍ତ୍ତୀ ସବୁ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷାର ଭିତ୍ତିଭୂମି । ଏହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯେତେ ସୁଦୃଢ଼ ଓ ଉଚ୍ଚମାନର ହେବ, ସେହି ଅନୁସାରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରର ଭିତ୍ତି ଓ ମାନ ସେତେ ଉନ୍ନତ ହେବ । ଏଣୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଗୁଣାତ୍ମକ ବିକାଶର ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ନିମ୍ନରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ରହିଛି । ଭଲଭାବେ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସେ କେତେକ ମୌଳିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ (ପଢ଼ାଇବା, ଲେଖିବା ଓ ହିସାବ କରିବା କୌଶଳ) ଓ ଜୀବନ କୌଶଳ ବିକାଶ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ଏହା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଶିଶୁର ମୌଳିକ ଅଧିକାରଭାବେ ଆମ ଦେଶ ସମ୍ବିଧାନରେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି ।
- ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଧାରା ୪୫ ଓ ଧାରା ୨୧(A) ଅନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ (ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଶଦଭାବେ ପଢ଼ିବ) ଅନୁଯାୟୀ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ନିଶ୍ଚିତ ନ କରାଇଲେ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ଦଣ୍ଡିତ ହେବେ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ଏକାନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଜରୁରୀ ।
- ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ପାଇଁ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ସାଧନ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରୁ ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ପାଇଁ ଯଥାର୍ଥ ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲେ ଦେଶର ଅର୍ଥନୈତିକ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିକାଶ ପାଇଁ ପରିବର୍ତ୍ତୀ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରରେ ଉଚ୍ଚ ମାନର ମାନବ ସମ୍ବଳ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିବ । ଏଣୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା, ବିଶେଷକରି ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଛୋଟ ଶିଶୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏହିସବୁ ଗୁଣ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଶିଖି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଏକାନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

1.6. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ (Universalisation of Elementary Education-UEE)

ଆମ ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା ୪୫ରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ସରକାର ସମ୍ବିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବାର ଦଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦେବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଏହି ସାମ୍ବିଧାନିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା, ନାମଲେଖା ସୁବିଧା ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଅବଧାରଣାକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ୧୯୬୦ ମସିହାରେ ଏକ ସମୀକ୍ଷାରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ, ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ଘର ପାଖରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୁବିଧା ନାହିଁ, ଅଧିକାଂଶ ଶିଶୁ ପାଖରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲେ ବି ନାମ ଲେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ବାହାରେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଶିଶୁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ପାଠତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ସାମ୍ବିଧାନିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ୧୯୬୦ ସୁଦ୍ଧା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ହାସଲ ହୋଇପାରିନାହିଁ ।

1.6.1 ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଅର୍ଥ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ

୧୯୮୬ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣରେ ତିନୋଟି ମୁଖ୍ୟ ବିଭାଗ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା ।

(କ) ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା (Universal Provision of Facility) – ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା ଯୋଗାଇବା ।

(ଖ) ସାର୍ବଜନୀନ ନାମ ଲେଖା (Universal Enrolement) – ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କ ନାମ ଲେଖାକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଗ) ସାର୍ବଜନୀନ ଅବଧାରଣ (Universal Retention) – ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଧରି ରଖିବା ।

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଉପରେ ଅନୁରୂପ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ସଂଜ୍ଞାକୁ ବିସ୍ତୃତଭାବେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବିଭାବ ଉପରେ ଗୁରତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

(କ) ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ (Universal Access) : ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଉଭୟ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଓ ଅଣ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତି ଶିଶୁର ଘରଠାରୁ ୧ କି.ମି. ଦୂରତାରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ୩ କିଲୋମିଟର ଦୂରତାରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବା ।

(ଖ) ସାର୍ବଜନୀନ ଅଂଶଗ୍ରହଣ (Universal Participation) : ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କର ନାମ ଲେଖା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଯେପରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିତ୍ୟାଗ ନ କରନ୍ତି ତାହା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଗ) ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି (Universal Achievement) : ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ଯେପରି ଉନ୍ନତ ମାନର ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ହାସଲ କରନ୍ତି ତାହା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

ନିମ୍ନରେ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଧାରଣାକୁ ଚିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇଛି ।

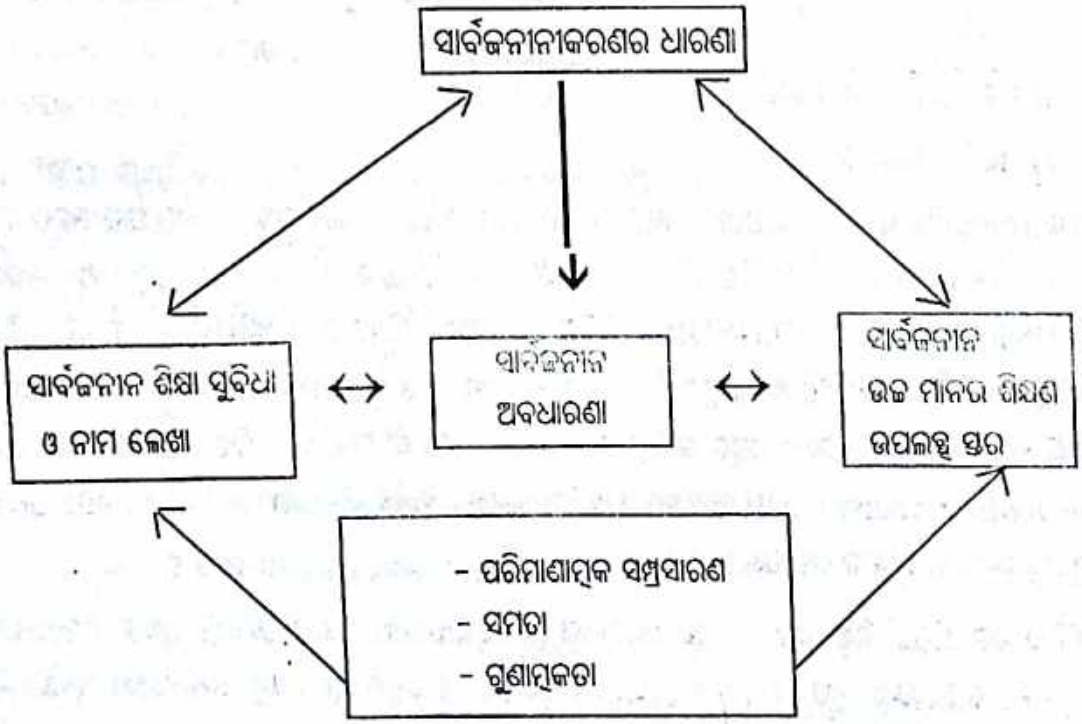

ସୁତରାଂ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ ସୁପାରିଶ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ଓ ପିଲାଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । କାରଣ କେବଳ ନାମକୁ ମାତ୍ର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିଦେଲେ ଜଣେ ଶିଶୁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଚାହିଦା ପୂରଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଦକ୍ଷତା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ତା'ର ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷଣ ଦକ୍ଷତା ଓ ସ୍ତର ସ୍ଥିରୀକୃତ କରାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ନିପୁଣତା ସ୍ତରରେ ହାସଲ କରିଲେ ତାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ କୁହାଯିବ ।

1.6.2. ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା

ସମ୍ବିଧାନର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବାଠାରୁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ ପ୍ରଣୟନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା (ଉଭୟ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ)ର ପରିମାଣାତ୍ମକ ବିକାଶରେ ଆଖିଦୃଶିଆ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଏହାର ଗୁଣାତ୍ମକ ବିକାଶରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଅଗ୍ରଗତି ପରଲକ୍ଷିତ ହୋଇନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟାବୃଦ୍ଧି, ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ଓ ନାମ ଲେଖା ହାର ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅବଧାରଣାର ହାର ଓ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧ ସ୍ତର ଆଶାନୁରୂପ ଭାବରେ ବଢ଼ି ନାହିଁ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ପାଠତ୍ୟାଗୀ ହାର ଯଥେଷ୍ଟ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଛି ।

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ପ୍ରଗତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଛି । କାରଣ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (୧୯୮୬) ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା (୧୯୯୨)ରେ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକର ବାସ୍ତବ ରୂପାୟନ ହେତୁ ଏହି ପ୍ରଗତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ବିଶେଷକରି ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀରେ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦିଆଯାଇ ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନାମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଛି । ୧୮୮୬ ମସିହା ପରଠାରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ନିମ୍ନଲିଖିତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକଳ୍ପ/କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ/ଯୋଜନା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାବର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଛି । (ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶଦଭାବେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି)

(କ) କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

(ଖ) ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ତର ହାସଲ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

(ଗ) ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

(ଘ) ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

(ଙ) ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ

ପ୍ରଥମ କରି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ବିକାଶଶୀଳ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଇ ୧୯୯୦ ମସିହାରେ ଏକ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ମିଳନୀ ଥାଇଲାଣ୍ଡର ଜୋମେଟିନଠାରେ ଚାରୋଟି ପ୍ରମୁଖ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂସ୍ଥା (ବିଶ୍ୱ ବ୍ୟାଙ୍କ, UNICEF, UNESCO,UNDP)ଙ୍କ ମିଳିତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ୧୫୫ ରାଷ୍ଟ୍ର ଯୋଗଦେଇ ବିକାଶଶୀଳ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ତର୍କ ଓ ଆଲୋଚନା କରି ଏକ ବିଶ୍ୱ ଘୋଷଣାନାମା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ, ଯାହାକୁ "ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ବିଶ୍ୱ ଘୋଷଣାନାମା" (World Declaration for Education for All) କୁହାଯାଏ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ସପକ୍ଷରେ ନିମ୍ନ ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଅର୍ଥନୈତିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଏକ ଫଳପ୍ରଦ ବିନିଯୋଗ (investment) । ଯେ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିକାଶ ପକ୍ରିୟାକୁ ଯେଭଳି ବିଭିନ୍ନ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ର ଯଥା: କୃଷି, ଶିଳ୍ପ, ବାଣିଜ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ସେମାନଙ୍କ ଅବଦାନ ଦ୍ୱାରା ସମୃଦ୍ଧ କରିଥାଆନ୍ତି, ସେହିଭଳି ଶିକ୍ଷା

ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ସମୃଦ୍ଧ କରିଥାଆନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଦୁଇଟି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ସାମାଜିକ କଲ୍ୟାଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଭାବେ ବିବେଚନା କରି ଏହାକୁ ଅଣ-ଉତ୍ପାଦନ କ୍ଷେତ୍ରଭାବେ ପରିଗଣିତ କରାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ବିଶେଷକରି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ବିକାଶର ଚାବିକାଠି ଏବଂ ଦୀର୍ଘ ମିଆଦି ବିନିଯୋଗ ଭାବେ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦିଆଯାଉଛି । ସୁତରାଂ ବିକାଶଶୀଳ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥିତି ମଜବୁତ୍ ନ ହେଲେ ସେ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଅର୍ଥନୈତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ର ଗୁରୁତରଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହେବ ବୋଲି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଦୃଢ଼ ସହମତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

- ବିଭିନ୍ନ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ମାନବ ସମ୍ବଳ ଯୋଗାଇବା ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ ନହେଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷା ସୁଦୃଢ଼ ହେବ ନାହିଁ; ଫଳରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷା ଉପଯୁକ୍ତ ମାନବ ସମ୍ବଳ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମାନବ ସମ୍ବଳର ଅଭାବ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ବିକାଶ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ।
- ସମସ୍ତେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନ ପାଇଲେ ଏହା ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କରିବ । କାରଣ, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କଲେ ନାହିଁ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ କେତେକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସୁବିଧାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସମାଜ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବୋଝଭାବେ ବିବେଚିତ ହେବେ । ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଉଛି ଅନ୍ୟୁନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜର ମୁଖ୍ୟସ୍ରୋତରେ ସାମିଲହୋଇ ନିଜେ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇପାରିଛି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ହାସଲ କରିନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଆପାତତଃ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ନହୋଇ ସାମାଜିକ ବୋଝଭାବେ ବିବେଚିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଏଣୁ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ସମସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା ।

1.7. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ପୃକ୍ତି ଓ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା

ଆମ ଦେଶରେ ବିଶେଷକରି ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂସ୍ଥା / ସଂଗଠନ / ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ବୃଦ୍ଧି, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି, ଅଭିନବ ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ନବୀକରଣ, ଗବେଷଣା ଭଳି ପ୍ରମୁଖ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ପୃକ୍ତି ଓ ସହାୟତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଏଠାରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂସ୍ଥାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ସହାୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

1.7.1 ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା (Education for All-EFA)

- **ପୃଷ୍ଠଭୂମି** : ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାର୍ଦ୍ଧରେ ବିଶେଷତଃ ବିକାଶଶୀଳ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧାର ପ୍ରସାର ଏବଂ ଅଗ୍ରଗତି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ତଥା ପ୍ରୌଢ଼ମାନଙ୍କ ପାଇଁ କ୍ରିୟାତ୍ମକ ସାକ୍ଷରତା ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମୁଦାୟ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମୁଦାୟର ଏଭଳି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପଛରେ ଦୁଇଟି ମୌଳିକ ବିଶେଷତ୍ୱ ନିହିତ ଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

  - ଫଳପ୍ରଦ ଓ ସମତା ସର୍ବସ୍ୱ ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପାଇଁ 'ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା' ଏକାନ୍ତ ଜରୁରୀ ଏବଂ
  - ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଧିକାର ।

ଉପରୋକ୍ତ କାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ୨୦୦୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମୁଦାୟ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚାରୋଟି ପ୍ରମୁଖ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂସ୍ଥା ଯଥା : ୟୁନେସ୍କୋ (United Nations Educational,

Scientific and Cultural Organisation - UNESCO), ୟୁନିସେଫ୍ (United Nations International Children's Emergency Fund - UNICEF), ୟୁଏନଡ଼ିପି (United Nations for Development Programme - UNDP, ଏବଂ ବିଶ୍ୱ ବ୍ୟାଙ୍କ (World Bank) - ୧୯୯୦ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଥାଇଲାଣ୍ଡର ଜୋମେଟିନ୍ (Jomtien, Thailand) ଠାରେ ଏକ ବିଶ୍ୱ ସମ୍ମିଳନୀର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ ଯେଉଁଥିରେ ବିଶ୍ୱର ୧୫୫ଟି ବିକାଶଶୀଳ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସମସ୍ତ ସଦସ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ୨୦୦୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଘୋଷଣାନାମା ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ଯୋଗାଇବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ଖସଡ଼ା (Frame work of action) ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା । ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସଫଳ କରିବା ପାଇଁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଶିଶୁ ବିକାଶ ପାଣ୍ଠିକୁ ଦାୟିତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଘୋଷଣାନାମାର ଦଶ ବର୍ଷ ପରେ ୨୦୦୦ ମସିହାରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମୁଦାୟ ପୁଣିଥରେ ସେନିଗାଲ୍‌ର ଡ଼ାକର (Dakar)ଠାରେ ଏକ ବୈଠକରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ । ବହୁ ସଦସ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଘୋଷଣାନାମା ଅନୁଯାୟୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଥିବାରୁ ୨୦୧୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ।

■ **ଲକ୍ଷ୍ୟ :** ୨୦୧୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ପିଲା, ଯୁବକ, ଯୁବତୀ ଏବଂ ପ୍ରୌଢଙ୍କ ବାଞ୍ଛିତ ଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ନିମିତ୍ତ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ସଦସ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଛଅଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ଉପରେ ସହମତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

- ସମସ୍ତ ପିଲା ବିଶେଷତଃ ଅବହେଳିତ ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାମଗ୍ରିକ ଆଦ୍ୟ ଶୈଶବ ଯତ୍ନ ଓ ଶିକ୍ଷା Early Childhood Care and Education-ECCE) ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବ୍ୟାପକ ଏବଂ ଉନ୍ନତ କରିବା ।
- ୨୦୧୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସମସ୍ତ ପିଲା, ମୁଖ୍ୟତଃ ବାଳିକା, କଷ୍ଟକର ପରିସ୍ଥିତିରେ ଥିବା ପିଲା ଏବଂ ସଂଖ୍ୟା ଲଘୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଣାତ୍ମକ, ନିଃଶୁଳ୍କ ଏବଂ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରେ ନାମଲେଖା, ଅବଧାରଣା ଓ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।
- ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷଣ ଏବଂ ଜୀବନ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସମାନ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଯୁବକ, ଯୁବତୀ ଏବଂ ପ୍ରୌଢ଼ମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।
- ୨୦୧୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରୌଢ଼ ସାକ୍ଷରତା ହାରରେ ବିଶେଷତଃ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାରରେ ୫୦ ପ୍ରତିଶତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହାସଲ ଏବଂ ସମାନତା ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରୌଢ଼ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୌଳିକ (Basic) ତଥା ନିରନ୍ତର ଶିକ୍ଷା (Continuing Education - CE) ସୁବିଧା ପ୍ରଦାନ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।
- ୨୦୦୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଥମିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ ଲିଙ୍ଗଗତ ବୈଷମ୍ୟ ଦୂର କରିବା, ଏବଂ ୨୦୧୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ବାଳିକାମାନେ ଯେପରି ଗୁଣାତ୍ମକ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ହାସଲ କରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ସମାନ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରିବା ତଥା ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲିଙ୍ଗଗତ ସମାନତା ହାସଲକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।
- ସାମଗ୍ରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ସମସ୍ତ ଦିଗରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହାସଲ କରିବା । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉତ୍କର୍ଷତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ଯେପରି ସମସ୍ତେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଏବଂ ନିରୂପିତ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳାଫଳ (ବିଶେଷତଃ ଭାଷା, ଗଣିତ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ଜୀବନ କୌଶଳ ସମ୍ପର୍କିତ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି) ହାସଲ କରିପାରୁଥିବେ ।

■ **ରୂପାୟନ :** ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' ସମ୍ପର୍କିତ ଘୋଷଣାନାମାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରୁଥିବା ସଦସ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମ ଦେଶ ଭାରତ ଅନ୍ୟତମ । ଉକ୍ତ ଘୋଷଣାନାମା ଅନୁଯାୟୀ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆନ୍ତରିକତାର ସହାୟତାରେ ସହ ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପ ଭିତ୍ତିରେ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ନଅଟି ଜନବହୁଳ ଏବଂ ବିକାଶଶୀଳ ସଦସ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଯଥା : ଭାରତ, ଚୀନ୍, ବଙ୍ଗଳା

ଦେଶ, ପାକିସ୍ଥାନ, ଇଣ୍ଡୋନେସିଆ, ବ୍ରାଜିଲ, ଇଜିପ୍ଟ, ମେକ୍ସିକୋ ଏବଂ ନାଇଜେରିଆର ନେତୃ ବର୍ଗ ୧୫-୧୬, ଡ଼ିସେମ୍ବର, ୧୯୯୩ ମସିହାରେ ନୂଆଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଆୟୋଜିତ ଏକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିବଦ୍ଧତାକୁ ପୁଣିଥରେ ଦୃଢ଼ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ନେତୃବର୍ଗ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇ ଏକ ଘୋଷଣାନାମାରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଥିଲେ ।

- ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଉଥିବା ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।
- ଯୁବକ-ଯୁବତୀ ଏବଂ ପ୍ରୌଢ଼ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲିଙ୍ଗ, ବୟସ, ରୋଜଗାର, ପାରିବାରିକ ସ୍ଥିତି, ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି, ଅଞ୍ଚଳଭିତ୍ତିକ ବୈଷମ୍ୟ ଦୂର କରିବା ।
- ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ଏବଂ ଉପଯୋଗିତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ।
- ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ପ୍ରତି ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' ପ୍ରତି ସବୁ ବର୍ଗକୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବା ।

ଏହା ଦିଲ୍ଲୀ ଘୋଷଣାନାମା (Delhi Declaration), ୧୯୯୩ ନାମରେ ପରିଚିତ ଏବଂ ୨୦୦୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ଦିଗରେ ଏହା ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପଦକ୍ଷେପ । ଉକ୍ତ ଘୋଷଣାନାମା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେବାପରେ 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' ସମ୍ପର୍କିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଖସଡ଼ା ଆଧାରରେ ଭାରତ ସରକାର ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା (Programme of Action-POA) ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ଉଭୟ ଜାତୀୟ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନା ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଥିଲା ।

1.8. ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଣୀତ ନୀତି ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥା

ପୂର୍ବ ଉପ ଏକକ (1.7)ରେ ତୁମେ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଧାରଣା ସମ୍ପର୍କରେ ପଢ଼ିଛ । ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଯିବା ବୟସର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି, ସେମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା ସୁନିଶ୍ଚିତ କରିବା, ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଧରି ରଖିବା ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ଉଚ୍ଚ ମାନର ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତର ହାସଲ କରାଯାଇପାରିଲେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଶିକ୍ଷାର ପରିଣାମାତ୍ମକ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ସହିତ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମତା ଓ ଗୁଣାତ୍ମକତା ଆଣିବାକୁ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଆୟୋଗଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ଓ ଶିକ୍ଷାନୀତିରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଛି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଭାରତର ସମ୍ବିଧାନରେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଏହି ଉପ ଏକକରେ ତୁମେ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ନିମନ୍ତେ ସମ୍ବିଧାନରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଜାଣିବା ସହିତ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ (୧୯୬୪-୬୬), ଭାରତର ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (୧୯୮୬), କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା (୧୯୯୨) ଓ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବ ।

1.8.1 ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା/ନିୟାମକ

ଆମ ଦେଶରେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଏକ ସାମ୍ବିଧାନିକ ସଂକଳ୍ପ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସାର୍ବଜନୀନ କରିବା ପାଇଁ ଆମ ଦେଶ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ । ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା ୪୫ ରେ କୁହାଯାଇଥିଲା, 'ସରକାର ସମ୍ବିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବାର ଦଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦେବାକୁ ସମସ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।

" The state shall endeavour to provide within ten years from the commencement of the Constitution for free and compulsory education for all children until they complete the age of fourteen years."

ମୋଟାମୋଟିଭାବେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକଭାବେ ଓ ବିନା ମୂଲ୍ୟରେ ଦିଆଯିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ସଂପୃକ୍ତ ବୟସର ସବୁ ପିଲା ମାଗଣାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ । ଭାରତର ସମ୍ବିଧାନ ୧୯୫୦, ଜାନୁୟାରୀ ୨୬ ରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା । ସମ୍ବିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବାର ଦଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୬୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର ପରିକଳ୍ପନା ଥିଲା ।

ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ସମୟ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ ନଥିଲା । ବରଂ ନୂଆ କରି ସ୍ୱାଧିନ ହୋଇଥିବା ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆଶା ଓ ଆକାଙ୍କ୍ଷାର ଏକ ନିଛକ ପ୍ରତିଫଳନ ହେଉଛି ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ସୀମା । ଏଠାରେ ଆଉ ଏକ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ । Article-45 ରେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଥିବା ବେଳେ ଏହା ସମ୍ବିଧାନର Part-IV ର Directive Principles of State Policyର ପରିସରଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ଫଳରେ, ଏହି ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ କୌଣସି ଲୋକ ନ୍ୟାୟାଳୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ନିଜ ଅଧିକାରକୁ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଉ ନଥିଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ସେହି ସମୟରେ ଆମ ସମ୍ବିଧାନରେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକୃତ ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପ ନିରୂପିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ୧୯୮୬ (ସଂଶୋଧିତ ୧୯୯୨) ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ପ୍ରଥମେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିଥିଲା ।

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ବହୁ ବିଚାର ବିମର୍ଶ ଓ ୧୯୯୩ ମସିହାର ମାନ୍ୟବର ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟଙ୍କ ଆଦେଶ ବଳରେ ଆମ ଦେଶରେ ସମ୍ବିଧାନର ୮୬ତମ ସଂଶୋଧନ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାର (Fundamental Right)ର ମାନ୍ୟତା ଦିଆଯାଇଛି । ସମ୍ବିଧାନର Article-21ରେ ଏହି ଅଧିକାରକୁ Article-21A ଭାବେ ସଂଯୋଗ କରାଯାଇଛି ।

ଏହାପରେ ୨୦୦୯ ମସିହାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କରାଗଲା ଓ ଏହା ୨୦୧୦ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ୧୧ ତାରିଖରୁ ସମଗ୍ର ଦେଶ (ଜାମ୍ମୁ ଓ କାଶ୍ମୀର ରାଜ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ)ରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି ।

ଏଠାରେ ସମ୍ବିଧାନର ୮୬ତମ ସଂଶୋଧନ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ । ୧୯୯୩ରେ ମାନ୍ୟବର ଉଚ୍ଚତମ ନ୍ୟାୟାଳୟଙ୍କ (ଉନ୍ନକ୍ରିଷ୍ଣନ ରାୟ) ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାରର ମାନ୍ୟତା ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଡ଼ିସେମ୍ବର ୨୦୦୨ ମସିହାରେ ୮୬ତମ ସମ୍ବିଧାନ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଇ ବିଭିନ୍ନ ଧାରାରେ ଏହାକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା ।

(କ) ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା *21* ରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଂଯୋଗ କରାଯାଇ ଧାରା 21A ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା ।

Right to Education - '(21 A), The State shall provide free and Compulsory education to all children of the age of Six to Fourteen years in such a manner as the State may,by,law, detremine.'

(ଖ) ମୂଳ ଧାରା *45*ର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ନୂତନଭାବେ ଉଲ୍ଲିଖିତ କରାଗଲା ।

'Article - 45 - The State shall endeavour to provide a early childhood care and education for all children until they complete the age of Six years.'

(ଗ) ଧାରା *51*ର ସଂଶୋଧନ କରାଯାଇ ଏହାର ଉପଧାରା *(J)* ପରେ ଏହି ଉପଧାରା *(clause)*କୁ ସଂଯୋଗ କରାଗଲା ।

"(K) Who is a parent or Guardian to provide oppertunities for education to his child or as the case may be, ward between the age of Six and Fourteen years.

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବିଧାନର Part -III ରେ ଥିବା Fundamental Rightsର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଫଳରେ, Article-21କୁ ଉଲଙ୍ଘନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନ୍ୟାୟାଳୟ ଦ୍ୱାରା ଦଣ୍ଡିତ ହେବେ । ସମ୍ବିଧାନର ମୂଳ Article 45 କୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏହାର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । *(ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ପତ୍ରର ଚତୁର୍ଥ ଏକକରେ ତୁମେ ବିଷଦ ଭାବରେ ପଢ଼ିବ ।)*

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

୨. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଉକ୍ତି ଦିଆଯାଇଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଠିକ୍ ଉକ୍ତିର ଡ଼ାହାଣପଟେ ✓ ଚିହ୍ନ ଓ ଭୁଲ ଉକ୍ତିର ଡ଼ାହାଣପଟେ × ଚିହ୍ନ ଦିଅ ।

(କ) ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି-୧୯୮୬ର ସୁପାରିଶ କ୍ରମେ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ସାତବର୍ଷିଆ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଛି ।

(ଖ) ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମକୁ ସମ୍ବିଧାନର ୪୫ ଧାରାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

(ଗ) ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଶିଶୁର ଘରଠାରୁ ୨ କିଲୋମିଟର ଦୂରତାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା ଉପଲବ୍ଧ କରାଯିବା ବିଷୟରେ ନିୟମ ଅଛି ।

(ଘ) ୧୯୯୦ ମସିହାରେ ଜୋମେଟିନଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ବିଶ୍ୱ ଘୋଷଣାନାମା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା ।

(ଙ) ଡ଼ାକର ଘୋଷଣାନାମା ଅନୁଯାୟୀ ୨୦୧୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

(ଚ) ୧୯୮୬ ମସିହାରେ ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' ସମ୍ମିଳନୀରେ ନଅଟି ରାଷ୍ଟ୍ର ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

1.8.2 ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗଙ୍କ ସୁପାରିଶ

ସ୍ୱାଧିନତା ପରେ ଭାରତ ସରକାର ୩ଟି ପ୍ରମୁଖ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ (୧୯୪୮-୪୯) । ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ (୧୯୫୨-୫୩) ଏବଂ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ (୧୯୬୪-୬୬) । ଏହି ଆୟୋଗଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କ ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍‌ଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ ଯଥାକ୍ରମେ ରାଧାକ୍ରିଷ୍ଣନ ଆୟୋଗ, ମୁଦାଲୟର ଆୟୋଗ ଓ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଥିବା ତ୍ରୁଟିର ସୁଧାର / ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରିବାକୁ କୁହାଯାଇଥିଲା । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ ମୁଖ୍ୟତଃ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ନୀତି ଓ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଦିଗରେ ସୁପାରିଶ କରିଥିବା ବେଳେ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ ମୁଖ୍ୟତଃ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ନୀତି ଓ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଦିଗରେ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ ଦେଶର ସମସ୍ତ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା (ପ୍ରାରମ୍ଭିକ, ମାଧ୍ୟମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତର)କୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସ୍ୱରୂପ ଓ ଢ଼ାଞ୍ଚା ତଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିଗରେ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ସମ୍ପର୍କିତ ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସରକାରଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ।

- ବର୍ଷକରୁ ତିନି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ।
- ସାତ ବର୍ଷରୁ ଆଠ ବର୍ଷର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ।

(ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧି ୪ ରୁ ୫ ବର୍ଷ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧି ୩ବର୍ଷ ରହିବ)

- ଦୁଇ ବର୍ଷିଆ ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ବା ବର୍ଷକରୁ ତିନି ବର୍ଷ ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ଧନ୍ଦାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ।
- ତିନି ବର୍ଷ ବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଅବଧିର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ୬ + ବୟସରେ ନାମଲେଖା ହେବ ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବର୍ଷକୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଦିବସ ସଂଖ୍ୟା ୨୩୪ (ବା ୩୯ ସପ୍ତାହ)କୁ ବୃଦ୍ଧି କରାଯିବ । ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବର୍ଷକୁ ୯୦୦ ଘଣ୍ଟାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ ଏହା ୧୦୦୦ ଘଣ୍ଟାରୁ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶରେ ଏହି ସମୟକୁ ୧୧୦୦ ରୁ ୧୨୦୦ ଘଣ୍ଟାକୁ ବଢ଼ା ଯାଇପାରେ ।
- ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି (National Enrolement Policy) ପ୍ରଣୟନ ଉପରେ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । ଆୟୋଗଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପାଇଁ ସାତ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ହେଉନଥିବା ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାକୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକଭାବେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବା ।
- ମେଧାବୀ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସର୍ବାଧିକ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରାଯିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।

- ବର୍ଷକରୁ ତିନି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ।
- ସାତ ବର୍ଷରୁ ଆଠ ବର୍ଷର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ।

(ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧି ୪ ରୁ ୫ ବର୍ଷ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧି ୩ବର୍ଷ ରହିବ)

- ଦୁଇ ବର୍ଷିଆ ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ବା ବର୍ଷକରୁ ତିନି ବର୍ଷ ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ଧନ୍ଦାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ।
- ତିନି ବର୍ଷ ବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଅବଧିର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ୬ + ବୟସରେ ନାମଲେଖା ହେବ ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବର୍ଷକୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଦିବସ ସଂଖ୍ୟା ୨୩୪ (ବା ୩୯ ସପ୍ତାହ)କୁ ବୃଦ୍ଧି କରାଯିବ । ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବର୍ଷକୁ ୯୦୦ ଘଣ୍ଟାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ ଏହା ୧୦୦୦ ଘଣ୍ଟାରୁ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶରେ ଏହି ସମୟକୁ ୧୧୦୦ ରୁ ୧୨୦୦ ଘଣ୍ଟାକୁ ବଢ଼ା ଯାଇପାରେ ।
- ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି (National Enrolement Policy) ପ୍ରଣୟନ ଉପରେ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । ଆୟୋଗଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପାଇଁ ସାତ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ହେଉନଥିବା ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାକୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକଭାବେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବା ।

- ମେଧାବୀ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସର୍ବାଧିକ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ।

■ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ(୧୯୬୪-୬୬)

କୋଠାରୀ ଆୟୋଗଙ୍କ ସୁପାରିଶ ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ଇତିହାସରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଇଲ ଖୁଣ୍ଟ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । 'ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ତା'ର ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରୁ ହିଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥାଏ' - ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଆୟୋଗଙ୍କ ରିପୋର୍ଟରେ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମନ୍ତେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆୟୋଗର କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ସୁପାରିଶ ନିମ୍ନରେ ଦର୍ଶନା କରାଯାଇଛି ।

- ଶିକ୍ଷାକୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନ (life), ଆବଶ୍ୟକତା (need), ଆଶା ଓ ଆକାଙ୍କ୍ଷା (aspiration) ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରାଯିବ ।
- ଶିକ୍ଷାକୁ ଉତ୍ପାଦନ ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରାଯିବ । ସେଥିପାଇଁ ନିମ୍ନ ପଦକ୍ଷେପଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାଥମିକତା ଭିତ୍ତିରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ।
- ବିଜ୍ଞାନକୁ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯିବ ।
- ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ବିଭାଗଭାବେ କର୍ମାନୁଭୂତି ଶିକ୍ଷାକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ।
- ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ ଶିଳ୍ପ, କୃଷିର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପରିପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଧନ୍ଦାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।
- ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥା ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା ଓ ଗବେଷଣାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ ।
- ସାମାଜିକ ଓ ଜାତୀୟ ସଂହତି ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅସ୍ତ୍ରଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବ । ଏଥିପାଇଁ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା (Common School System)ର ପ୍ରଚଳନ କରାଯିବ । ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରରେ ସାମାଜିକ ଓ ଜାତୀୟ ସେବାକୁ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗଭାବେ ବିଚାର କରାଯିବ । ସମସ୍ତ ଭାରତୀୟ ଭାଷାର ବିକାଶ ବିଶେଷକରି ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାର ବିକାଶ ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯିବ ।
- ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସୁପରିଚାଳନା ପାଇଁ ସାରା ଦେଶରେ ଏକ ନମନୀୟ ଢ଼ାଞ୍ଚା (Flexible Structure) ପ୍ରଚଳନ କରାଯିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ବର୍ଷକରୁ ତିନି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ।
- ସାତ ବର୍ଷରୁ ଆଠ ବର୍ଷର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ।

  (ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧି ୪ ରୁ ୫ ବର୍ଷ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧି ୩ବର୍ଷ ରହିବ)
- ଦୁଇ ବର୍ଷିଆ ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ବା ବର୍ଷକରୁ ତିନି ବର୍ଷ ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ଧନ୍ଦାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ।
- ତିନି ବର୍ଷ ବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଅବଧିର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ୬ + ବୟସରେ ନାମଲେଖା ହେବ ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବର୍ଷକୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଦିବସ ସଂଖ୍ୟା ୨୩୪ (ବା ୩୯ ସପ୍ତାହ)କୁ ବୃଦ୍ଧି କରାଯିବ । ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବର୍ଷକୁ ୯୦୦ ଘଣ୍ଟାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ ଏହା ୧୦୦୦ ଘଣ୍ଟାରୁ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶରେ ଏହି ସମୟକୁ ୧୧୦୦ ରୁ ୧୨୦୦ ଘଣ୍ଟାକୁ ବଢ଼ା ଯାଇପାରେ ।
- ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି (National Enrolement Policy) ପ୍ରଣୟନ ଉପରେ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । ଆୟୋଗଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପାଇଁ ସାତ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ହେଉନଥିବା ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାକୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକଭାବେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବା ।
- ମେଧାବୀ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସର୍ବାଧିକ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ।
- ଗଣ ନିରକ୍ଷରତା ହାରକୁ ହ୍ରାସ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୌଢ଼ ଶିକ୍ଷା ଓ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରାଯିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ବର୍ଷକରୁ ତିନି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ।
- ସାତ ବର୍ଷରୁ ଆଠ ବର୍ଷର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ।

  (ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧି ୪ ରୁ ୫ ବର୍ଷ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧି ୩ବର୍ଷ ରହିବ)
- ଦୁଇ ବର୍ଷିଆ ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ବା ବର୍ଷକରୁ ତିନି ବର୍ଷ ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ଧନ୍ଦାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ।
- ତିନି ବର୍ଷ ବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଅବଧିର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ୬ + ବୟସରେ ନାମଲେଖା ହେବ ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବର୍ଷକୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଦିବସ ସଂଖ୍ୟା ୨୩୪ (ବା ୩୯ ସପ୍ତାହ)କୁ ବୃଦ୍ଧି କରାଯିବ । ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବର୍ଷକୁ ୯୦୦ ଘଣ୍ଟାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ ଏହା ୧୦୦୦ ଘଣ୍ଟାରୁ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶରେ ଏହି ସମୟକୁ ୧୧୦୦ ରୁ ୧୨୦୦ ଘଣ୍ଟାକୁ ବଢ଼ା ଯାଇପାରେ ।
- ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି (National Enrolement Policy) ପ୍ରଣୟନ ଉପରେ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । ଆୟୋଗଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପାଇଁ ସାତ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ହେଉନଥିବା ଅବଧି ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାକୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକଭାବେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବା ।
- ମେଧାବୀ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସର୍ବାଧିକ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ।
- ଗଣ ନିରକ୍ଷରତା ହାରକୁ ହ୍ରାସ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୌଢ଼ ଶିକ୍ଷା ଓ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନେବା ।
- ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ଅସମତା (inequality)କୁ ଦୂର କରି ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ସୁବିଧାର ସୁଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗରେ ସମାନତା (Equalisation of Educational Oppertunity) ଆଣିବା ପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯିବ ।
  - ସମସ୍ତ ସରକାରୀ, ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ତଥା ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ବେସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ଅଧ୍ୟୟନ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଚାନ୍ଦା (Tution Fee) ଆଦାୟ କରାଯିବ ନାହିଁ । ଚତୁର୍ଥ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏହାକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯିବ ।
  - ନିମ୍ନ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରକୁ ପଞ୍ଚମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ଶେଷ ହେବା ବେଳକୁ ଦେୟମୁକ୍ତ କରାଯିବ ।
  - ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଓ ଲିଖନ ସାମଗ୍ରୀ ମାଗଣାରେ ଦିଆଯିବ ।

- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ସମାପ୍ତପରେ ମେଧାବୀ ପିଲାମାନେ ଯେପରି ପଇସା ଅଭାବରୁ ପାଠପଢ଼ା ବନ୍ଦ ନ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ମେଧାବୃତ୍ତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।
- ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାରେ ଅତି କମ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ଉନ୍ନତ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ । ୧୯୮୬ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ୧୫ % ଦୃଷ୍ଟିହୀନ, ଶ୍ରବଣବାଧିତ ଓ ଶାରୀରିକ ବିକଳାଙ୍ଗ ପିଲା ଓ ୫ %ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସାମିଲ କରାଯିବ ।
- ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାମଲେଖା, ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା ଓ ଅବଧାରଣରେ ଥିବା ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈଷମ୍ୟତା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯିବ ।
- ବାଳିକା, ଆଦିବାସୀ ତଥା ପଛୁଆ ବର୍ଗର ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଶେଷ ପଦକ୍ଷେପମାନ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ । ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲାଯିବ ।
- ଯେଉଁଠି ୧୧ ରୁ ୧୩ ବର୍ଷ ବୟସର ବାଳିକାମାନେ ଘରେ କାମ ଧନ୍ଦା କରୁଥିବାରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଉନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାମୟିକ ଶିକ୍ଷା (Part time education) ଦିଆଯିବ ।
- ମହିଳା ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯିବ ।

1.8.3 ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଦିଓ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇନାହିଁ ତଥାପି ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗକୁ ସୂଚାଉଛି । ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏଥିରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଆମ ଜାତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯୋଗାଇ ଦେବା । ବ୍ୟକ୍ତିର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ- ଭୌତିକ (material)) ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ (spiritual) - ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା ।

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ସମ୍ପର୍କିତ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ନୀତିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା କେତେକ ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

- ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମତା (equality)ର ଅର୍ଥ କେବଳ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ନୁହେଁ ବରଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ସଫଳତା ପାଇଁ ସମାନ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତର ପାଇଁ ନ୍ୟୂନତମ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ତର (Minimum Levels of Learning) ସ୍ଥିର କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ରହୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶରେ ଥିବା ଭିନ୍ନତାକୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
- ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବିଭେଦତା (disparities) କୁ ଦୂର କରିବା ଓ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମାନ ସୁଯୋଗରୁ କରାଯିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଟି ଦିଗ ଯଥା : (କ) ସାର୍ବଜନୀନ ନାମଲେଖା ଓ ୧୪ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲାମାନଙ୍କର ସାର୍ବଜନୀନ ଅବଧାରଣ ଏବଂ (ଖ) ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକତାରେ ଏକ ଆଖିଦୃଶିଆ ବିକାଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବ ।
- ଶିଶୁ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ପନ୍ଥା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଏକ ଅନୁକୂଳ, ପ୍ରେରାହନାତ୍ମକ ପନ୍ଥାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ଯଦ୍ୱାରା ଶିଶୁଟି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନିୟମିତ ଆସିବା ଓ ଶିଖିବା ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେରିତ

ହେବ । ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଶିଶୁ କେନ୍ଦ୍ରିକ ଓ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟଭିତ୍ତିକ ପନ୍ଥା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ପ୍ରଥମ ପିଢ଼ିର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ନିଜ ବେଗରେ ଶିଖିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବ ଓ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅତିରିକ୍ତ ପ୍ରତିକାରମୂଳକ ଶିକ୍ଷାଦାନ (Supplementary Remedial Instruction)ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।

- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଥିବା କାହାରିକୁ ଫେଲ ନ କରିବାର ନୀତି (No-detection Policy)କୁ ଚାଲୁ ରଖାଯିବ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଯଥା ସମ୍ଭବ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ (decentralised) କରାଯିବ ।
- ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ (Corporal Punishment)କୁ ବାଦ୍ ଦିଆଯିବ ଓ ଶିଶୁକୁ ସୁବିଧା ହେବାଭଳି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସମୟ ସ୍ଥିର କରାଯିବ ।
- ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗର ଉପଲବ୍ଧତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ବର୍ଷର ସବୁ ଋତୁରେ ବ୍ୟବହାର ହୋଇପାରୁଥିବା ଭଳି ଅତି କମ୍‌ରେ ଦୁଇଟି ବଡ଼ ଶ୍ରେଣୀ କୋଠରୀ, ଆବଶ୍ୟକ ପରିମାଣର ଖେଳଣା, କଳାପଟା, ମାନଚିତ୍ର, ଚାର୍ଟ ଓ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅତି କମ୍‌ରେ ଦୁଇ ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ରହିବେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ମହିଳା ହୋଇଥିବେ । ଦେଶର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ (Operation Blackboard) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନିଆଯିବ ।
- ପାଠତ୍ୟାଗୀ (dropouts) ପିଲା, ବିଦ୍ୟାଳୟ ନଥିବା ବସ୍ତି ବା ପଡ଼ାର ପିଲା, ବିଭିନ୍ନ କର୍ମରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥିବା ପିଲା ଓ ବାଳିକାମାନେ ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁମାନେ ଗୋଟିଏ ଦିନର ପୂରା ସମୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଣଆନୁଷ୍ଠିନକ ଶିକ୍ଷା (Non Formal Education)ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।

ନୂତନ ଶିକ୍ଷାନୀତିରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ପାଠତ୍ୟାଗୀ ପିଲାମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଉପରେ ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଅଣୁ ଯୋଜନା (micro planning) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ତାହାକୁ ଲାଗୁ କରାଯିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଛି । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ୧୯୯୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ଏଗାର ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇପାରିବ ଓ ୧୯୯୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇପାରିବ । ଏହି ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା (POA-1986) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା ।

- **କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା, ୧୯୯୨ (Programme of Action-POA-1992)**

ସଂଶୋଧିତ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ୧୯୯୨ର କାର୍ଯ୍ୟକରିତା ନିମନ୍ତେ ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ ତରଫରୁ ୧୯୯୨ରେ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା (POA) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା । ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥାରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା । ସେଥିରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗଗୁଡ଼ିକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

(୧) ସଂଶୋଧିତ ନୀତ : ୧୯୮୬ର ଶିକ୍ଷାନୀତି ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ୧୯୮୬ରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।

- ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି ଓ ଅବଧାରଣ ସହିତ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ତର (Essential Levels of Learning) ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଯିବ ।

- କଳାପଟା ଅଭିଯାନ (OB)ର ପରିସରରେ ତିନୋଟି ବଡ଼ ଶ୍ରେଣୀ କୋଠରୀ ଓ ତିନି ଜଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ । ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳାପଟା ଅଭିଯାନକୁ ବିସ୍ତାର କରାହେବ ।
- ଭବିଷ୍ୟତରେ ନିୟୋଜିତ ହେବାକୁ ଥିବା ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ୫୦ ପ୍ରତିଶତ ସ୍ଥାନରେ ମହିଳାଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯିବ ।
- ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଉନ୍ନତ ମାନର ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।

(୨) ସାର୍ବଜନୀନ ସୁଯୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା (Provision for Universal Access) :

- ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୁବିଧା ନଥିବା ପଡ଼ା (habitation)ମାନଙ୍କରେ ନୂତନ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲାଯିବ । ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଏକ ନୂତନ ଯୋଜନା 'ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ' Voluntary Schools) କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବ ।
- ୧୯୮୬ରେ ଆକଳନ କରାଯାଇଥିବା ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ସାରା ଦେଶରେ ୩୦୦ର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବିଶିଷ୍ଟ ୩୨,୦୦୦ ପଡ଼ାରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଏହିସବୁ ପଡ଼ାଗୁଡ଼ିକରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିବାକୁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚଳିତ ନିୟମ (୩ କି.ମି. ଦୂରତାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ)ର ସରଳୀକରଣ କରାଯାଇ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନୁପାତ ୨:୧ ରଖିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।

(୩) ଅଣ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

ଅଣ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଯୋଜନାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ।

- ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଅଣୁ ଯୋଜନା କରାଯାଇ ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର (Non Formal Education)ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।
- ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାପନ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ତଦାରଖରେ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରାଯିବ ।
- ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ କେନ୍ଦ୍ର ପାଇଁ ପ୍ରଶିକ୍ଷକ ଚୟନ କରାଯିବ ।
- ଅଣ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ରର ପ୍ରଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ତାଲିମକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯଥା, DIET, DRU ଓ ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ SCERT ଦ୍ୱାରା ତାଲିମ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବ ।
- ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ରରେ ପଢୁଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାୟନ କେନ୍ଦ୍ରଭିତ୍ତିକ ହେବ । ଏହାକୁ ନ୍ୟୂନତମ ଶିକ୍ଷଣ ଆଧାରରେ କରାଯିବ ।

(୪) କଳାପଟା ଅଭିଯାନ ଯୋଜନା

କଳାପଟା ଅଭିଯାନ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ୧୯୮୭ ମସିହାରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇବା ଏହି ଯୋଜନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ସଂଶୋଧିତ ନୀତିରେ ଏହି କଳାପଟା ଅଭିଯାନ ଯୋଜନାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନ ତିନୋଟି ଦିଗ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବାକୁ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ।

- ମୁଖ୍ୟତଃ (SC/ST) ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଏହି ଯୋଜନାକୁ ତୁରନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବ ।
- ପିଲା ସଂଖ୍ୟାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ତିନି ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ଓ ତିନୋଟି ଶ୍ରେଣୀ କୋଠରୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।

- ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଏହି ଯୋଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତି ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କୋଠରୀ, ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୋଠରୀ, ପୁଅ / ଝିଅଙ୍କ ପାଇଁ ପୃଥକ୍ ଶୌଚାଳୟ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ ଅନ୍ୟୁନ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।

(୫) ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ଓ ପ୍ରକ୍ରିୟା

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂଶୋଧିତ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

(କ) ସାର୍ବଜନୀନ ନାମଲେଖା ଓ ଅବଧାରଣ ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ପନ୍ଥାକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବ ।

(ଖ) ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ନବୀକରଣ କରିବା ସମୟରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଭାର, ଆଧୁନିକୀକରଣ ତଥା ଏହାର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତାକୁ ବିଚାରକୁ ନିଆଯିବ ।

(ଗ) ଉଭୟ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଓ ଅଣ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କରେ ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତର ହାସଲ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ । ଏଥିପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ କରାଯିବ ।

- ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧିର ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ତର ଆକଳନ କରାଯିବ ।
- ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ଆଞ୍ଚଳିକ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ନେଇ ନ୍ୟୁନତମ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ତରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣାଯିବ ।
- ଦକ୍ଷତାଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।
- ନ୍ୟୁନତମ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ତର ଆଧାରିତ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ସହାୟକ ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବ ।
- ସାମଗ୍ରିକ ଓ ଧାରାବାହିକ ମୂଲ୍ୟାୟନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଚଳନ କରାଯିବ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଫଳାଫଳ ଆଧାରରେ ପ୍ରତିକାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ।
- ଏକକ ପରୀକ୍ଷଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟାୟନ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବ ।
- ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟଭିତ୍ତିକ ଓ ଆନନ୍ଦଦାୟକ କରିବା ପାଇଁ ଦକ୍ଷତାଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।

ଏହିସବୁ ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ MHRD ଓ NCERT, ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଓ SCERT ଓ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ DIET ମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟର ସୁପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଦିଆଯିବ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

10. ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ଦିଅ ।

(କ) 'ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ତା'ର ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରୁ ହିଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୁଏ' – ଏହା କେଉଁ ଆୟୋଗର ବିବରଣୀରେ କୁହାଯାଇଛି ?

(ଖ) ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମତାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

(ଗ) କୋଠାରୀ ଆୟୋଗଙ୍କ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ କେତେ ଦିନ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଦିବସ ରହିବା ଉଚିତ୍ ?

(ଘ) କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା, ୧୯୯୨ରେ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନୁପାତ କ'ଣ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିଲା ?

(ଙ) ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତର ପାଇଁ ନ୍ୟୂନତମ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ତର MLL ସ୍ଥିର କରାଯିବା ପାଇଁ କେଉଁ ଶିକ୍ଷାନୀତିରେ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଥିଲା ?

1.8.4 ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ :

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯଦି ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୁଯୋଗ ନ ଦିଆଗଲା ସେଥିପାଇଁ କିଏ ଦାୟୀ ? ଯଦି ପିଲା ଚାହୁଁଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବୟସ ଉପଯୋଗୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ତା'ର ନାମ ଲେଖା ନଗଲା ସେଥିପାଇଁ କିଏ ଦାୟୀ ? ଶ୍ରେଣୀରେ ଯଦି ଭଲ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କରା ନଗଲା ସେଥିପାଇଁ କିଏ ଦାୟୀ ? ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ଏସବୁ ପାଇଁ ଦାୟୀ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କରାଯିବ କି ? ଏସବୁର ଉତ୍ତର ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ରେ ବିସ୍ତୃତଭାବେ କୁହାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଶିକ୍ଷା-ମୌଳିକ ଅଧିକାରକୁ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା ଓ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସାର୍ବଜନୀନ କରାଇବା ପାଇଁ ଆଇନ ଓ ନ୍ୟାୟ ମନ୍ତ୍ରଣାଳୟ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକ ୨୬ ଅଗଷ୍ଟ, ୨୦୦୯ରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ସମ୍ମତି ଲାଭ କଲାପରେ ତାହା ଆଇନରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଆଇନତଃ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦିଆଯିବ । ଯଦି ଶିଶୁର ଏହି ଅଧିକାରକୁ କେହି କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ କରେ ତେବେ ସେ ଆଇନ୍ ଅନୁଯାୟୀ ଦଣ୍ଡ ପାଇବ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ଟି ସଂଗ୍ରହ କରି ତାକୁ ପଢ଼ି ଏବଂ ସେଥିରେ ଥିବା ଧାରାଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କର ।

୨୦୦୯ ମସିହାରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଏହି ଅଧିନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କରିସାରିବା ପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାୟତଃ ୨୦୧୦ ମସିହା ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଲାଗୁ କରିଛନ୍ତି । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୨୦୧୦ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ପହିଲାରୁ ସରକାର ଏହି ଅଧିନିୟମକୁ ଲାଗୁ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏଇ ଆଧାରରେ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ, ୨୦୧୦ ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି ।

ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ୭ଟି ଅଧ୍ୟାୟ ରହିଛି । ଏହି ୭ଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ସମୁଦାୟ ୩୮ଟି ଧାରା ରହିଛି । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ଧାରାର ଉପଧାରା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି ଧାରାଗୁଡ଼ିକୁ ବାଧା ଦେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜୋରିମାନା ବା ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଯାଇଛି । ନିମ୍ନରେ କେତୋଟି ମୁଖ୍ୟ ଧାରା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

ଧାରା ୩ (କ)	ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବ । ଏଥିପାଇଁ କେହି କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଅର୍ଥ ଦାବି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।
ଧାରା -୪	ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ନାମ ଲେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ସେମାନେ ତାଙ୍କର ବୟସ ଉପଯୋଗୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇବେ ।
ଧାରା-୬	ନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା ଯୋଗାଇ ଦେବା ଦାୟିତ୍ୱ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କର ରହିବ ।
ଧାରା ୧୩ (୧)	ପିଲାର ନାମ ଲେଖା ପାଇଁ କୌଣସି ଚୟନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବା ମୁଣ୍ଡପିଛା ଦେୟ/ପାଉଣା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।
ଧାରା ୧୪ (୨)	ନାମ ଲେଖା ପାଇଁ ବୟସ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ।

ଧାରା ୧୭ (୧) କୌଣସି ଶିଶୁକୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ବା ମାନସିକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଦିଆଯାଇ ପାରିବନି ।

ଧାରା ୨୪ (୧-କ) ଶିକ୍ଷକମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବାରେ ନିୟମିତତା ରକ୍ଷା କରିବେ ।

ଧାରା ୨୪ (୧-ଖ) ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମାପ୍ତ କରିବେ ।

ଧାରା ୨୯ (୨) ଶିଶୁ ସୁଲଭ ଓ ଶିଶୁ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଧାରାରେ ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଆବିଷ୍କାର ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନମୂଳକ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରାଯିବ ।

ଧାରା ୩୩ (୧) ପିଲାର ଅଧିକାର କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ପିଲାମାନେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଓ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ପାରିବେ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଅଧିନିୟମକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଛି । ପିଲାଙ୍କ ଅଧିକାର କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ନ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ, ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ, ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷକ, ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତାଗିଦ୍ କରାଯାଇଛି । ଅସୁବିଧା ହେଲେ ପିଲାମାନେ ନିଶୁଳ୍କ ୧୮୦୦୩୪୫୬୭୨୨କୁ ମଧ୍ୟ ଫୋନ୍ କରି ଜଣାଇ ପାରିବେ । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ OPEPA କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ମଧ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସେଲ (ପ୍ରକୋଷ୍ଠ) ତିଆରି କରାଯାଇଛି ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଧାରା ୧୯ରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଥିରୀକୃତ ସର୍ତ୍ତମାନ ରଖାଯାଇଛି । ଏଥିରେ କେତେ ଜଣ ପିଲାଙ୍କର କେତେ ଶିକ୍ଷକ ରହିବେ, ଶିକ୍ଷକମାନେ କେତେ ସମୟ ପାଠ ପଢ଼ାଇବେ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କ'ଣ ସବୁ ରହିବ ଇତ୍ୟାଦି କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ ବହିର ପୃଷ୍ଠା ୨୪ ଓ ୨୫ରେ ରହିଛି । ଏ ବିଷୟରେ ଏହି ପୁସ୍ତିକାର ଚତୁର୍ଥ ଏକକରେ ବିସ୍ତୃତଭାବେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

11. ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ର ଧାରା ୪ରେ କେଉଁସବୁ କଥା କୁହାଯାଇଛି ?

1.9. ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲ

ଏହି ଏକକ ଅଧ୍ୟୟନ ପରେ ତୁମେ ଯାହାସବୁ ଶିଖିଲ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

- ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରାଚ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ସମ୍ବଳିତ ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମବାଦ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଥିବା ବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ସମ୍ବଳିତ ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ବସ୍ତୁବାଦ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅର୍ଜିତ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ଶିକ୍ଷା । ଶିକ୍ଷା ଏକ ବ୍ୟବସାୟିକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଶିକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଗତିହୀନ, ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସୀମାବଦ୍ଧ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷା - ଏହି ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଶିକ୍ଷାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥକୁ ସୂଚାଇଥାଏ ।
- ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷାକୁ ବିକାଶର ସାଧନ, ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକ ମାଧ୍ୟମ, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ତଥା ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା (ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ) ଭାବେ ବୁଝାଇଥାଏ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅଭିବୃଦ୍ଧି, ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ, ସାମାଜୀକୀକରଣ ତଥା ଅଭିଜ୍ଞତାର ପୁନର୍ଗଠନଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥାଏ ।
- ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରେ ଦୁଇଟି ଆଧାର ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଆଧାର ଓ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଆଧାର ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଜୈବିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ପ୍ରକୃତି/ସ୍ୱଭାବ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବିକାଶ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରାଯାଏ ।

- ଶିକ୍ଷାର ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ସୁନାଗରିକ ଗଠନ, ନେତୃତ୍ୱ ବିକାଶ ଓ ଜାତୀୟ ସଂହତି ରକ୍ଷା ଇତ୍ୟାଦି ।
- ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଯଥା ତାହାର ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବା, ଉତ୍ତମ ଚରିତ୍ର ଗଠନ କରିବା । ଏହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସମସ୍ତ ୭ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଓ ମାଗଣା ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ଚାରୋଟି ପ୍ରମୁଖ ନୀତି ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା – କ୍ରିୟାତ୍ମକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧିନତା, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଆତ୍ମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଜୀବନ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ଓ ବିଶ୍ୱଭାବ । ଏହି ନୀତି ତାଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ, ପ୍ରାଣିକ, ମାନସିକ, ଚୈତ୍ୟିକ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ବିକାଶର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା (ଉପଯୁକ୍ତ ଶାରୀରିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି) ପ୍ରାଣିକ ଶିକ୍ଷା (ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ବଦଳରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ସୁସଂଯତ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ), ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା (ମଣିଷକୁ ମାନସିକ ସ୍ତରରୁ ଅତି ମାନସ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରିବା), ଚୈତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା (ଦିବ୍ୟସତ୍ତା ସହିତ ମିଶିବା ନିମନ୍ତେ ମଣିଷଠାରେ ଅଲୌକିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ) ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା (ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତନ, ନିର୍ମଳତା, ସତ୍ ଚିନ୍ତାଧାରା ତଥା ପବିତ୍ର ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା) ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟେନ୍ ପଦ୍ଧତି ଓ ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ମତରେ ଶିଶୁକୁ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମସକ୍ରିୟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ସର୍ବଦା ତା'ର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଜାରି ରଖିବ । ମଣ୍ଟେସୋରୀ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସୁପ୍ତ ପ୍ରତିଭା ମାଧ୍ୟମରେ ତାହାର ବିକାଶ ହାସଲ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟଭାବେ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ 'ଶିଶୁ ଉଦ୍ୟାନ' ମନୋରମ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।
- ଆତ୍ମୀକରଣ ଓ ପ୍ରତିଯୋଜନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସନ୍ତୁଳନ ହେଲେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଲ କରିଥାଏ – ପିଆଜେଙ୍କଶିକ୍ଷା ତତ୍ତ୍ୱର ଏହା ମୁଖ୍ୟ ଦିଗ । ଶିଶୁର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ୪ଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଯଥା : ସମ୍ବେଦୀକାରକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ସ୍ଥୁଳ ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ଯଥାବିଧି ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ।
- ଭାଇଗୋଟ୍‌ସ୍କିଙ୍କ ସାମାଜିକ ସଂଗଠନବାଦରେ ପିଲା ନିଜେ ଜ୍ଞାନର ଉଦ୍ଭାବନ କରିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ୧୯୮୬ର ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ନୂତନ ସଂଜ୍ଞାକରଣ କରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ ତିନୋଟି ମୁଖ୍ୟ ବିଭାବ ଯଥା : ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ଓ ନାମ ଲେଖା, ସାର୍ବଜନୀନ ଅବଧାରଣା ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ଉଚ୍ଚ ମାନର ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧ ସ୍ତର ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍ପାଦନ ସହ ସମ୍ପର୍କିତ କରିବା, ଜାତୀୟ ସଂହତି ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅସ୍ତ୍ରଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରିବା, ଜାତୀୟ ନାମଲେଖା ନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରିବା ଓ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗରେ ସମାନତା ଆଣିବା ପାଇଁ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗ ସୁପାରିଶ କରିଛନ୍ତି ।
- ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମତା, ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତର ପାଇଁ ନ୍ୟୁନତମ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ତର ସ୍ଥିର କରିବା ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବିଭେଦତାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (୧୯୮୬)ରେ ସୁପାରିଶ କରାଯାଇଛି ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଅଧିକାରଭାବେ 'ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା' ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ନିୟମ-୨୦୦୯)ରେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି । ୬ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କ ନିଜ ଘରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଅଧିକାର ଉପରେ ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହି ଅଧିନିୟମର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ନିମନ୍ତେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିୟମ (୨୦୧୦) ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି ।

1.10. ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

1. (i) d, (ii) a, (iii) f, (iv) c, (v) b

2. (କ) ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ, (ଖ) ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ, (ଗ) ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ
(ଘ) ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ, (ଙ) ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ, (ଚ) ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ

3. ■ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉନ୍ନତି ଓ ଅବଦାନଯୋଗୁଁ ସମାଜର ଉନ୍ନତି ହୋଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସମାଜରେ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସୁଗମ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ । ଏହା କରାଗଲେ ସମାଜ ଆପେ ଆପେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥାଏ ।

■ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଜୈବିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତାର ପରିପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉପାୟରେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିକାଶ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

(ଅନ୍ୟ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଲେଖାଯାଇପାରେ)

4. (କ), (ଘ), (ଙ), (ଛ)

5. (କ) ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା, (ଖ) ମାନସିକ ଶିକ୍ଷା, (ଗ) ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା, (ଘ) ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା
(ଙ) ଚୈତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା, (ଚ) ପ୍ରାଣିକ ଶିକ୍ଷା, (ଛ) ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା, (ଜ) ପ୍ରାଣିକ ଶିକ୍ଷା

6. ■ ଫ୍ରୋବେଲ ଜଣେ ଆଧ୍ୟତ୍ମବାଦୀ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ଜଣେ ବାସ୍ତବବାଦୀ । ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାନୀତିକୁ ରୂପ ଦେବାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ।

■ ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ଶକ୍ତିର ବହିଃପ୍ରକାଶ କିନ୍ତୁ ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର କର୍ମ ଜୀବନର ପଟଭୂମି ମାତ୍ର । ତେଣୁ କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟନ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରକୃତି ପାଠ ଶିଶୁର ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରକୃତି ପାଠ୍ୟ ବିଷୟର ସହାୟକଭାବେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ ।

■ କିଣ୍ଡର ଗାର୍ଟନ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିଶୁମାନେ କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି ସତ; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବାସ୍ତବତା ଅପେକ୍ଷା କଳ୍ପନାବିଳାସର ସ୍ଥାନ ଅଧିକ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିଶୁମାନେ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ ଗଠନମୂଳକ କ୍ରୀଡ଼ା କରିଥାନ୍ତି ।

■ ମଣ୍ଟେସୋରୀଙ୍କ ମତରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ତାଲିମ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ଏକା ସଙ୍ଗେ ଏକାଧିକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅନୁଶୀଳନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି ।

■ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତିରେ ଲିଖନ ଓ ପଠନ ଉପରେ ବିଶେଷ ଜୋର ଦିଆଯାଏ । କିନ୍ତୁ କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟନ ପଦ୍ଧତିରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ସେପରି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟନ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରଥମେ ପଠନ ଓ ପରେ ଲିଖନ କିନ୍ତୁ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରଥମେ ଲିଖନ ଓ ପରେ ପଠନ କ୍ରିୟା ହୋଇଥାଏ ।

- ଫ୍ରୋବେଲଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ରହସ୍ୟାବୃତ କିନ୍ତୁ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଥମରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଉଛି ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ, ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ।

(ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ଠିକ୍ ଉତ୍ତର ଲେଖାଯାଇପାରେ)

7. (କ) ସମ୍ବେଦୀକାରକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ → ପ୍ରାକ୍ ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ → ସ୍ଥୂଳ ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ → ଯଥାବିଧି ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

(ଖ) ସ୍ଥୂଳ ସଂକାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

8. (କ) ସାଂସ୍କୃତିକ ସାଧନୀର ତିନି ପ୍ରକାରର ପଦ୍ଧତି ହେଲା :

ଅନୁକରଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷଣ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଶିକ୍ଷଣ ଓ ସହଭାଗୀ ଶିକ୍ଷଣ

9. (କ) × (ଖ) × (ଗ) × (ଘ) ✓ (ଙ) ✓ (ଚ) ×

10. (କ) କୋଠାରୀ ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ

(ଖ) ସମସ୍ତଙ୍କର ସଫଳତା ପାଇଁ ସମାନ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା

(ଗ) ୨୩୪ ଦିନ ବା ୩୯ ସପ୍ତାହ

(ଘ) ୨ : ୧

(ଙ) ୧୯୮୭ ମସିହା

(ଚ) ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି -୧୯୮୬

11. ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମର ଧାରା -୪ ରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ନାମ ଲେଖାଇନାହାନ୍ତି ସେମାନେ ତାଙ୍କ ବୟସ ଅନୁଯାୟୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇବେ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଇବେ ।

1.11. ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧ ନଂ ପ୍ରଶ୍ନରୁ ୫ ନଂ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୩୦୦ଟି ଶବ୍ଦରେ ଲେଖ ।

୧ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶାଅ । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ରହିବାର ଆବଶ୍ୟକତା କାହିଁକି ଅଛି ?

୨ । 'ଶିକ୍ଷାର ଏକ ସମୃଦ୍ଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଲକ୍ଷ୍ୟର ସମନ୍ୱୟରେ ଗଠିତ'- ଏହି ଉକ୍ତିଟିର ଯଥାର୍ଥତା ପ୍ରତିପାଦନ କର ।

୩ । 'ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ଅଧିକ'- ତୁମ ଉକ୍ତି ସପକ୍ଷରେ କାରଣ ଲେଖ ।

୪ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଉନ୍ନତ ମାନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉଭୟ ପିଆଜେ ଓ ଭାଇଗୋଟସ୍କଙ୍କ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି । ଉପଯୁକ୍ତ ଉଦାହରଣ ସହ ଉତ୍ତର ଦିଅ ।

୫ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲରେ 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା'ର ଭୂମିକାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

୬ ନଂ ପ୍ରଶ୍ନରୁ ୧୦ନଂ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୧୦୦ଟି ଶବ୍ଦରେ ଲେଖ ।

୬ । 'ଶିକ୍ଷା' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ଏହାକୁ କାହିଁକି ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଶକ୍ତି ସମୂହର ବିକାଶ କୁହାଯାଇଥାଏ ?

୭ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କର ।

୮ । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

୯ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

୧୦ । ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗର ସମାନତା ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ କୋଠାରୀ ଆୟୋଗର ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖ ।

1.12. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

କାନୁନଗୋ ଗୋଷ୍ଠବିହାରୀ (୧୯୭୭) ଶିକ୍ଷା ତତ୍ତ୍ୱ; ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା, ଭୁବନେଶ୍ୱର

Safaya,R & Shaida, B.D. (1981), Development of Education, Theory and Practice Dhanpat Rai and Sons, New Delhi

Biswas, A & Agarwal, J.C. (1968), Seven Indian Educationists, Asha Prakashan Griha , New Delhi

MHRD (2001), SSA Frame work for Implementation, New Delhi

MHRD (1993) Guidelines for Education for All, New Delhi

Kozulin,A (1990) : Vygotsky's Psychology : A bibilography Ideas Cambridge MA Gervard University Press

Wordsworth, W (1986) Piaget in Classroom : Harpa and Raw Washington

Ministry of Law, Justice and Company Affairs (2009), The Right of Children to Fprce & Compulsory Education Act, 2009, New Delhi

MHRD (1992); The National Policy in Education 1986 Programme of Action 1992, New Delhi

NCERT (1970) ; Education and National Development Report of the Education Commission 1964-66, New Delhi

SCERT (2003) ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା, ସ୍ୱ ଶିକ୍ଷଣ ପୁସ୍ତିକା- ପ୍ରଥମ ପତ୍ର, ଭୁବନେଶ୍ୱର

■

2 ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା

ଗଠନକ୍ରମ

2.1 ଉପକ୍ରମ
2.2 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
2.3 କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
2.3.1 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
2.3.2 ରୂପାୟନ / କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା
2.4 ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
2.4.1 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
2.4.2 ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳ
2.4.3 ପ୍ରଭାବ
2.5 ସର୍ବ ଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ
2.5.1 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
2.5.2 ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ
2.5.3 କୌଶଳ
2.6 ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
2.6.1 ପୃଷ୍ଠଭୂମି/ଇତିବୃତ୍ତ
2.6.2 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
2.6.3 ରୂପାୟନ
2.6.4 ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ
2.6.5 ପରିଚାଳନା
2.7 ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାଂପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତି
2.7.1 ସଫଳତା
2.7.2 ପ୍ରମୁଖ ସମସ୍ୟା
2.7.3 ସାଂପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତିରେ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ
2.8 ଏହି ଏକକରୁ ଯାହା ଶିଖିଲ
2.9 ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀର ଉତ୍ତର
2.10 ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ
2.11 ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

2.1. ଉପକ୍ରମ

ଏହି ପତ୍ରର ପ୍ରଥମ ଏକକରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ (Universalization of Elementary Education-UEE)ର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ, ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ବିଭିନ୍ନ ସାମ୍ବିଧାନିକ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା, ନୀତି ନିୟମ ଓ ଆଇନ ତଥା ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (National Policy on Education-NPE), ୧୯୮୬ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ବିଶ୍ୱସ୍ତରୀୟ ଘୋଷଣାନାମା ଆଦି ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶଦ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ଏହି ସବୁ ନୀତି ନିୟମ ଓ ଆଇନ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ କେତେଦୂର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିଛି ଏବଂ ଏହା ଯୋଗୁଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଲକ୍ଷ୍ୟ କେତେଦୂର ହାସଲ ହୋଇପାରିଛି ସେ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ତୁମ ମନରେ ନିଶ୍ଚୟ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଜାଗୁଥିବ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ ଯେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ତିନୋଟି ବିଭାବ (dimensions) ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରାଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା: ସବୁ ପିଲା (୬-୧୪ ବର୍ଷ)ଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାସୁବିଧା (access) ତଥା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା (enrolment), ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ଅବଧାରଣ (retention) ଏବଂ ସବୁ ପିଲା ନିଜ ନିଜ ବେଗରେ ଯେପରି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷଣସ୍ତର ହାସଲ କରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା (quality education) ନିଶ୍ଚିତ କରାଇବା । ଯଥାର୍ଥରେ ସେସବୁକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରାଇ ପାରିଲେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ହୋଇପାରିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଏହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଏଥିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୋଜନା ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ସେସବୁ ଯୋଜନା ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମେମାନେ ଜାଣିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏହି ଏକକରେ ତୁମେ ଓଡ଼ିଶାରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ (Operation Blackboard-OB) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (District Primary Education Programme-DPEP), ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ (Sarva Shiksha Abhiyan-SSA), ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ (Mid Day Meal-MDM) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆଦିର ରୂପାୟନ (implementation) ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ସ୍ଥିତିରେ ଘଟିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବ ।

2.2. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକଟି ଅଧ୍ୟୟନ କରିସାରିବା ପରେ ତୁମେ -

- କଳାପଟା ଅଭିଯାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହାର ରୂପାୟନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବ ।
- ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ କୌଶଳ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବ ।
- ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏବଂ କୌଶଳ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବ ।
- ତୁମ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନକୁ ସଫଳଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବ ।
- ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ସେଥିପାଇଁ ଥିବା ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପରିଚାଳନା ବିଷୟରେ ବୁଝେଇବ ।
- ତୁମ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯେପରି ସୁଚାରୁ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଏ ସେଥିପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପ ନେବ ।
- ତୁମ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତିକୁ ଭଲଭାବେ ପରଖି ସେଥିରେ ସୁଧାର ଆଣିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବ ।

2.3. କଳାପଟା ଅଭିଯାନ (Operation Blackboard-OB)

ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ବାଞ୍ଛିତ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ୧୯୮୬ର ସୁପାରିଶ ଅନୁସାରେ ସମଗ୍ର ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ (୧ମ ରୁ ୫ ଶ୍ରେଣୀ)ରେ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଭୌତିକ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ନିଶ୍ଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପ୍ରାୟୋଜିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (National Sponsored Programme) ଥିଲା । ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସମ୍ପର୍କରେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ ର 'କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା' (Programme of Action-POA) ରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ବାସ୍ତବରେ ଏହା ଏକ ଅଭିଯାନ ଥିଲା । କାରଣ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ନିରୂପିତ ଥିଲା ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟ ଅବଧି ମଧ୍ୟରେ ଏହି ନିରୂପିତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଉଭୟ ସରକାର ଓ ଜନସାଧାରଣ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ଥିଲେ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ସମୟପୋଯୋଗୀ, ଜରୁରୀ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ପଦକ୍ଷେପ ଥିଲା ।

2.3.1. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା -

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସବୁ ଋତୁରେ ବ୍ୟବହାର ଉପଯୋଗୀ ଅନ୍ୟୁନ ୨ଟି ବଡ଼ କୋଠରୀ ଏବଂ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ଶୌଚାଳୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।
- ସେଠାରେ ଅନ୍ୟୁନ ୨ଜଣ ଶିକ୍ଷକ (ଯଥା ସମ୍ଭବ ୨ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ହୋଇଥିବେ) ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସୁବିଧା (କଳାପଟା, ମାନଚିତ୍ର, ଚାର୍ଟ, ଖେଳନା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି) ଯୋଗାଇଦେବା ।
- ସଂଶୋଧିତ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୯୨ (NPE modified in 1992) ଓ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା (POA) ଅନୁସାରେ ସଂଶୋଧିତ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତିନିଟି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଗଲା ।
- ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଶେଷ କରି ତଫସିଲଭୁକ୍ତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଚାଲୁ ରଖିବା ।
- କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପରିସରକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରି ପିଲା ସଂଖ୍ୟା ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ୩ଟି ବଡ଼ କୋଠରୀ ଓ ୩ ଜଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ।
- ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରିବା ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ/ବିଭାଗ ପାଇଁ ଅନ୍ୟୁନ ଗୋଟିଏ କୋଠରୀ, ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଅଫିସ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୋଠରୀ, ବାଳକ ଓ ବାଳିକାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଶୌଚାଳୟ, ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ/ ବିଭାଗ ପାଇଁ ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି, ଉପକରଣ/ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ମରାମତି ଓ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ବରାଦ କରିବା ।

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଭୌତିକ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ସୁବିଧାର ଏକ ବିସ୍ତୃତ ତାଲିକା ନିମ୍ନ କୋଠରୀରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପାଇଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସୁବିଧା

୧. ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ସହାୟକ ଉପକରଣ	• ଭାରସାମ୍ୟ ଏବଂ ଓଜନ ଯନ୍ତ୍ର
• ପାଠ୍ୟକ୍ରମ / ପାଠ୍ୟ ଖସଡ଼ା	• ଯବକାଚ
• ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ	• ଚୂମ୍ବକ
• ଶିକ୍ଷକ ସହାୟକ ପୁସ୍ତିକା	• ମାପ ଫିତା
୨. ଶ୍ରେଣୀଗୃହ ଶିକ୍ଷାଦାନ - ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ	• ସଫାସୁତୁରା, ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ (ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା) ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚାର୍ଟ
• ମାନଚିତ୍ର (ଜିଲ୍ଲା, ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ଦେଶର)	• ଅକ୍ଷର ଓ ସଂଖ୍ୟା ଚାର୍ଟ
• ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ ଗ୍ଲୋବ୍	୪. କ୍ରୀଡ଼ା ଉପକରଣ
• ଶୈକ୍ଷିକ ଚାର୍ଟ (ଫୁଲ, ଫଳ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ ଇତ୍ୟାଦି)	• ଡେଇଁବା ପାଇଁ ଦଉଡ଼ି (Skipping rope)
୩. ଖେଳ ସାମଗ୍ରୀ / ଖେଳନା	• ବଲ୍ (ଫୁଟବଲ, ଭଲିବଲ, ଟେନିସ୍ ବଲ, ରବର ବଲ)
• ବୌଦ୍ଧିକ ବ୍ଲକ୍ (wisdom blocks)	• ପମ୍ପ
• ପଶୁ / ପକ୍ଷୀ ପଜଲ୍	• ରିଙ୍ଗ୍
• ପଶୁଜଗତ	• ଦୋଳି ଖେଳିବା ପାଇଁ ଦଉଡ଼ି ଏବଂ ଟାୟାର

୫. ବିଜ୍ଞାନ ଉପକରଣ
- ମାପ ଫିତା
- ରୁଲ୍ ବାଡ଼ି
- ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ ଚାମଚ
- ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ୍ ବିକର୍
- ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ୍ ସିରିଞ୍ଜ (ଥରେ ମାତ୍ର ବ୍ୟବହାର ଉପଯୋଗୀ)
- ମାପକ ସିଲିଣ୍ଡର
- ଚୁମ୍ବକୀୟ କମ୍ପାସ୍
- କଇଁଚି
- ସ୍ପ୍ରିଙ୍ଗ୍ ଭାରସାମ୍ୟ (Spring Balance)
- ଥର୍ମୋମିଟର
- କାହାଳୀ (ଫନେଲ)
- ମହମବତୀ
- ମାନବ ଶରୀରର ଚିତ୍ର

୬ କ୍ଷୁଦ୍ର ଯନ୍ତ୍ରପାତି (Mini Tool Kit)
- ରେଞ୍ଚ୍
- ସ୍କ୍ରିଉ ଡ୍ରାଇଭର (Screw driver)
- ପ୍ଲାସ୍
- ଆରି
- ନିହାଣ
- ମୁଗୁର
- ଚୁଡ଼ିଆ
- ଟିଣକଟା କଇଁଚି

୭. କ୍ଷୁଦ୍ର ଯନ୍ତ୍ରପାତି (Mini Tool Kit)
- ଆବାକ୍ସ୍
- ସଂଖ୍ୟା ପଟି
- ଭଗ୍ନାଂଶ ଯନ୍ତ୍ର (Fraction disc)
- କ୍ୟୁବିକ୍ ରଡ୍

୮. ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର (Lbrary) ପାଇଁ ବହି
- ଅଭିଧାନ(Dictionary
- ଜ୍ଞାନକୋଷ (Encyclopaedia)
- ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ବହି
- ପତ୍ରପତ୍ରିକା
- ଖବରକାଗଜ / ଜର୍ଣ୍ଣାଲ (ପିଲା ଏବଂ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ)

୯. ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର
- ଢୋଲକ, ତବଲା, ହାରମୋନିୟମ ଇତ୍ୟାଦି

୧୦. ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହ ଉପକରଣ
- ଚୌକି, ଟେବୁଲ, ବିଛଣା, ଦରି, ବାକ୍ସ ଇତ୍ୟାଦି
- କଳାପଟା
- ଚକ୍ ଏବଂ ଡ଼ଷ୍ଟର
- ରୋଲର ବାଡ଼ି

୧୧. ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପକରଣ
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଘଣ୍ଟି
- ପାନୀୟ ଜଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା

2.3.2 ରୂପାୟନ / କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା

କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନ/କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାର ମାନବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା-୧୯୯୨ରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରାଯାଇଛି ।

- କଳାପଟା ଅଭିଯାନ ସମ୍ପର୍କିତ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ ।
- ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିବା ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକର ମରାମତି/ବଦଳ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସରକାରୀ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
- ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ କ୍ରୟ / ପ୍ରସ୍ତୁତି ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟର ମୋଟ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟାର ଶତକଡ଼ା ୫୦ ଭାଗ ସ୍ଥାନରେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ ।
- ଅଣୁ ଯୋଜନା (Micro Planning)ରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସାମିଲ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୃହ ନିର୍ମାଣରେ ଯଥା ସମ୍ଭବ ସ୍ୱଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟ ଓ ଉପଲବ୍ଧ ସ୍ଥାନୀୟ ନିର୍ମାଣ ଢାଞ୍ଚା / ନକ୍ସାର ବ୍ୟବହାର ।

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦରମା ଓ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ / ଉପକରଣ କ୍ରୟ / ମରାମତି ଖର୍ଚ୍ଚ ବାବଦକୁ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଅର୍ଥ ଯୋଗାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ପ୍ରତି ରାଜ୍ୟ ସରକାର ମଧ୍ୟ ଜବାହାର ରୋଜଗାର ଯୋଜନା (Jawahar Rojgar Yojana-JRY) ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯୋଜନା ଯଥା -ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଗ୍ରାମୀଣ କର୍ମନିଯୁକ୍ତି ଯୋଜନା (National Rural Employment Programme-NREP) ଓ ଗ୍ରାମୀଣ ଜୀବିକା କର୍ମନିଯୁକ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (Rural Livelihood Employment Generation Programme-RLEGP) ମାଧ୍ୟମରେ ସମ୍ବଳ ସଂଗ୍ରହ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୃହ, ଶୌଚାଳୟ ଓ ଅଫିସ କୋଠରୀ ଆଦି ନିର୍ମାଣ କରିବା ତଥା ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ/ଉପକରଣ ଆଦିର କ୍ରୟ / ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ / ମରାମତି ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ଯୋଗାଇ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ।

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଉପରୋକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାବଳୀ ଭିତ୍ତିରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହେଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳ ରୂପାୟନ ପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦକ୍ଷେପଗୁଡ଼ିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ କ୍ରମେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା ।

(କ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଉନ୍ନୟନ (Community Development-CD) ବ୍ଲକ୍ /ପୌରାଞ୍ଚଳ (Municipal Area)କୁ ଗୋଟିଏ ଏକକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ସମ୍ବଳ ଚିହ୍ନଟ ଆଧାରରେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ନିମ୍ନଲିଖିତ ସମୟସୀମା ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ବ୍ଲକ୍ / ପୌରାଞ୍ଚଳକୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା ।

ମସିହା	ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବ୍ଲକ ଓ ପୌରାଞ୍ଚଳ ସଂଖ୍ୟା
୧୯୮୬-୮୭	ମୋଟ ବ୍ଲକ୍/ପୌରାଞ୍ଚଳ ସଂଖ୍ୟାର ୧୦%
୧୯୮୭-୮୮	ମୋଟ ବ୍ଲକ୍/ପୌରାଞ୍ଚଳ ସଂଖ୍ୟାର ୨୦%
୧୯୮୮-୮୯	ମୋଟ ବ୍ଲକ୍/ପୌରାଞ୍ଚଳ ସଂଖ୍ୟାର ୩୦%
୧୯୮୯-୯୦	ମୋଟ ବ୍ଲକ୍/ପୌରାଞ୍ଚଳ ସଂଖ୍ୟାର ୪୦%

(ଖ) ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀମାନେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଶିକ୍ଷାଦାନ - ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ସମୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ଶିକ୍ଷା ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଯେପରି ସଫଳଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ୧୯୮୭ ଏବଂ ୧୯୮୮ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଅବକାଶରେ ପ୍ରାୟତଃ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏସବୁ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (State Councial for Educational Research and Training-SCERT) ଏବଂ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (District Institute of Education and Training-DIET)ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥିଲା ।

(ଗ) କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜଣେ ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକ / ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିଲା । ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ସପ୍ତମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା କାଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନ୍ୟୂନ ୨ଜଣ ଶିକ୍ଷକ / ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ (ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଆଉଜଣେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ)ଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆବଶ୍ୟକ ଯୋଗ୍ୟତାସମ୍ପନ୍ନ ପ୍ରାର୍ଥିନୀ ଅଭାବ ପଡ଼ିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଶିକ୍ଷିତ ମହିଳାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାଲିମ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତାକୁ ଉନ୍ନୀତ କରାଯାଇଥିଲା । ଦୁର୍ଗମ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଓ ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆବଶ୍ୟକ ଯୋଗ୍ୟତାସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷ ପ୍ରାର୍ଥୀ ନ ମିଳିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନୁରୂପ ପଦକ୍ଷେପ ମଧ୍ୟ ନିଆଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ୮ମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା କାଳରେ ପ୍ରତି ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ ଜଣେ

ଲେଖାଏଁ ଶିକ୍ଷକ / ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ଫଳରେ ପ୍ରତି ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭୌତିକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଆଶାନୁରୂପ ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରିଥିଲା, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ସହଜରେ ଏବଂ ସାର୍ଥକ ଭାବରେ ସଂପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଉପକରଣ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତପରିମାଣରେ ମିଳୁଥିବାରୁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷଣରେ ଏହା ବେଶ ସହାୟକ ହୋଇପାରିଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ, ସୁନ୍ଦର ଭୌତିକ ପରିବେଶ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା, ଯେଉଁଥିପାଇଁ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ପାଠ ତ୍ୟାଗ ହାରକୁ ହ୍ରାସ କରାଇବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

1. (କ) ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ?

   (ଖ). କଳାପଟା ଅଭିଯାନ ପ୍ରଥମେ କେବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା ?

   (ଗ) କଳାପଟା ଅଭିଯାନର ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ?

2.4. ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (District Primary Education Programme-DPEP)

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ କଥା କହିଲାବେଳେ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ସ୍ୱତଃ ଆଲୋଚନା ପରିସରକୁ ଆସିଯାଏ । ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ୧୯୮୬ (ଏବଂ ସଂଶୋଧିତ ୧୯୯୨) ର ସୁପାରିଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା ୧୯୯୨ର ଅନୁଚ୍ଛେଦ (Para) ୭.୪.୬ ରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ,

- ଧାର୍ଯ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ସୀମା, ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଆବଣ୍ଟିତ ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଆଧାର କରି ଜିଲ୍ଲାଭିତ୍ତିକ ପ୍ରକଳ୍ପ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବ ।
- ସଂପୃକ୍ତ ଜିଲ୍ଲାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚାହିଦା ଓ ସମ୍ଭାବନାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ ପ୍ରମୁଖ କୌଶଳ ଢାଞ୍ଚାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ସହିତ ଆନୁସଙ୍ଗିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯଥା ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ସଂପର୍କିତ ବୈଷମ୍ୟ ହ୍ରାସ କରିବା, ଅବହେଳିତ ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସମାନମାନର ବିକଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ଯୋଗାଇ ଦେବା, ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗର ମାନ ବୃଦ୍ଧି କରିବା, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନାରେ ଗୋଷ୍ଠୀର ସକ୍ରିୟ ସଂପୃକ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ଏବଂ ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନାର ଫଳପ୍ରଦ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ଉପଭୋକ୍ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ମଧ୍ୟ ହାସଲ କରିବ ।

ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଚୟନ କରାଯାଇଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁନର୍ଗଠନ କରିବା ହିଁ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ବିହାର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରକଳ୍ପ, ଲୋକ ଜୁମିସ୍ ପ୍ରକଳ୍ପ, ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରକଳ୍ପ, ମହିଳା ସମାକ୍ଷ ଆଦି ପ୍ରକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ଅଭିଜ୍ଞତା ଉପରେ ଆଧାରିତ ଏହି ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ୧୯୯୪ ମସିହାରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଏକକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା, ଯେଉଁଥିରେ ଯୋଜନାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ (decentralization of planning and management), ଯୋଜନାରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ନିମ୍ନୋକ୍ତ ସୂଚକଗୁଡ଼ିକ ଆଧାରରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନ ନିମନ୍ତେ ଜିଲ୍ଲାଗୁଡ଼ିକୁ ଚୟନ କରାଯିବାର ନିୟମ ରଖାଯାଇଥିଲା ।

ଜିଲ୍ଲା ଚୟନର ନିୟମ -

- ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଛୁଆ ଜିଲ୍ଲା (Educationally Backward Districts) ଯେଉଁଠାରେ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାର ଜାତୀୟ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାର ଠାରୁ କମ୍ ଥିଲା ।

- ଯେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସାକ୍ଷରତା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (Total Literacy Campaign-TLC)ସଫଳ ହେବାପରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଅଧିକ ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

୧୯୯୧, ୨୦୦୧ ଓ ୨୦୧୧ ଜନଗଣନା (Census) ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁସବୁ ଜିଲ୍ଲାରେ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାର ଜାତୀୟ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାର ଠାରୁ କମ୍ ତାହାର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

2.4.1. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରାୟୋଜିତ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଥିଲା ।

- ପିଲାମାନଙ୍କର ଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବର୍ଗ ନିର୍ବିଶେଷରେ ନାମଲେଖା (enrolment), ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ପାଠ ତ୍ୟାଗ (dropout) ଏବଂ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି (learning achievment) ହାରରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନକୁ ୫%ରୁ କମ୍‌କୁ ଆଣିବା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ମୋଟାମୋଟି ପାଠତ୍ୟାଗ ହାରକୁ ୧୦%ରୁ କମ୍‌କୁ ଆଣିବା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ହାରାହାରି ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ହାରକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ (Baseline Assessment) ସ୍ତରଠାରୁ ୨୫% ବଢ଼ାଇବା, ମୌଳିକ ସାକ୍ଷରତା (basic literacy) ଏବଂ ଗାଣିତିକ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦକ୍ଷତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ୪୦% ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତର ହାସଲ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।
- ଜାତୀୟ ସୂଚକ ଅନୁଯାୟୀ ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ସୁବିଧା ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା (Non Formal Education-NFE) ଯୋଗାଇଦେବା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଉପରୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦୁଇଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନିମ୍ନ ୧୬ଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଥିଲା ।

ପର୍ଯ୍ୟାୟ	ଜିଲ୍ଲାଗୁଡ଼ିକର ନାମ	ବର୍ଷ	ସହାୟକ ସଂସ୍ଥା
ପ୍ରଥମ	ବଲାଙ୍ଗିର, ଢେଙ୍କାନାଳ, ଗଜପତି, କଳାହାଣ୍ଡି ଓ ରାୟଗଡ଼ା	୧୯୯୬ - ୯୭	ବିଶ୍ୱବ୍ୟାଙ୍କ
	ବରଗଡ଼, କେନ୍ଦୁଝର ଓ ସମ୍ବଲପୁର	୧୯୯୭ - ୯୮	(World Bank)
ଦ୍ୱିତୀୟ	ବୌଦ୍ଧ, କନ୍ଧମାଳ, କୋରାପୁଟ, ମାଲକାନଗିରି, ମୟୂରଭଞ୍ଜ ନବରଙ୍ଗପୁର, ନୂଆପଡ଼ା ଓ ସୋନପୁର	୧୯୯୮-୯୯	ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବିକାଶ ବିଭାଗ (Department of International - DFID)

ଉକ୍ତ ପ୍ରାୟୋଜିତ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ଭାରତ ସରକାର ୮୫% ଅଂଶଧନ ଏବଂ ସଂପୃକ୍ତ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ୧୫% ଅଂଶଧନ ଅନୁଦାନ ହିସାବରେ ଯୋଗାଇ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ଅନୁଦାନ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରାଧିକରଣ (Odisha Primary Education Programme Authority-OPEPA) ଜରିଆରେ ବିନିଯୋଗ କରାଯାଇଥିଲା । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲା ପାଇଁ ବାର୍ଷିକ ସର୍ବାଧିକ ୪୦ କୋଟି ଟଙ୍କା ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ଅନୁମୋଦିତ ଅର୍ଥରାଶିକୁ ନିମ୍ନମତେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରାଯାଇଥିଲା ।

- ଶିକ୍ଷଣର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ଅଭିବୃଦ୍ଧି (Quality Improvement) - ୭୦%
- ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ (Civil Works) - ୨୪%
- ପ୍ରକଳ୍ପ ପରିଚାଳନା (Project Management) - ୬%

ଏହି ଜିଲ୍ଲାଭିତ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଶେଷ ହୋଇ ୨୦୦୮ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା ।

2.4.2 ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳ (Strategy)

ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଜରିଆରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ।

- **ବିଦ୍ୟାଳୟ/ବିକଳ୍ପ ଶିକ୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାପନ :** ଯେଉଁ ଜନବସତିର ୧ କି.ମି. ଦୂରତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନାହିଁ, ସେଠାରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମାନଦଣ୍ଡ ଅନୁଯାୟୀ ନୂତନ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିବା; ନିୟମତଃ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିବା ସମ୍ଭବ ନହେଲେ ନିଶ୍ଚିତ ଶିକ୍ଷା (Education Guarantee Scheme-EGS) କେନ୍ଦ୍ର ବା ବିକଳ୍ପ ଓ ଅଭିନବ ଶିକ୍ଷା (Alternative and Innovative Education-AIE) କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାପନ କରିବା ।
- **ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ :** ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ଅନୁପାତ ୪୦:୧ ରୁ ଅଧିକ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଆବଶ୍ୟକ ପାରା ଶିକ୍ଷକ (Para Teacher) ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ।
- **ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଅନୁଦାନ (School Improvement Grant-SIG) :** ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶକୁ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିବା ତଥା ଛୋଟ ଧରଣର ମରାମତି କାମ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ବାର୍ଷିକ ୨,୦୦୦/- ଟଙ୍କା ଅନୁଦାନ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- **ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ :** ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ବାର୍ଷିକ ୨୦ ଦିନ ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ (In-service Trainging)ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା, ଯେଉଁଥିରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଉଭୟ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏବଂ ବିଷୟଭିତ୍ତିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଇବେ ।
- **ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ (Teaching Learning Material-TLM) ଅନୁଦାନ:** ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ଟ. ୫୦୦/- ଅନୁଦାନ ଯୋଗାଇ ଦେବା ।
- **ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ଯୋଗାଣ:** ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣକୁ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦଦାୟକ କରିବା ପାଇଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ନବୀକରଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ।
- **ତଦାରଖ ଏବଂ ସହାୟତା ବ୍ୟବସ୍ଥା (Monitoring and Support System):** ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟମିତ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ତରରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ (Cluster Resource Centre Co-ordinator-CRCC) ଏବଂ ବ୍ଲକ୍ ସ୍ତରରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ (Block ResourceCentre Co-ordinator-BRCC) ନିୟୋଜିତ କରିବା ।
- **ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି ଓ ଅନୁସୂଚୀତ ଉପଜାତିର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା:** ଅନୁସୂଚିତ ଉପଜାତିର ପିଲାମାନଙ୍କ ଘରେ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷା ଜନିତ ସମସ୍ୟାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଛବିଯୁକ୍ତ ଅଭିଧାନ (Picture Dictionary), ଦ୍ୱି-ଭାଷୀ ପୁସ୍ତିକା (Bi-lingual Primer) ଓ ଶିକ୍ଷକ ସହାୟକ ପୁସ୍ତିକା (Teachers' Hand Book-THB) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସଂପୃକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ଦେବା । ଏହିସବୁ ପୁସ୍ତିକାର ବ୍ୟବହାର ତଥା ସଂପୃକ୍ତ ପିଲାମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଚାହିଁ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେବା ।
- **ବାଳିକା ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା:** ବାଳିକାମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା ଓ ନିୟମିତ ଉପସ୍ଥାନ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂଚାଳିକା (Community Mobiliser)ମାନଙ୍କୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାତା-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (Mother Teacher Association-MTA) ଗଠନ କରାଯାଇ ଏହାର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଜରିଆରେ ସକ୍ରିୟ କରିବା । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଓ ସହାୟକ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି ସମୟରେ ସେଥିରେ ଲିଙ୍ଗଗତ ବିଭେଦତାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବା । ବିଶେଷତଃ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ - ଶିକ୍ଷଣକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ବିଭେଦତା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିବା ।

- **ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମନ୍ୱିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା:** ସର୍ବେକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କୁ (Children With Special Needs-CWSN) ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ବିଭାଗୀକରଣ କରି ସ୍ୱଳ୍ପ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା । ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦେଖି ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ନିମନ୍ତେ ସଂପୃକ୍ତ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେବା । ସେମାନଙ୍କର ଗମନାଗମନର ସୁବିଧା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଖସଡ଼ା (ramps) ତିଆରି କରିବା । ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କର ଡାକ୍ତରୀ ପରୀକ୍ଷା କରାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ଉପକରଣ ଯୋଗାଇ ଦେବା ।
- **ତଥ୍ୟ ପରିଚାଳନା ବ୍ୟବସ୍ଥା (Management Information System-MIS):** ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ତଥ୍ୟ (District Information System for Education-DISE) ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ (ଭିତ୍ତିଭୂମି, ପିଲା, ଶିକ୍ଷକ, ଗ୍ରାମ ଶିକ୍ଷା କମିଟି (Village Education Committee VEC) ଇତ୍ୟାଦି) ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ କମ୍ପ୍ୟୁଟର ମାଧ୍ୟମରେ ଏହାକୁ ଏକତ୍ରୀକରଣ କରିବା ଏବଂ ଏହି ତଥ୍ୟକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- **ଗବେଷଣା ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନ (Research and Evaluation):** କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଛୋଟ, ମଧ୍ୟମ ଏବଂ ବଡ଼ ଧରଣର ଗବେଷଣା/ମୂଲ୍ୟାୟନ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍ଥା / ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରି ଫଳାଫଳ ଆଧାରରେ ସୁଧାରମୂଳକ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ।
- **ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତି (Community Participation).:** ପତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନିୟମାନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଗ୍ରାମ ଶିକ୍ଷା କମିଟି ଗଠନ କରି ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ।

2.4.3. ପ୍ରଭାବ

ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓଡ଼ିଶାର ୧୬ଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ଫଳରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ଏକାଧିକ ପ୍ରଭାବ (impact) ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ନିମ୍ନରେ କେତେକ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

- ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜନବସତ (habitation)ରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ/ନିଶ୍ଚିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ବା ବିକଳ୍ପ ଓ ଅଭିନବ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ରର ସୁବିଧା ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭିତ୍ତିଭୂମିର ବିକାଶରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରଗତି ଘଟିଥିଲା । ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୃହ, ଅତିରିକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀଗୃହ (Additional Classroom), ଖସଡ଼ା ଆଦି ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସୁଗମ କରାଯାଇପାରିଥିଲା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ବିଶେଷତଃ ବାଳିକା, ସାମାଜିକ ପଛୁଆ ବର୍ଗ ଓ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା ଓ ଅବଧାରଣ ହାର ଆଶାନୁରୂପ ଭାବେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ପାଠତ୍ୟାଗ ହାର ଯଥେଷ୍ଟ ହ୍ରାସ ପାଇଥିଲା ।
- ଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବର୍ଗ ନିର୍ବିଶେଷରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା ହାର, ଅବଧାରଣ ହାର ଏବଂ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ହାର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଆଶାନୁରୂପ ଭାବେ କମିଥିଲା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶକୁ ଶିଶୁ ପ୍ରିୟ (child-friendly) ତଥା ଆନନ୍ଦ ଦାୟକ (Joyful) କରାଯାଇ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ଅଧିକ ସକ୍ରିୟ କରାଯାଇପାରିଥିଲା । ଶ୍ରେଣୀଗୃହ ପରିବେଶରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ସର୍ବସ୍ୱ (teacher dominated) ନହୋଇ ଅନେକାଂଶରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ କେନ୍ଦ୍ରିକ (learner-centred)

ହୋଇଛି ହୋଇପାରିଥିଲା । ପିଲାମାନଙ୍କ ମନରୁ ଭୟର ମାତ୍ରା କମିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା । ଜାଣିବାର ଆଗ୍ରହ ବୃଦ୍ଧି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହେବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିଲା ।

- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟଭିତ୍ତିକ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ତଥା ଅଭ୍ୟାସ ପୁସ୍ତିକା (Activity-based Textbook-cum-Workbook) ପ୍ରଚଳନ ହେବା ଫଳରେ ଏହା ପିଲାମାନଙ୍କର ସ୍ୱ-ଶିକ୍ଷଣ (self learning) କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରୁବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ବିଶେଷତଃ, ସମନ୍ୱିତ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ (Integrated Textbooks) ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ମନଛୁଆଁ ହୋଇପାରିଥିଲା ।
- ନିରନ୍ତର ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବିଷୟ ଭିତ୍ତିକ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଶୈକ୍ଷିକ ଦକ୍ଷତାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା ।
- ସାଧନ କର୍ମୀ (CRCC, BRCC ଇତ୍ୟାଦି)ମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରାଯିବା ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟର ତଦାରଖ ଓ ସେ ସମ୍ପର୍କିତ ଆବଶ୍ୟକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରାଯାଇପାରିଥିଲା ।
- ଗ୍ରାମ ଶିକ୍ଷା କମିଟି, ମାତା-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଏବଂ ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (Parent Teacher Assocation-PTA)କୁ ଦକ୍ଷ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ କରାଯାଇ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସେମାନଙ୍କର ସାମିଲ ଓ ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ଅନେକାଂଶରେ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇପାରିଥିଲା । ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତି ଜରିଆରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଯୋଜନା (School Development Plan-SDP) ପ୍ରସ୍ତୁତି, ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି/ସଂଗ୍ରହ, ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇପାରିଥିଲା ।
- ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କରାଯାଇଥିବା ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଯଥା: ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ସର୍ଭେ (Basline Assessment Survey), ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ସର୍ଭେ (Mid-term Assessment Survey)ଏବଂ ଅନ୍ତିମ ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ସର୍ଭେ (Terminal Assessment Survey)ରୁ ମିଳିଥିବା ତୁଳନାତ୍ମକ ତଥ୍ୟରୁ ଜଣାପଡ଼ିଛି ଯେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଫଳରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପାଠ ବିଷୟ (ମାତୃଭାଷା, ଗଣିତ ଓ ପରିବେଶ ଅଧ୍ୟୟନ)ରେ ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଜିଲ୍ଲା ଜିଲ୍ଲା ଭିତରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ହାରାହାରି ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତରରେ କେତେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ୧୬ଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ବେଶ କିଛି ସଫଳତା ହାସଲ କରିଥିଲା ଏବଂ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲରେ ଅନେକାଂଶରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିଥିଲା । ମାତ୍ର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନ ଥିଲା । କାରଣ ଏହା କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା, ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲା ଏବଂ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳର ସବୁ ପିଲା (୬-୧୪ ବର୍ଷ) ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇନଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଅସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ରାଜ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିବା ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ (SSA) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ବିଷୟରେ ତୁମେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଆଲୋଚନାରୁ ଜାଣିବ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

2. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଠିକ୍ ଉତ୍ତରଟି ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିକଳ୍ପରୁ ବାଛି ଲେଖ ।

(କ). ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା ?

(i) ୧ମରୁ ୩ୟ (ii) ୧ମରୁ ୫ମ (iii) ୧ମରୁ ୭ମ (iv) ୧ମରୁ ୮ମ

(ଖ) ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ନ ଥିଲା ?

(i) ବୌଦ୍ଧ (ii) ନୂଆପଡ଼ା (iii) ଢେଙ୍କାନାଳ (iv) ସୁନ୍ଦରଗଡ଼

(ଗ) ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଅନୁଦାନ ବାବଦକୁ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ କେତେ ଟଙ୍କା ଅନୁଦାନ ମିଳିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ?

(i) ଟ. ୫୦୦/- (ii) ଟ. ୧୦୦୦/-

(iii) ଟ. ୫୦୦୦/- (iv) ଟ. ୧୦,୦୦୦

2.5. ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ (Sarva Shiksha Abhijan - SSA)

ପୂର୍ବ ଆଲୋଚନାରୁ ତୁମେ ଜାଣିଛ ଯେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ବହୁବିଧ ପଦକ୍ଷେପ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ହେଁ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ନ ଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିଲା । ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା ଏବଂ ନାମଲେଖା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରଗତି ଘଟିଥିଲା । ଲିଙ୍ଗଗତ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବର୍ଗ ଭିତରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହ୍ରାସ ପାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ପୂରଣ ହୋଇପାରିନଥିଲା । ବିଶେଷକରି ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଧୁରା ରହିଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଅଧିକ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ତଥା ବ୍ୟାପକ କରିବା ପାଇଁ ୨୦୦୧ ମସିହାରୁ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରାୟୋଜିତ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ୨୦୦୧-୦୨ ମସିହାରେ ୧୪ଟି ଅଣ ଡିପିଇପି ଜିଲ୍ଲା (ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହୋଇନଥିବା ଜିଲ୍ଲା)ରେ ଉଭୟ ପ୍ରାଥମିକ (୧ମ ରୁ ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ) ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ (୬ଷ୍ଠ ରୁ ୭ମ /୮ମ ଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ ୧୬ଟି ଡିପିଇପି ଜିଲ୍ଲାରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା । ଡିପିଇପି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଅବଧି ଶେଷ ହୋଇଯିବା ପରେ ସମସ୍ତ ୩୦ଟି ଜିଲ୍ଲାର ଉଭୟ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷା ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଲା । ପୂର୍ବରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥିବା କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଡିପିଇପି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସାମିଲ ହେଲା ।

2.5.1 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

- ୨୦୦୩ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟ / ନିଶ୍ଚିତ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ର (EGS) ବା ବିକଳ୍ପ ଓ ଅଭିନବ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ର (AIE) ରେ ନାମ ଲେଖାଇବେ ।
- ୨୦୦୭ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ପିଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା (୧ମ ରୁ ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ) ସମାପ୍ତ କରିବେ ।

- ୨୦୧୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ପିଲା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା (୬ଷ୍ଠ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ) ସମାପ୍ତ କରିବେ ।
- ସନ୍ତୋଷଜନକ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ (୧ମ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ) ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା (Education for Li
ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରାଯିବ ।
- ୨୦୦୭ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଏବଂ ୨୦୧୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଲିଙ୍ଗଗତ ଏ
ସାମାଜିକ ବର୍ଗ (Social Category) ଭିତ୍ତିକ ବୈଷମ୍ୟ ଦୂର ହେବ ।
- ୨.୦୧୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ଅବଧାରଣ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯିବ ।

ଉପରୋକ୍ତ ସମୟସୀମା ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇ ପାରିନଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏବଂ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶି
ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ର ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଯୁକ୍ତଭାବେ ରୂପାୟନ କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ୨୦୧୧ ମସିହାଠାରୁ ସା
ଦେଶରେ ଅଧିକ ସକ୍ରିୟ କରାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି ।

2.5.3 ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ପ୍ରମୁଖ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା -

- ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ବ୍ୟାପକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
- ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା (ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପାଥମିକ)ର ଚାହିଦା ପୂରଣ ଦିଗରେ ଏହା ଏକ
ପଦକ୍ଷେପ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ (Social Justice) ପ୍ରଦାନ ନିଶ୍ଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ
ଅନନ୍ୟ ସୁଯୋଗ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନାରେ ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ଅନୁଷ୍ଠାନ (Panchayati Raj Istitution - PRI), ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି (School Management Committee -SMC), ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ, ମାତା-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ, ଆଦିବାସୀ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ପରିଷଦ (Tribal Autonomous Council) ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତୃଣମୂଳ ସ୍ତର (grassroot level) ର ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଫଳପ୍ରଦ ସଂପୃକ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଅଭିନବ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ।
- ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ରାଜନୈତିକ ଇଚ୍ଛା ଶକ୍ତିର ଏହା ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ।
- ଏହା କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ତଥା ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ (Local Authority) ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ଭାଗୀଦାରିତା ସୃଷ୍ଟିର ଏକ ବାସ୍ତବ ନମୂନା ।
- ଦେଶର ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ସେମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ।

2.5.3 କୌଶଳ

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନକୁ ସଫଳଭାବେ ରୂପାୟନ କରିବା ପାଇଁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରମୁଖ କୌଶଳଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

- **ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସଂସ୍କାର (Institutional Reforms) :** ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର କାର୍ଯ୍ୟ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ସରକାର କେତେକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସଂସ୍କାର ଆଣିଛନ୍ତି । ସଂପୃକ୍ତ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବାସ୍ତବ ସମୀକ୍ଷା କରି ଶୈକ୍ଷିକ ପ୍ରଶାସନର ଉନ୍ନତି, ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତର ବୃଦ୍ଧି, ଆର୍ଥିକ ସମସ୍ୟା ଦୂରୀକରଣ, ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଓ ତହିଁରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ପେଇଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟ-ଶିକ୍ଷା ଅଧିନିୟମର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷକ ମୁତୟନ, ତଦାରଖ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ, ବାଳିକା, ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି, ଅନୁସୂଚିତ ଜନଜାତି ଓ ସମାଜିକ ପଛୁଆ ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି,

ବେସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ ଏବଂ ପ୍ରାକ୍ ଶୈଶବ ଯତ୍ନ ଓ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ନିୟମାବଳୀ ଆଦିର ମଧ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା କରି ଯଥାଯଥ ଉପଚାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

- **ସ୍ଥାୟୀ ଆର୍ଥିକ ଅନୁଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା:** ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କିତ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ଆର୍ଥିକ ଅନୁଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସ୍ଥାୟୀ କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ କେନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୀର୍ଘ ମିଆଦି ଆର୍ଥିକ ଭାଗିଦାରିତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ୯ମ ଓ ୧୦ମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନାରେ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆର୍ଥିକ ଭାଗିଦାରିତା ଯଥାକ୍ରମେ ୮୫:୧୫ ଏବଂ ୭୫:୨୫ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୋଜନା ମାନଙ୍କରେ ଏହାକୁ ୫୦:୫୦ କରିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖାଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଏକାଦଶ ଓ ଦ୍ୱାଦଶ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନାରେ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ଦାବି ଫଳରେ ଏହାକୁ ୬୫:୩୫ ରଖାଯାଇଛି ।
- **ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତି :** ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଏକ ସଫଳ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ବିଦ୍ୟାଳୟସ୍ତରୀୟ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତିକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତିର ମାତ୍ରା ଓ ସ୍ତର ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି, ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ମହିଳା ସଂଗଠନ ଆଦିର ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଅଂଶଗ୍ରହଣରୁ ଆକଳନ କରାଯାଇଥାଏ । ବିଶେଷକରି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳତା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରୁଛି । ଏହି କମିଟିର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭୂମିକା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୁମେ FC-1 ପତ୍ରର ତୃତୀୟ ଏକକରେ ବିସ୍ତୃତଭାବେ ପଢ଼ିବ ।
- **ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି:** ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ, ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯଥା ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ଏବଂ ପ୍ରଶାସନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ (National University of Educational Planning and Administration-NUEPA), ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଏବଂ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (National Council for Educational Research and Training-NCERT), ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ (National Council for Teacher Education-NCTE), ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (State Council for Educational Research and Training-SCERT), ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (State Institute of Educational Management and Training-SIEMAT), ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (District Institute of Education and Training-DIET) ଇତ୍ୟାଦିର କାର୍ଯ୍ୟ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ବ୍ୟାପକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି ।
- **ଗୋଷ୍ଠୀଭିତ୍ତିକ ସ୍ୱଚ୍ଛ ତଦାରଖ ବ୍ୟବସ୍ଥା:** ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ଗୋଷ୍ଠୀଭିତ୍ତିକ ତଦାରଖ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଛି । ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା ଓ ତଥ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସର୍ଭେ ଓ ଅଶୁ ଯୋଜନାରୁ ଉପଲବ୍ଧ ଗୋଷ୍ଠୀଭିତ୍ତିକ ତଥ୍ୟ ସହିତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ତଥ୍ୟକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରୁଛି । ଏତଦ୍ ଭିନ୍ନ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ କେଉଁ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ କେଉଁ ସମୟରେ କେତେ ଟଙ୍କା ଅନୁଦାନ ମିଳିଛି ଏବଂ ଏହାର କିପରି ବିନିଯୋଗ କରାଯାଇଛି ସେ ସଂପର୍କିତ ତଥ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ସାମାଜିକ ଅଡ଼ିଟ (Social Audit) କରାଯାଉଛି । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରତି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏକ ସୂଚନା ଫଳକ (Information Board) ରେ ଏହିସବୁ ତଥ୍ୟ ନିୟମିତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଉଛି ।
- **ଯୋଜନାର ଏକକ ଭାବେ ବସତି:** ଗୋଷ୍ଠୀ ଭିତ୍ତିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସର୍ବଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରତି ବସତିକୁ ଏକକଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଛି । ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ଯୋଜନା ଏହି ବସତିଭିତ୍ତିକ ଯୋଜନାକୁ ଆଧାର କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଛି ।
- **ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତି ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ (Accountability to the Community) :** ଶିକ୍ଷକ, ଅଭିଭାବକ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି, ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆଦି ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ସହଯୋଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଉଛି ଏବଂ ସ୍ୱଚ୍ଛଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରି ଗୋଷ୍ଠୀପ୍ରତି ଉତ୍ତରଦାୟୀ ହେବା ପାଇଁ ସର୍ବ ଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯାଉଛି ।

- **ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତି ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ (Accountability to the Community) :** ଶିକ୍ଷକ, ଅଭିଭାବକ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି, ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆଦି ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ସଂପର୍କ ଏବଂ ସହଯୋଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଉଛି ଏବଂ ସ୍ୱଚ୍ଛଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରି ଗୋଷ୍ଠୀପ୍ରତି ଉତ୍ତରଦାୟୀ ହେବା ପାଇଁ ସର୍ବ ଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯାଉଛି ।
- **ବାଳିକା ଶିକ୍ଷାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର :** ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ବାଳିକା ବିଶେଷକରି ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି, ଅନୁସୂଚିତ ଜନଜାତି ଏବଂ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ବର୍ଗର ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦିଆଯାଇଛି ।
- **ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବର୍ଗର ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ :** ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି, ଅନୁସୂଚିତ ଜନଜାତି, ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ, ସହରାଞ୍ଚଳରେ ଅବହେଳିତ ବର୍ଗର ପିଲା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅବହେଳିତ ବର୍ଗର ପିଲା ଏବଂ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିବା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟସ୍ରୋତରେ ସାମିଲ କରି ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସେମାନଙ୍କର ସଫଳ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉଛି ।
- **ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ :** ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷାକୁ ପିଲାମାନଙ୍କ ଉପଯୋଗୀ ଓ ଉପାଦେୟ କରିବା ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ, ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି, ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଇତ୍ୟାଦିର ଆବଶ୍ୟକ ସଂସ୍କାର ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉପରେ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ବିଶେଷଭାବେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।
- **ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭୂମିକାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର:** ଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଏବଂ ଭୂମିକାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦିଆଯାଇଛି । ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର (Cluster Resource Center-CRC) ଏବଂ ବ୍ଲକ୍ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର (Block Resource Center-BRC) ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଉତ୍ତମ ଯୋଗ୍ୟତା ସମ୍ପନ୍ନ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି, ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ / ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ / ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ, ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହ ପରିଚାଳନା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ ଏବଂ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଭ୍ରମଣ ଇତ୍ୟାଦି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ବହୁବିଧ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।
- **ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ :** ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥିବା ବହୁବିଧ କାର୍ଯ୍ୟର ସୁଚାରୁ ସଂପାଦନ ଓ ଫଳପ୍ରଦ ତଦାରଖ ପାଇଁ ଏକାଧିକ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟ ହାତକୁ ନିଆଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ: ପରିବାର ସର୍ଭେ, ଗୋଷ୍ଠୀଭିତ୍ତିକ ଅଣୁଯୋଜନା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନକ୍ସା (School Mapping), ଗୋଷ୍ଠୀ ସଦସ୍ୟଙ୍କର ତାଲିମ, ବିଦ୍ୟାଳୟସ୍ତରୀୟ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କିତ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ,ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଫିସ୍ ପାଇଁ ଉପକରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି ।
- **ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି :** ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଦୀର୍ଘ ମିଆଦୀ ଦୂର ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ଯୋଜନା (Perspective Plan), ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ବାର୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା ଏବଂ ବଜେଟ୍ (Annual Work Plan and Budget) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ନିୟମ ରହିଛି । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲା କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଏହି ବାର୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା ଏବଂ ବଜେଟ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରୁଛନ୍ତି ଯେଉଁଥିରେ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଭିତ୍ତିରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟୟବରାଦ ଆକଳନ କରାଯାଉଛି । ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ଏବଂ ବଜେଟ୍ ବିଧିବଦ୍ଧଭାବେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ ଲାଭ କରିବାପରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି ।

2.6. ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ (Mid Day Meal-MDM) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ସମ୍ମିଳିତ ଶତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ ଦେଶ ଓ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ୬-୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ରେକର୍ଡ଼ ସଂଖ୍ୟକ ପିଲା ଏଯାବତ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ନାମ ଲେଖାଇଥିବା ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତର ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ ନ କରି ଅଧାରୁ ପାଠ ପଢ଼ା ବନ୍ଦକରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ୬-୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ନାମଲେଖା ଓ ଅବଧାରଣ ଶତ ପ୍ରତିଶତ

ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇ ପାରିନାହିଁ । ଫଳରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ଏହାର ଅନେକ କାରଣ ମଧ୍ୟରୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଖାଦ୍ୟାଭାବ ଓ କୁପୋଷଣ ହିଁ ଅନେକ ପିଲାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମଲେଖା ଓ ଅବଧାରଣରୁ ବଞ୍ଚିତ କରୁଛି । ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷକରି ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ, ଦୁର୍ଗମ ପାର୍ବତ୍ୟାଞ୍ଚଳ, ଆଦିବାସୀ ଅଧୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳ ଏବଂ ସହରବସ୍ତି ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ଓ କୁପୋଷଣ ପ୍ରମୁଖ ସମସ୍ୟା । ଏହି ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ପିଲାମାନେ ଦୁଇ ଓଳି ପେଟପୁରା ତଥା ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ ପାଇବା ବହୁ କଷ୍ଟ । ତେଣୁ ବହୁ ପିଲା ଖାଦ୍ୟାଭାବ ଯୋଗୁଁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନ ଆସି କାମ ଧନ୍ଦା କରନ୍ତି ଏବଂ ଘର ଲୋକଙ୍କୁ କାମ ଧନ୍ଦାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଆଉ କିଛି ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନିୟମିତ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ପାଠ ଛାଡ଼ିଥାନ୍ତି । କୁପୋଷଣ ଯୋଗୁଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆସିବାରେ ଅସୁବିଧା ହୁଏ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପାଠପଢ଼ାରେ ଏକାଗ୍ରତା ରହେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତର ନିମ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ସୁତରାଂ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ଓ କୁପୋଷଣ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଏହି ଖାଦ୍ୟାଭାବ ଓ କୁପୋଷଣ ସମସ୍ୟାକୁ ଦୂର କରି ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଲେଖା, ନିୟମିତ ଉପସ୍ଥାନ ଓ ଅବଧାରଣ ତଥା ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତର ଉନ୍ନତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତ ସରକାର ୧୯୯୫ ମସିହାରେ "ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ପୁଷ୍ଟି ସହାୟତା''(National Programme of Nutritional Support to Primary Education-NP-NSPE) ନାମକ ଏକ ଜାତୀୟ ପ୍ରାୟୋଜିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରଚଳନ କଲେ, ଯାହାକି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ 'ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ' (MDM) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନାମରେ ପରିଚିତ ।

2.6.1. ପୃଷ୍ଠଭୂମି (Background)

ତୁମ ମନରେ ନିଶ୍ଚିତ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଥିବ ଯେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରଥମେ କିଭଳି ଆରମ୍ଭ ହେଲା ? ପ୍ରତି ସ୍କୁଲରେ ଏହାକୁ ଲାଗୁ କରିବା ଲାଗି କିଏ ଚାହିଁଥିଲେ ଓ ସେ କେଉଁଠୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିଲେ ? ଏଭଳି ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ । ଏ ସଂପର୍କରେ ରହିଛି ଏକ ରୋଚକ କାହାଣୀ । ତାମିଲନାଡୁ ଓ ପଣ୍ଡିଚେରୀରେ ଯଦିଓ ଏହି ଯୋଜନା ୧୯୨୦ ଦଶକରୁ କାଁ ଭାଁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ଚାଲିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ ସାର୍ବଜନୀନ କରାଇଥିଲେ ତାମିଲନାଡୁ (ପୂର୍ବର ମାଡ୍ରାସ)ର ତତ୍କାଳୀନ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ କେ. କାମରାଜ । ୧୯୬୦ ଦଶକର କଥା । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ କାମରାଜ ଥରେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳକୁ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯାଉଥିଲେ । ହଠାତ୍ ରାସ୍ତା ସନ୍ନିକଟ ପଡ଼ିଆରେ ଦେଖିଲେ କେତେକ ବାଳକ, ବାଳିକା ଗାଈ ଓ ଛେଳି ଚରାଉଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଅଟକି ପଡ଼ିଲେ କାମରାଜ । ଗାଈଆଳ ପିଲାଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ- ତୁମେ କାହିଁକି ସ୍କୁଲ ଯାଉନ ? ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ତର ଥିଲା ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ଭିକ- ଆମେ ସ୍କୁଲ ଗଲେ ତୁମେ କ'ଣ ଆମକୁ ଖାଇବାକୁ ହେବ ? ଆମକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ ଆମେ ପାଠ ପଢ଼ିବୁ । ହଠାତ୍ ଏଭଳି ଉତ୍ତରରେ କାମରାଜ ବିଚଳିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । କିଭଳି ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇପାରିବ ସେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମଦୁରାଇର ଏକ ଭାଷାଭିତ୍ତିକ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ହାଇସ୍କୁଲକୁ ପରିଦର୍ଶନ କରିବାବେଳେ ସେଠାରେ ଚାଲିଥିବା ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଦେଖି ସେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ରାଜ୍ୟବ୍ୟାପୀ ଏହାକୁ ୧୯୬୦ ଦଶକରେ ଲାଗୁ କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ପରେ ଏହାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଫଳ ଭାବେ ତାମିଲନାଡୁରେ ପ୍ରଥମରୁ ଦଶମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଇପାରିଥିଲେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଏମ୍.ଜି.ରାମଚନ୍ଦ୍ରନ୍ । ପଣ୍ଡିଚେରୀରେ ଏହି ଯୋଜନା କିନ୍ତୁ ୧୯୩୦ ଦଶକରୁ ସାର୍ବଜନୀନ ଭାବେ ଲାଗୁ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଯୋଜନାକୁ ତାମିଲନାଡୁ ପରେ ଉତ୍ତମ ଢଙ୍ଗରେ ଚଳାଇଥିବା ରାଜ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ଓ ଗୁଜୁରାଟ । ୧୯୮୦ ଦଶକରେ ଏହି ଦୁଇ ରାଜ୍ୟ ଉକ୍ତ ଯୋଜନାକୁ ଲାଗୁ କରିସାରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଦୁର୍ଗମ ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଯୋଜନା ପ୍ରଥମେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା । ତାମିଲନାଡୁରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଏହି ଯୋଜନା ତା'ର ସଫଳତା ଯୋଗୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଥିଲା । ଏହି ସଫଳତା ଦେଖି ୧୯୯୫ ମସିହାରେ ଦେଶର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପି.ଭି. ନରସିଂହ ରାଓ ଏହି ଯୋଜନାକୁ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଲାଗୁ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ "ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାଦାନରେ ପୁଷ୍ଟିସାଧନ ପାଇଁ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ" । ଏହି ଯୋଜନାରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ସମସ୍ତ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମାଗଣରେ ଯୋଗାଇଲେ । ମଧ୍ୟାହ୍ନଭୋଜନ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଲାଗି ଭିତ୍ତିଭୂମି ସ୍ଥାପନ, ରୋଷେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦରମା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପନିପରିବା, ମସଲା ମସଲି, ଡାଲି ଆଦି ସାମଗ୍ରୀ ଖର୍ଚ୍ଚ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବହନ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ

ଥିଲା । ଏହି ବ୍ୟୟଭାର କିନ୍ତୁ ବହନ କରିବାକୁ ଅଧିକାଂଶ ରାଜ୍ୟ ଅମଙ୍ଗ ହେବାରୁ କେନ୍ଦ୍ରରୁ ମିଳୁଥିବା ମାଗଣା ଚାଉଳ, ଅଟ୍ୟାକୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଶୁଖିଲା ବଣ୍ଟନ କରାଗଲା ।

ମାତ୍ର ୨୮ ନଭେମ୍ବର ୨୦୦୧ରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ସମସ୍ତ ସରକାରୀ ଓ ସରକାରୀ ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦୈନିକ ଶୁଖିଲା ଖାଦ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ ଦେବାକୁ ସରକାରଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟଙ୍କ ଏହି ଐତିହାସିକ ରାୟ / ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଳନ ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଲାଗି ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଥିଲା । ଫଳତଃ ଜୁନ୍ ୨୦୦୨ରୁ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଶର ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ କେତେକ ରାଜ୍ୟ ଅଦାଲତଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଉଲ୍ଲଂଘନ କରି ଶୁଖିଲା ଚାଉଳ ବାଣ୍ଟୁଥିଲେ । ୨୦୦୪ ମେଣ୍ଟ ସରକାରଙ୍କ ସାଧାରଣ ସର୍ବନିମ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଏହି ଯୋଜନା ଲାଗି ବ୍ୟୟବରାଦ ବଢ଼ିବା ସହ ପ୍ରତି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏଥିପାଇଁ ଭିତ୍ତିଭୂମି ବିକାଶ ଲାଗି ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଆର୍ଥିକ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପାଇବା ପରେ ୨୦୦୫ ସୁଦ୍ଧା ୧୩ କୋଟି ପିଲାଙ୍କୁ ମାଗଣା ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ଦିଆଯାଇପାରିଲା । ଏହାକୁ ୨୦୦୫ ମସିହାରୁ କେନ୍ଦ୍ର-ରାଜ୍ୟ ସହଭାଗିତାରେ ସାର୍ବଜନୀନ୍ କରାଗଲା । ସମ୍ପ୍ରତି ଏହା ପୃଥିବୀର ସର୍ବବୃହତ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭାବେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ ।

2.6.2 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା -

- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାଙ୍କୁ କ୍ଷୁଧାମୁକ୍ତ କରିବା ।
- ପିଲାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମଲେଖା, ଅବଧାରଣ ଓ ଉପସ୍ଥାନ ବୃଦ୍ଧି କରାଇବା ।
- ପିଲାମାନଙ୍କର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରିବା ଓ କୁପୋଷଣ ଦୂର କରିବା ।
- ସବୁ ଜାତି/ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କର ସାମାଜିକୀକରଣ କରାଇବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ଦୂରତା ହ୍ରାସ କରିବା ।
- ପିଲାଙ୍କର ସାମାଜିକ ଏକତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇବା ।
- ଉତ୍ତମ ଖାଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିରେ ସହାୟକ ହେବା ।

2.6.3 ରୂପାୟନ

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଧୀନସ୍ଥ ସମସ୍ତ ସରକାରୀ, ପୌର, ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ଶ୍ରମିକ ପ୍ରକଳ୍ପ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଏଡୁକେସନ ଗ୍ୟାରେଣ୍ଟି ସ୍କିମ୍ (ଇଜିଏସ୍) ଓ ଅଲଟରନେଟିଭ୍ ଇନୋଭେଟିଭ୍ ଏଡୁକେସନ୍ (ଏଆଇଇ), ମଦ୍ରାସାମକ୍ତାବ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଚାଲୁଅଛି । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ମହିଳା ଏବଂ ଶିଶୁ ବିକାଶ ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳନା କରାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ୨୦୧୨ ମସିହାରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳନା କରାଯାଉଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିବା ବେଳେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି ।

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପାଖାପାଖି ୬୦ ଲକ୍ଷ ପିଲା ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଉପକୃତ ହେଉଛନ୍ତି । ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରତି ପିଲା ପିଛା ଟ. ୩.୭୯ ପଇସା ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପ୍ରତି ପିଲା ପିଛା ଟ.୫.୬୫ ପଇସା, ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟୟ ବରାଦ କରାଯାଇଛି, ଯାହା ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ସହଭାଗିତାରେ କରାଯାଉଛି ।

2.6.4 ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ

୧ ଏପ୍ରିଲ ୨୦୧୧ ମସିହାରୁ ପ୍ରଚଳିତ ନିୟମାବଳୀ ଅନୁଯାୟୀ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାର ପ୍ରମୁଖ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

(କ) **ଚାଉଳ ଯୋଗାଣ** - ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ କର୍ପୋରେସନ ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତ ସରକାର ଚାଉଳ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସମ୍ପୃକ୍ତ ଜିଲ୍ଲାପାଳ ଠିକାଦାରମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଚାଉଳ ପହଞ୍ଚାଇବାର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ।

(ଖ) ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଣ - ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଯଥା ଡ଼ାଲି, ପନିପରିବା, ତେଲ, ସୋୟାବିନ୍ ବଡ଼ି, ଅଣ୍ଡା ଇତ୍ୟାଦି ଏବେ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀତ ଯୋଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଅଞ୍ଚଳରୁ କ୍ରୟ କରାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି ।

(ଗ) ଖାଦ୍ୟ ପରିଚାଳନା ବ୍ୟବସ୍ଥା: ସ୍ୱୟଂ ସହାୟିକା ଗୋଷ୍ଠୀ : (Self Help Group-SHG)ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ ବିତରଣ କରିବା ପାଇଁ ସଂପୃକ୍ତ ଜିଲ୍ଲାପାଳମାନେ ଆବଶ୍ୟକ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଇଛି ।

(ଘ) ଯୁଗ୍ମ ଜମାଖାତା ବ୍ୟବସ୍ଥା -

- ଯେଉଁଠାରେ SHG ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ ବିତରଣ କରାଯାଉଛି, ସେଠାରେ ସଂପୃକ୍ତ SHGର ସଭାପତି ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ / ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କ ନାମରେ ଯୁଗ୍ମ ଜମା ଖାତା ଖୋଲାଯିବ ।
- ଯେଉଁଠାରେ SHG ରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ ବିତରଣ କରୁନାହାନ୍ତି; ସେଠାରେ SHG ଏହି କାମ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଦ୍ୱାରା ଏକ ନୂତନ MDM ଜମା ଖାତା ଖୋଲାଯିବ ।
- ଏହା କେବଳ ଏକ ସାମୟିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଯେତେ ଶୀଘ୍ର SHG ଖାଦ୍ୟ ବିତରଣ ଦାୟିତ୍ୱ ହାତକୁ ନେବେ; ତା'ପରେ SHGର ସଭାପତି ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ /ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କ ନାମରେ ଯୁଗ୍ମ ଜମା ଖାତା ଖୋଲାଯାଇ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ ।

(ଙ) VEC/SMC/SHG ମାନଙ୍କ ନାମରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜମା ଖାତା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା MDM ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ଅଲଗା ଜମା ଖାତା ଖୋଲାଯିବ ।

(ଚ) SHGମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାନୀୟ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀ କ୍ରୟ କରାଯିବ । ଅନ୍ୟଥା VEC /SMC ସ୍ଥାନୀୟ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀ କ୍ରୟ କରିବେ ।

(ଛ) MDM କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ କ୍ରୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ରନ୍ଧନ ପ୍ରକ୍ରିୟା କିମ୍ବା ପରିଚାଳନାରେ ସଂପୃକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ/ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ କୌଣସି ମିଳିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ ।

(ଜ) ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ/ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ADM ପରିଚାଳନା ସୁଚାରୁରୂପେ ପରିଚାଳନା କରିବେ ଏବଂ ନିଶ୍ଚିତ କରିବେ ଯେ:

- ପ୍ରତି ଦିନ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଉପସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ପରିମାଣ ଏବଂ ଉତ୍ତମ ମାନର ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଛି ।
- MDM ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୂଚନା ଫଳକ ଦୈନିକ ଖାଦ୍ୟ ସୂଚୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଉଛି;
- ଉତ୍ତମ ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ପରିବେଶରେ ରନ୍ଧାଯାଉଛି ଏବଂ ପିଲାମାନେ ଖାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଓ ପରେ ମୁହଁ, ହାତ ଧୋଇ ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଛନ୍ତି;
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶକୁ ବୁଲାବୁଲି କରୁଥିବା ଗୋରୁଗାଈ କୌଣସି ସମୟରେ ପ୍ରବେଶ କରୁନାହାନ୍ତି;
- ନିୟମିତ ବ୍ୟବଧାନରେ ପାଚିକା ଏବଂ ସହାୟିକାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଉଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ

ତୁମ ଅଞ୍ଚଳରେ କୌଣସି ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କର ଏବଂ ସେଠାରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ପରିଚାଳନା ସମ୍ପର୍କିତ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

2.6.5 ପରିଚାଳନା

୨୦୧୩-୧୪ ମସିହାରେ ସଂଶୋଧିତ ନିୟମାବଳୀ ଅନୁସାରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଖାଦ୍ୟର ପରିମାଣ ଓ ଗୁଣାତ୍ମକମାନ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପାଇଁ ପୃଥକଭାବେ ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

ସାରଣୀ ୨: ୧ମରୁ ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ

(ଦୈନିକ ପ୍ରତି ପିଲାପିଛା ଟ.୩.୭୯ରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ)

ବାର	ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନର ବିବରଣୀ	
ସୋମବାର ଓ ଗୁରୁବାର	୧୦୦ ଗ୍ରାମ ଚାଉଳରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାତ	୨୫ ଗ୍ରାମ ଡ଼ାଲି, ୫ ଗ୍ରାମ ତେଲ ଓ ୫୦ ଗ୍ରାମ ପନିପରିବାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ତରକାରୀ
ମଙ୍ଗଳବାର ଓ ଶୁକ୍ରବାର	୧୦୦ ଗ୍ରାମ ଚାଉଳରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାତ	୧୨ ଗ୍ରାମ ସୋୟା ବିଡ଼ି, ୫ ଗ୍ରାମ ତେଲ ଓ ୧୦୦ ଗ୍ରାମ ପନିପରିବାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସୋୟାବିନ ତରକାରୀ
ବୁଧବାର ଓ ଶନିବାର	୧୦୦ ଗ୍ରାମ ଚାଉଳରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାତ	୧ଟି ଅଣ୍ଡା, ୫ ଗ୍ରାମ ତେଲ ଓ ୨୦ ଗ୍ରାମ ପନିପରିବାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଣ୍ଡା ତରକାରୀ

ସାରଣୀ ୨: ୬ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ

(ଦୈନିକ ପ୍ରତି ପିଲାପିଛା ଟ. ୫.୬୫ରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ)

ବାର	ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନର ବିବରଣୀ	
ସୋମବାର ଓ ଗୁରୁବାର	୧୫୦ ଗ୍ରାମ ଚାଉଳରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାତ	୩୦ ଗ୍ରାମ ଡ଼ାଲି, ୭.୫ ଗ୍ରାମ ତେଲ ଓ ୧୦୦ ଗ୍ରାମ ପନିପରିବାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ତରକାରୀ
ମଙ୍ଗଳବାର ଓ ଶୁକ୍ରବାର	୧୫୦ ଗ୍ରାମ ଚାଉଳରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାତ	୨୫ ଗ୍ରାମ ସୋୟା ବିଡ଼ି, ୭.୫ ଗ୍ରାମ ତେଲ ଓ ୧୦୦ ଗ୍ରାମ ଆଳୁରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସୋୟାବିନ ତରକାରୀ
ବୁଧବାର ଓ ଶନିବାର	୧୫୦ ଗ୍ରାମ ଚାଉଳରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାତ	୧ଟି ଅଣ୍ଡା, ୭.୫ ଗ୍ରାମ ତେଲ ଓ ୧୦୦ ଗ୍ରାମ ଆଳୁରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଣ୍ଡା ତରକାରୀ

ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନରେ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ / କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମୂଲ୍ୟ

ନିମ୍ନ ସାରଣୀରୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନରେ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମୂଲ୍ୟସୂଚୀ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ - ୩: ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମୂଲ୍ୟ ସୂଚୀ

ବିଭାଗ	ପ୍ରତି ପିଲା ପିଛା ଦୈନିକ ମୂଲ୍ୟ ସୂଚୀ (୧ମରୁ ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ)	ପ୍ରତି ପିଲା ପିଛା ଦୈନିକ ମୂଲ୍ୟ ସୂଚୀ (୬ଷ୍ଠ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ)
ପନିପରିବା ଏବଂ ୨ ଗ୍ରାମ	ଟ. ୦.୧୪	ଟ. ୦.୨୦
ଆୟୋଡ଼ିନ୍ ଯୁକ୍ତ ଲୁଣ,ଜାଳେଣି	ଟ. ୦.୨୨	ଟ. ୦.୪୦
ପରିବହନ ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ. ୦.୨୦	ଟ. ୦.୨୦
ପରିଦର୍ଶନ / ତଦାରଖ ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ. ୦.୨୦	ଟ. ୦.୨୦

- *Source: Guidelines for the Implementation of Mid Day Meal (MDM) Programme in Primary and Upper Primary Schools of Odisha: Women & Child Development Department ; Govt .of Odisha, 2011 and Revised Guidelines 2013.*

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

4.(କ).ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ କ'ଣ ?

(ଖ) ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ?

(i) ୧ ମରୁ ୫ମ (ii) ୧ମରୁ ୭ମ (iii) ୬ଷ୍ଠ ରୁ ୮ମ (iv) ୧ମରୁ ୮ମ

2.7. ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତି

ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଥିବା ବହୁବିଧ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମେ ଜାଣିଲ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥିତିରେ କ'ଣ ସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଛି ସେ ବିଷୟରେ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

2.7.1 ସଫଳତା

- ସରକାରୀ ଏବଂ ସରକାରୀ ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ (୧ମ ରୁ ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ) ସଂଖ୍ୟା ୨୦୦୭-୦୮ ମସିହାରେ ୪୬,୪୪୪ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହାରେ ଏହା ୫୧, ୫୨୮କୁ ବୃଦ୍ଧିପାଇଛି ।
- ସରକାରୀ ଏବଂ ସରକାରୀ ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ (୬ଷ୍ଠ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ) ସଂଖ୍ୟା ୨୦୦୭-୦୮ ମସିହାରେ ୧୮, ୦୪୬ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହାରେ ଏହା ୨୦, ୯୩୯କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ।
- ସରକାରୀ ଏବଂ ସରକାରୀ ଅନୁଦାନ ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ (୧ମ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ)ରେ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟା ୨୦୦୭-୦୮ରେ ୧, ୫୦, ୮୦୨ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ୨୦୧୧-୧୨ରେ ଏହା ୧, ୯୮, ୩୭୨କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ।
- ଉଭୟ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା ସଂଖ୍ୟା ୨୦୦୭-୦୮ ମସିହାରେ ୬୫, ୧୦, ୦୫୯ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହାରେ ଏହା ୬୫, ୧୯, ୬୮୦କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ।
- ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ନିଟ୍ ନାମଲେଖା ହାର (Net Enrolment Ratio) ୨୦୦୭-୦୮ ମସିହାରେ ଯଥାକ୍ରମେ ୮୪.୨୩% ଓ ୭୬.୬୨% ଥିବା ସ୍ଥଳେ ୨୦୧୧-୨୦୧୨ ମସିହାରେ ଏହା ଯଥାକ୍ରମେ ୯୩.୨୭% ଓ ୯୦.୮୫% କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ।
- ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଅବଧାରଣ ହାର (Retention Rate) ୨୦୦୭-୦୮ ମସିହାରେ ଯଥାକ୍ରମେ ୭୦.୪୪% ଓ ୬୪.୫୬% ଥିବା ସ୍ଥଳେ ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହାରେ ଏହା ଯଥାକ୍ରମେ ୮୩.୪୪% ଓ ୮୬.୯୩%କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ।
- ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ପାଠତ୍ୟାଗ ହାର (Dropout rate) ୨୦୦୭-୦୮ ମସିହାରେ ଯଥାକ୍ରମେ ୭.୩୯% ଓ ୧୩.୨୭% ଥିବା ସ୍ଥଳେ ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହାରେ ଏହା ଯଥାକ୍ରମେ ୦.୪୩% ଓ ୩.୦୭%କୁ ହ୍ରାସ ପାଇଛି ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରେ ଥିବା (୬ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷର) ମୋଟ ପିଲା (Out of School Children) ଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୨୦୦୭-୦୮ ମସିହାରେ ୩.୫୦ ଲକ୍ଷ ଥିବାସ୍ଥଳେ ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହାରେ ଏହି ସଂଖ୍ୟା ୦.୩୧ ଲକ୍ଷକୁ ହ୍ରାସ ପାଇଛି ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ (୧ମ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ-ଶିକ୍ଷକ ଅନୁପାତ (Pupil Teacher Ratio) ୨୦୦୨-୦୩ ମସିହାରେ ୪୭:୧ରୁ ୨୦୧୦-୧୧ ମସିହାରେ ୩୦:୧କୁ ହ୍ରାସ ପାଇଛି । ସେହିପରି ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ (୧ମରୁ ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଶିକ୍ଷକ ଅନୁପାତ ୨୦୦୪-୦୫ ମସିହାରେ ୪୩:୧ ରୁ ୨୦୧୦-୧୧ ମସିହାରେ ୩୨:୧କୁ ହ୍ରାସ ପାଇଛି ।

- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ହାର (Completion Rate) ୨୦୦୬-୦୭ ମସିହାରେ ୮୦.୮୨%ରୁ ୨୦୧୦-୧୧ ମସିହାରେ ୯୨.୯୭%କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଲିଙ୍ଗାନୁପାତ ସୂଚକାଙ୍କ (Gender Party Index) ୨୦୦୨-୦୩ ମସିହାରେ ୦.୮୨ ରୁ ୨୦୧୦-୧୧ ମସିହାରେ ୦.୯୫କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ।
- *(Source: DISE, OPEPA, 2002 -03 to 2011-12)*

2.7.2 ପ୍ରମୁଖ ସମସ୍ୟା

ସଂପ୍ରତି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରଗତି ଘଟିଥିଲେ ହେଁ, ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଆଇନ, ୨୦୦୯ ଏବଂ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ମାନଦଣ୍ଡ **(norms)** ଅନୁଯାୟୀ ଏହାର ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ପୂରଣ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ କେତେକ ସମସ୍ୟା ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି, ଯାହା ନିମ୍ନରେ ସୂଚିତ-

- ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରାଧିକରଣ ତରଫରୁ ୨୦୧୨ ମସିହାରେ କରାଯାଇଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ନକ୍ସା ନିରୂପଣ **(School Mapping Exercise)** ରୁ ଜଣାଯାଇଛି ଯେ ୪୫୭୦ଟି ବସତି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନିୟମାନୁସାରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହା ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ସରକାରୀ ଏବଂ ସରକାରୀ ଅନୁଦାନ ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟା ୫୧, ୫୨୮ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟା ମାତ୍ର ୨୦,୯୩୯ (ନିୟମାନୁଯାୟୀ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟାର ଅନୁପାତ ୨:୧ ହେବା ବିଧେୟ) । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୁବିଧା ନିୟମାନୁଯାୟୀ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।
- ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହା ତଥ୍ୟ **(DISE, NUEPA)** ଅନୁଯାୟୀ ମୋଟ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ (ଉଭୟ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ) ସଂଖ୍ୟାର ୭୬.୬୫% ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପୁଅପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପାଇଖାନା ଅଛି ଏବଂ ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ମାତ୍ର ୨୦.୧୫% କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ । ସେହିପରି ୭୯.୯୦% ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଝିଅ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପାଇଖାନା ସୁବିଧା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ମାତ୍ର ୨୯.୪୨% କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ । ମୋଟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟାର ୮.୯୫% ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କମ୍ପ୍ୟୁଟର ସୁବିଧା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ମାତ୍ର ୪୩.୬୪% ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କମ୍ପ୍ୟୁଟର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ । ସମୁଦାୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟାର ମାତ୍ର ୪୬.୨୩% ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଖସଡ଼ା **(ramps)**, ୨୯.୬୫% ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଖେଳପଡ଼ିଆ, ୨୧.୮୩% ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ରାନ୍ଧିବା ପାଇଁ ରୋଷେଇ ଘର, ୨୧.୮୦% ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସଂଯୋଗ ସୁବିଧା ଅଛି । ଏହି ତଥ୍ୟରୁ ମନେହୁଏ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଭୌତିକ ସୁବିଧା ସେତେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେଁ ଯେଉଁଥି ପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଅବଧାରଣ ଏବଂ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଭାବିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।
- ୨୦୧୦-୧୧ ମସିହା ତଥ୍ୟ **(DISE)** ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ମୋଟ ନାମଲେଖା ହାର **(Gross Enrolment Ratio-GER)** ୧୨୪.୮୭ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ନେଟ୍ ନାମ ଲେଖା ହାର **(NER)** ୯୯.୪୩ । କିନ୍ତୁ ସେହି ସମୟରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ମୋଟ ନାମ ଲେଖା ହାର ୯୦.୪୫ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ନେଟ ନାମ ଲେଖା ହାର ମାତ୍ର ୬୪.୪୧ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ପିଲାମାନଙ୍କର ବୟସ ଅନୁସାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମଲେଖା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇପାରିନାହିଁ ଏବଂ ଏହି ସମସ୍ୟା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଅଧିକ ଅନୁଭୂତ । ୨୦୧୦-୧୧ **(DISE, NUEPA)** ମସିହା ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ପାଠ ତ୍ୟାଗ ହାର ୫.୩୭% ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଏହି ହାର ୩.୬୨% । ଏଥିରୁ ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ଯେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପିଲା ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିସରଭୁକ୍ତ ନକଲେ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

- ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସହାୟତା ଏକାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ମାତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମାନଦଣ୍ଡ ଅନୁଯାୟୀ ଅନେକ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ ଶିକ୍ଷକ ନାହାନ୍ତି । ବିଶେଷକରି ପଛୁଆ ଜିଲ୍ଲା ଏବଂ ଦୁର୍ଗମ ପାର୍ବତ୍ୟାଞ୍ଚଳରେ ଶିକ୍ଷକ ଅଭାବଜନିତ ସମସ୍ୟା ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳ ତୁଳନାରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଜଟିଳ । DISC ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରତି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହାରାହାରି ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟା ୨.୫ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଏହି ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରତି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ୪ରେ ସୀମିତ । ନିୟମାନୁସାରେ ପ୍ରତି ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନ୍ୟୂନ ୨ ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ୧୨.୮୨% ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାତ୍ର ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ଶିକ୍ଷକ ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଉଭୟ ସ୍ତରକୁ ବିଚାରକୁ ନେଲେ ଜଣେ ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟା ମୋଟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟାର ୭.୯୦% । ଅଧିକନ୍ତୁ, ସ୍ଥାୟୀ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ପରିବର୍ତ୍ତେ ଚୁକ୍ତି ଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷକ (ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମୋଟ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟାର ୪୦.୩୩% ଚୁକ୍ତି ଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷକ) ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଉଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ମନୋଭାବର ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଛି ଯାହାକି ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ- ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣକୁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ (ଉଭୟ ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ ଓ ସେବାକାଳୀନ) ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହା ପରିସଂଖ୍ୟାନ ଅନୁଯାୟୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିବା ମୋଟ ନିୟମିତ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟାର ୮୪% ତାଲିମ ପ୍ରାପ୍ତ (ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ) ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ; ଚୁକ୍ତିଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମାତ୍ର ୬୦% ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଘୋର ଅଭାବ ରହିଛି କାରଣ ଯାହା ହେଉ ନା କାହିଁକି । ପୁନଶ୍ଚ, ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ବାର୍ଷିକ ୨୦ଦିନ ସେବା କାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ(ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ) ପାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ୨୦୦୯-୧୦, ୨୦୧୦-୧୧ ଓ ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହାରେ ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଇଥିବା ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ମୋଟ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟାର ଯଥାକ୍ରମେ ମାତ୍ର ୫୭.୯୫%, ୩୯.୧୨% ଏବଂ ୩୫.୨୭% । ଏହି ସ୍ଥିତିରୁ ଜଣାଯାଏ ସେବା କାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସବୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇପାରିନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣରେ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଆଶାନୁରୂପ ନୁହେଁ । ବିଚାର କଲେ ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣରେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ଶିକ୍ଷକ ସାମିଲ ହୋଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼େ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସୁପରିଚାଳନା ପାଇଁ ପ୍ରତି ଜିଲ୍ଲାରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (DIET) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଅଛି । ମାତ୍ର ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ ଶିକ୍ଷକ-ପ୍ରଶିକ୍ଷକ ନଥିବାରୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବହୁଳଭାବେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଛି । ସେହିପରି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ନିୟମିତ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ (CRCC, BRCC ଏବଂ BRG (Block Resource Group) ନାହାନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ, ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ (Data Collection) ଓ ତଥ୍ୟ ଏକତ୍ରୀକରଣ (Data consolidation / compilation) ପାଇଁ ବିନିଯୋଗ ହେଉଥିବାରୁ ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ କ୍ୱଚିତ୍ ସମୟ ପାଉଛନ୍ତି ।
- ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତିକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ୨୦୧୧-୧୨ ମସିହା ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ମାତ୍ର ୩୫.୧୫% ସରକାରୀ ଓ ସରକାରୀ ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଅନେକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିକାଶ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତି ଏବେ ବି ଅଧୁରା ରହିଛି ।

- ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସାକାର କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସରକାରୀ ବିଭାଗ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଏହି ଯୋଜନାକୁ ସଫଳ କରିବା ପାଇଁ ଆମ ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ସରକାରୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ / ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯଥା: ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ, (Directorate of Elementary Education), ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରାଧିକରଣ (OPEPA), ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (TE & SCERT), ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ବୋର୍ଡ଼ (Board of Secondary Education), ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ବିପଣନ ସଂସ୍ଥା (Text Book Production & Marketing) ଆଦି ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ସମନ୍ୱୟ ସେତେ ପରିମାଣରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉନାହିଁ । ସେହିପରି ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଯୋଜନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ (District Project Office, SSA) ଓ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ (Office of the District Edcuation Officer), ବ୍ଲକ୍ ସ୍ତରରେ ବ୍ଲକ୍ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର (Block Resource Centre) ଓ ଶିକ୍ଷା ଅନୁପରିଦର୍ଶକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ (Office of the S.I. of Schools) ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସମନ୍ୱୟର ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଛି, ଯାହାକି ଯୋଜନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣରେ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ।

2.7.3 ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତିରେ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ

ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପ୍ରତି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥିତିରେ ଉନ୍ନତି ଆଣିବାକୁ ହେଲେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପଦକ୍ଷେପ ସଂପର୍କରେ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

- **ଉତ୍ତମ ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା:** ରାଜ୍ୟ, ଜିଲ୍ଲା, ବ୍ଲକ ଏବଂ ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ତରରେ ବିଭିନ୍ନ ସରକାରୀ ବିଭାଗ / ଅନୁଷ୍ଠାନ ତଥା ବେସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ/ସଂସ୍ଥା ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ଓ ସମନ୍ୱୟକୁ ଅଧିକ ମଜବୁତ୍ ତଥା ନିବିଡ଼ କରିବାକୁ ହେବ । ଫଳରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନ ସହଜ ହେବ ।
- **ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ :** ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଏକକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନିୟମାନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷକ ସମୀକରଣ (Teacher Rationalization) ଓ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମାନଦଣ୍ଡ ଆଧାରରେ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ସେଠାରେ ନିୟମିତ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସେ ସଂପର୍କିତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା, ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ ଶିକ୍ଷକ-ପ୍ରଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ଦେବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଚାହିଦାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ସେବାକାଳୀନ ଶିକ୍ଷକ-ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଜରୁରୀ ।
- **ଗୋଷ୍ଠୀ ସଶକ୍ତିକରଣ:** ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ଏବଂ ଏ ସଂପର୍କିତ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ନିୟମାବଳୀ ଅନୁସାରେ ପ୍ରତି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଗଠନ, କମିଟିର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ତାଲିମ ପ୍ରଦାନ, କମିଟିର ନିୟମିତ ବୈଠକ ଆହ୍ୱାନ ଓ ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଯୋଗଦାନ ଏବଂ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ, ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବାର୍ଷିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଯୋଜନା (SDP)ର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଆଦିକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇପାରିଲେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତି ସଫଳ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ।
- **ନିୟମିତ ତଦାରଖ ଓ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ:** ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମାନଦଣ୍ଡ ଅନୁଯାୟୀ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ ଆଞ୍ଚଳିକ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ, ବ୍ଲକ୍ ସାଧନକେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଧନକର୍ମୀ/ ସାଧନ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ନିପୁଣତା ସ୍ତରରେ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ ପାଇଁ ସାଧନକର୍ମୀମାନେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଅଧିକ ଜରୁରୀ । ଏହାଛଡ଼ା

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ କର୍ମକର୍ତ୍ତା, ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ ସଂଯୋଜକ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂଯୋଜକ, ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ, ବ୍ଲକ୍ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ନିୟମିତ ଭାବେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସୁଚିନ୍ତିତ ପରାମର୍ଶ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କଲେ ସେମାନଙ୍କର ମନୋବଳ ବୃଦ୍ଧି ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରିବ ।

- **ଗବେଷଣା ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ:** ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଅଧିନରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ଓ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ବୃହତ୍, ମଧ୍ୟମ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର ଧରଣର ଗବେଷଣାମାନ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ଏଥିସହିତ ଶିକ୍ଷକ, ପ୍ରଶିକ୍ଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ଭିତ୍ତିରେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟାତ୍ମକ ଗବେଷଣା (Action Research) କରିପାରିବେ । ଏହି ସବୁ ଗବେଷଣା ଯଥାର୍ଥ ଭାବେ ସଂପାଦନ କରି ଏସବୁର ଫଳାଫଳକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସହ ସଂପୃକ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ହିତାଧିକାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାପକଭାବେ ଆଲୋଚନା / ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରାଯାଇ ପ୍ରତିକାରମୂଳକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲେ ଗବେଷଣାର ସୁଫଳ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବ ।
- **ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ପୁନର୍ଗଠନ:** ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଯୋଜନାସବୁର ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଏକତ୍ରୀକରଣ କରାଯାଇ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି ସମୟରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈଷମ୍ୟ, ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନଗ୍ରସରତା ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୈଷମ୍ୟ ଦୂରୀକରଣକୁ ବିଚାରକୁ ନିଆଯିବା ଏକାନ୍ତ ଜରୁରୀ ।

2.8. ଏହି ଏକକରୁ ଯାହା ଶିଖିଲେ

- ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ତିନୋଟି ବିଭାବ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରାଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା: ସବୁ ପିଲା (୬-୧୪ ବର୍ଷ)ଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାସୁବିଧା ତଥା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା, ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ଅବଧାରଣଏବଂ ସବୁ ପିଲା ନିଜ ନିଜ ବେଗରେ ଯେପରି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷଣସ୍ତର ହାସଲ କରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ କରାଇବା ।
- **କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ:** ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ବାଞ୍ଛିତ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ୧୯୮୬ର ସୁପାରିଶ କ୍ରମେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ମୌଳିକ ଭୌତିକ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୮୭ ମସିହାରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା-

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସବୁ ଋତୁରେ ବ୍ୟବହାର ଉପଯୋଗୀ ଅନ୍ୟୂନ ୨ଟି ବଡ଼ କୋଠରୀ ଏବଂ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ଶୌଚାଳୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।
- ସେଠାରେ ଅନ୍ୟୂନ ୨ଜଣ ଶିକ୍ଷକ (ଯଥା ସମ୍ଭବ ୨ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ହୋଇଥିବେ) ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସୁବିଧା (କଳାପଟା, ମାନଚିତ୍ର, ଚାର୍ଟ, ଖେଳନା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି) ଯୋଗାଇଦେବା ।

ସଂଶୋଧିତ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୯୨ ଓ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ସଂଶୋଧିତ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଗଲା ଯଥା-

- ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଶେଷ କରି ତଫସିଲଭୁକ୍ତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଚାଲୁ ରଖିବା,
- କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପରିସରକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ପିଲା ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଥିବା ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ୩ଟି ବଡ଼ କୋଠରୀ ଓ ୩ ଜଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା,
- ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିବା,

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ/ବିଭାଗ ପାଇଁ ଅନ୍ୟୂନ ଗୋଟିଏ କୋଠରୀ, ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଅଫିସ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୋଠରୀ, ବାଳକ ଓ ବାଳିକାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଶୌଚାଳୟ, ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ/ ବିଭାଗ ପାଇଁ ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି, ଉପକରଣ/ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ମରାମତି ଓ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ବରାଦ କରିବା ।

ଏହାର ରୂପାୟନ/କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାର ମାନବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା-୧୯୯୨ରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ହେଲା -

- କଳାପଟା ଅଭିଯାନ ସଂପର୍କିତ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ,
- ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିବା ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକର ମରାମତି/ବଦଳ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସରକାରୀ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା,
- ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ କ୍ରୟ / ପ୍ରସ୍ତୁତି,
- ବିଦ୍ୟାଳୟର ମୋଟ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟାର ଶତକଡ଼ା ୫୦ ଭାଗ ସ୍ଥାନରେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ,
- ଅଣୁଯୋଜନାରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସାମିଲ ଏବଂ
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୃହ ନିର୍ମାଣରେ ଯଥା ସମ୍ଭବ ସ୍ୱଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟ ଓ ଉପଲବ୍ଧ ସ୍ଥାନୀୟ ନିର୍ମାଣ ଢାଞ୍ଚା / ନକ୍‌ସାର ବ୍ୟବହାର ।
- ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଉପରୋକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାବଳୀ ଭିତ୍ତିରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ ହେଲା ।

■ **ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ:** ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲକୁ ସୁଗମ କରାଇବା ପାଇଁ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀତ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା (decentralized educational planning) କୁ ଏକ କୌଶଳ ଭାବେ ସାକାର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୯୩ ମସିହାରେ ଭାରତରେ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନ ନିମନ୍ତେ ଜିଲ୍ଲାଗୁଡ଼ିକୁ ଚୟନ କରାଯିବାର ନିମ୍ନଲିଖିତ ନିୟମ ଥିଲା-

- ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଛୁଆ ଜିଲ୍ଲା ଯେଉଁଠାରେ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାର ଜାତୀୟ ମହିଳା ସାକ୍ଷରତା ହାର ଠାରୁ କମ୍ ଥିଲା ।
- ଯେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସାକ୍ଷରତା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଫଳ ହେବାପରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଅଧିକ ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା-

- ପିଲାମାନଙ୍କର ଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବର୍ଗ ନିର୍ବିଶେଷରେ ନାମଲେଖା,
- ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ପାଠ ତ୍ୟାଗ ଏବଂ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ହାରରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନକୁ ୫%ରୁ କମ୍‌କୁ ଆଣିବା,
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ମୋଟାମୋଟି ପାଠତ୍ୟାଗ ହାରକୁ ୧୦%ରୁ କମ୍‌କୁ ଆଣିବା, ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ହାରାହାରି ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ହାରକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ସ୍ତରଠାରୁ ୨୫% ବଢ଼ାଇବା,
- ମୌଳିକ ସାକ୍ଷରତା ଏବଂ ଗାଣିତିକ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦକ୍ଷତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ୪୦% ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତର ହାସଲ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା,
- ଜାତୀୟ ସୂଚକ ଅନୁଯାୟୀ ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ସୁବିଧା ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ଯୋଗାଇଦେବା ।
- ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦୁଇଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ୧୬ଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଜିଲ୍ଲାଗୁଡ଼ିକ ହେଲା: ବଲାଙ୍ଗିର, ଢେଙ୍କାନାଳ, ଗଜପତି, କଳାହାଣ୍ଡି, ରାୟଗଡ଼ା, ବରଗଡ଼, କେନ୍ଦୁଝର, ସମ୍ବଲପୁର, ବୌଦ୍ଧ, କନ୍ଧମାଳ, କୋରାପୁଟ, ମାଲକାନଗିରି, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ନବରଙ୍ଗପୁର, ନୂଆପଡ଼ା ଓ ସୋନପୁର ।

- ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ରୂପାୟନ ପାଇଁ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାଙ୍କ ଏବଂ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବିକାଶ ବିଭାଗ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ/ବିକଳ୍ପ ଶିକ୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାପନ, ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି, ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଅନୁଦାନ ପ୍ରଦାନ, ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ, ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଅନୁଦାନ ପ୍ରଦାନ, ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ଯୋଗାଣ, ତଦାରଖ ଏବଂ ସହାୟତା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି ଓ ଅନୁସୂଚୀତ ଉପଜାତିର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା, ବାଳିକା ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମନ୍ୱିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ତଥ୍ୟ ପରିଚାଳନା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଗବେଷଣା ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂପୃକ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସଫଳ ଭାବେ ରୂପାୟନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା ।

■ **ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ:** ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ୨୦୦୧-୦୨ ମସିହାରେ ୧୪ଟି ଅଣ ଡିପିଇପି ଜିଲ୍ଲା (ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହୋଇନଥିବା ଜିଲ୍ଲା)ରେ ଉଭୟ ପ୍ରାଥମିକ (୧ମ ରୁ ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ) ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ (୬ଷ୍ଠ ରୁ ୭ମ/୮ମ ଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ ୧୬ଟି ଡିପିଇପି ଜିଲ୍ଲାରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା ।

- ପୂର୍ବରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଥିବା କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଡିପିଇପି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସାମିଲ ହେଲା ।

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା:

- ୨୦୦୩ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟ / ନିଶ୍ଚିତ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ର ବା ବିକଳ୍ପ ଓ ଅଭିନବ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ରରେ ନାମ ଲେଖାଇବେ,
- ୨୦୦୭ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ପିଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା (୧ମ ରୁ ୫ମ ଶ୍ରେଣୀ) ସମାପ୍ତ କରିବେ,
- ୨୦୧୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ପିଲା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା (୬ଷ୍ଠ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ) ସମାପ୍ତ କରିବେ,
- ସନ୍ତୋଷଜନକ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ (୧ମ ରୁ ୮ମ ଶ୍ରେଣୀ) ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରାଯିବ,
- ୨୦୦୭ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଏବଂ ୨୦୧୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଲିଙ୍ଗଗତ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବର୍ଗ ଭିତ୍ତିକ ବୈଷମ୍ୟ ଦୂର ହେବ,
- ୨୦୧୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ଅବଧାରଣ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯିବ ।

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ପ୍ରମୁଖ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ବ୍ୟାପକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ।
- ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା (ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପାଥମିକ)ର ଚାହିଦା ପୂରଣ ଦିଗରେ ଏହା ଏକ ପଦକ୍ଷେପ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଦାନ ନିଶ୍ଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଅନନ୍ୟ ସୁଯୋଗ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନାରେ ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି, ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ, ମାତା-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ, ଆଦିବାସୀ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ପରିଷଦ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରର ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଫଳପ୍ରଦ ସମ୍ପୃକ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଅଭିନବ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ।
- ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ରାଜନୈତିକ ଇଚ୍ଛା ଶକ୍ତିର ଏହା ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ।
- ଏହା କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ତଥା ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ଭାଗୀଦାରିତା ସୃଷ୍ଟିର ଏକ ବାସ୍ତବ ନମୁନା ।
- ଦେଶର ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କିତ ସେମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ।

ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସଂସ୍କାର, ସ୍ଥାୟୀ ଆର୍ଥିକ ଅନୁଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତି, ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି, ଗୋଷ୍ଠୀଭିତ୍ତିକ ସ୍ୱଚ୍ଛ ତଦାରଖ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତି ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ, ବାଳିକା ଶିକ୍ଷାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବର୍ଗର ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ, ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭୂମିକାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର, ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରମୁଖ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଫଳପ୍ରଦ ଭାବେ ରୂପାୟନ କରାଯାଉଛି ।

- **ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ:** ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା-
  - ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାଙ୍କୁ କ୍ଷୁଧାମୁକ୍ତ କରିବା,
  - ପିଲାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମଲେଖା, ଅବଧାରଣ ଓ ଉପସ୍ଥାନ ବୃଦ୍ଧି କରାଇବା,
  - ପିଲାମାନଙ୍କର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରିବା ଓ କୁପୋଷଣ ଦୂର କରିବା,
  - ସବୁ ଜାତି/ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କର ସାମାଜିକୀକରଣ କରାଇବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ଦୂରତା ହ୍ରାସ କରିବା ।
  - ପିଲାଙ୍କର ସାମାଜିକ ଏକତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇବା,
  - ଉତ୍ତମ ଖାଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିରେ ସହାୟକ ହେବା ।

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ମହିଳା ଏବଂ ଶିଶୁ ବିକାଶ ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳନା କରାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ୨୦୧୨ ମସିହାରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳନା କରାଯାଉଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିବା ବେଳେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି ।

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପାଖାପାଖି ୬୦ ଲକ୍ଷ ପିଲା ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଉପକୃତ ହେଉଛନ୍ତି । ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରତି ପିଲା ପିଛା ଟ. ୩.୭୯ ପଇସା ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ପ୍ରତି ପିଲା ପିଛା ଟ.୫.୬୫ ପଇସା, ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟୟ ବରାଦ କରାଯାଇଛି, ଯାହା ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ରାଜ୍ୟସରକାରଙ୍କ ସହଭାଗିତାରେ କରାଯାଉଛି ।

୨.୨. ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀର ଉତ୍ତର

୧. (କ).ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା:

- ସବୁ ପିଲା (୬-୧୪ ବର୍ଷ)ଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାସୁବିଧା ତଥା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା
- ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ଅବଧାରଣ
- ସବୁ ପିଲା ନିଜ ନିଜ ବେଗରେ ଯେପରି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷଣସ୍ତର ହାସଲ କରନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ କରାଇବା ।

(ଖ). ୧୯୮୭ ମସିହା (ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ ଅନୁସାରରେ)

(ଗ) କଳାପଟା ଅଭିଯାନର ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା:

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସବୁ ଋତୁରେ ବ୍ୟବହାର ଉପଯୋଗୀ ଅନ୍ୟୂନ .୨ଟି ବଡ଼ କୋଠରୀ ଏବଂ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ଶୌଚାଳୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।
- ସେଠାରେ ଅନ୍ୟୂନ ୨ଜଣ ଶିକ୍ଷକ (ଯଥା ସମ୍ଭବ ୨ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷୟତ୍ରୀ ହୋଇଥିବେ) ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସୁବିଧା (କଳାପଟା, ମାନଚିତ୍ର, ଚାର୍ଟ, ଖେଳନା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି) ଯୋଗାଇଦେବା ।

ସଂଶୋଧିତ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୯୨ ଓ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟଯୋଜନା ଅନୁସାରେ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତିନିଟି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଗଲା ।

- କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପରିସରକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ପିଲା ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଥିବା ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ୩ଟି ବଡ଼ କୋଠରୀ ଓ ୩ ଜଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ।
- ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିବା ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ/ବିଭାଗ ପାଇଁ ଅନ୍ୟୁନ ଗୋଟିଏ କୋଠରୀ, ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଅଫିସ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୋଠରୀ, ବାଳକ ଓ ବାଳିକାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଶୌଚାଳୟ, ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ/ ବିଭାଗ ପାଇଁ ଜଣେ ଲେଖାଏଁ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି, ଉପକରଣ/ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ମରାମତି ଓ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ବରାଦ କରିବା ।

2. (କ) (ii) ୧ମରୁ ୫ମ (ଖ). (iv) ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ (ଗ) (i) ଟ. ୫୦୦/-

3. (କ).(iii) ୨୦୦୧ (ଖ) (iii) ୨୦୧୦(ଗ)

(iv) ୧ମରୁ ୮ମ (ଘ) (iii) ୧୨ ରୁ ୧୬

4. (କ) ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା: ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାଙ୍କୁ କ୍ଷୁଧାମୁକ୍ତ କରିବା, ପିଲାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମଲେଖା, ଅବଧାରଣ ଓ ଉପସ୍ଥାନ ବୃଦ୍ଧି କରାଇବା, ପିଲାମାନଙ୍କର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରିବା ଓ କୁପୋଷଣ ଦୂର କରିବା, ସବୁ ଜାତି/ ବର୍ଗର ପିଲାମାନଙ୍କର ସାମାଜିକୀକରଣ କରାଇବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ଦୂରତା ହ୍ରାସ କରିବା । ପିଲାଙ୍କର ସାମାଜିକ ଏକତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇବା ।

(ଖ) (iv) ୧ମ ରୁ ୮ମ

2.10. ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧. କଳାପଟା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେଉଁ ସବୁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସୁବିଧାର ଉପଲବ୍ଧି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରାଯାଇଛି ? ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ସବୁ ସୂତ୍ରରୁ ଆର୍ଥିକ ଅନୁଦାନ ମିଳିପାରିବ ତାହା ଆଲୋଚନା କର ।

୨. ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳ ଏବଂ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଉପରେ ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

୩. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ କରିବାରେ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କେତେ ଦୂର ସଫଳ ହୋଇପାରିଛି ତାହା ଆଲୋଚନା କର ।

୪. ପାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।

୫. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କେତେଦୂର ଯଥାର୍ଥ ଆଲୋଚନା କର ।

୬. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଆବଶ୍ୟକତା ଆଲୋଚନା କର ।

2.11. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

Dave, P.N & Gupta D. (1988), Operation Blackboard: Essential Facilities at the Primary Stage-Norms and Specifications. New Delhi, NCERT, Aurobindo Marg.

Government of India (1986): National Policy on Education. New Delhi, Ministry of Human Resource Development, Department of Education.

Government of India (1986): Program of Action-National Policy on Education 1986. New Delhi, Ministry of Human Resource Development, Department of Education.

Government of India (1992): National Policy on Education, 1986: Programme of Action. New Delhi, Ministry of Human Resource Development, Department of Education.

Governemnt of Odisha (2003), Vision 2020-An Agenda for School and Mass Education : Report of the Task Force. Bhubaneswar, Odisha, Department of School and Mass Education.

Governemnt of Odisha (2010). The Odisha Right of Children to Free and Compulsory Education Rule, 2010. Bhubaneswar, Odisha, Department of School and Mass Education.

Government of Odisha (2011): Guidelines for the implementation of Mid Day Meal (MDM) Programme in Primary and Upper Primary Schools of Odisha. Odisha, Bhubaneswar, Women and Child Development Department.

Government of Odisha (2011): Ama Vidyalaya- School Beautification Drive. Odisha, Bhubaneswar, School & Mass Education Department.

Governmentof Odisha (2012), School Education at a Glance 2011-12. Odisha, Bhubaneswar, School & Mass Education Department.

Ministry of Human Resource and Development (1995):.District Primary Education Programme - Guide lines. New Delhi, Department of Elementary Education and Literacy.

Ministry of Human Resource and Development (2008): Sarva Shiksha Abhiyan - A programme for Univer sal Elementary Education: Framework for Implementation. New Delhi, Department of Elementary Educa tion and Literacy.

Ministry of Law and Justice (2009): The Right of Children to Free and Compulsory Education Act- The Gazette of India. New Delhi, Legislative Department, Government of India.

National University of Educational Planning and Administration (2013): Elementary Education in India: Progress towards UEE, DISE 2011- 12: Flash Statistics (Provisional). New Delhi - 110016 (India), 17-B, Sri Aurobindo Marg.

Pratham (2012): Annual Status of Education Report. Mumbai, Pratham Resource Centre.

■

3 ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନା ବ୍ୟବସ୍ଥା

ଗଠନକ୍ରମ

3.1 ଉପକ୍ରମ
3.2 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
3.3 ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ
3.3.1. ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣର ଅର୍ଥ
3.3.2. ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା
3.4. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାରେ ବହୁ ସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା
3.4.1 ଜାତୀୟସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା
3.4.2. ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା
3.4.3. ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା
3.4.4. ବ୍ଲକସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା
3.4.5. କ୍ଲଷ୍ଟରସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା
3.4.6. ବିଦ୍ୟାଳୟସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା
3.5. ପ୍ରଶାସନିକ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ୍ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ
3.6. ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତି
3.7. ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି, ଅଭିଭାବକ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଓ ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର . ଭୂମିକା
3.8. ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯୋଜନା
3.8.1. ଅଣୁ ଯୋଜନା
3.8.2. ବୃହତ୍ ଯୋଜନା
3.9. ଏହି ଏକକରୁ ଯାହା ଶିଖିଲ
3.10. ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର
3.11. ଏକକ ଆଧାରିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ
3.12. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

3.1. ଉପକ୍ରମ

ତୁମେ ଏକକ-୨ରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ କଳାପଟା ଅଭିଯାନ, ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ପଢ଼ିଛ । ତୁମେ ଜାଣିଛ ଯେ, ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇବା, ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତର ଶିକ୍ଷା (ପ୍ରଥମରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ) ସମାପ୍ତ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ କରାଇବାକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ କୁହାଯାଏ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ-୨୦୦୯କୁ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଏପ୍ରିଲ ୨୦୧୦ରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଛି । ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ-୨୦୦୯ ଧାରା-୩ରେ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ

ଅଧିନିୟମ-୨୦୦୯ ଧାରା-୩ରେ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାଗଣା ଏବଂ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଅଧିକାର ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । (ଏହି ଅଧିନିୟମ ବିଷୟରେ ତୁମେ ପରିବର୍ତ୍ତୀ ଏକକରେ ବିସ୍ତୃତଭାବେ ଜାଣିବ ।) ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଶିଶୁ, ସେମାନଙ୍କ ଅଭିଭାବକ, ଗୋଷ୍ଠୀ, ଶିକ୍ଷକ ତଥା ପ୍ରଶାସକଙ୍କର ସହଯୋଗ ଓ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ହିଁ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇପାରିବ । ଏଥିପାଇଁ ସବୁ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଉପଯୁକ୍ତ ପରିଚାଳନା ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପରିଚାଳନା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଓ ପରିସର ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟାପକ । ଏହା ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ଯୋଜନା, ସଂଗଠନ, ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା, ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷା, ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଆଦ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଥାଏ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ପରିଚାଳନାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଯେ କୌଣସି ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସଫଳତାର ସହ ଆଗେଇନେବା ଏବଂ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ମାନବ ସମ୍ବଳ, ଭୌତିକ ସମ୍ବଳ ଓ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବଳର ସଦୁପଯୋଗ କରିବାକୁ ହିଁ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା କୁହାଯାଏ ।

ଏହି ଏକକରେ ତୁମେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପରିଚାଳନା ବିଷୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବ । ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ପଢ଼ିବା ସହିତ ଜାତୀୟ, ରାଜ୍ୟ, ଜିଲ୍ଲା, ବ୍ଲକ୍, କ୍ଲଷ୍ଟର ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ପରିଚାଳନା ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଗଠନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବ । ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତି ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଯୋଜନାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବ । ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଅବଗତ ହେବ ।

3.2. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକଟି ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସାରିବାପରେ ତୁମେ :

- ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବ ।
- ଜାତୀୟ, ରାଜ୍ୟ, ଜିଲ୍ଲା, ବ୍ଲକ୍, କ୍ଲଷ୍ଟର୍ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ପରିଚାଳନାର ସ୍ୱରୂପକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବ ।
- ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ବୁଝାଇବ ।
- ଶୈକ୍ଷିକ ଏବଂ ପ୍ରଶାସନିକ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ଓ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତଭାବେ ଦର୍ଶାଇବ ।
- ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ବୁଝାଇବ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି, ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଓ ମାତୃ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ସାମ୍ବିଧାନିକ ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଯୋଜନା (ଅଣୁ ଓ ବୃହତ୍)ର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ବୁଝାଇବ ।

3.3. ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ

'ପରିଚାଳନା" ଶବ୍ଦଟି ସହିତ ତୁମେ ଆଗରୁ ପରିଚିତ । ତୁମ ଘରର ପ୍ରତିଦିନର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର । ତୁମ ମା'/ବାପା/ଅଭିଭାବକମାନେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଦାୟିତ୍ୱ ବଣ୍ଟନ କରି ଘରର ପ୍ରତିଟି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସୁଚାରୁରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏସବୁ କେମିତି ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ କହିଲ ? ଘରର ବିଭିନ୍ନ ସଦସ୍ୟ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ଓ ସମନ୍ୱୟ ରଖି ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସଫଳତା ସହ କରିଥାନ୍ତି । ଏଠାରେ ପରିଚାଳନା ଘରର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ । ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସୁ ସଂଗଠିତ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତଭାବେ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ପରିଚାଳନା କୁହାଯାଏ । ସାଧାରଣତଃ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, କଳକାରଖାନା ଆଦି ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସୁସଂଗଠିତ ଭାବେ ସମ୍ପାଦନ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ପାଇଁ ପରିଚାଳନା ବିଭାଗ ଥାଏ । ଉକ୍ତ ପରିଚାଳନା ବିଭାଗ ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷାକରି ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ବା କଳକାରଖାନାକୁ ଉତ୍ତମଭାବେ ପରିଚାଳନା କରିଥାଏ । ସାଧାରଣ

ଭାବରେ ପରିଚାଳନା କହିଲେ କୌଣସି ଏକ ବା ଏକାଧିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପରିପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସ୍ଥିର କରିବା ଓ ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବୁଝାଏ ।

ଜର୍ଜ ଆର. ଟେରିଙ୍କ ମତରେ ପରିଚାଳନା ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯହା ସମ୍ବଳଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରୀକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଯୋଜନା କରିବା, ସଂଗଠନ କରିବା, କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଏବଂ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆଦିକୁ ବୁଝାଇଥାଏ ।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରପରି ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପରିଚାଳନାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରଠାରୁ ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବ୍ୟାପକ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଘଟିଛି । ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଖ୍ୟା, ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟା ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଛି । ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସର ମଧ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଛି । ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପାଠ୍ୟ ଖସଡ଼ାରେ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କାର ଅଣାଯାଇଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତି ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ଏସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉତ୍ତମ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା ଉପରେ ସର୍ବାଦୌ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ବୃଦ୍ଧି ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା କହିଲେ ଯୋଜନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ସହ ସଂପୃକ୍ତ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳ ସମ୍ପାଦନକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ପାଇବା ପାଇଁ ନିମ୍ନ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

■ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା

- ଶିକ୍ଷାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ତମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଇଥାଏ ।
- ହାତକୁ ନିଆଯାଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଅଗ୍ରଗତି ନିମନ୍ତେ ଯୋଜନା କରିଥାଏ ।
- ଉପଲବ୍ଧ ମାନବ ସମ୍ବଳ, ଭୌତିକ ସମ୍ବଳ ଓ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବଳର ସଦୁପଯୋଗ କରିଥାଏ ।
- ସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ମୁତାବକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାଏ ।
- ସାଂଗଠନିକମାନକୁ ଠିକ୍‌ଭାବେ ଆଗେଇ ନେଇ ଉନ୍ନତି ଆଡ଼କୁ ଗତିଶୀଳ କରିଥାଏ ।

ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାକୁ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । କ୍ଷମତା, କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଦାୟିତ୍ୱର କେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଆଧାରରେ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାକୁ ନିମ୍ନମତେ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ ।

- କେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା
- ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା

କେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ ଶୈକ୍ଷିକ ପ୍ରଶାସନ, ସଂଗଠନ, ପରିଦର୍ଶନ, ଯୋଜନା ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା, ଦାୟିତ୍ୱ ତଥା ସଂଗଠନ ଜଣକ ହାତରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ ଶୈକ୍ଷିକ ପ୍ରଶାସନ, ସଂଗଠନ, ପରିଦର୍ଶନ, ଯୋଜନା ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦାୟିତ୍ୱ ଓ କ୍ଷମତା ଉପର ସ୍ତରରୁ ତଳ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଖ୍ୟ ଅଧିକାରୀ ସମେତ ସମସ୍ତ ଶୈକ୍ଷିକ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ପାଖରେ ଊଣା ଅଧିକେ ରହିଥାଏ । ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ଅର୍ଥ ଓ ଶିକ୍ଷା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ଆସ, ଆଲୋଚନା କରିବା ।

3.3.1 ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣର ଅର୍ଥ

ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଯଦି କ୍ଷମତା ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ଜଣକ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ନହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଣ୍ଟନ କରାଯାଇଥାଏ ତେବେ ତାକୁ ସେହି ବ୍ୟବସ୍ଥାର କ୍ଷମତା

ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ କୁହାଯାଏ । ଉପର ସ୍ତରରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତୃଣମୂଳ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦାୟିତ୍ୱ ବଣ୍ଟନ କରାଯାଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବୁ ସ୍ତରର ଅଧିକାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ ପାଇଁ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା ୬ (କ)ରେ ଛ'ରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇଦେବା କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବାକୁ ସ୍ଥିର ହୋଇଛି । କେବଳ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣକଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ଏଣୁ ରାଜ୍ୟ, ଜିଲ୍ଲା, ବ୍ଲକ ତଥା କ୍ଲଷ୍ଟର ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିରୀକୃତ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରର ଅଧିକାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଉପର ସ୍ତରର ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କ ଭଳି ସ୍ଥିରୀକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ଦିଗରେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ତର ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ଏହି ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟ ବଣ୍ଟନ ସମ୍ପାଦନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବିକେନ୍ଦ୍ରିକରଣ କୁହାଯାଏ ।

ଏଠାରେ ତୁମ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସୁଥିବ, ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ଦାୟିତ୍ୱ ଜଣକ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ କ'ଣ ଅସୁବିଧା ହେବ । ତୁମେ ନିଜେ ଏ ବିଷୟରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

1. କୈନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ଅସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ?

ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ କେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ପରିବର୍ତ୍ତେ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ କଥା କାହିଁକି ଆସିଲା, ଆସ, ଆମେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

3.3.2 ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା

କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ଉନ୍ନୟନମୂଳକ ଯୋଜନା ପ୍ରଣୟନ କରିଥାନ୍ତି । ଦେଖାଯାଏ, ଏହି ଯୋଜନାର ସୁଫଳ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଠିକ୍ ଭାବରେ ପହଞ୍ଚିପାରେ ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶରେ ୧୨୦ କୋଟିରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଜନସାଧାରଣ ବସବାସ କରୁଛନ୍ତି । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଉଭୟ ମିଶି ବିଭିନ୍ନ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଯୋଜନାନୁସାରେ ସୁଫଳ ସବୁ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରୁନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ସମ୍ବିଧାନର ସଂଶୋଧନ କରାଗଲା । ୧୯୯୨ ମସିହାରେ ସମ୍ବିଧାନର ୭୩ ତମ ସଂଶୋଧନ ଅନୁଯାୟୀ ପଞ୍ଚାୟତରାଜ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଗଲା । ସମସ୍ତ ବିକାଶମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ତ୍ରିସ୍ତରୀୟ ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମାଧ୍ୟମରେ କରାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଜିଲ୍ଲା ପରିଷଦ, ବ୍ଲକ ସ୍ତରରେ ପଞ୍ଚାୟତ ସମିତି ଓ ଗ୍ରାମ ସ୍ତରରେ ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତ ଗଠନ କରାଗଲା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି କ୍ଷମତା ରହିଲା । ଫଳରେ କ୍ଷମତା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ପାଖରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ନ ହୋଇ ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିକେନ୍ଦ୍ରିତ ହେଲା ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ତୁମ ଗ୍ରାମର ସରପଞ୍ଚଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରି ଗ୍ରାମର ଉନ୍ନୟନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଭୂମିକା କ'ଣ ପଚାରି ବୁଝ ଓ ତାହାର ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଜିର ସୋଗ୍ଲାନ ହେଲା, 'ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା' । ଅର୍ଥାତ୍ ଛ' ରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ପିଲା ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ୧୯୮୬ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିରେ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାକୁ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ କରିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରାଗଲା । ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରଣୟନ ଓ ତତ୍ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନାରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ, ସରକାରୀ ଓ ବେସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭୂତ ହେଲା । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ସୁବିଧାଜନକ ହେବ ବୋଲି ମନେହେଲା । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ

ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । ଏଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ପଞ୍ଚାୟତ ଶାସନ ଅଧିନରେ ରଖାଯାଉଛି । ଫଳରେ ପ୍ରଶାସନର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳର ସାମୂହିକ ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଯଥେଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ଦେବା ସମ୍ଭବପର ହେଉଛି । ସମ୍ବିଧାନର ୭୪ତମ ସଂଶୋଧନ ଅନୁସାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହରାଞ୍ଚଳରେ ପୌର ପରିଷଦ ବା ବିଜ୍ଞାପିତ ଅଞ୍ଚଳ ପରିଷଦ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ।

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସର୍ବାର୍ମଜନୀନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଆମ ଦେଶରେ ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି ଓ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଛି । ତୁମେ ପୂର୍ବ ଏକକରେ (ଏକକ-୨), ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି. ଓ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବିଷୟରେ ବିଶଦଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛ । ଡି.ପି.ଇ.ପି. ଓ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପରିଚାଳନା ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବ୍ଲକ୍, ଆଞ୍ଚଳିକ ତଥା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଯାଇଛି ।

'ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ-୨୦୦୯'କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ଅଧିନିୟମର ଧାରା ୨୧ରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରକାରୀ ଓ ସରକାରୀ ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଁଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି (School Management Committee-SMC) ଗଠନ କରାଯିବ ବୋଲି ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଏହି କମିଟିର ସଦସ୍ୟମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟଧାରାକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ସକ୍ରିୟ ସମ୍ପୃକ୍ତି ରହିବ । ଏହାହିଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ । ଆସ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ।

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସାର୍ବଜନୀନ କରିବା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ସ୍ତରଠାରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୋଜନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଗଠନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉପ ଏକକରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

3. 4. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାରେ ବହୁସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା (ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ)

ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିସାରିବଣି ଯେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା, ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ, ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ତୃଣମୂଳ ସ୍ତର ବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଠିକ୍‌ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିପାଇଁ ଜାତୀୟ ସ୍ତରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ତୁମେ ଏହି ଉପ ଏକକରେ ଏ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଗଠନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ସହିତ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା ଓ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଶାସନିକ ପରିଚାଳନା ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଅବଗତ ହେବ । ନିମ୍ନରେ ସାରଣୀ-୧ରେ ସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ -୧

3. 4.1 ଜାତୀୟ ସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା

ସମ୍ବିଧାନର ୮୬ତମ ସଂଶୋଧନ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାରଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି । ଛ'ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଅଧିକାର ରହିଛି । ଏହି ଅଧିକାରକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ସାରଣୀ-୧ରେ ସୂଚୀତ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ମିଳିତଭାବେ ସମ୍ପାଦନ କରୁଛନ୍ତି ।

ସାରଣୀ -୧

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନା ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ/ସଂସ୍ଥା

ଜାତୀୟ ସ୍ତରୀୟ ↓	ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରୀୟ ↓	ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରୀୟ ↓	ବ୍ଲକ ସ୍ତରୀୟ ↓	କ୍ଲଷ୍ଟର ସ୍ତରୀୟ ↓	ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରୀୟ ↓
ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ (Ministry of Human Resource Development - (MHRD)	ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ (Directorate of Elementary Education-DEE)	ଜିଲ୍ଲା ପରିଷଦ	ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ (Block Education Officer-BEO)	ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ (Cluster Resource Centre Co-ordinate CRCC)	ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ (HEADMASTER)
ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (National Council of Educational Research & Training - NCERT)	ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (Directorate of Teacher Education & State Council of Educational Research and Training - DTE & SCERT)	ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (District Institute of Education & Training DIET)	ଶିକ୍ଷା ଅନୁ ନୀରିକ୍ଷକ (Sub -Inspector of Schools)		
ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ (National Council for Teacher Education NCTE)		ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ (District Education Officer -DEO)	ବ୍ଲକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ (Block Resource Centre Co-ordinator-BRCC)		
ଜାତୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା ଓ ପ୍ରଶାସନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ (National University of Educational Planning & Administrattion (NUEPA)					

■ ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ (MHRI)

ଇଂରେଜ ଶାସନ ସମୟରେ ୧୯୧୦ ମସିହାରେ ଏହି ବିଭାଗ 'ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ' ନାମରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୪୭ ମସିହାରେ 'ଶିକ୍ଷା ମନ୍ତ୍ରାଳୟ' ସ୍ଥାପନ କରାଗଲା । ୧୯୮୫ ମସିହାରେ ଏହି 'ଶିକ୍ଷା ମନ୍ତ୍ରାଳୟ' ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ 'ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ' ନାମରେ ନାମିତ ହେଲା । ଏହି ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସୁପରିଚାଳନା କରିବା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ପରାମର୍ଶଦାତା ବୋର୍ଡ଼ (Central Advisory Board of Education (CABE) ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ଏହି ବୋର୍ଡ଼ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ନୀତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଠିକ୍‌ଭାବେ ପରିଚାଳନା କରିବା ନିମନ୍ତେ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାଏ ।

କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟର ଦୁଇଟି ବିଭାଗ ରହିଛି । ସେ ଦୁଇଟି ହେଲା :

- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାକ୍ଷରତା ବିଭାଗ - ଏହା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ, ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ସହିତ ଜନଶିକ୍ଷା ଓ ସାକ୍ଷରତା ବିଷୟରେ ବୁଝିଥାଏ ।
- ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ - ଏହା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା କଥା ବୁଝିଥାଏ ।

ଗଠନ

ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ ଜଣେ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟାର ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ତାଙ୍କୁ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ଦୁଇ ଜଣ ରାଜ୍ୟ ପାହ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରୀ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାକ୍ଷରତା ବିଭାଗ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଅଛନ୍ତି । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଜଣେ ଲେଖାଁଏ ସଚିବ ପ୍ରତି ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତି ବିଭାଗରେ ଜଣେ ଅତିରିକ୍ତ ସଚିବ, ଚାରି ଜଣ ଯୁଗ୍ମ ସଚିବ, ଜଣେ ଅର୍ଥନୈତିକ ପରାମର୍ଶଦାତା ଏବଂ ଜଣେ ଉପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ସାଧାରଣ (ପରିସଂଖ୍ୟାନ) ଅଛନ୍ତି । ନିମ୍ନ ସାରଣୀ-୨ରେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ସୂଚୀତ କରାଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ-୨

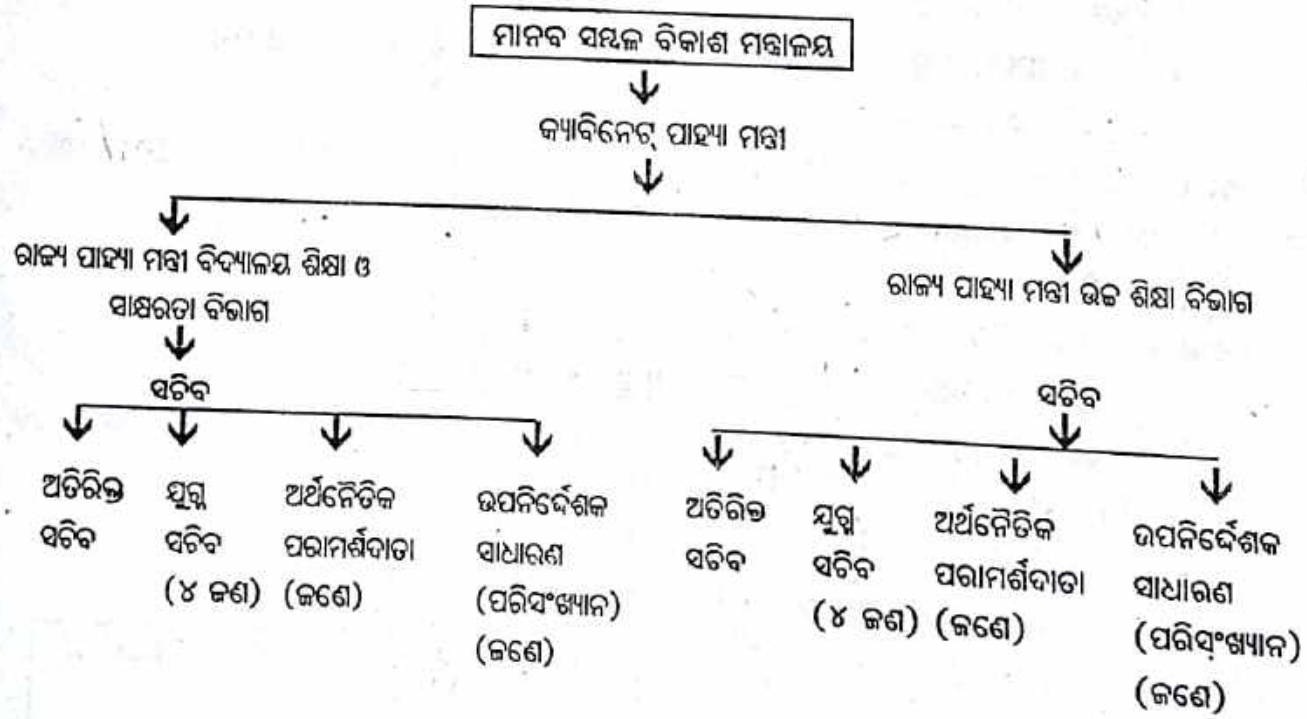

(i) ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାକ୍ଷରତା ବିଭାଗ

ଏହି ବିଭାଗ (ଉଭୟ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଓ ଅଣ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ) ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା କଥା ବୁଝିଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ନିମନ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏହି ବିଭାଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି, ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ, ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ ଇତ୍ୟାଦି ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଥାଏ । ଛ'ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସବୁ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କିପରି ନାମ ଲେଖାଇବେ, ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ସମାପ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଠ ପଢ଼ିବେ ଓ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ, ଏହା ହିଁ ଏହି ବିଭାଗର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

■ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ (NCTE)

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ଆଇନ ୧୯୯୩ ଅନୁଯାୟୀ ୧୯୯୫ ମସିହାରେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦକୁ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ୧୯୭୩ ମସିହାଠାରୁ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ପରାମର୍ଶଦାତା ବୋର୍ଡ଼ଭାବେ ଜାତୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦର ଏକ ବିଭାଗରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଭାରତରେ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କିତ ନୀତି, ନିୟମ ପ୍ରଣୟନରେ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ଓ ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷାର ମାନ ବଜାୟ ରଖିବା ଏହାର ପ୍ରମୁଖ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଗଠନ

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସୂଚାରୁରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ଏହି କମିଟି ନିମ୍ନ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ।

- ସଭାପତି
- ଉପ-ସଭାପତି
- ସଭ୍ୟ ସଚିବ-ପରିଷଦ
- କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ସଚିବ
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅନୁଦାନ କମିଶନଙ୍କ ସଚିବ
- ଜାତୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ
- କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହୋଇଥିବା ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାର ଚାରି ଜଣ ବିଶେଷଜ୍ଞ
- କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହୋଇଥିବା ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାର ଚାରି ଜଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧି
- ଆଞ୍ଚଳିକ କମିଟିଗୁଡ଼ିକର ସଭାପତି

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରଠାରେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ଆଞ୍ଚଳିକ କମିଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ଏଥିସହିତ ବାଙ୍ଗାଲୋର, ଭୋପାଳ ଏବଂ ଜୟପୁରରେ ମଧ୍ୟ ଆଞ୍ଚଳିକ କମିଟିମାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସମ୍ପାଦନ କରିଥାଏ ।

- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଉପରେ ସର୍ବେକ୍ଷଣ କରିବା ଓ ଗବେଷଣା କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଯୋଜନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ଅବଗତ କରାଇବା ।
- ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ବିକାଶକୁ ତଦାରଖ କରିବା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଁ ସର୍ବନିମ୍ନ ଯୋଗ୍ୟତା ସ୍ଥିର କରିବା ।

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ-୨୦୦୯ ଅନୁଯାୟୀ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦକୁ ଦେଶର ସରକାରୀ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସର୍ବନିମ୍ନ ଯୋଗ୍ୟତା ସ୍ଥିର କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଅବଧି, ନାମଲେଖା ପ୍ରକ୍ରିୟା, ପରୀକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ଓ ପ୍ରତି ରାଜ୍ୟକୁ ଏହି ବିଷୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାବଳୀ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୨୦୧୨ ମସିହାରେ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଡ଼ିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ (D.El.Ed) ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଛି ଓ ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି । ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଅବଧି, ପରୀକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଆଦି ବିଷୟ ଏହି ପରିଷଦ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଧ୍ୟାନ କରାଯାଇ ଅନୁମୋଦିତ ହୋଇଛି ।

- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବା ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ବିକାଶ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ନୂତନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ପରିଦର୍ଶନ କରି ମାନ ନୀରିକ୍ଷଣ କରିବା ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ।

■ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (NCERT)

ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ ଏକ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ଗଠିତ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଓ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେଇ ଆସୁଛି । ଏହି ପରିଷଦର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗବେଷଣା କରିବା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତର ପାଇଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ସହାୟକ ପୁସ୍ତକ, ସମାଚାର ପତ୍ରିକା, ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପତ୍ରିକା ଆଦି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ ଓ ସେବାକାଳୀନ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଂଗଠିତ କରିବା ।
- ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ବେସରକାରୀ ସଂସ୍ଥା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ।

ଗଠନ

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦର ମୁଖ୍ୟ ହେଉଛି ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି । କେନ୍ଦ୍ର ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟର କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରୀ ଏହାର ସଭାପତି ଏବଂ ସମ୍ପୃକ୍ତ ରାଜ୍ୟ ପାହ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରୀ ଏହାର ଉପସଭାପତି । କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଦସ୍ୟମାନେ ହେଲେ :

- ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ
- ସଚିବ, ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ (ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ)
- ସଭାପତି, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅନୁଦାନ ଆୟୋଗ
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାରେ ଆଗ୍ରହ ରଖିଥିବା ଚାରି ଜଣ ଶିକ୍ଷାବିତ୍
- ଯୁଗ୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ
- ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦର ତିନି ଜଣ ଶିକ୍ଷାବିତ୍
- ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟର ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି
- ଅର୍ଥନୈତିକ ପରାମର୍ଶଦାତା, ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ
- ସଚିବ,ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦର (କମିଟିର ଆବାହକ)

ପରିଷଦର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ଯୁଗ୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଓ ସଚିବ ତଦାରଖ କରିଥାନ୍ତି । ପରିଷଦର ଡ଼ିନ୍ (ଶୈକ୍ଷିକ) ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମୀକ୍ଷା କରନ୍ତି, ଡ଼ିନ୍ (ଗବେଷଣା) କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକୁ ତଦାରଖ କରନ୍ତି ଓ ନୂତନ

ତଥା ଅଭିନବ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଡ଼ିନ୍ (ସଂଯୋଗ) ପ୍ରକାଶନ ବିଭାଗ ଏବଂ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ତଦାରଖ କରନ୍ତି ।

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ ଅଧିନରେ ପାଞ୍ଚଟି ଆଞ୍ଚଳିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ରହିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ରାଜସ୍ଥାନର ଆଜମୀର, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଭୋପାଳ, ଓଡ଼ିଶାର ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଆସାମର ସିଲଂ ଓ କର୍ଣ୍ଣାଟକର ମହୀଶୂରରେ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦର 'ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ' କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ନୀତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେଇଥାଏ । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ - ୨୦୦୯କୁ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଏହି ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସରରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତିନୋଟି ମୁଖ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

- ଆଦ୍ୟ ଶୈଶବ ପ୍ରଯତ୍ନ ଓ ଶିକ୍ଷା **(Early Childhood Care and Education - ECCE)**
- ଆଦ୍ୟ ସାକ୍ଷରତା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ **(Early Literacy Programme- ELP)**
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା **(Elementary Education)**

ଉପରୋକ୍ତ ତିନୋଟି କ୍ଷେତ୍ର ପରସ୍ପର ସହ ସମ୍ପର୍କିତ । ଆଦ୍ୟ ଶୈଶବ ପ୍ରଯତ୍ନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଆଦ୍ୟ ସାକ୍ଷରତା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳତା ଉପରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ବହୁ ମାତ୍ରାରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଏଠାରେ କେବଳ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ପରିଷଦର 'ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ' ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।

- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗବେଷଣା ।
- ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ପ୍ରଣୟନ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ମୂଲ୍ୟାୟନ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତର ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକା ପ୍ରସ୍ତୁତି ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରର ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ପାଇଁ ମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରସ୍ତୁତି ।
- ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରୂପରେଖ - ୨୦୦୫ ଆଧାରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ପାଠ୍ୟଖସଡ଼ା ଓ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟର ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ।
- ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ - ୨୦୦୯ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷାର ଯୋଜନା ପ୍ରଣୟନ, ତଦାରଖ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ ।
- ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଚାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଉପରେ ସେମିନାର, ସଭା ଓ ବିଚାର ବିମର୍ଶ ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିନବ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦଲିଲ ପ୍ରସ୍ତୁତି ।

■ ଜାତୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା ଓ ପ୍ରଶାସନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ (NUEPA)

ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରଣାଳୟ ଦ୍ୱାରା ଜାତୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା ଓ ପ୍ରଶାସନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ୨୦୦୭ ମସିହାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ୧୯୭୯ ମସିହାରୁ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ଜାତୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା ଓ ପ୍ରଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (National Institute of Educational Planning and Administration) ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଏହା ଏକ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ

ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଯୋଜନା ଓ ପରିଚାଳନା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ । ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନଅଟି ଶୈକ୍ଷିକ ବିଭାଗ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶାସନିକ ବିଭାଗ ଅଛି ।

ଗଠନ

- କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରୀ, ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ବିଭାଗ - ସଭାପତି
- ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କୁଳପତି - କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ମୁଖ୍ୟ
- ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶାସକ -କମିଟିର ସଦସ୍ୟ

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

- ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା, ପ୍ରଶାସନ ଓ ପରିଚାଳନା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ ଓ ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା, ପ୍ରଶାସନ ବିଷୟରେ ସେମିନାର, ସଭା, କର୍ମଶାଳା ଆୟୋଜନ କରିବା ।
- ଉପଯୁକ୍ତ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଦିଗରେ ଶୈକ୍ଷିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ।
- ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ସର୍ବସାଧାରଣ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ପରାମର୍ଶ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା ଓ ପରିଚାଳନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗବେଷଣା କରିବା ଓ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ଗବେଷଣା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ।
- ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା ଓ ପ୍ରଶାସନରେ ଡ଼ିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ (ଛଅ ମାସ ପାଇଁ) ପ୍ରଣୟନ କରିବା ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

2. ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ, ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଟିପ୍ପଣୀ ଦିଅ ।

3.4.2 ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ପରିଚାଳନା କରିବା ପାଇଁ ୧୯୯୨ ମସିହାରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା 'ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ' ନାମରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ୧୯୯୨ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ସରକାରଙ୍କ ଯୁବକଲ୍ୟାଣ ବିଭାଗରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । 'ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ' ଉପରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା, ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା, ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଓ ଗଣ ଶିକ୍ଷାର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଏହି ବିଭାଗ ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି । ନିମ୍ନରେ ସାରଣୀ -୩ ରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ଅଧିନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ସୂଚିତ ।

ସାରଣୀ -୩

ଏହି ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ ଜଣେ ସଚିବ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସଚିବଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଅତିରିକ୍ତ ସଚିବ, ଯୁଗ୍ମ ସଚିବ, ଉପସଚିବ ଆଦି ରହିଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ, ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି, ପ୍ରଣୟନ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥାଏ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ବ୍ୟତୀତ ସରକାରଙ୍କ ଅନସୂଚୀତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତି ବିକାଶ ଏବଂ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଓ ପଛୁଆ ବର୍ଗ କଲ୍ୟାଣ ବିଭାଗ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ଏହି ବିଭାଗ ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି ଓ ଅନୁସୂଚିତ ଜନଜାତି, ସଂଖ୍ୟଲଘୁ ଓ ପଛୁଆ ବର୍ଗ ଲୋକଙ୍କ ସାମାଜିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ଶିକ୍ଷାଗତ ବିକାଶ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ।

ସାରଣୀ -୩

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା

↓

ପ୍ରଶାସନିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ	ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା	ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନ	ଗଣ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ
↓	↓	↓	↓
ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ (Directorate of Elementary Education- DEE)	ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (Directorate of Teacher Education & State Council of Educational Research & Training -DTE & SCERT	ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବିକଳ୍ପ ପ୍ରାଧିକରଣ (Orissa Primary Education Programme Authority OPEPA)	ଗଣ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ (Directorate of Mass Education)
ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ (Directorate of Secondary Education- DSE)	ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (English Language Training Institute- ELTI)	ଓଡ଼ିଶା ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ମିଶନ (Odisha Madhyamika Shikshya Mission OMSM)	ରାଜ୍ୟ ଜନସଂଖ୍ୟା ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର (State Resource Centre - SRC)
	ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପରିଚାଳନା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ (Directorate of Text Book Production and Management - TBPM)		
	ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ (Board of Secondary Education- BSE)		

ଏହି ଉପ ଏକକରେ ତୁମେ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ପରିଚାଳନା କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୁଖ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଗଠନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବିଷୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବ ।

■ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ (DEE)

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପରିଚାଳନା କରିବା ପାଇଁ ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟର ମୁଖ୍ୟ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଗଠନ

- ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ
- ଉପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ
- ବରିଷ୍ଠ ପ୍ରଶାସନିକ ଅଧିକାରୀ-୧
- ଅର୍ଥନୈତିକ ପରାମର୍ଶଦାତା-୧
- ଏଷ୍ଟାବ୍ଲିସ୍‌ମେଣ୍ଟ ଅଧିକାରୀ -୧
- ସହକାରୀ ରାଜ୍ୟ ସର୍ଭେ ଅଧିକାରୀ -୧
- ପରିସଂଖ୍ୟାନ ଅଧିକାରୀ -୧
- ସେକ୍‌ସନ ଅଧିକାରୀ -୧୦

ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଉପରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଶାସନିକ ଓ ପରିଚାଳନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଛି ।

- ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ପାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ବିଭିନ୍ନ ନୀତି, ନିୟମ ଓ ଯୋଜନାଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ।
- ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ ଓ ବ୍ଲକ୍ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀମାନେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟର ଆଦେଶ ମୁତାବକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପାଦନ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ତାହା ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ।
- ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତଥ୍ୟାବଳୀ ଓ ପରିସଂଖ୍ୟାନ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷାର ପରିମାଣାତ୍ମକ ଓ ଗୁଣାତ୍ମକ ବିକାଶର ଅଗ୍ରଗତି ସମ୍ପର୍କରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ଅବଗତ କରାଇବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କର ଆନ୍ତଃ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।
- ଛାତ୍ର ବୃତ୍ତି ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ।
- ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ପରିଦର୍ଶନ କରି ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ସହ-ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବା ।

■ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (DTE and SCERT)

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗବେଷଣା ଓ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (NCERT) ଢ଼ାଞ୍ଚାରେ ପ୍ରତି ରାଜ୍ୟରେ ଏହିଭଳି ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ୧୯୬୪ ମସିହାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସୁଥିବା ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (State Institute of

Education- SIE) ଉନ୍ନୀତ ହୋଇ ୧୯୭୮ ମସିହାରୁ (SCERT) ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ୧୯୯୦ ମସିହାରେ ଏହାକୁ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ନାମରେ ନାମିତ କରାଗଲା ।

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ୨୦୧୦ ମସିହାରେ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦର ନିର୍ଦ୍ଦେଶାବଳୀ ରାଜ୍ୟ ଶୈକ୍ଷିକ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ (State Academic Authority) ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଗଠନ

- ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ
- ଉପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ (ପ୍ରଶାସକ) -୧
- ଉପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ (ଶୈକ୍ଷିକ)-୧
- ଉପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ (ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା)-୧
- ଉପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ (ବିଜ୍ଞାନ)-୧
- ସହ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ-୧୫
- ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ସହକାରୀ ଅଧିକାରୀ

ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଓ SCERT ର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

(i) ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଶାସନ ଓ ପରିଚାଳନା (ii) ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସମ୍ବଳ ସହାୟତା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି –

- ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରୂପରେଖ ୨୦୦୫ ଅନୁଯାୟୀ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟର ପାଠ୍ୟଖସଡ଼ା ନବୀକରଣ କରିବା ।
- ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରୂପରେଖ ୨୦୦୫ ଆଧାରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତର (ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରୁ ସପ୍ତମ / ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ) ପାଇଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷକ (ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା)ମାନଙ୍କୁ ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରୂପରେଖ -୨୦୦୫ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ନୀତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରଣୟନ ପାଇଁ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା (ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା) ପାଠ୍ୟଖସଡାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଡ଼ିପ୍ଲୋମା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ନୂତନ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ।
- ଜାତୀୟ ମେଧାବୃତ୍ତି ପରୀକ୍ଷା (National Talent Search Examination- NTSE) ଏବଂ ଆୟଭିତ୍ତିକ ଜାତୀୟ ମେଧାବୃତ୍ତି ପରୀକ୍ଷା (National Means-cum-Merit Schlorship - NMMS) ପରିଚାଳନା କରିବା ।
- ସର୍ବଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷା ସର୍ବେକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ।

- ବିଜ୍ଞାନଭିତ୍ତିକ ସେମିନାର, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ, ନାଟକ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଗଣିତ ଅଲମ୍ପିଆଡ୍ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଲବ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା କରିବା ।
- କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରଣୟନ ହୋଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ନୀତି, ଯୋଜନାଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ।
- ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି ଓ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- କୈଶୋର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଆୟୋଜନ କରି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ତଦାରଖ କରିବା ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗବେଷଣା କରିବା

ରାଜ୍ୟ ଶୈକ୍ଷିକ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ର ଧାରା-୪ ଅନୁଯାୟୀ ଯଦି ଜଣେ ଛଅ ବର୍ଷରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବୟସର ଶିଶୁ କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇ ନାହିଁ କିମ୍ବା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇ ଅଧାରୁ ପାଠ ଛାଡ଼ନ୍ତ, ତେବେ ସେ ତାହାର ବୟସ ଉପଯୋଗୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇପାରିବ । ରାଜ୍ୟ ଶୈକ୍ଷିକ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଭାବେ, ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବୟସ ଉପଯୋଗୀ ପାଠ୍ୟଖସଡ଼ା ଓ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା (ପ୍ରଥମରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ); ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦର୍ଶିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଓ ନିରନ୍ତର ଓ ସାମଗ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟାୟନ (Continious and Comprehensive Evalutipn- CCE)ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଆଦି ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି ।

■ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ (OPEPA)

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି. ଓ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମମାନଙ୍କର ରୂପାୟନ କରିବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ (Odisha Primary Education Programme Authority -OPEPA) ନାମକ ଏକ ସୋସାଇଟି ୧୯୯୬ ମସିହାରେ ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ଏହା ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ନୁହେଁ । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଏହି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ସାରା ରାଜ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି । ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରିଚାଳନାରେ ଏହି ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ।

ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ -୨୦୦୯କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ OPEPA ଥିବା ବେଳେ ପ୍ରତି ଜିଲ୍ଲାରେ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ (District Project Office-DPO) ଅଛି । ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଉଛି । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଯୋଜନା ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ସ୍ଥିରୀକୃତ ହେଉଛି । ଏହି ଯୋଜନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ମାଧ୍ୟମରେ କରାଯାଉଛି ।

3.4.3 ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟ ସ୍ତର ପରି ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଶାସନିକ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ପ୍ରଶାସନିକ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ / ଜିଲ୍ଲା ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର /ମାଧ୍ୟମିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି ।

■ ଜିଲ୍ଲା ପରିଷଦ

ସମ୍ବିଧାନର ୭୩ତମ ସଂଶୋଧନ ଆଇନ ୧୯୯୭ ଅନୁଯାୟୀ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନରେ ଧାରା ୨୪୩-G ଯୋଗ କରାଗଲା । ଏହି ଧାରା ଅନୁସାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର କ୍ଷମତା ଜିଲ୍ଲା ପରିଷଦ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । ଆମ ରାଜ୍ୟର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ୨୦୦୬ ମସିହାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ଜିଲ୍ଲା ପରିଷଦକୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିଛନ୍ତି ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

- ୬'ରୁ ୧୪ ବର୍ଷର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯କୁ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ।

■ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ (DEO)

୧୯୧୩ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶାସନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପୂର୍ବେ ଆମ ରାଜ୍ୟକୁ ୧୯ଟି ଶିକ୍ଷା ମଣ୍ଡଳରେ ଓ ୭୫ଟି ଶିକ୍ଷା ଜିଲ୍ଲାରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷା ମଣ୍ଡଳ ପାଇଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷା ମଣ୍ଡଳ ନିରୀକ୍ଷକଙ୍କୁ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷା ଜିଲ୍ଲାରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷା ନୀରିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଅବସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିଲା ।୨୦୧୨-୧୩ ଶିକ୍ଷା ବର୍ଷଠାରୁ ରାଜ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶାସନ ଓ ପରିଚାଳନାରେ ବ୍ୟାପକ ଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି । ଫଳରେ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବ୍ୟାପକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣାଯାଇଛି । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତର ଆହ୍ୱାନକୁ ମୁକାବିଲା କରିବା ପାଇଁ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ୨୦୧୩ ମସିହାରେ ୩୦ଟି ରାଜସ୍ୱ ଜିଲ୍ଲା ପାଇଁ ୩୦ ଜଣ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଜିଲ୍ଲାର ମୁଖ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଅତିରିକ୍ତ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ (Additional District Education Officer - ADEO) ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଯେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ୭ ଟିରୁ କମ୍ ସଂଖ୍ୟକ ବ୍ଲକ ଅଛି ସେଠାରେ ଜଣେ ଓ ଅନ୍ୟ ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କରେ ୨ ଜଣ କରି ADEO ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

- ଜିଲ୍ଲାରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭକ ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଅନ୍ତତଃ ବର୍ଷରେ ଥରେ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ।
- କେତେକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ଓ ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ତଦାରଖ କରିବା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ବିଭାଗୀୟ ନୀତି, ନିୟମ ଠିକ୍ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ତାହା ତଦାରଖ କରିବା ।
- ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ମାଧ୍ୟମିକ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ପରୀକ୍ଷା ପରିଚାଳନାରେ ସହଯୋଗ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଓ ଅଣ ଶିକ୍ଷକ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ନିଯୁକ୍ତ, ଛୁଟି ମଞ୍ଜୁରୀ, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପରିଚାଳନା କରିବା ।
- ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଏହାର ବିବରଣୀ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇବା ।
- ବେସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଅନୁଦାନ ଓ ମଞ୍ଜୁରୀ ନିମନ୍ତେ ସୁପାରିଶ କରିବା, ଅନୁଦାନର ସର୍ତ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ ଖର୍ଚ୍ଚର ହିସାବ ଓ ତଥ୍ୟ ତନଖି କରିବା ।
- କୌଣସି ଅଣ ସ୍ୱୀକୃତିପ୍ରାପ୍ତ ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହ, କର୍ମଚାରୀ, ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳାଜନିତ ସମସ୍ୟାଥିଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରିବା ।
- ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍‌ଙ୍କ ଜଣେ ଶିକ୍ଷା ପରାମର୍ଶଦାତାଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ପରିସଂଖ୍ୟାନ ଓ ବାର୍ଷିକ ରିଟର୍ଣ୍ଣ ସଂଗ୍ରହ କରି ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟକୁ ପଠାଇବା ।
- ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗସୂତ୍ରଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ।

- ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ତଦାରଖ କରିବା ।
- ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଓ ରାଜ୍ୟପାଳ ପୁରସ୍କାର ପାଇଁ ଇଚ୍ଛୁକ ଶିକ୍ଷକ/ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କ ଆବେଦନକୁ ଯାଞ୍ଚ କରି ସୁପାରିଶ ସହ ଉପରିସ୍ଥ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇବା ।

■ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (District Institute of Education and Training - (DIET)

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ୧୯୮୬ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଶେଷକରି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦାୟିତ୍ୱ କେନ୍ଦ ସ୍ତରରେ ଏନ୍.ସି.ଇ.ଆର.ଟି. ଓ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଏସ୍.ସି.ଇ.ଆର.ଟି ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ସୁପାରିଶ ଅନୁଯାୟୀ ଏହି ଦୁଇ ସ୍ତରରେ (କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ) ସହିତ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଓ ଗବେଷଣା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଏଥିପାଇଁ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ନାମକ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ରହିଛି ।

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୩୦ଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତର ପାଇଁ ୬୩ଟି ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନ ରହିଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରେ ୨୪ ଟି ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (DIET), ୬ଟି ଜିଲ୍ଲା ସମ୍ବଳ କେନ୍ଦ୍ର (District Resource Centre-DRC) ଏବଂ ୩୩ଟି ମାଧ୍ୟମିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ (Secondary Training School - ST School) ରହିଛି । ଯେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟା ୨୫୦୦ ବା ତଦୁର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସେଠାରେ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (DIET) ଓ ଯେଉଁ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଖ୍ୟା ୨୫୦୦ର କମ୍ ସେଠାରେ ଜିଲ୍ଲା ସମ୍ବଳ କେନ୍ଦ୍ର (DRC) କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଓ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିବା ନିମିତ୍ତ ୧୯୮୮-୧୯୮୯ ମସିହାରେ ରାଜ୍ୟର ୧୩ଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସରକାରୀ ମାଧ୍ୟମିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଭାବରେ ଉନ୍ନୀତ କରାଗଲା ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ୧୭ଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସରକାରୀ ମାଧ୍ୟମିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ DIET ବା DRC ଭାବରେ ଉନ୍ନୀତ କରାଗଲା । DIET ଓ DRCର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ସମାନ ହୋଇଥିବାବେଳେ ମାଧ୍ୟମିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସର ସୀମିତ ଅଟେ । ମାଧ୍ୟମିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଏ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି ବର୍ଷ ଧରି (୨୦୦୩)ରୁ ଦୂର ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଅଣ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଛି । DIET ରେ ୭ଟି ବିଭାଗ ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା **(Pre Service Teacher Education -PSTE)**
- ସେବାକାଳୀନ କାର୍ଯ୍ୟକମ, କ୍ଷେତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ଅଭିନବ ଓ ସମନ୍ୱୟ
  (Inservice Programmes, Field Interaction and Innovation Coordination-IFIC)
- ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ
  (Curriculum Material Development and Evaluation-CMDE)
- ଜିଲ୍ଲା ସାଧନ ଇଉନିଟ୍ **(District Resource Unit - DRU)**
- କର୍ମାନୁଭୂତି **(Work Experience-WE)**
- ଶୈକ୍ଷିକ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା **(Educational Technology - ET)**
- ଯୋଜନା ଓ ପରିଚାଳନା **(Planning and Management - P & M)**

ପ୍ରତ୍ୟେକ **DIET** ରେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ଜଣେ ଉପାଧ୍ୟକ୍ଷ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁଯାୟୀ ବରିଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷକ-ପ୍ରଶିକ୍ଷକ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସର ହେଉଛି :

(i) ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ ଓ ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଏବଂ

(ii) ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲାର ସମ୍ବଳ ସ୍ତରରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କେନ୍ଦ୍ର

- ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ବୃଦ୍ଧିରେ ସହାୟକ ହେବା ।
- ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସହାୟତା ସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟୋଜିତ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପରିଚାଳନା କରିବା ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- ପ୍ରାକ୍ ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ତଦାରଖ କରିବା ।
- ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେବା ।
- ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କିତ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା/ ଦିଗ ଉପରେ କ୍ରିୟାତ୍ମକ ଗବେଷଣା ଏବଂ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିସର ଗବେଷଣା କରିବା ।
- ଜିଲ୍ଲା ଓ ବ୍ଲକ ସ୍ତରରେ ସାଧନ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ତୁମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କେଉଁସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

3.4.4 ବ୍ଲକସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଯୋଗୁ ବ୍ଲକ ସ୍ତରରେ ଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ଦିଗରେ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । ବ୍ଲକ୍ ସ୍ତରରେ ପ୍ରଶାସନିକ ଦାୟିତ୍ୱ ବୁଝିବା ପାଇଁ ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ ଓ ଶିକ୍ଷା ଅନୁ ନୀରିକ୍ଷକ ଥିବା ବେଳେ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ଦେବା ପାଇଁ ବ୍ଲକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ (BRCC) ଅଛନ୍ତି ।

ବ୍ଲକ୍ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ (BEO)

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଶାସନିକ ଦାୟିତ୍ୱ ବୁଝିବା ପାଇଁ ୭୫ଟି ଶିକ୍ଷା ଜିଲ୍ଲା ପାଇଁ ୭୫ ଜଣ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ନୀରିକ୍ଷକ ଅଛନ୍ତି । ନିକଟ ଅତୀତରେ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପୁର୍ନଗଠନ ଯୋଗୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଜିଲ୍ଲା ନୀରିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ବ୍ଲକ୍ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ ଭାବେ ନାମିତ କରାଯାଇଛି । ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ୩୧୪ଟି ବ୍ଲକ ପାଇଁ ୩୧୪ ଜଣ ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇବେ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମା ଅନୁଯାୟୀ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ ଅଧିନିୟମ ଅନୁସାରେ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଅଧିନରେ ୩ ଜଣ ଅତିରିକ୍ତ ବ୍ଲକ ଅଧିକାରୀ (Additional BEO ବା ADBO ରହିବେ । ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ନିମ୍ନରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ତଦାରଖ କରିବା ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମ୍ପର୍କିତ ସୁଚିନ୍ତିତ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଓ ଅଭିଭାବକଙ୍କ ସହ ଯୋଗସୂତ୍ର ରକ୍ଷା କରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ।
- ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ କରିବା ।
- ବିଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବାର୍ଷିକ ପରିସଂଖ୍ୟାନ ସଂଗ୍ରହ ଓ ଏହାର ବିବରଣୀ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇବା ।
- ଅନୁ ନୀରିକ୍ଷକମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ତଦାରଖ କରିବା ।
- ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ମାସିକ ବେତନ ବିଲ ଓ ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ଅନୁମୋଦନ କରିବା ।
- ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଭାବେ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ।
- ଜାତୀୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରକଳ୍ପର ସଫଳ ରୂପାୟନ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ଦକ୍ଷତା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ।
- ସମସ୍ତ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ।

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ଓ ସର୍ବ ଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସଫଳ ଭାବରେ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅତିରିକ୍ତ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ ସଂଯୋଜକ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି । ସେ ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରକଳ୍ପ ସଂଯୋଜକ, ବ୍ଲକ୍ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ, ଯୋଜନା ସଂଯୋଜକଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ବାର୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା ଓ ବ୍ୟୟବରାଦ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ।

୨୦୧୩ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ଲକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁ ନିରୀକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ (Sub Inspector of Schools) ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୯୯୦ ଜଣ ଅନୁ ନୀରିକ୍ଷକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଏମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ବ୍ଲକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶାସନ ଓ ପରିଚାଳନାରେ ହୋଇଥିବା ସଂସ୍କାରରେ ଏହି ପଦବୀଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଉଚ୍ଛେଦ କରାଯାଇଛି । ବ୍ଲକ ସ୍ତରରେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସଂସ୍ଥାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁ ନିରୀକ୍ଷକମାନେ ପୂର୍ବ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଇବେ ।

■ ବ୍ଲକ୍ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ (Block Resource Centre Co-Ordinator -BRCC)

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ନିମନ୍ତେ ବ୍ଲକ୍ ସ୍ତରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବଳ ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରମାନ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୩୧୬ଟି ବ୍ଲକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ଅଛି । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ-୨୦୦୯କୁ ରୂପାୟନ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ଲକ୍ ସ୍ତରରେ ହେଉଥିବା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରତି ବ୍ଲକରେ ଥିବା ବ୍ଲକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକମାନଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ କରାଯାଉଛି ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ବ୍ଲକ୍ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

- ଯୋଜନା ପ୍ରଣୟନ
- କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନ
- କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତଦାରଖ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା

ଯୋଜନା ପ୍ରଣୟନ

- ପ୍ରତି ବର୍ଷ ବ୍ଲକର ସବୁ ଗ୍ରାମର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରେ ଥିବା ୬ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ।
- ବ୍ଲକ୍ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଯୋଜନାର ଏକତ୍ରୀକରଣ କରି ବ୍ଲକ୍ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।

କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନ

- ବ୍ଲକର ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ।
- ବ୍ଲକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷକ/ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ, ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ/ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆୟୋଜନ କରିବା ।
- ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ, ଲୋକଗୀତ, ଲୋକକଥା ଆଦି ସଂଗ୍ରହ ତଥା କେନ୍ଦ୍ରରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ବ୍ୟବହାର କରିବା ।
- ଯୋଜନା ରୂପାୟନ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ସହ ଯୋଗାଯୋଗ ରକ୍ଷା କରିବା ।
- ନିଜ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି (SMC), ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (PTA) ଓ ମାତୃ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (MTA)ର ବୈଠକ ନିୟମିତ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।
- ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ହୋଇଥିବା ସମୀକ୍ଷା ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେଇ ବ୍ଲକର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥିତିକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ।
- ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସମସ୍ତ ରେକର୍ଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଠିକ୍‌ଭାବେ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରିବା ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ପାଣ୍ଠିର ଉପଯୁକ୍ତ ବିନିଯୋଗ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ତଦାରଖ କରିବା ।

■ ତଦାରଖ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା

3.4.5. କ୍ଲଷ୍ଟରସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା

■ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକ (Cluster Resource Centre Co-Ordinator -CRCC)

ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସୁଚାରୁରୂପେ ସଂଯୋଜନା କରିବାକୁ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଆଞ୍ଚଳିକ (କ୍ଲଷ୍ଟର) ସ୍ତରରେ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରମାନ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ଏହି କେନ୍ଦ୍ରର ଦାୟିତ୍ୱ ଆଞ୍ଚଳିକ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ୪,୭୪୨ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ଅଛି । ଶିକ୍ଷାରେ ଆଗ୍ରହୀ ଓ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଏହି ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରର ସଂଯୋଜକ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଅଛନ୍ତି ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ବ୍ଲକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର-ସଂଯୋଜକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପରି ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ୩ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି

- ନିଜ କ୍ଲଷ୍ଟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସବୁ ଗ୍ରାମ, ଅଙ୍ଗନବାଡ଼ି, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରେ ଥିବା ୩ରୁ ୫ ବର୍ଷ ଓ ୬ ରୁ ୧୪ବର୍ଷର ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ ଓ ଯେପରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ରେକର୍ଡ଼ରେ ସେହିସବୁ ତଥ୍ୟ ସ୍ଥାନିତ ହୁଏ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ କରିବେ ।

- ନିଜ କ୍ଲଷ୍ଟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସମ୍ପର୍କିତ ତଥ୍ୟ ଓ ସେଥିରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଶିକ୍ଷକ/ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କ ବିବରଣୀ, (ଯୋଗ୍ୟତା, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣାନୁଭୂତି) ସଂଗ୍ରହ କରିବେ ।
- ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ବର୍ଗୀକରଣ କରି (ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ସୁବିଧା, ସୁଯୋଗ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ଭିତ୍ତିରେ) ସେଗୁଡ଼ିକର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଚିହ୍ନଟ କରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଚିହ୍ନଟ କରି ଅଗ୍ରାଧିକାର ଭିତ୍ତିରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ସୁଧାର ଆଣିବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ।
- ଅନୁମୋଦିତ ବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତିଟି ବିଦ୍ୟାଳୟର ମାସିକ ଓ ବାର୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ।

କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନ ଓ ତଦାରଖ

- ପ୍ରତି ମାସରେ ନିଜ କ୍ଲଷ୍ଟରରେ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ତଦାରଖ କରିବେ ।
- ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ ତରଫରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପାଣ୍ଠି ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଜରିଆରେ ବିନିଯୋଗ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ତଦାରଖ କରିବେ ।
- ପରିଦର୍ଶନ ସମୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ରେକର୍ଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବେ ।
- କ୍ଲଷ୍ଟରରେ ଉପଲବ୍ଧ ସମସ୍ତ ସମ୍ବଳ (ମାନବ, ଆର୍ଥିକ, ସାମଗ୍ରୀ) ଚିହ୍ନଟ କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ ବିନିଯୋଗ କରିବେ ।
- ବିଭିନ୍ନ ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଉପରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଞ୍ଚଳିକସ୍ତରୀୟ ପ୍ରତିଯୋଗିତା, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଆଦି ଆୟୋଜନ କରିବେ ।
- ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମ୍ପର୍କିତ ଆବଶ୍ୟକତା ଆକଳନ କରି ତାହାର ପରିପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଆୟୋଜନ କରିବେ ।
- ମାସିକ ବୈଠକର ଆୟୋଜନ କରି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରିବେ ।
- ବ୍ଲକ ସ୍ତରରେ ହେଉଥିବା ମାସିକ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦେଇ କ୍ଲଷ୍ଟରର ଶିକ୍ଷା ସ୍ଥିତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିବେ ।

ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା

- ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।
- ନିରନ୍ତର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ଅଗ୍ରଗତିକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ସୁଧାର ନିମନ୍ତେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୂଚନା ଫର୍ଦ୍ଦ ଯେପରି ପ୍ରଚଳନ ହୁଏ, ତାହା ନିଶ୍ଚିତ କରିବେ ।
- ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ, ଲୋକଗୀତ, ଲୋକକଥା ଆଦି ସଂଗ୍ରହ କରି. ନିଜ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସହାୟତା ଦେବାରେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାଙ୍କ ପାଖରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଯେପରି ଠିକ୍ ସମୟରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ତାହା ବ୍ଲକ୍ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ସଂଯୋଜକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯୋଗାଯୋଗ କରି ନିଶ୍ଚିତ ହେବେ ।
- ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହ ପରିବେଶ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶକୁ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ବିହିତ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।

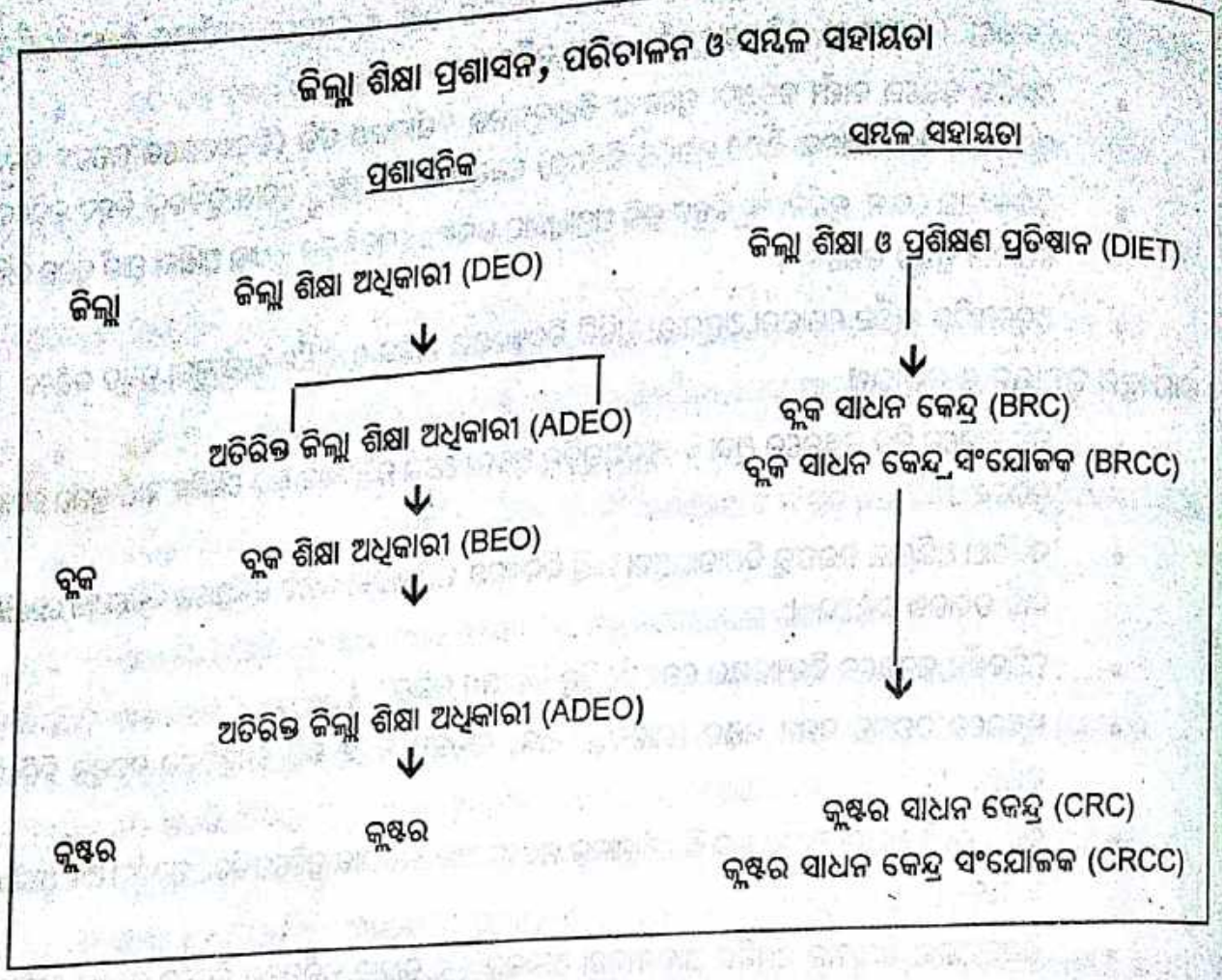

3.3.6 ବିଦ୍ୟାଳୟସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାର ବହୁସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ଥାନ ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରରେ । ଜାତୀୟ ସ୍ତରରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଉଥିବା ଯେକୌଣସି ଯୋଜନାର ପ୍ରକୃତ ରୂପାୟନ ହିଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହୋଇଥାଏ । ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି., ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ - ୨୦୦୯ର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ - ୨୦୦୯ର ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ଯାହା ତୁମେ ଚତୁର୍ଥ ଏକକରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମୂହ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ଶିକ୍ଷକ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀର ଯଥେଷ୍ଟ ଅବଦାନ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହେଉଛନ୍ତି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସଫଳତା ବା ବିଫଳତା ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା, ଦକ୍ଷତା ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

■ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ଯୋଜନା ପ୍ରଣୟନ : ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୁପରିଚାଳନା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି । ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ଏହାକୁ ସଫଳ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ସହ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ।

ଶିକ୍ଷାଦାନ : ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ । ତେଣୁ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

ଶ୍ରେଣୀ ପରିଦର୍ଶନ : ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରେଣୀ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ନିଜର ମନ୍ତବ୍ୟ ରଖନ୍ତି ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ଗଠନମୂଳକ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ।

ଶ୍ରେଣୀ ପରିଦର୍ଶନ : ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରେଣୀ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ନିଜର ମନ୍ତବ୍ୟ ରଖନ୍ତି ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ଗଠନମୂଳକ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ : ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଠାଗାର, ବିଜ୍ଞାନାଗାର, ବଗିଚା, ଖେଳପଡ଼ିଆ, ଛାତ୍ରାବାସ ଆଦି ନିୟମିତ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଉପଯୁକ୍ତ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତି ।

ଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟର ତଦାରଖ : ଶିକ୍ଷକମାନେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟର ସଂଶୋଧନ ନିୟମିତ ଭାବରେ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ତାହା ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ତଦାରଖ କରନ୍ତି । କୌଣସି ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନହେଲେ, ଅବସର ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ଓ ଗଠନମୂଳକ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି ।

ସହପାଠ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ତଦାରଖ : ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଓ ଦକ୍ଷତା ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସହପାଠ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ବଣ୍ଟନ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟର ରୂପାୟନ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ପରୀକ୍ଷା ପରିଚାଳନା ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ : ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏକକ ପରୀକ୍ଷଣ, ଷାଣ୍ମାସିକ ଓ ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ କରାଯାଏ । ମୂଲ୍ୟାୟନକୁ ନିରନ୍ତର ଓ ସାମଗ୍ରିକ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ।

ରେକର୍ଡ଼ପତ୍ର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ : ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ସହ ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିବା ସମସ୍ତ ରେକର୍ଡ଼କୁ ଉପଯୁକ୍ତଭାବେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରନ୍ତି ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି/ ଅଭିଭାବକ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ସହ ସମ୍ପର୍କ : ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ - ୨୦୦୯ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଓ ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଏସବୁର ବୈଠକ ପରିଚାଳନା କରି ବୈଠକର ବିବରଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥାନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗନବାଡ଼ି କେନ୍ଦ୍ର ସହ ସମ୍ପର୍କ : ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ଅଙ୍ଗନବାଡ଼ି କେନ୍ଦ୍ର ସହ ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ଓ ସମନ୍ୱୟ ରଖିଥାନ୍ତି ।

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା : ଏହି ଅଧିନିୟମ ଧାରା ୨୪ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ତଦାରଖ କରିଥାନ୍ତି । (ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ଚତୁର୍ଥ ଏକକରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବ ।)

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

3. ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ଦେବା ପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

3.5. ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ

ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଛି । ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ସାକାର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । ଏହି ବିଷୟରେ ତୁମେ ପୂର୍ବରୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିସାରିଲଣି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ସହ ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳ ସମ୍ପାଦନ ପାଇଁ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଶାସନିକ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ କେହି ନିଜେ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହଁନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ଓ ସମନ୍ୱୟ ରହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ସହଜ ହେବ । ଉଭୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂଯୋଗ ବିଷୟରେ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ଶୈକ୍ଷିକ

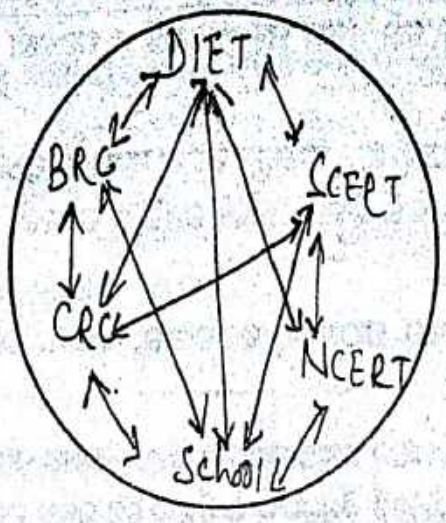

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ମାନବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଶିଶୁ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଛି । ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ଏନ୍.ସି.ଇ.ଆର.ଟି ଓ ରାଜ୍ୟରେ ଏସ୍.ସି.ଇ.ଆର.ଟି.ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ହାତକୁ ନେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଦୁଇଟି ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କରି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ, ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତୀୟ ପ୍ରକଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି । ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଡ଼ି.ଆଇ.ଇ.ଟି. ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ବି.ଆର.ସି ଓ ସି.ଆର.ସି ସ୍ତରରେ ପରିଚାଳନା କରାଯାଉଛି । ଶିକ୍ଷକ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ମାସିକ ବୈଠକ ମଧ୍ୟ ଡ଼ି.ଆଇ.ଇ.ଟି, ବି.ଆର.ସି. ଓ ସି.ଆର.ସି.ର ମିଳିତ ସହଯୋଗରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି । ଏଣୁ ଏହି ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପରସ୍ପର ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ ଓ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ପିଲାମାନେ କିପରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଶିଖିବେ ଏଥିପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଚେଷ୍ଟିତ । ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଡ଼ି.ଆଇ.ଇ.ଟିର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନରେ ଅଞ୍ଚଳଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ, ପ୍ରଶ୍ନ ବ୍ୟାଙ୍କ, ସହାୟକ ପୁସ୍ତିକା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଛି ।

ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ସହାୟତା ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରତି ଜିଲ୍ଲାରେ TAAS (Team of Academic and Administrative Support) ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ଡି.ଆଇ.ଇ.ଟିର ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷକ, ବି.ଆର.ସି.ସି, ସି.ଆର.ସି.ସି, ଶିକ୍ଷା ଅନୁ ନୀରିକ୍ଷକ, ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ନେଇ ଏହି TAAS ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ସମସ୍ୟାକୁ ବୁଝି ସମାଧାନ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଦଳ କାର୍ଯ୍ୟରତ ।

ପ୍ରଶାସନିକ

ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ସହ-ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତଥା ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ପରିଚାଳନା, ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଆର୍ଥିକ ଅନୁଦାନଗୁଡ଼ିକର ସଦୁପଯୋଗ, ବିଭିନ୍ନ ରେକର୍ଡ଼ପତ୍ରର ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଇତ୍ୟାଦିରେ ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦର୍ଶିତ ପ୍ରଶାସନିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ସହାୟତା ଦେଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସିଧାସଳଖ ସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରଶାସନିକ ସହାୟତା ପାଇବା ସମ୍ଭବପର ହୋଇନଥାଏ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଏହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରଶାସନିକ ସହାୟତା ପାଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଶାସନିକ ସମସ୍ୟାକୁ ବୁଝି ତାହା ସମାଧାନ କରିବା ପ୍ରଥମେ ଶିକ୍ଷା ଅନୁ ନୀରିକ୍ଷକଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ । ଏଥିସହିତ ବ୍ଲକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ଲକରେ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଶାସନିକ ସମସ୍ୟା କଥା ବୁଝିଥାନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରଶାସନିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିବା ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରୀ, ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ତଥା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ମାନବ ସମ୍ବଳ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାକ୍ଷରତା ବିଭାଗ ରହିଛି । ସାଧାରଣତଃ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପ୍ରଶାସନିକ ସହାୟତା ଦେବା ପାଇଁ ଉପରୋକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଅଲଗା ଅଲଗା କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମିଳିତଭାବେ ମଧ୍ୟ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରଶାସନିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ସୂଚିତ କରାଯାଇଛି ।

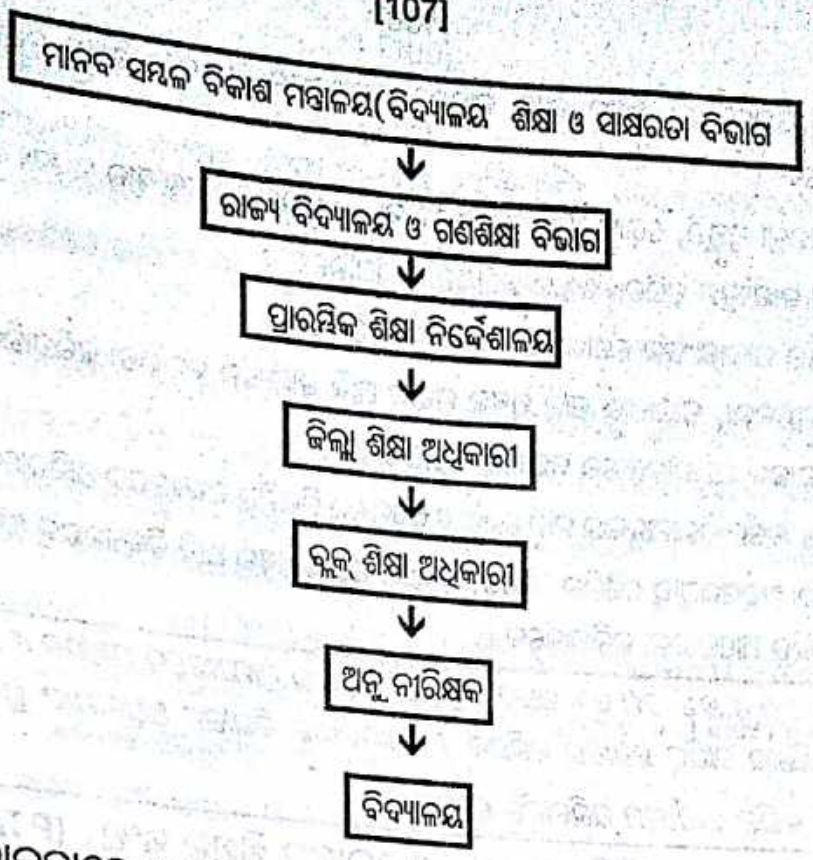

3.6 ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତି

ଗୋଷ୍ଠୀ କହିଲେ, ତୁମ ମନରେ କ'ଣ ଧାରଣା ଆସୁଛି ? ସାଧାରଣତଃ ଭୌଗୋଳିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ କୌଣସି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସୁସଂଗଠିତ ଜୀବନଯାପନ କରି କେତେକ ଲୋକ ଏକତ୍ର ବାସ କଲେ ତାହାକୁ ଗୋଷ୍ଠୀ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ତୁମ ଗାଁ, ପଡ଼ା ବା ଅଞ୍ଚଳକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର । କେତେକ ଲୋକ ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏକତ୍ର ବସବାସ କରି ଏହାକୁ ଏକ ଗାଁ/ପଡା/ଅଞ୍ଚଳରେ ନାମିତ କରିଥାନ୍ତି । ତୁମ ଗାଁର ଲୋକମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକରି ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥାନ୍ତି । କିଏ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ତ ଆଉ କିଏ ବ୍ୟବସାୟୀ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏହି ଗାଁର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉନ୍ନତି କରିବା କେବଳ ସରକାରଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ନୁହେଁ ବରଂ ଗାଁରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀ ସଦୃଶ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ପରସ୍ପର ନିର୍ଭରଶୀଳ ଅଟନ୍ତି । ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି, ୧୯୮୬ରେ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଶୈକ୍ଷିକ ଯୋଜନା ଓ ପରିଚାଳନାରେ ଗୋଷ୍ଠୀର ଭୂମିକା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଗ୍ରାମ ସ୍ତରରେ ଲୋକମାନେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନହେଲେ ଓ ଏହାର ପରିଚାଳନାରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ଗ୍ରାମ ଶିକ୍ଷା କମିଟି **(Village Education Committee-VEC)** ଗଠନ କରିବାକୁ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଯୁବ କଲ୍ୟାଣ ବିଭାଗଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୧୯୯୧ରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମା ଜାରି ହୋଇଥିଲା । ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ ଅନୁଯାୟୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି **(School Management Committee -SMC)** ଗଠନ କରାଯାଇଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ବିଦ୍ୟାଳୟର କେଉଁସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିପାରିବ ଲେଖ ।

ତୁମ ଉତ୍ତରକୁ ନିମ୍ନ ଲେଖାସହ ତୁଳନା କର ।

- ଗୋଷ୍ଠୀର ଯେକୌଣସି ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଚାହିଁଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିପାରିବେ ।
- ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ଲୋକକଥା, ଲୋକଗୀତ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦସ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ।
- ସହପାଠ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନାରେ ସହାୟତା କରିପାରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାନୀୟ ଜଳ ଯୋଗାଣରେ ସହାୟତା କରିପାରିବେ ।
- ବଗିଚା, ପାଚେରୀ, ପାଠାଗାର ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଦାନ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା କରିପାରିବେ ।
- ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ପରିଚାଳନାରେ ସହାୟତା କରିପାରିବେ ।
- ଛ' ରୁ ୧୪ ବର୍ଷର ପିଲାମାନଙ୍କର ନାମ ଲେଖା ଓ ସେମାନେ ନିୟମିତ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ।
- ଗାଁରେ ଥିବା ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ସୈନିକ, ଶିକ୍ଷକ, ଡ଼ାକ୍ତର, ପୋଷ୍ଟମାଷ୍ଟର ଆଦି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସି ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ପିଲାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିପାରିବେ ।

ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନର ୭୩ ଓ ୭୪ ତମ ସଂଶୋଧନ ଅନୁଯାୟୀ ସରକାର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ପଞ୍ଚାୟତ ଓ ସହରାଞ୍ଚଳରେ ପୌର ପରିଷଦକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ବିଭାଗର ଅଧିକାରୀଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ।

3.7. ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି (SMC), ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ, (PTA), ଓ ମାତୃ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (MTA)ର ଭୂମିକା

ଛ'ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଏପ୍ରିଲ ୨୦୧୦ ମସିହାରେ ଭାରତ ସରକାର 'ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ମାଗଣା ଏବଂ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ ଲାଗୁ କରିଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରକାରୀ, ସରକାରୀ ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାଥମିକ ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଧାରା -୨୧ ଅନୁଯାୟୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି (SMC) ଗଠନ କରାଯିବା କଥା କୁହାଯାଇଛି ।

■ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି (SMC)

ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ପରିଚାଳନା କରିବା ପାଇଁ ଗ୍ରାମ ଶିକ୍ଷା କମିଟି (VEC) ଥିଲା । ଏଥିରେ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ଭୂମିକା ସେତେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ଥିଲା । ଫଳରେ ସମସ୍ତ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରାଯାଇପାରୁ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟିର ୭୫% ସଦସ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବାପା, ମା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳର ୬ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ଶିଶୁ ଯେପରି ବାଧ୍ୟତାମୂଳକଭାବେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି କରିବେ, ସେଥିପ୍ରତି ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଥିବା ଆଶା କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଏହି କମିଟିର ଦାୟିତ୍ୱ ହେଉଛି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉନ୍ନତି ସହିତ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳର ୬ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷର ସମସ୍ତ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

ଗଠନ

- ଏହି କମିଟିର ସଦସ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ୧୨-୧୬ ଜଣ ମଧ୍ୟରେ ରହିବ ।
- ସମୁଦାୟ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ୭୫% ଭାଗ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢୁଥିବା ଶିଶୁମାନଙ୍କର ପିତାମାତା ରହିବେ ।
- ଅବଶିଷ୍ଟ ୨୫% ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ, ଯେଉଁ ୱାର୍ଡ଼ରେ ବିଦ୍ୟାଳୟଟି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବ, ସେହି ୱାର୍ଡ଼ର ୱାର୍ଡ଼ ମେମ୍ବର/କାଉନସିଲର - ୧ଜଣ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକ - ୧ ଜଣ ।

- ସ୍ଥାନୀୟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ - ୧ ଜଣ ।
- ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମୁଦାୟ ସଦସ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ୧୬ ଜଣ ଥିବେ, ସେଠାରେ କମିଟିର ପିତାମାତାମାନଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ - ୧ ଜଣ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ କମିଟିର ପଦପ୍ରଯୁକ୍ତ ସଭ୍ୟ-ଆବାହକ ରହିବେ ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟିର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ମଧ୍ୟ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମା ଜାରି କରାଯାଇଛି । କମିଟିର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । ଏହି ଯୋଜନା ତିନି ବର୍ଷିଆ ହେବ ଓ ଏଥିରେ ତିନିଟି ବର୍ଷିକିଆ ଉପଯୋଜନା ରହିବ ।
- ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ୬ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓ ୬ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବାର୍ଷିକ ଗଣନା କରିବେ ।
- ନାମଲେଖା ଅଭିଯାନ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରେ ଥିବା ଶିଶୁମାନଙ୍କ ନାମ ଲେଖା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ।
- ଶିଶୁମାନଙ୍କର ନିୟମିତ ଉପସ୍ଥାନକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିବେଶର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି କରିବେ ।
- ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ପରିଚାଳନା କରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟର ବାର୍ଷିକ ଆୟ-ବ୍ୟୟର ହିସାବ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ପାଠପଢ଼ା ଓ ଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଭୂତିକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିବେ ।
- ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲେ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନଜରକୁ ଆଣିବେ ।
- ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ତଦାରଖ କରିବେ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସହାୟତା ଦେବେ ।
- ଅଭିଭାବକ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ / ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ବୈଠକ ଡ଼କାଇବେ ।
- ସହପାଠ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଆୟୋଜନ କରିବେ ।
- ପ୍ରତି ମାସରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟିର ବୈଠକ ହେବ ଓ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ବିବିରଣୀରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବ । ସଦସ୍ୟ ଆବାହକ ଏହି ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବୈଠକଗୁଡ଼ିକର ବିବରଣୀ ରଖିବେ ।

■ ଅଭିଭାବକ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (Parent Teacher Association-PTA)

ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରକାରୀ/ସରକାରୀ ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଭିଭାବକ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ରହିବାର ଆଇନ୍‌ଗତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମା ଅଛି ।

ଗଠନ

- ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷା ବର୍ଷରେ ଜୁନ୍ ମାସ ୩୦ ତାରିଖ ସୁଦ୍ଧା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଗଠନ କରାଯିବ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନରତ ସମସ୍ତ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ପିତାମାତା ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଏହି ସଂଘର ସଦସ୍ୟ ରହିବେ ।
- ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟିର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚନ କରିବ ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

- ବର୍ଷକୁ ଅନ୍ୟୁନ ୨ଥର ଅଭିଭାବକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ବୈଠକ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏହା ୩ ମାସରେ ଥରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବା ସ୍ପୃହଣୀୟ ।

- ସାର୍ବଜନୀନ ନାମଲେଖାକୁ (୬ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ପିଲାଙ୍କର) ନିଶ୍ଚିତ କରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ନିୟମିତ ଉପସ୍ଥାନ ଓ ପାଠ୍ୟ ଖସଡ଼ା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମୌଳିକ ସୁବିଧା, ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ମୂଳ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ଅଭିଯାନ ଚଳାଇବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ମାନ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ।

■ **ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (Mother Teacher Association-MTA)**

ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରକାରୀ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାତୃ ଶିକ୍ଷକ-ସଂଘ (MTA) କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରୁଛି । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢୁଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର କେବଳ ମା'ମାନଙ୍କୁ ନେଇ ମାତୃମଞ୍ଚ ଗଠନ କରାଯାଇଛି ।

ଗଠନ

ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘରେ ୧୦ ଜଣ ସଦସ୍ୟ ରହିବେ । ମାତୃ ମଞ୍ଚର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ୬ ଜଣ ସଦସ୍ୟ ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ପାଇଁ ନିର୍ବାଚିତ ହେବେ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଏହାର ସଦସ୍ୟ ରହିବେ । ଏଥିସହିତ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ୱୟଂ ସହାୟିକା ଗୋଷ୍ଠୀରୁ ଦୁଇ ଜଣ ମହିଳା ମଧ୍ୟ ସଦସ୍ୟ ରହିବେ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଏହି ସଂଘର ଆବାହକ ରହିବେ ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

- ପ୍ରତି ମାସରେ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ବୈଠକ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ ।
- ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ୬ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷର ବାଳିକାମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମଲେଖା ଓ ସେମାନଙ୍କର ନିୟମିତ ଉପସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବେ ।
- ଗାଁରେ ଥିବା ମା'ମାନଙ୍କୁ ଝିଅ ପିଲାର ପାଠପଢ଼ାର ଗୁରୁତ୍ୱ ବିଷୟରେ ବୁଝାଇବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବେ ।
- ଝିଅ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ଅଗ୍ରଗତିକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିବେ ।
- ଝିଅ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶୌଚାଳୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ।
- ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ତଦାରଖ କରିବେ ।
- ତିନି ମାସରେ ଥରେ ମାତୃମଞ୍ଚ ବୈଠକ ଡ଼କାଇ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢୁଥିବା ଝିଅ ପିଲାଙ୍କ ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବେ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସମୀକ୍ଷା କରିବେ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଯେ କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିଚାଳନା କମିଟିର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କର । ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟର କେଉଁସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ଆଲୋଚନା କର ଏବଂ ଆଲୋଚନା ଆଧାରରେ ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

3.8. ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯୋଜନା

ତୁମେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ପ୍ରଥମ ଏକକରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛ । ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ମୁଖ୍ୟ ବିଭାବଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ଓ ନାମ ଲେଖା ।
- ସାର୍ବଜନୀନ ଅବଧାରଣ ।
- ସାର୍ବଜନୀନ ଉଚ୍ଚ ମାନର ଶିକ୍ଷଣ ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତର ।

୧୯୮୬ ମସିହା ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଓ ୧୯୯୨ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନାରେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ହାସଲ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ୬' ରୁ ୧୪ ବର୍ଷର ସବୁ ପିଲା ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇବେ ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରର ପାଠ ସମାପ୍ତ କରିବେ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଯୋଜନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ବୋଲି ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ । ସାଧାରଣତଃ ଆମେ ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତା'ର ଏକ ରୂପରେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାଉ । ତାହା ହିଁ ଯୋଜନା । ୧୯୯୨ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବା ବୟସର ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇବା ନିମିତ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀର ମିଳିତ ସହଯୋଗରେ ଅଣୁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିବା କଥା କୁହାଯାଇଛି । ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି. କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚାଲୁଥିଲା ବୋଲି ତୁମେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଏକକରେ ପଢ଼ିଛ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା କରିବା ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଏକକଭାବେ ନିଆଯାଇଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଯୋଜନା ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନ ହୋଇ ଯୋଜନାର ପ୍ରସ୍ତୁତିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯୋଜନାର ମୂଲ୍ୟାୟନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ କରାଯାଇଥିଲା । ଯଦିଓ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଏକକଭାବେ ନିଆଯାଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନାକୁ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀତ କରାଯାଇଥିଲା ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

4. ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରରୁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ କେଉଁସବୁ ସୁବିଧା ହେବ ?

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିସାରିଥିବଯେ, ସାଧାରଣତଃ ଯୋଜନା ଦୁଇ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚତର ବା ବୃହତ୍ତର ସ୍ତରରେ ଓ ଅନ୍ୟଟି ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରରେ । ଉପର ସ୍ତରରେ ଯଥା ଜାତୀୟ ବା ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଯୋଜନା କରାଯାଏ, ତାକୁ ବୃହତ୍ ଯୋଜନା କୁହାଯାଏ । ତୃଣମୂଳ ବା ଗ୍ରାମ ସ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଯୋଜନା କରାଯାଏ ତାକୁ ଅଣୁ ଯୋଜନା କୁହାଯାଏ । ନିମ୍ନରେ ଉଭୟ ଅଣୁ ଯୋଜନା ଓ ବୃହତ୍ତର ଯୋଜନା ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ତୀର ଦ୍ୱାରା ସୂଚୀତ କରାଯାଇଛି ।

ସ୍ତରଭିତ୍ତିକ ଯୋଜନା

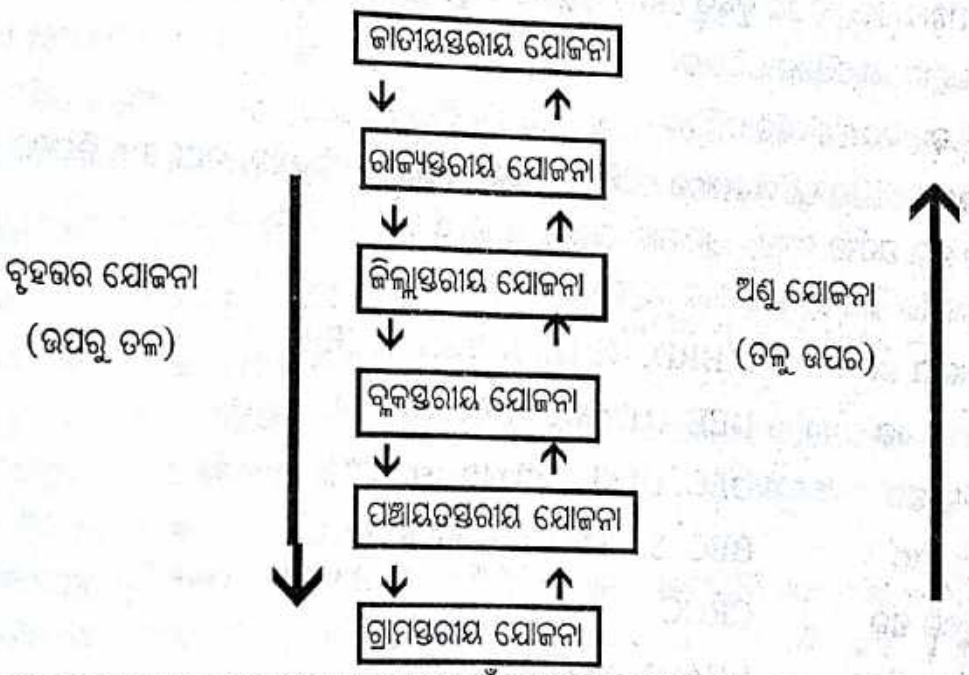

ଉପର ସ୍ତରରେ ଯଥା ଜାତୀୟ ବା ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଯୋଜନା କରାଯାଏ, ତାକୁ ବୃହତ୍ ଯୋଜନା କୁହାଯାଏ । ତୃଣମୂଳ ବା ଗ୍ରାମ ସ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଯୋଜନା କରାଯାଏ ତାକୁ ଅଣୁ ଯୋଜନା କୁହାଯାଏ । ନିମ୍ନରେ ଉଭୟ ଅଣୁ ଯୋଜନା ଓ ବୃହତ୍ତର ଯୋଜନା ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ତୀର ଦ୍ୱାରା ସୂଚୀତ କରାଯାଇଛି ।

3.8.1 ଅଣୁ ଯୋଜନା (Micro Planning)

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଅଣୁ ଯୋଜନାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଗ୍ରାମ ସ୍ତରରୁ ହିଁ ଏହି ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବ । ଗ୍ରାମରେ ଥିବା ୬ ରୁ ୧୪ ବର୍ଷର ସବୁ ପିଲା କିପରି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇବେ ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ଗୋଷ୍ଠୀ ସହଯୋଗରେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ଯୋଜନା ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଜାତୀୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ କିପରି ଗ୍ରାମରେ ଥିବା ସମ୍ବଳକୁ ବିନିଯୋଗ କରି ହାସଲ କରାଯାଇପାରିବ, ତା'ର ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଅଣୁ ଯୋଜନା କୁହାଯାଏ । ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମିଶି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ।

3.8.2 ବୃହତ୍ ଯୋଜନା (Macro Planning)

ଯେ କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଜାତୀୟ ବା ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ ତାହାକୁ ବୃହତ୍ ଯୋଜନା କୁହାଯାଏ । ବୃହତ୍ ଯୋଜନାରେ ସରକାରୀ ନୀତି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାର କୌଶଳଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଥିବା ବେଳେ ଯୋଜନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉପରେ ସେତେଟା ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ନ ଥାଏ । ବୃହତ୍ ଯୋଜନାରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରରୁ ଯୋଜନାର ରୂପରେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ରୂପରେଖକୁ ଆଧାର କରି ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରରେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ ।

ଆମ ଦେଶରେ ଅଷ୍ଟମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନାପରଠାରୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଛି । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଡ଼ି.ପି.ଇ.ପି, ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆଦି ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇଛି । ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଓ ଯୋଜନା ରୂପରେଖ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଏହି ଏଗୁଡ଼ିକ ବୃହତ୍ ଯୋଜନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

3.9. ଏହି ଏକକରୁ ଯାହା ଶିଖିଲ

- ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା କହିଲେ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳ ସମ୍ପାଦନକୁ ବୁଝାଏ ।
- କ୍ଷମତାର କେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ।
- କେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା
- ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା

ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ ଶୈକ୍ଷିକ ପ୍ରଶାସନ, ସଂଗଠନ, ପରିଦର୍ଶନ, ସମନ୍ୱୟ ଓ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପର ସ୍ତରରୁ ତଳ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ପାଖରେ କ୍ଷମତା ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଥାଏ ।

- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନାରେ ବହୁସ୍ତରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରୁଛି ।

ଜାତୀୟ ସ୍ତର	MHRD, NCTE, NCERT, NUEPA
ରାଜ୍ୟ ସ୍ତର	DEE, DTE & SCERT, OPEPA
ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତର	DEO, DIET, Zilla Parishad
ବ୍ଲକ ସ୍ତର	BEO, S.I. OF SCHOOLS, BRCC
କ୍ଲଷ୍ଟର ସ୍ତର	CRCC
ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ	HEADMASTER

- ୭୩ ତମ ଓ ୭୪ ତମ ସମ୍ବିଧାନ ସଂଶୋଧନ ଅନୁଯାୟୀ ସାଧାରଣ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସଂପୃକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ପଞ୍ଚାୟତିରାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି ।

- ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ଫଳରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି, ଅଭିଭାବକ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଓ ମାତୃ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ପ୍ରମୁଖ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି ।
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣ ପାଇଁ ଯୋଜନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ।
- ୧୯୮୬ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଅଣୁ ଯୋଜନା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରିଛି ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ହେଉଥିବା ଯୋଜନାକୁ ଅଣୁ ଯୋଜନା କହୁଥିବା ବେଳେ ଜାତୀୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବା ଯୋଜନାକୁ ବୃହତ୍ ଯୋଜନା କୁହାଯାଏ ।

3.10. ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

1. କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନାରେ କ୍ଷମତା ଜଣକ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଅଧିକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାନ୍ତି ନାହିଁ । କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିବା କଷ୍ଟକର ହୁଏ ।

2. ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଜାତୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି, ନିରନ୍ତର ଓ ସାମଗ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟାୟନର କୌଶଳ ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।

3. ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର, ବ୍ଲକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର, ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ ଅଛି । ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ଜାତୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶୈକ୍ଷିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।

4. ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରରେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ସମସ୍ତ ଉପଭୋକ୍ତା, କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହୀ ଅଧିକାରୀ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ନିଜ ଅଞ୍ଚଳର ସମ୍ବଳକୁ ବିନିଯୋଗ କରି ଯୋଜନା କରିବେ । ଫଳରେ ଯୋଜନାକୁ ପ୍ରଣୟନ କରିବା ସୁବିଧା ହେବ ।

3.10. ଏକକ ଆଧାରିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

(୧) ସାମ୍ପ୍ରତିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୁଝାଅ ।

(୨) ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଶୈକ୍ଷିକ ପରିଚାଳନା କରିବା ପାଇଁ କେଉଁ ସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ରହିଛି ?

(୩) ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ -୨୦୦୯ର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟିର ଭୂମିକା ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

(୪) ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଯୋଜନାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତି ହେଲେ କେଉଁସବୁ ସୁବିଧା ହେବ ?

3.12. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

Mathur,S. S.(2011), Educational Administration, Management and Planning : Binod Pustak Mandir (1st. Edition.)

Varghese, N.V. (1997), Modules on District Planning in Education, NUEPA, New Delhi

Mukhopadhya M.. and orthers, Management of Elementary Education structure and Strategies, NUEPA, New Delhi

ଓଡିଶା ସରକାର : ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଏବଂ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟଧାରା, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା, ୧୯୯୯, ବିକାଶଶୀଳ ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା, (ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ) , କଟକ

4. ଶିକ୍ଷା ଶିଶୁର ମୌଳିକ ଅଧିକାର

ଗଠନକ୍ରମ

4.1 ଉପକ୍ରମ

4.2 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

4.3 ଶିଶୁର ଅଧିକାର

4.3.1 ଶିଶୁର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କିତ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ଘୋଷଣାନାମା

4.4 ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜାତୀୟ ନୀତି, ୧୯୭୪

4.5 ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫

4.6 ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯

4.6.1 ଅଧିନିୟମର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ

4.6.2 ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମର ବିଷୟବସ୍ତୁ

4.7 ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା

4.7.1 ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

4.7.2 ସରକାର ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

4.7.3 ଓଡ଼ିଶା ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ, ୨୦୧୦

4.8 ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା

4.8.1 ଶିଶୁ ଶ୍ରମିକ ନିଷେଧ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଆଇନ, ୧୯୮୬

4.8.2. ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ

4.8.3. ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୫

4.8.4 ରାଜ୍ୟ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ

4.8.5. ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ

4.9. ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲ

4.10. ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

4.11. ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

4.12. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକସୂଚୀ

4.1. ଉପକ୍ରମ

ଆଜିର ଶିଶୁ ଆସନ୍ତା କାଲିର ନାଗରିକ । ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିପାଳନ ଓ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭବିଷ୍ୟତର ସୁନାଗରିକ ଭାବରେ ଗଢ଼ିହେବ । ସେଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପୋଷକ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସେବା ଓ ଶିକ୍ଷା ନିତ୍ୟାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଦେଶର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶିଶୁ ଅର୍ଥନୈତିକ ସଂକଟ, ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗ, ନିରକ୍ଷରତା ଓ ଅତ୍ୟାଚାରର ଶିକାର ହୋଇ ନିଜ ନିଜର ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଉଛନ୍ତି । ମୁଖ୍ୟତଃ ବିକାଶଶୀଳ ଓ ଅନୁନ୍ନତ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଶିଶୁମାନେ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଅବହେଳା ଓ ଶୋଷଣର ଶିକାର ହେଉଛନ୍ତି । ଏହି ସମସ୍ୟାର ତ୍ୱରିତ ପଦକ୍ଷେପ ନ ହେଲେ ମାନବ ସଭ୍ୟତା ବିପଦାପନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିବ । ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ତା'ର ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ପାଇଥିବା ଅନୁଭୂତିକୁ ଆଧାର କରି ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ତିଆରି କରିଥାଏ । ଯଦି ସେହି ସମୟରେ ସେ ସୁଖଦ

ଅନୁଭୂତି ପାଇଥାଏ, ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତା'ଠାରେ ସକାରାତ୍ମକ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେ ଜଣେ ଉନ୍ନତ ନାଗରିକଭାବେ ନିଜକୁ ଗଢ଼ିଥାଏ । ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ଅବହେଳିତ, ନିଷ୍ପେଷିତ ହୋଇଥିଲେ ଶିଶୁର ବିକାଶ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ସୁତରାଂ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଜୀବନ ରକ୍ଷା, ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସମସ୍ତ ସମ୍ଭାବନାର ବିକାଶ ସାଧନ, ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା, ସୁଯୋଗ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଦିଗରେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇଛି । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ପୃଥିବୀର ଅସଂଖ୍ୟ ଶିଶୁ ସେମାନଙ୍କର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶ ଦିଗରେ ବିପଜ୍ଜନକ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛନ୍ତି । ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା କରାଯାଉନାହିଁ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିକାଶକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା, ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ୧୯୮୯ ମସିହାରେ ଜାତିସଂଘ ଦ୍ୱାରା ଆହୂତ ସାଧାରଣ ଅଧିବେଶନରେ ଏକ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଉପରେ ସମ୍ମିଳନୀ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କିତ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ତଥା ଜାତୀୟ ଦାୟିତ୍ୱ ଉପରେ ବିଭିନ୍ନ ଘୋଷଣାନାମା ଜାରି କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ସଭ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଏ ଦିଗରେ ସେମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ପାଳନ ପାଇଁ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଏହି ଏକକରେ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘର ଘୋଷଣାନାମା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଭାରତର ଜାତୀୟ ନୀତି -୧୯୭୪, ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ (ସମାନ ସୁଯୋଗ, ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶଗ୍ରହଣ) ଅଧିନିୟମ -୨୦୦୫, ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ -୨୦୦୯ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଏକକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ତଥା ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିବା ପଦକ୍ଷେପଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ଏହି ଏକକରେ ପଢ଼ିବ ।

4.2. ଉପକ୍ରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକର ଅଧ୍ୟୟନ ପରେ ତୁମେ -

- ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ଘୋଷଣାନାମା, ୧୯୮୯ ରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବ ।
- ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଭାରତର ଜାତୀୟ ନୀତି, ୧୯୭୪ର ସୁପାରିଶଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇପାରିବ ।
- ଭିନ୍ନକ୍ଷମଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ସୁଯୋଗ, ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫ରେ ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁଙ୍କର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବ ।
- ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣରେ କି କି ଅଧିକାର ଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବ ।
- ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ନିଆଯାଉଥିବା ପଦକ୍ଷେପଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣି ସେଗୁଡ଼ିକର ସୁରକ୍ଷା ଦିଗରେ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇପାରିବ ।

4.3. ଶିଶୁର ଅଧିକାର

ଆମେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମାନବିକ ଅଧିକାର ଧାରଣା ସହ ପରିଚିତ । ଏହି ମାନବିକ ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତିର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଉନ୍ନତି ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିକାଶ, ସାମାଜିକ ଓ ନାଗରିକ ଦକ୍ଷତା ବିକାଶ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, ଶିଶୁ କାହାକୁ କହିବା ? ଶିଶୁର କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ଅଧିକାର ଅଛି ? ଶିଶୁର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ କେଉଁଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ? ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଯେ ଅଧିକାର ଅଛି ଏକଥା ହୁଏତ ବହୁତ ଲୋକଙ୍କୁ ଅଜଣା । ଜଣେ ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ଦେଶ ଓ ଜାତି ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସମ୍ମାନ ଦିଆ ନ ଗଲେ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ । କିନ୍ତୁ ଆମ ସମାଜରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଅତି ନ୍ୟୁନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବୟସ୍କମାନଙ୍କର ମତାମତକୁ ଲଦି ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଶିଶୁମାନେ ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ହାତରେ ଖେଳଣାଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବା ପାଇଁ ୧୯୮୯ ମସିହାରେ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମା ଜାରି କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ସଭ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଏଦିଗରେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବାପାଇଁ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି । ମିଳିତ ଜାତିସଂଘର ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମାରେ ଯାହାସବୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ତାହା ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

4.3.1. ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କିତ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ଘୋଷଣାନାମା (United Nations Convention on the Rights of the Child-UNCRC)

୧୯୮୯ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସ ୨୦ ତାରିଖରେ ଜାତିସଂଘର ସାଧାରଣ ଅଧିବେଶନରେ ଏକ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ରାଜନୈତିକ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଉପରେ ସମ୍ମିଳନୀ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଘୋଷଣାନାମାରେ ୧୮ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଶିଶୁଭାବେ ପରିଗଣିତ କରାଯାଇଛି । ଏହି ଘୋଷଣାନାମାରେ ୧୮ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ୫୪ଟି ଧାରା ମାଧ୍ୟମରେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଧିକାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । ନିମ୍ନ ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ସେଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି ।

- ପରିବାରରେ ଜୀବନଯାପନ କରିବାର ଅଧିକାର ।
- ହିଂସାରୁ ସୁରକ୍ଷା ପାଇବାର ଅଧିକାର ।
- ସମ୍ମାନର ସହ ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ।
- ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଅଧିକାର ।
- ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସେବା ପାଇବାର ଅଧିକାର ।
- ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଅଧିକାର ।

ଏଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ କଠିନ ପରିସ୍ଥିତି ଯଥା : ଯୁଦ୍ଧ, ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଇତ୍ୟାଦିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁରକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । UNCRC ରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଏହି ଶିଶୁ ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରତ ସରକାର ୧୯୯୨ ମସିହାରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ନିମ୍ନରେ ଘୋଷଣାନାମାର କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ଧାରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମାର ପ୍ରମୁଖ ଧାରା

ଧାରା ୧ : ୧୮ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏହି ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ରହିଛି ।

ଧାରା ୨ : ଶିଶୁମାନେ ଯେଉଁଠାରେ ବସବାସ କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେମାନଙ୍କର ପିତାମାତା ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତୁ ପଛେ, ଯେଉଁ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ଯେ କୌଣସି ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଥାଆନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଅକ୍ଷମତା ଥିଲେ ବି, ସେମାନେ ଧନୀ ବା ଗରିବ ହୋଇଥାଆନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁକୁ ସମାନଭାବେ କୌଣସି ଭେଦଭାବ ନ ରଖି ବିଚାର କରାଯିବ ।

ଧାରା ୪ : ଶିଶୁର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷାର ବାୟିତ୍ୱ ହେଉଛି ସରକାରଙ୍କର ।

ଧାରା ୨୪ : ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସେବା ପାଇବା, ନିରାପଦ ପାନୀୟ ଜଳର ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପୋଷକଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟ, ପରିଷ୍କାର ଓ ନିରାପଦ ପରିବେଶରେ ରହିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଅଧିକାର ।

ଧାରା ୩୧ : ଖେଳିବା ଓ ବିଶ୍ରାମ ନେବା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଅଧିକାର ।

ଧାରା ୩୪ : କୌଣସି ଶିଶୁକୁ ଯୌନ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ବା ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଦିଆଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ଧାରା ୩୭ : କୌଣସି ଶିଶୁକୁ କ୍ରୁର ନିଷ୍ଠୁର ତଥା କ୍ଷତି ପହୁଞ୍ଚାଇବା ଭଳି ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ଏହି ଘୋଷଣାନାମାରେ କୁହାଯାଇଥିବା ଶିଶୁର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଚାରୋଟି ମୁଖ୍ୟ ବିଭାଗ ଅଧିନରେ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରିବ, ଯାହା ନିମ୍ନରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ।

ଶିଶୁର ଅଧିକାର

ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର
- ନାମକରଣ ଓ ନାମ ପଞ୍ଜିକରଣ
- ଜୀବନ ରକ୍ଷା
- ପରିବାରରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନହେବା
- ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉନ୍ନତି
- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସେବା

ବିକାଶର ଅଧିକାର ଅଧିକାର
- ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ
- ଶିଶୁର ଚିନ୍ତା, ବିବେକ ଓ ଧର୍ମ ଅଧିକାରକୁ ସମ୍ମାନ
- ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା
- ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା ମୂଲ୍ୟବୋଧର ସୁରକ୍ଷା

ସୁରକ୍ଷାର ଅଧିକାର
- ଶୋଷଣ, ପୀଡ଼ନ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷା
- ଯୌନ ବ୍ୟଭିଚାରରୁ ସୁରକ୍ଷା
- ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ କାରବାରରୁ ନିବୃତ୍ତି
- ସାମାଜିକ ନିରାପତ୍ତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ

ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଧିକାର
- ବିଶ୍ରାମ ଓ ଅବସର
- ବିନୋଦନ
- ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ

4.3.1. ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର

ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶିଶୁ ଅତି ଦୁଃଖଦ ସ୍ଥିତିରେ ବସବାସ କରନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ କାରଣରୁ ସେମାନେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ତଥା ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ପରିବେଶରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିଥାନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଯେକୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସମ୍ମାନର ସହିତ ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ରହଛି । ନିମ୍ନରେ ଏସବୁ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

- ଜନ୍ମମାତ୍ରେ ଶିଶୁର ପଞ୍ଜିକରଣ ଓ ନାମକରଣ କରାଯିବ ।
- ବଞ୍ଚିରହିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଜନ୍ମଗତ ଅଧିକାର । ଏଣୁ ଶିଶୁର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ସମସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ।
- ଶିଶୁର ନାମ, ଜାତି, ଆଇନସମ୍ମତ ପାରିବାରିକ ସମ୍ପର୍କ ସମେତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିଚୟ ଅଧିକାରକୁ ସମସ୍ତେ ସମ୍ମାନ କରିବେ ।
- ଶିଶୁକୁ ତା'ର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପରିବାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି କୌଣସି କାରଣରୁ ଶିଶୁ ପରିବାରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିଶୁର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେବ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ର ଏହା ପ୍ରତି ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବେ, ଯେପରି ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ବାଧିତ ଶିଶୁମାନେ ସମ୍ମାନର ସହ ଜୀବନ ବିତାଇପାରିବେ ।

- ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସେବା ଅଧିକାର ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରତି ବିପଦ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ସମସ୍ତ ପାରମ୍ପରିକ ଓ ପରିବେଶଗତ ପ୍ରଦୂଷଣରୁ ନିଜକୁ ନିରାପଦ ରଖିବାର ଅଧିକାର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ରହିଛି ।
- ଶିଶୁ ମୃତ୍ୟୁହାର ହ୍ରାସକରିବା ଓ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ଦେବା ସମସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମା (UNCRC) ରେ ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଶିଶୁର ଯେଉଁସବୁ ଅଧିକାର ଅଛି, ସେହିସବୁ ଅଧିକାରର ରୂପାୟନ ପାଇଁ ଆମ ରାଜ୍ୟ ସରକାର କି କି ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଛନ୍ତି ତାହାର ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

4.3.2 ବିକାଶର ଅଧିକାର

ଶାରୀରିକ ପରିପକ୍ୱନ ଓ ଅନୁଭୂତି ଫଳରେ ଶିଶୁର ଯେଉଁ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ତଥା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ, ତାହାକୁ ବିକାଶ କୁହାଯାଏ । ଏହା ଫଳରେ ଶିଶୁ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥ, ସ୍ଥିର, ଦୃଢ଼ ଓ ସଂଗଠିତ ହୁଏ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମେ ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ FC-2 (ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ବୁଝିବା)ର ପ୍ରଥମ ଏକକରେ ପଢ଼ିଛ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବା ପାଇଁ ବିହିତ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯିବା ଜରୁରୀ । କେବଳ ବଞ୍ଚିରହିବା ଜଣେ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ ବରଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶର ସୁଯୋଗ ପାଇବା ତା' ପକ୍ଷେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଥିପାଇଁ **UNCRC**ରେ ଶିଶୁର ବିକାଶର ଅଧିକାରକୁ ପ୍ରାଥମିକତା ଦିଆଯାଇଛି । ନିମ୍ନ ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ।

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଦୈହିକ, ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ, ନୈତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଦାୟିତ୍ୱ ।
- ଶିଶୁର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧାରଣ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା ଉଭୟ ପିତା ଓ ମାତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିଶ୍ଚିତ କରିବେ ।
- କାର୍ଯ୍ୟରତ ପିତାମାତାଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନେ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶର ସୁଯୋଗ ଓ ସେବା ପାଇପାରିବେ, ଏ ଦିଗରେ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।
- ଦେଶର ସୀମା ନିର୍ବିଶେଷରେ ଶିଶୁକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବା ସମସ୍ତ ତଥ୍ୟର ଆଦାନାପ୍ରଦନ ଶିଶୁର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ମୌଖିକ, ଲିଖିତ, ଛପା ବା କଳା ମାଧ୍ୟମରେ ସଂଘଟିତ ହେବ ।
- ସମସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ଶିଶୁର ଚିନ୍ତା, ବିବେକ ଓ ଧର୍ମର ଅଧିକାରକୁ ସମ୍ମାନ କରିବେ ଏବଂ ଏ ଦିଗରେ ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶ ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।
- ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ଦେଶୀୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଭାଷା ପ୍ରତି ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସେହି ଭାଷାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ବିତରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବେ ।
- ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ନୀତି ଓ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବଳ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁର ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁଯାୟୀ ଖାଦ୍ୟ, ପୋଷାକ ଓ ଅନ୍ୟ ଜିନିଷ ଯୋଗାଇବେ ।

- ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁର ବିକାଶ ହୋଇପାରିବ । ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଏ ଦିଗରେ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବେ ଓ ତାହା ଅବୈତନିକ ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ଯେପରି ଶିଶୁମାନେ ପାଇପାରିବେ, ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଆବଶ୍ୟକ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

1. ଜାତିସଂଘ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମା (UNCRC)ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ଶିଶୁର ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ଓ ବିକାଶର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କ'ଣ ସବୁ ଭିନ୍ନତା ଅଛି ?

4.3.1.3 ସୁରକ୍ଷାର ଅଧିକାର

ବିଭିନ୍ନ ଜଟିଳ ପରିସ୍ଥିତି, ବୈଷମ୍ୟ, ଶୋଷଣ, ପୀଡ଼ନ ତଥା ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ହେଉଛି ସୁରକ୍ଷାର ଅଧିକାର । ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ଯୋଗାଇଦେବା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଶିଶୁର ସୁରକ୍ଷା ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

- ଶିଶୁ ସମ୍ପର୍କିତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସରକାରୀ ବା ଘରୋଇ, ସମାଜମଙ୍ଗଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ବିଚାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ତଥା ଶାସନ କଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବେ ।
- ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ବୈଧାନିକ, ଆଇନଗତ, ପ୍ରଶାସନିକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।
- ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ହେଉଥିବା ଯୌନ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବହେଳା, ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ଓ ଶୋଷଣ ଇତ୍ୟାଦିରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବୈଧାନିକ, ପ୍ରଶାସନିକ,ସାମାଜିକ ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।
- ଯୌନ କାରବାର, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଶ୍ଳୀଳ କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଅଶ୍ଳୀଳ ବସ୍ତୁର କାରବାର ଇତ୍ୟାଦିରେ ଯେପରି ଶିଶୁମାନେ ଲିପ୍ତ ନରୁହନ୍ତି, ଏ ଦିଗରେ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ସୁରକ୍ଷା ଦେବେ ।
- ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ କାରବାରରୁ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବା ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।
- ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଅପହରଣ କରିବା, ବିକ୍ରୟ କରିବା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଚେଷ୍ଟାକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଦୃଢ଼ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।
- କୌଣସି ଶିଶୁକୁ ବେଆଇନ ଭାବେ ବା ବଳପୂର୍ବକ ତା'ର ସ୍ୱାଧିନତାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରାଯିବ ନାହିଁ ।
- ଅପରାଧିଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଓ ମୌଳିକ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।
- ସଶସ୍ତ୍ର ସଂଘର୍ଷ ସମୟରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ମାନବିକ ଆଇନ ଅନୁସାରେ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯିବ । ଯେଉଁମାନେ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବୟସର ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେମିତି କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂଘର୍ଷରେ ଲିପ୍ତ ନ ରୁହନ୍ତି ଏ ଦିଗରେ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଯଥୋଚିତ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।
- ସାମାଜିକ ଜୀବନ ବୀମା ସହିତ ସାମାଜିକ ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଅଧିକାରକୁ ସମସ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ସମ୍ମାନ ଦେବେ ଓ ଏ ଦିଗରେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।
- ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଶିଶୁର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ସୁରକ୍ଷାମୂଳକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଆଇନଗତ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

2. ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଘଟଣାବଳୀଗୁଡ଼ିକ ଶିଶୁର କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଅଧିକାରକୁ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ କରୁଛି ଲେଖ ।

(କ) ଜଣେ ତଫସିଲଭୁକ୍ତ ଉପଜାତି (ST) ଶିଶୁ ତା'ର ନିଜ ମାତୃଭାଷାରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, କିନ୍ତୁ ତା'ର ମାତୃଭାଷାରେ କୌଣସି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉନାହିଁ ।

(ଖ) ଦୁଇଟି ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ବେଳେ ୧୦ ବର୍ଷ ବୟସର ଶିଶୁକୁ ଆକ୍ରମଣ କରାଯାଇ ତାକୁ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରାଯାଇଛି ।

(ଗ) ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ଶିଶୁକୁ ଆବଶ୍ୟକ ଟୀକାଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇନାହିଁ ।

(ଘ) ଉଭୟ ପିତାମାତା ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ଓ ଶିଶୁକୁ ଘରେ ତାଲା ପକାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।

(ଙ) ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ଶିଶୁକୁ କୌଣସି ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ନ କରାଇ ତାକୁ ଗୋଟିଏ କୋଠରି ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖାଯାଉଛି ।

(ଚ) ଶିଶୁର ପିତା ଓ ମାତା ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଶିଶୁ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଲୋଚନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଭାଗ ନେବାକୁ ତାକୁ ପିତାମାତା ବାରଣ କରୁଛନ୍ତି ।

(ଛ) ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ନିଶା ଦ୍ରବ୍ୟ ଚୋରା ଚାଲାଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରାଯାଉଛି ।

4.3.1.4 ଅଂଶଗ୍ରହଣର ଅଧିକାର

ବଞ୍ଚିବା, ବିକାଶ ଓ ସୁରକ୍ଷାର ଅଧିକାର ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଧିକାର ରହିଛି । ବିଶ୍ରାମ ବା ଅବସର ବିନୋଦନ, ଖେଳିବା ଏବଂ ବୟସ ଉପଯୋଗୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଧିକାର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ରହିଛି । ଶିଶୁମାନେ କଳାତ୍ମକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଧିକାର ଉପଭୋଗ କରିବେ । ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଥିବା ପ୍ରତିବନ୍ଧକଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଯତ୍ନବାନ ହେବେ ଓ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ଶିକ୍ଷା, ତାଲିମ ଏବଂ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଦିଆଯିବ । ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଶିଶୁମାନେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସମାନ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଏହିସବୁ ଶିଶୁମାନେ ଯେପରି ସମାନ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣର ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ନ ହୁଅନ୍ତି ତାହା ଦେଖିବା ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ ।

ଅତଏବ, ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା କରିବା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଦାୟିତ୍ୱ । UNCRC ରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ଶିଶୁର ଅଧିକାରକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ର ପଦକ୍ଷେପ ନେଉଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଏହାକୁ ଆଧାର କରି ନୀତି, ଆଇନ୍ ଓ ନିୟମମାନ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଉଛି । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ ଚାରିପାଖରେ ପ୍ରତିଦିନ ଅସଂଖ୍ୟ ଘଟଣା ଘଟୁଛି ଯେଉଁଥିରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ରୋକିବା ଦିଗରେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଦାୟିତ୍ୱ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ତୁମ ଅଞ୍ଚଳରେ ଘଟିଥିବା ଏପରି ଏକ ପରିସ୍ଥିତି ବର୍ଣ୍ଣନା କର ଯେଉଁଥିରେ ଶିଶୁର ଅଧିକାର କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛି । ଶିଶୁର କେଉଁ କେଉଁ ଅଧିକାର କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛି, ତାହାକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କର । ଶିଶୁର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ କି କି ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

4.4. ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜାତୀୟ ନୀତି (National Policy for Children)

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବିଧାନରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଧାରା ୩୯ ଅନୁଯାୟୀ ପୁରୁଷ ଓ ମହିଳା ଶ୍ରମିକଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଏବଂ ଶକ୍ତି ତଥା ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ଓ ବୟସକୁ ବିଚାରକୁ ନ ନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ବା ଧନ୍ଦାରେ ନିୟୋଜିତ କରାଯିବ ନାହିଁ । ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ସମ୍ମାନଜନକ ଭାବରେ ବିକାଶ କରିବାକୁ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଦିଆଯିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଶୈଶବ ଓ ଯୌବନାବସ୍ଥା ଯେପରି ଶୋଷଣମୁକ୍ତ ରହେ ତାହା ଦେଖିବା ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ । ଏହା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନୀତି **(Directive Principle of State Policy)**ରେ ସୂଚିତ ହୋଇଛି ।

ଉପରୋକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଭାରତ ସରକାର ୧୯୭୪ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୨୨ ତାରିଖରେ 'ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜାତୀୟ ନୀତି' ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ନୀତରେ ଶିଶୁ ବିକାଶର ଲକ୍ଷ୍ୟ, କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟନରେ ପ୍ରାଥମିକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ୧୯୭୪ର ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ନୀତି ଅନୁଯାୟୀ "ଶିଶୁମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଦେଶର ସବୁଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ବଳ । ସେମାନଙ୍କୁ ଲାଳନପାଳନ କରି ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଉତ୍ସୁକତା ବଢ଼ାଇବା ହେଉଛି ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ମାନବ ସମ୍ବଳଭାବେ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାକୁ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ବିଧିବଦ୍ଧ ଯୋଜନା କରାଯିବା ଉଚିତ୍, ଯଦ୍ୱାରା ଆମ ଦେଶର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ହୋଇପାରିବ । ସେମାନେ ଶାରୀରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ, ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ସଚେତନ ଏବଂ ନୈତିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୁସ୍ଥ ନାଗରିକ ହୋଇପାରିବେ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିକାଶ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଅସମାନତାକୁ କମାଇବା ଓ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଭଳି ବୃହତ୍ତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।"

4.4.1. ନୀତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା

ଉଭୟ ଜନ୍ମ ପୂର୍ବରୁ ଓ ଜନ୍ମପରେ ଏବଂ ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସେବା ଯୋଗାଇବା ରାଷ୍ଟ୍ରର ନୀତି ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିକାଶକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବ ।

- ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ବ୍ୟାପକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯିବ ।
- ଖାଦ୍ୟରେ ପୋଷକ ତତ୍ତ୍ୱ **(Nutrition)** ର ଅଭାବକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ପୋଷଣ ସେବା **(nutrition services)** କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବ ।
- ମା' ଏବଂ ଗର୍ଭବତୀ ମହିଳାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଯତ୍ନ, ପୋଷଣ ଓ ପୋଷଣ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ ।
- ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ଅବୈତନିକ ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ । ପାଠତ୍ୟାଗୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କମାଇବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ । ବାଳିକା ଓ ସମାଜର ଅନଗ୍ରସର ବର୍ଗର ପ୍ରାକ୍-ପ୍ରାଥମିକ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ଅନୌପଚାରିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନିଆଯିବ ।

- ଯେଉଁ ଶିଶୁମାନେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ନେଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ବିକଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯିବ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଗୋଷ୍ଠୀଭିତ୍ତିକ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ଅନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକରେ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା, କ୍ରୀଡ଼ା, ଖେଳ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରାଯିବ ।
- ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଅବହେଳା, ନିଷ୍ଠୁରତା ତଥା ଶୋଷଣରୁ ଶିଶୁଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ।
- ଚଉଦ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବୃତ୍ତି ବା କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରାଯିବାକୁ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ ।
- ଶାରୀରିକ ବାଧିତ, ଆବେଗିକ ବିଚଳିତ ବା ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉପଚାର, ଶିକ୍ଷା, ଥଇଥାନ ଓ ଯତ୍ନର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରାଯିବ ।
- ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ସମୟରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦିଆଯିବ ।
- ମେଧାବୀ ଶିଶୁ ବିଶେଷକରି ଅବହେଳିତ ବର୍ଗରୁ ଆସିଥିବା ଏହି ପ୍ରକାର ଶିଶୁଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରି ସେମାନଙ୍କର ମେଧାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନିଆଯିବ ।
- ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା କରିବା ସମୟରେ ପିତାମାତା, ପରିବାର ଓ ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯିବ ।
- ଉପରୋକ୍ତ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳ ରୂପାୟନ ନିମିତ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ପରିଷଦ **(National Children's Board)** ଗଠନ କରାଯିବ ।

4.4.2 ଶିଶୁ ନୀତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାରେ ପ୍ରାଥମିକତା

ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆୟୋଜିତ ହେଉଥିବା ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରାଥମିକତା ଦିଆଯିବ ।

(କ) ଶିଶୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରତିଷେଧକ ବ୍ୟବସ୍ଥା

(ଖ) ପ୍ରାକ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବୟସର ଶିଶୁ, ମା' ଓ ଗର୍ଭବତୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପୋଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

(ଗ) ଅନାଥ ତଥା ଦୁଃସ୍ଥ ଓ ନିରାଶ୍ରୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ତାଲିମର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

(ଘ) କର୍ମଜୀବୀ ମହିଳା ତଥା ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ମହିଳାଙ୍କ ପିଲାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁ ଜଗାରଖା କେନ୍ଦ୍ର **(creche)** ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

(ଙ) ଅକ୍ଷମ (ବାଧିତ) ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଯତ୍ନ, ଶିକ୍ଷା, ତାଲିମ ଓ ଥଇଥାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

ଜାତୀୟ ଶିଶୁନୀତି, ୧୯୭୪ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଇଲ ଖୁଣ୍ଟ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ଜଗତୀକରଣ ଓ ବିକାଶ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସୁରକ୍ଷା ଓ ବିକାଶକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ମହିଳା ଓ ଶିଶୁ ବିକାଶ ମନ୍ତ୍ରାଳୟ ତରଫରୁ ୨୦୧୨ରେ ଏକ ନୂତନ ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରାଯିବାକୁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇଥିଲା, ଯେଉଁଥିରେ ୧୯୭୪ର ଶିଶୁ ନୀତିର ପ୍ରମୁଖ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରତିବଦ୍ଧତା, ନୂତନ ଆହ୍ୱାନମୂଳକ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସାମନା କରିବା ଓ ଶିଶୁଙ୍କର ଅଧିକାରକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ସଂଶୋଧିତ ଶିଶୁନୀତି, ୨୦୧୨ରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । ଏହି ନୂତନ ସଂଶୋଧିତ ଶିଶୁନୀତି, ୨୦୧୨ରେ ଶିଶୁଙ୍କର ବଞ୍ଚିବା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ପୋଷଣ, ବିକାଶ, ଶିକ୍ଷା, ସୁରକ୍ଷା ଓ ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁଙ୍କ ଅଧିକାରଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

3. ନିମ୍ନରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଉକ୍ତି ଦିଆଯାଇଛି । ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ନୀତି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଯେଉଁ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନାଅ ।

(କ) ୧୯୭୪ ମସିହାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜାତୀୟ ନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଥିଲା ।

(ଖ) ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅସମାନତାକୁ କମାଇବା ପାଇଁ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ବିକାଶକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ ।

(ଗ) ଅଠର ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ଶିଶୁଙ୍କୁ ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବୃତ୍ତିରେ ନିୟୋଜିତ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।

(ଘ) ୨୦୧୨ର ନୂତନ ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ନୀତିରେ ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ପରିଷଦ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦିଆଯାଇଛି ।

(ଙ) ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ନୀତି, ୧୯୭୪ରେ ପ୍ରାକ୍-ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅବୈତନିକ ତଥା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ।

4.5. ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫

ଏହି ବିଭାଗରେ ତୁମେ ଅକ୍ଷମ (ବାଧକ) ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବ । ବାଧକ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ସାଧାରଣତଃ ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ତୁମ ମନକୁ ଆସିପାରେ ।

- ଅଣବାଧକ (Non-disabled) ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ବାଧକ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ କି ?
- ବାଧକ ଶିଶୁ ଓ ଅଣବାଧକ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସମାନ ଅଧିକାର ଦିଆଯାଇଛି କି ?
- ବାଧକ ଶିଶୁମାନଙ୍କର କିଛି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧିକାର ଅଛି କି ? ଯଦି ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ?

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଧକ (ତାଙ୍କୁ ଅକ୍ଷମ ବା ଭିନ୍ନକ୍ଷମ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ) ଶିଶୁ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ଶିଶୁ । ତା'ର ବାଧକତା ହେତୁ ସେ କେତେକ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାଏ । ତୁମେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବ ବର୍ଷରେ **FC-II** (ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ବୁଝିବା) ପତ୍ରର 'ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ' ଏକକରେ ପଢ଼ିଛ । ଶିଶୁର ବାଧକତା ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ସଂକୁଚିତ ଓ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ତା' ର ବାଧକତାଜନିତ ଅସାମର୍ଥ୍ୟକୁ କମାଇବା ପାଇଁ ତା' ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଓ ଥଇଥାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ବିଶେଷ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇପାରେ । ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ -

- ଜଣେ ସାଧାରଣ ଅଣବାଧକ ଶିଶୁର ଯେଉଁ ସବୁ ଅଧିକାର ଥାଏ, ଜଣେ ବାଧକ ଶିଶୁର ମଧ୍ୟ ସେହି ସବୁ ଅଧିକାର ରହିଛି ।
- ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବାଧକ ଶିଶୁର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ତାକୁ କେତେକ ଅତିରିକ୍ତ ଅଧିକାର ଦିଆଯାଇଛି ।
- ବାଧକ ପିଲାର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ତାକୁ ଦୟା ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇନାହିଁ, ବରଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ତାକୁ ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ରୋତରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭଳି ଭାଗ ନେଇପାରିବାରେ ସହାୟକ ହେବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଅର୍ଥାତ୍, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆବଶ୍ୟକତାଭିତ୍ତିକ ।

ବାଧକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ (ସମାନ ସୁଯୋଗ, ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଓ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ) ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫ ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଛି । ସଂସଦରେ ଏହି ଅଧିନିୟମ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇବା ପରେ ୧ ଜାନୁଆରୀ ୧୯୯୬ ମସିହାରୁ ଆମ ଦେଶରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି ।

■ ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମର ପୃଷ୍ଠଭୂମି

୧୯୯୨ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୧ ରୁ ୫ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚୀନ ଦେଶର ବେଜିଂଠାରେ 'ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ କମିଶନ, ଏସିଆ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଉପସାଗରୀୟ ଅଞ୍ଚଳ' ଦ୍ୱାରା ୧୯୯୩ ଠାରୁ ୨୦୦୨ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଶ ବର୍ଷକୁ 'ଅକ୍ଷମମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଦଶନ୍ଧି'ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଓ ସମାନତା ପାଇଁ ଘୋଷଣାନାମା ଜାରି ହୋଇଥିଲା । ଭାରତ ମଧ୍ୟ ଏହି ଘୋଷଣାନାମାର ଜଣେ ସ୍ୱାକ୍ଷରକାରୀ ଥିଲା । ଏହି ଘୋଷଣାନାମାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ନିମିତ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ପଦକ୍ଷେପ ସ୍ୱରୂପ ଭାରତରେ ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ (Act) ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଛି ।

ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ: ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

- ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସମାନ ସୁଯୋଗ ଦେବା, ସେମାନଙ୍କର ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଏହି ଅଧିନିୟମ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।
- ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ମୋଟ ୧୪ଟି ଅଧ୍ୟାୟ(Chapter) ଓ ୭୪ଟି ଧାରା (Section) ରହିଛି ।
- ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ମୋଟ ୭ ପ୍ରକାର ବାଧକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲେ ଦୃଷ୍ଟିହୀନତା, ସ୍ୱଳ୍ପ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ, କୁଷ୍ଠ ରୋଗରୁ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି, ଶ୍ରବଣ ବାଧିତ, ଚଳନ ଅକ୍ଷମତା, ମାନସିକ ଅନଗ୍ରସର ଓ ମାନସିକ ଅସୁସ୍ଥତା (ଏଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା FC-2 ପୁସ୍ତକର ଚତୁର୍ଥ ଏକକର ପୃଷ୍ଠା ୧୧୦ ଓ ୧୧୧ରେ ଦିଆଯାଇଛି ।)
- ଅକ୍ଷମତାର ନିରାକରଣ ଓ ସହଜ ଚିହ୍ନଟ (Early Identification), ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ନିଯୁକ୍ତି, ଅନୁକୂଳ/ସକରାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ (Affirmative Action), ଅଣ ଭେଦଭାବ (Non-Discrimination), ସାମାଜିକ ସୁରକ୍ଷା (Social Security) ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ଅଧିନିୟମର ବିଭିନ୍ନ ଅଧ୍ୟାୟମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।
- ଅଧିନିୟମ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସୂଚନା ଏଥିରେ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ଅଧିନିୟମରେ କୁହାଯାଇଥିବା ଅକ୍ଷମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗରୁ ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତାରଣାପୂର୍ବକ କୌଣସି ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବେ ତେବେ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ୨ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାରାଦଣ୍ଡରେ ଏବଂ ୨୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ଜୋରିମାନାରେ କିମ୍ବା ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହେବେ । (ଧାରା -୬୯)
- ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାର ଅଭିଯୋଗ ହେଲେ କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ତରରେ ବାଧକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆୟୋଗର ମୁଖ୍ୟ ଆୟୋଗ (Chief Commissioner for Persons with Disability) ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଆୟୋଗୀ (Commissioner for Persons with Disabiliity) ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯାଞ୍ଚ କରିବେ ଓ ବିହିତ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ନିମିତ୍ତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବେ ।

(ଅଧିନିୟମର ଦ୍ୱାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ) ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଅକ୍ଷମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ ୧୯୯୫ ଅନୁଯାୟୀ ବର୍ତ୍ତମାନ କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ତରରେ ଓ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିବା ମୁଖ୍ୟ ଆୟୋଗ ଓ ଆୟୋଗାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ କର ।

- ଅକ୍ଷମ (ବାଧକ) ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଅଧିନିୟମର ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ଉପଯୁକ୍ତ ସରକାର (କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର) ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ :

(କ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁକୁ ୧୮ ବର୍ଷ ବୟସ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଗଣା ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ତାକୁ ସୁହାଇବା ଭଳି ପରିବେଶରେ ଯୋଗାଇ ଦେବେ ।

(ଖ) ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ (normal schools) ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସୁହାଇଲା ଭଳି ଶିକ୍ଷା ସୁବିଧା ଯୋଗାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରିବେ ।

(ଗ) ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁ ପଢ଼ିପାରିବା ନିମିତ୍ତ ସରକାରୀ ଓ ବେସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ(Special Schools) ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉଦ୍ୟମକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଯୋଗାଇ ଦେବେ ।

(ଘ) ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ଦାମୂଳକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ (Vocational Training) ଯୋଗାଇଦେବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରୟାସ କରିବେ ।

- ସରକାର ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଯୋଜନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ (ଧାରା-୨୭) । ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସମୟ ଅଭାବରୁ ପୁରା ସମୟ ପାଠ ପଢ଼ି ପାରୁନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ପାଠଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ମୁକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ କିମ୍ବା ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାଧ୍ୟମରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ । ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁକୁ ତା'ର ପାଠପଢ଼ା ନିମନ୍ତେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାଠ୍ୟୋପକରଣମାନ ମାଗଣାରେ ଯୋଗାଇ ଦେବେ ।
- ସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ଖୋଲାଯିବ, ଫଳରେ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବେ । (ଧାରା-୨୯)
- କୌଣସି ପ୍ରତିକୂଳ ପ୍ରଭାବ ନପକାଇ ସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ଅଧିସୂଚନା ଜାରି କରି ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟାପକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରାଯିବ ।

(କ) ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଗମନାଗମନ ସୁବିଧା ଯୋଗାଇଦେବା କିମ୍ବା ବିକଳ୍ପ ସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କ ପିତାମାତା ବା ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କୁ ଆର୍ଥିକ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନିୟମିତ ଉପସ୍ଥାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।

(ଖ) ବିଦ୍ୟାଳୟ, ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତଥା ଧନ୍ଦାମୂଳକ ଓ ପେଷାଦାର ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ବାଧାମୁକ୍ତ (Barrier Free Environment) ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ।

(ଗ) ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନିୟମିତ ଯୋଗଦାନ ନିମିତ୍ତ ପୁସ୍ତକ, ପୋଷାକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପକରଣ ଯୋଗାଇ ଦେବା ।

(ଘ) ଅକ୍ଷମ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ବିଦ୍ୟା ବୃତ୍ତି ମଞ୍ଜୁର କରିବା ।

(ଙ) ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କର କର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପିତାମାତାଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଆଦିର ପ୍ରତିକାର ନିମିତ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ ଫୋରମ୍ ଗଠନ କରିବା ।

(ଚ) ଦୃଷ୍ଟିବାଧିତ ଓ କ୍ଷୀଣ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ଶିଶୁଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗାଣିତିକ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ମାଧ୍ୟମରେ ପରୀକ୍ଷା ନ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ।

(ଛ) ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ନବୀକରଣ କରିବା ।

(ଜ) ଶ୍ରବଣବାଧିତ ପିଲାମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ପୁନଃ ସଂରଚନା କରିବା ଓ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଭାଷାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବା ।

ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଅକ୍ଷମ (ବାଧକ) ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସରକାର, ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ, ବିଦ୍ୟାଳୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଛି । ଶିକ୍ଷକ/ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫ରେ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣି ସେଗୁଡ଼ିକର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱକୁ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

4. ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଉକ୍ତି ଦିଆଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଠିକ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ✓ଚିହ୍ନ ଦେଇ ଲେଖ ।

(କ) ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଗଣା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରାଯିବ ।

(ଖ) ଅଧିନିୟମରେ ମୋଟ ୧୪ଟି ଅଧ୍ୟାୟ ରହିଛି ।

(ଗ) ଶ୍ରବଣବାଧିତ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଭାଷା ବିଷୟ ରହିବ ।

(ଘ) ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ।

(ଙ) ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁକୁ ତା'ର ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ୨ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ଓ ୧୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୋରିମାନାରେ ଦଣ୍ଡିତ କରାଯିବ ।

(ଚ) ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅକ୍ଷମ ପିଲାମାନଙ୍କର ନିୟମିତ ଉପସ୍ଥାନ ପାଇଁ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଆର୍ଥିକ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି ।

4.6. ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମଗ୍ର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଭିତ୍ତିଭୂମି । ଏହି ଭିତ୍ତିଭୂମି ଉପରେ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଉଚ୍ଚ ମାନର ହେଲେ, ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନତ ମାନର ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପାଇଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଉନ୍ନତ ମାନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଉଭୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ସମାଜ ପାଇଁ ହିତକର । ତେଣୁ ଆମ ଦେଶରେ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ।

ସମ୍ବିଧାନର ଭାଗ -୪ **(Part-IV)**ର ଜନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନୀତି ଅନ୍ତର୍ଗତ ୪୫ ଧାରା (Article 45)ରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, *" The State shall endeavour to provide, within a period of ten years from the commencement of the constitution, for free and compulsory education for all children until they complete the age of fourteen years)* ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ବିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବାର ଦଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସରକାର ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଓ ମାଗଣା ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦେବାକୁ ସମସ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ । ଏଇ ଧାରା ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରେ ।

- ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ଲାଗି ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା (Universal Elementary Education) ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।
- ସଂପୃକ୍ତ ବୟସର ସମସ୍ତ ପିଲା ମାଗଣାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ ।
- ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ ଦିନଠାରୁ ଦଶ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୬୦ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା (ଭାରତର ସମ୍ବିଧାନ ଜାନୁୟାରୀ ୨୬, ୧୯୫୦ରେ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଥିଲା) ନିଶ୍ଚିତ କରାଯିବ ।

ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା -୪୫ରେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ହାସଲ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ କୁହାଯାଇଥିଲେ ହେଁ ଏହି ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ କୌଣସି ଲୋକ ନ୍ୟାୟାଳୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ନିଜ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିପାରିବାର ସୁଯୋଗ ନ ଥିଲା । ବହୁ ବିଚାର ବିମର୍ଶ ଓ ଦେଶର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ (Supreme Court)ଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ସମ୍ବିଧାନର ୮୬ତମ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଇ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାର (Fundamental Right)ର ମାନ୍ୟତା ଦିଆଯାଇଛି । ସମ୍ବିଧାନର Article 21ରେ ଏହି ଅଧିକାରକୁ Article 21 A ଭାବରେ ସଂଯୋଗ କରାଯାଇଛି । Article 21 Aକୁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି :

" The State shall provide free and compulsory education to all children of the age of six to fourteen years in such manner as the State may, by law, determine." ଅର୍ଥାତ୍ ସରକାର ଆଇନତଃ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦେବେ । ଏହା ସମ୍ବିଧାନର Part-III ରେ ଥିବା Fundamental Rightsରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଫଳରେ Article 21 Aକୁ ଉଲଙ୍ଘନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ନ୍ୟାୟ ପାଇପାରେ ।

4.6.1. ଅଧିନିୟମର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ

■ ପୃଷ୍ଠଭୂମି

ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିପରେ ଆମ ଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କରାଗଲା, ସେତେବେଳେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାର କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆବଶ୍ୟକ ଭିତ୍ତିଭୂମି ଅଭାବରୁ ଓ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ନ ପାରିବାରୁ ଏହାକୁ Directive principles of State Policyର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାର ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଇନଥିଲା । ଭାରତର ଶିକ୍ଷା ଇତିହାସରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବା ପାଇଁ ସ୍ୱାଧିନତା ପୂର୍ବରୁ ଅନେକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଗତି ଓ ବିଭିନ୍ନ ଘଟଣାବଳୀ ଭାରତୀୟ ମନିଷୀମାନଙ୍କ ମନରେ ରେଖାପାତ କରିଥିଲା ଓ ସେମାନେ ଭାରତରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାର ନିମିତ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବର କେତେକ ଘଟଣାବଳୀ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

ସମୟ	ଘଟଣାବଳୀ
୧୮୭୦ :	ବ୍ରିଟେନ୍‌ରେ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଆଇନ ଗୃହୀତ ହେଲା ।
୧୮୮୨ :	ଭାରତର ନେତୃବୃନ୍ଦ ଗଣଶିକ୍ଷା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଆଇନର ପ୍ରଚଳନ ପାଇଁ ଦାବି ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ ।
୧୮୯୩ :	ବରୋଦାର ମହାରାଜା ଆମ୍ରେଲି ତାଲୁକରେ ବାଳକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳନ କଲେ ।
୧୯୦୬ :	ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ବିଲ ପ୍ରଚଳନ ପାଇଁ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗୋଖଲେ ବିଧାନ ପରିଷଦକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ।
୧୯୧୦ :	ଗୋଖଲେ ବିଧାନ ପରିଷଦରେ ବେସରକାରୀ ବିଲ୍ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ, କିନ୍ତୁ ତାହା କାଟ ଖାଇଥିଲା ।
୧୯୧୭ :	ବିଠଲଭାଇ ପଟେଲ ଏହି ବିଲ୍‌କୁ ସଫଳତାର ସହ ଅନୁମୋଦିତ କରାଇଥିଲେ । ଏହା ପଟେଲ ଆଇନ୍‌ଭାବେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୩୦ : ହାର୍ଟଗ କମିଟି ସୁପାରିଶ ଅନୁଯାୟୀ ଉନ୍ନତ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ଶିକ୍ଷାର ପରିମାଣାତ୍ମକ ବିକାଶରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

ଏହାପରେ ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ଉପାୟମାନ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଖେର କମିଟି (Kher Committee) ବସାଯାଇଥିଲା ଓ ବହୁ ବିଚାରବିମର୍ଷ ପରେ ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ Directive Principles of State Policyରେ Article-45 ରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

5. ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା -୪୫ ଓ ଧାରା ୨୧ (A)ରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଏହି ଦୁଇଟି ଧାରାରେ କ'ଣ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି ?

ଏକ ଐତିହାସିକ ଘଟଣା କ୍ରମରେ ୧୯୯୩ ମସିହାରେ ମାନ୍ୟବର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ (Supreme Court) ଏକ ମାମଲାର ବିଚାର କରି ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲାର ଅବୈତନିକ ଶିକ୍ଷା (Free Education)କୁ ଅଧିକାର ଭାବେ ବିବେଚନା କରିବା ପାଇଁ ରାୟ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ଉନ୍ନିକ୍ରିଷ୍ଣନ ରାୟ (Unnikrishnan Verdict) ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହି ରାୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିଲା ଯେ,

"The citizens of this Country have a fundamental right to education. The said right flows from Article 21. This right is, however, not an absolute right. Its content and parameters have to be determined in the light of Article 45 & 41. In other words, every child /citizen of this country has a right to free education until he completes the age of fourteen years. Thereafter his right to education is subject to the limits of the economic capacity and development of the State." ଏହି ଐତିହାସିକ ରାୟ ପରେ ଡ଼ିସେମ୍ବର ୨୦୦୨ରେ ସମ୍ବିଧାନର ୮୬ତମ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଇ ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାରଭାବେ ବିବେଚନା କରାଗଲା । ୮୬ତମ ସମ୍ବିଧାନ ସଂଶୋଧନ ପରେ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ (Right of Children to Free and Compulsory Education Act - RCFCE Act) କୁ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ (RTE Act) ଭାବେ କୁହାଯାଉଛି । ସଂସଦର ଅନୁମୋଦନ ପାଇବା ପରେ ୨୦୦୯ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଏଥିରେ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସ୍ୱାକ୍ଷର କଲେ । ୨୦୧୦ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସ ୧ ତାରିଖରୁ ଏହି ଅଧିନିୟମ ସାରା ଦେଶରେ (ଜାମ୍ମୁ ଓ କାଶ୍ମୀର ବ୍ୟତୀତ) କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା ।

■ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ

- ଏଠାରେ ମାଗଣାର ଅର୍ଥ ବ୍ୟାପକ । ଏହା କେବଳ ଘରୋଇ ଟିଉସନ ପାଇଁ ଦେୟ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ ।
- ବାଧ୍ୟତାମୂଳକର ଅର୍ଥ ଏଥିରେ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଉନାହିଁ ବରଂ ପିଲାର ଅବୈତନିକ (ମାଗଣା) ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଅଧିନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବ ।
- ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ଭେଦଭାବ (Discrimination)କୁ ବନ୍ଦ କରି ଏକ ଅନ୍ତର୍ନିବେଶୀ (inclusive) ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଛି ।
- ଶିକ୍ଷଣ-ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଗୁଣାତ୍ମକତା ଅଣାଯିବା ପାଇଁ ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ନୀତିଗତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।
- ଅଧିନିୟମର ତଦାରଖ ପାଇଁ ଏକ ବାହ୍ୟ ସାମ୍ବିଧାନିକ ସଂସ୍ଥା (External constitutional body)କୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ସର୍ବନିମ୍ନ ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନ (norms and standards) ସ୍ଥିର କରାଯାଇଛି ।
- ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଆବେଗିକ, ଉଦ୍‌ବେଗ ଓ ମାନସିକ ଚାପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ୟାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ଏହି ଅଧିନିୟମରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର, ରାଜ୍ୟ ସରକାର, ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

4.6.2 ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମର ବିଷୟବସ୍ତୁ

ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯, ଆମ ଦେଶରେ ୨୦୧୦ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସ ୧ ତାରିଖରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଅଛି । ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନଉଠେ ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ଶିଶୁର କି କି ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମର ଏକ ନକଲ ସଂଗ୍ରହ କର । ଏଥିରେ ଶିଶୁର କେଉଁ କେଉଁ ଅଧିକାର ବିଷୟରେ କୁହାଯାଇଛି ତାହାର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ (ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ନାମରେ ପରିଚିତ) ୨୦୦୯କୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ତୁମେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତଥ୍ୟ ସହ ପରିଚିତ ହେବ ।

- ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ଅଧିନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଛି ।
- ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ସାତଟି ଅଧ୍ୟାୟ ଅଛି ଓ ୩୮ଟି ଧାରା ରହିଛି ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ସ୍ଥିରୀକୃତ ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନକୁ ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇଛି ।
- ଏହି ଅଧିନିୟମର ସାତଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ସୂଚିତ ।

ଅଧ୍ୟାୟ	ଅଧ୍ୟାୟର ନାମ	ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ
ପ୍ରଥମ	ପ୍ରାକ୍‌କଥନ	▪ ଅଧିନିୟମରେ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗର ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ
ଦ୍ୱିତୀୟ	ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର	▪ ନାମ ଲେଖାଇ ନଥିବା ଓ ପାଠତ୍ୟାଗୀ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ▪ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅଧିକାର
ତୃତୀୟ	ଉପଯୁକ୍ତ ସରକାର, ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଓ ପିତାମାତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ	▪ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଉଛି ଉପଯୁକ୍ତ ସରକାର ଏବଂ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ▪ ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱ ଭାଗ କରିବା ଉପଯୁକ୍ତ ସରକାରଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ (କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର) ▪ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ▪ ପିତାମାତା ଓ ଅଭିଭାବକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ
ଚତୁର୍ଥ	ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ	▪ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଦାୟିତ୍ୱ

ଅଧ୍ୟାୟ	ଅଧ୍ୟାୟର ନାମ	ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ
		▪ ନାମଲେଖା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଚୟନ ପ୍ରକ୍ରିୟା କରାଯିବ ନାହିଁ ଓ ଚାନ୍ଦା ଆଦାୟ ହେବ ନାହିଁ: ▪ ନାମ ଲେଖା ନିମନ୍ତେ ବୟସ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ▪ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀରେ ରହିଯିବା ବା ବହିଷ୍କାର ମନା ▪ ଶିଶୁକୁ ମାନସିକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଓ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ ▪ ସ୍ୱୀକୃତ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ନ ପାଇ କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯିବ ନାହିଁ ▪ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନ ▪ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଗଠନ ▪ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟର କାର୍ଯ୍ୟ ▪ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ସେବା ସର୍ତ୍ତାବଳୀ ▪ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଆପତ୍ତି ଅଭିଯୋଗର ପ୍ରତିବିଧାନ ▪ ଅଣ-ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିୟୋଗ ଉପରେ ନିଷେଧାଦେଶ । ▪ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଘରୋଇ ଟ୍ୟୁସନ ଉପରେ ନିଷେଧାଦେଶ
ପଞ୍ଚମ	ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ	▪ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ପଦ୍ଧତି ▪ ପରୀକ୍ଷା ଏବଂ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରମାଣପତ୍ର
ଷଷ୍ଠ	ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଅଧିକାର	▪ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷାର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ▪ ଅଭିଯୋଗର ପ୍ରତିବିଧାନ
ସପ୍ତମ	ବିବିଧ	▪ ଜାତୀୟ ରାଜ୍ୟ ଉପଦେଷ୍ଟା ପରିଷଦ ଗଠନ ▪ ଦଣ୍ଡବିଧାନ ପାଇଁ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତି

4.7. ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା

ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ଶିଶୁ ପାଇଁ କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ, ଆସ ଆଲୋଚନା କରିବା । ତୁମେ ଅଧିନିୟମର ନକଲକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ଭଲ ଭାବରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କର । ଏଥିରେ ନିମ୍ନସୂଚିତ ଶିଶୁର କେତେକ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ।

- ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାଗଣା ଏବଂ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଅଧିକାର ରହିଛି । ଏଥିନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଶିଶୁକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚାନ୍ଦା କିମ୍ବା ମୂଲ୍ୟ ବା ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ଯାହା ତାକୁ ଅଧିକ ପଢ଼ିବା ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିବାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବ । (ଧାରା-୩)
- କୌଣସି ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇ ନ ଥିବା ବା ଯଦି ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିପାରି ନଥିବା, ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ତା' ବୟସ ଉପଯୋଗୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇବା ଓ ତା' ବୟସର ଅନ୍ୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସହ ସମକକ୍ଷ ହେବା ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ **(Special Training)** ପାଇବାର ଅଧିକାର ରହିଛି । (ଧାରା-୪)

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଧିକାର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

4.7.1. ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ପୂର୍ବରୁ ତୁମେ ଜାଣିଛ ଯେ, ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର, ରାଜ୍ୟ ସରକାର, ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମର ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ଭଲ ଭାବରେ ପଢ଼ । ସେହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

- କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟ କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତି ଶିଶୁର ନାମଲେଖା ସମୟରେ ତା'ଠାରୁ ପାଉଣା ଆଦାୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଶିଶୁ କିମ୍ବା ତା'ର ପିତାମାତା ବା ଅଭିଭାବକଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ଚୟନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ରଖାଯିବ ନାହିଁ । (ଧାରା-୧୩)
- ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାମ ଲେଖାଇଥିବା କୌଣସି ଶିଶୁକୁ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଟକା ଯିବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବହିଷ୍କୃତ କରାଯିବ ନାହିଁ । (ଧାରା-୧୬)
- କୌଣସି ଶିଶୁକୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ବା ମାନସିକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ଏହ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଯିଏ ଉଲଙ୍ଘନ କରିବେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ସେବା ନିୟମାବଳୀ ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶୃଙ୍ଖଳାଗତ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ । (ଧାରା-୧୭)
- ବେସରକାରୀ ଅଣ-ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି **(School Management Committee-SMC)** ଗଠିତ ହେବ । (ଧାରା-୨୧)
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ପଦ୍ଧତିରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । (ଧାରା-୨୨)

- ଅଧିନିୟମର ଧାରା-୨୪ରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ନିମ୍ନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କୁହାଯାଇଛି ।

(କ) ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବାରେ ନିୟମିତତା ଓ ସମୟାନୁବର୍ତ୍ତିତା ରକ୍ଷା କରିବା ।

(ଖ) ଧାରା-୨୯ର ଉପଧାରା (୨) ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା କରିବା ସହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ।

(ଗ) ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟସୀମା ମଧ୍ୟରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ।

(ଘ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଆକଳନ କରିବା ସହିତ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ତା'ର ଆଉ ଅନ୍ୟ କିଛି ଅଧିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଆକଳନ କରିବା ।

(ଙ) ନିୟମିତ ଭାବରେ ବାପା, ମା' ଏବଂ ଅଭିଭାବକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଭେଟି ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଉପସ୍ଥାନରେ ନିୟମିତତା, ଶିକ୍ଷାଲାଭର ଅଗ୍ରଗତି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ତଥ୍ୟ ଜଣାଇବା ଏବଂ

(ଚ) ଦିଆଯାଇଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ।

- ଦଶବର୍ଷୀୟ ଜନଗଣନା, ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ପ୍ରଶମନ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ସଂସ୍ଥା ବା ରାଜ୍ୟ ବିଧାନସଭା ବା ସଂସଦ ନିର୍ବାଚନ ସମ୍ପର୍କିତ ଦାୟିତ୍ୱ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅଣଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିୟୋଜିତ କରାଯିବ ନାହିଁ । (ଧାରା ୨୭)
- କୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ଘରୋଇ ଟିଉସନ୍ ବା ଘରୋଇ ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବେ ନାହିଁ । (ଧାରା-୨୮)

ତୁମେ ଜାଣିଛ ଯେ, ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଶେଷ କରିବାକୁ ହେବ, ନହେଲେ ଶିଶୁର ଅଧିକାର କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେବ । ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଯେଉଁସବୁ ଦିଗଗୁଡ଼ିକୁ ବିଚାରକୁ ନେବେ ତାହା ଅଧିନିୟମର ଧାରା ୨୯(୨)ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

(କ) ସମ୍ବିଧାନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସହ ସହମତ

(ଖ) ଶିଶୁର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ

(ଗ) ଶିଶୁର ଜ୍ଞାନ, ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରତିଭାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନ

(ଘ) ଉଭୟ ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଦକ୍ଷତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ସାଧନ

(ଙ) ଶିଶୁ ସୁଲଭ ଓ ଶିଶୁ କେନ୍ଦ୍ରିକ ଧାରାରେ ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ, ଆବିଷ୍କାର ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନମୂଳକ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷଣ

(ଚ) ଯଥାସମ୍ଭବ ଶିଶୁର ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ

(ଛ) ଶିଶୁକୁ ଭୟ, ଉଦ୍‌ବେଗ ଏବଂ ମାନସିକ ଚାପରୁ ମୁକ୍ତ କରି ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ନିଜର ମତାମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ

(ଜ) ଶିଶୁର ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କିତ ଅବବୋଧ ଓ ତାହା ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସାମର୍ଥ୍ୟର ସାମଗ୍ରିକ ଓ ନିରନ୍ତର ମୂଲ୍ୟାୟନ

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

6. ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ଶିଶୁର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ତଳେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଉକ୍ତି ଦିଆଯାଇଛି । ଠିକ ଉକ୍ତିର ଡ଼ାହାଣପଟେ (T) ଓ ଭୁଲ ଉକ୍ତିର ଡ଼ାହାଣପଟେ (F) ଲେଖ ଏବଂ ଭୁଲ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଠିକ୍ କରି ଲେଖ ।

(କ) ୨୦୧୦ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୨୭ ତାରିଖଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ଆମ ଦେଶରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଅଛି ।

(ଖ) ଆଦୌ ପାଠ ପଢି ନ ଥିବା ୯ ବର୍ଷର ଶିଶୁ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିଲେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ତା'ର ନାମ ଲେଖା ହେବ ।

(ଗ) ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ସ୍ଥିର କରିବା କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ।

(ଘ) ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାର ନାମ ଲେଖାଇବା ପାଇଁ ମୌଖିକ ପରୀକ୍ଷା କରି ପିଲାଙ୍କୁ ଚୟନ କରାଯିବ ।

(ଙ) ବୟସ ପ୍ରମାଣପତ୍ରର ଅଭାବରୁ କୌଣସି ଶିଶୁକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖା ନିମନ୍ତେ ମନା କରାଯିବ ନାହିଁ ।

(ଚ)ଶିଶୁର ପିତାମାତା ଚାହିଁଲେ ସେମାନେ ଶିଶୁକୁ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଅଟକାଇ ରଖି ପାରିବେ ।

(ଛ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଗଠନ କରାଯିବା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ।

(ଜ)ଶିକ୍ଷକ-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିଚାଳନା କରିବେ ।

4.7.2 ସରକାର ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ମାଗଣା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ର ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସରକାର ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ (**Local Authority**) ଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ହେଉଛି ସରକାରଙ୍କର । ଯେହେତୁ ଶିକ୍ଷାକୁ ଆମ ସମ୍ବିଧାନରେ ଯୁଗ୍ମ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି, ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ମିଳିତ ଦାୟିତ୍ୱ । ଅଧିନିମୟର ଧାରା-୬ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ ଅଧିନିୟମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବାର ତିନି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତତ୍‌ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସରକାର ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳ କିମ୍ବା ପଡ଼ୋଶୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନଥିଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବେ ।

■ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

(କ) ଧାରା - ୨୯ରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥିବା ଶୈକ୍ଷିକ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ (Academic Authority) ଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଏକ ପାଠ୍ୟଖସଡ଼ା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ।

(ଖ) ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ତାଲିମ ନିମନ୍ତେ ମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବେ ଏବଂ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବେ ।

(ଗ) ଅଭିନବ ଧାରଣାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ, ଗବେଷଣା, ଯୋଜନା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିକାଶ ପାଇଁ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ସହାୟତା ଓ ସମ୍ବଳ ଯୋଗାଇଦେବେ ।

■ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଅଧିନିୟମର ଧାରା-୮ ରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ କରାଗଲା ।

(କ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁକୁ ମାଗଣା ଏବଂ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇଦେବା । ମାତ୍ର ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁର ପିତାମାତା ବା ଅଭିଭାବକ, ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବା ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷଭାବେ ଅନୁଦାନପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ତା'ର ନାମ ନ ଲେଖାଇ ଅନ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇବେ, ତା' ହେଲେ ଅନ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଥିବା ଅର୍ଥ ଫେରସ୍ତ ପାଇଁ ସେମାନେ ଦାବି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

'ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା'ର ଅର୍ଥ ସରକାର -

- *ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁକୁ ମାଗଣା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇବେ ।*
- *ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ନାମ ଲେଖା, ଉପସ୍ଥାନ ଏବଂ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ କରିବେ ।*

(ଖ) ଘର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ (**neighbourhood school**) ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଉପଲବ୍ଧି ନିଶ୍ଚିତ କରାଇବା ।

(ଗ) ଦୁର୍ବଳ ଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ ଅନଗ୍ରସର ଗୋଷ୍ଠୀର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେପରି କୌଣସି ପାତରଅନ୍ତର କରା ନ ଯାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ଯେପରି କୌଣସି କାରଣରୁ ପ୍ରତିହତ ନ ହୁଏ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଘ) ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୃହ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷା ଉପକରଣ ସହିତ ଭିତ୍ତିଭୂମି ଯୋଗାଇ ଦେବା ।

(ଙ) ପାଠ୍ୟାଗୀ ଶିଶୁ ଓ ଆଦୌ ପାଠ ପଢ଼ି ନଥିବା ଛଅରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷର ଶିଶୁଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ବୟସ ଉପଯୋଗୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ସୁବିଧା ଯୋଗାଇଦେବା ।

(ଚ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ନାମ ଲେଖା, ଉପସ୍ଥାନ ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ଓ ତାହାକୁ ତଦାରଖ କରିବା ।

(ଛ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିବା ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନ (norms and standards) ଅନୁସାରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଜ) ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପାଠ୍ୟଖସଡ଼ା ଯଥା ସମୟରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ।

(ଝ) ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ସୁବିଧା ଯୋଗାଇଦେବା ।

■ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରି ଅଧିନିୟମରେ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇଛି । ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ହେଉଛି ଅଧିନିୟମରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ତଦାରଖ କରିବା । ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟଗଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

(କ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁକୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଗାଇ ଦେବା ।

(ଖ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଘର ନିକଟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ (neighbourhood school)ର ସୁବିଧା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଗ) ଦୁର୍ବଳ ଏବଂ ଅନଗ୍ରସର ଶ୍ରେଣୀ / ଗୋଷ୍ଠୀର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେପରି କୌଣସି ପାତରଅନ୍ତର କରା ନଯାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ନହୁଏ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଘ) ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଢ଼ଙ୍ଗରେ ନିଜ ଇଲାକାରେ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କର ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରିବା ।

(ଙ) ନିଜର ଇଲାକାରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ନାମଲେଖା, ଉପସ୍ଥାନ ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତିକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ଓ ତଦାରଖ କରିବା ।

(ଚ) ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୃହ, ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷଣ ସମାଗ୍ରୀ ତଥା ଆବଶ୍ୟକ ଭିତ୍ତିଭୂମି ଯୋଗାଇଦେବା ।

(ଛ) ଧାରା -୪ ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ସୁବିଧା ଯୋଗାଇଦେବା ।

(ଜ) ଅନୁସୂଚୀରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇଥିବା ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନ (norms and standards) ଅନୁସାରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଝ) ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ସୁବିଧା ଯୋଗାଇଦେବା ।

(ଞ) ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ପରିବାର (migratory families) ର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ନାମଲେଖା ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଟ) କ୍ଷମତା ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟ ତଦାରଖ କରିବା ।

(ଠ) ଶୈକ୍ଷିକ କ୍ୟାଲେଣ୍ଡର (Academic Calender) ସ୍ଥିର କରିବା ।

ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ କହିଲେ, ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ ଶିଶୁଙ୍କର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବାରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର, ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କର ଯଥାଯଥ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରହିଛି । ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଏହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ରୂପାୟନ କରିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ । ଅଧିନିୟମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିବା ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବାରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଫଳପ୍ରଦ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଇବେ ।

ନିମ୍ନ ଅନୁସୂଚୀରେ ସେହି ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନ (norms and standards) ସୂଚୀତ ହୋଇଛି ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ସ୍ଥିରୀକୃତ ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନ

କ୍ରମିକ ସଂଖ୍ୟା	ବିଷୟ	ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନ
୧	ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା (ପ୍ରଥମରୁ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ)	▪ ଷାଠିଏ ଜଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ - ଦୁଇ ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ▪ ୬୧ରୁ ୯୦ ଜଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ- ତିନି ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ▪ ୯୧ରୁ ୧୨୦ ଜଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ - ଚାରି ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ▪ ୧୨୧ ରୁ ୨୦୦ ଜଣ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ - ପାଞ୍ଚ ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ▪ ୧୫୦ରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ପାଞ୍ଚଜଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ଜଣେ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ▪ ୨୦୦ର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅନୁପାତ ଚାଳିଶରୁ ଅଧିକ ହେବ ନାହିଁ (ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି)
	(ଷଷ୍ଠରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ)	▪ ଅତି କମ୍‌ରେ ପ୍ରତି ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ ଜଣେ ଲେଖାଁଏ ଶିକ୍ଷକ (ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ, ସାମାଜିକ ପାଠ ଓ ଭାଷା ବିଷୟରେ ଜଣେ ଲେଖାଁଏ ଶିକ୍ଷକ) ▪ ପ୍ରତି ୩୫ (ପଞ୍ଚତ୍ରିଶ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଜଣେ ଲେଖାଁଏ ଶିକ୍ଷକ ▪ ଯେଉଁଠାରେ ୧୦୦ରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅଛନ୍ତି ସେଠାରେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଓ ସାମୟିକ ଶିକ୍ଷକ (କଳା ଶିକ୍ଷା, ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା, ଓ କର୍ମ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଇଁ ଜଣେ ଜଣେ)
୨	କୋଠାବାଡ଼ି	▪ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ୟୁନ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ କୋଠରି ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଭଣ୍ଡାର କକ୍ଷ- ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କ କୋଠରି ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କକ୍ଷର ବ୍ୟବସ୍ଥା ▪ ପ୍ରତିବନ୍ଧକମୁକ୍ତ ଯାତାୟତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ▪ ପୁଅ, ଝିଅଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଶୌଚାଳୟ ▪ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନିରାପଦ ପାନୀୟ ଜଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା ▪ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ରୋଷେଇ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୋଷେଇ ଘରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ▪ ଖେଳପଡ଼ିଆର ସୁବିଧା ▪ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୃହର ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ପାଚେରୀ କିମ୍ବା ବାଡ଼ର ବ୍ୟବସ୍ଥା
୩	କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଦିବସ/ ପାଠପଢ଼ା ସମୟ	▪ ପ୍ରଥମରୁ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟୁନ ୨୦୦ କାର୍ଯ୍ୟ ଦିବସ ▪ ଷଷ୍ଠରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟୁନ ୨୨୦ କାର୍ଯ୍ୟ ଦିବସ ▪ ପ୍ରଥମରୁ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷା ବର୍ଷରେ ୮୦୦ ଘଣ୍ଟା ପାଠପଢ଼ା ସମୟ ▪ ଷଷ୍ଠରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷାବର୍ଷରେ ୧୦୦୦ ଘଣ୍ଟା ପାଠପଢ଼ା ସମୟ
୪	ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ସାପ୍ତାହିକ କାର୍ଯ୍ୟସମୟ	▪ ଉଭୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପାଇଁ ପଇଁଚାଳିଶ (୪୫) ଘଣ୍ଟା
୫	ଶିକ୍ଷାଦାନ ସାମଗ୍ରୀ	▪ ଆବଶ୍ୟକ ମୁତାବକ ପ୍ରତି ଶ୍ରେଣୀକୁ ଯୋଗାଇବା ।
୬	ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର	▪ ସମ୍ବାଦପତ୍ର, ପତ୍ରପତ୍ରିକା ତଥା ଗଳ୍ପ ପୁସ୍ତକ ସହ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ବହି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ ରଖିବା ।
୭	କ୍ରୀଡ଼ା ସାମଗ୍ରୀ	▪ ପ୍ରତି ଶ୍ରେଣୀକୁ ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁସାରେ ଯୋଗାଇବା ।

4.7.3. ଓଡ଼ିଶାର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ ୨୦୧୦

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ର ପ୍ରଣୟନ ପରେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୬, ୨୦୧୦ରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ, ୨୦୧୦ ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଅଧିନିୟମ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର କାହିଁକି ନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କଲେ ? ଏହା କ'ଣ ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ଠାରୁ ଭିନ୍ନ କି ? ଅଧିନିୟମରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ନିୟମ, ୨୦୧୦ ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରୁଛି କି ? ତୁମେ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଜାଣିଥିବ ଯେ ଶିକ୍ଷାକୁ ସମ୍ବିଧାନରେ ଏକ ଯୁଗ୍ମ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ (concurrent list) ବିଷୟଭାବେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଅର୍ଥାତ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର କୌଣସି ଅଧିନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କରିବାପରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଯଦି କୌଣସି ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରନ୍ତି ତେବେ ତାହା ନିଶ୍ଚିତଭାବେ କେନ୍ଦ୍ର ଅଧିନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ହେବ ଏବଂ ତାହା କେନ୍ଦ୍ର ଆଇନକୁ ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବ ନାହିଁ । ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା ୨୫୪ରେ ଏହା ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

"(1) If any provision of a law made by the lesilature of a State is repugnant to any provision of a law made by Parliament which Parliament is competent to enact, or to any provision of an exisiting law with respect one of the matters enumerated in the Concurrent list, then subject to the provisions of clause (2), the law made by the Parliament or whether passed before or after the law made by the Legislature of such State, or, as the case may be, the exiting law, shall prevail and the law made by the State Legislature of the state shall, to the extent of the repugnancy, be void."

ସମ୍ବିଧାନରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି, ଯଦି କେନ୍ଦ୍ର ଅଧିନିୟମ କୌଣସି ବିଷୟରେ ନୀରବ ଅଛି, ତେବେ ସେ ବିଷୟରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରିପାରିବେ । ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ର ବିଭିନ୍ନ ଧାରାରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ-୨୦୧୦ରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ଏଠାରେ ଦୁଇଟି ଉଦାହରଣରୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଜାଣିପାରିବା ।

କେନ୍ଦ୍ର ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ୨୦୦୯ରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା	ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମରେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା
ଉଦାହରଣ :୧ (ଘର ନିକଟରେ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟ) ଧାରା-୩ : ଛଅରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଅଧିକାର ରହିବ ।	ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ କିମ୍ବା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳ ବା ସୀମାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯିବ ତାହା ନିମ୍ନମତେ ହେବ । (୧) ପ୍ରଥମରୁ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାଖ ଆଖକୁ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଇପାରିଲା ଭଳି ସର୍ବାଧିକ ଏକ କିଲୋମିଟର ଦୂରତାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯିବ । (୨) ଷଷ୍ଠ ଠାରୁ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାଖ ଆଖରୁ ଚାଲିଚାଲି ଯାଇପାରିବା ଭଳି ସର୍ବାଧିକ ୩ କି.ମି. ଦୂରତାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯିବ ।

ଉଦାହରଣ : ୨ (ବୟସ ପ୍ରମାଣ ନିମିତ୍ତ ଦଲିଲ)

ଧାରା ୧୪ ଜନ୍ମ, ମୃତ୍ୟୁ ଅଧିନିୟମ, ଓ ବିବାହ ପଞ୍ଜିକରଣ ୧୮୮୬ ଅନୁସାରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଜନ୍ମ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ଭିତ୍ତିରେ ବା ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିବା ଅନୁରୂପ ଦଲିଲ ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାରେ ନାମକରଣ ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁର ବୟସ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯିବ ।

(୨) ବୟସ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଅଭାବରୁ କୌଣସି ଶିଶୁକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମଲେଖା ନିମନ୍ତେ ମନା କରାଯିବ ନାହିଁ ।

୧୮୮୬ ମସିହାର ଜନ୍ମ, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଓ ବିବାହ ପଞ୍ଜିକରଣ ଅଧିନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ଜନ୍ମ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ମିଳୁନଥିବ ସେଠାରେ ଶିଶୁକୁ ସ୍କୁଲରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଇଥିବା ମଧ୍ୟରୁ ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିକୁ ଶିଶୁର ବୟସ ମଧ୍ୟରୁ ନାମଲେଖା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁର ବୟସ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯିବ ।

(୧) ଡ଼ାକ୍ତରଖାନା/ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ନର୍ସ ଏବଂ ଧାଇ (A.N.M.)ଙ୍କ ପଞ୍ଜୀକୃତ ଦଲିଲ ।

(୨) ଅଙ୍ଗନବାଡ଼ି ଦଲିଲ ।

(୩) ପିତାମାତା କିମ୍ବା ଅଭିଭାବକ ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁର ବୟସ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ଘୋଷଣାନାମା ।

ଉପରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଉଦାହରଣରୁ ତୁମେ କ'ଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛ ?

- ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣରେ କେନ୍ଦ୍ର ଅଧିନିୟମରେ 'ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ'ରେ ପିଲାର ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମରେ ଏହି 'ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ'ର ଅର୍ଥ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପାଇଁ ଶିଶୁର ଘରଠାରୁ ୧ କି.ମି ଦୂରତା ଓ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ପାଇଁ ଶିଶୁର ଘରଠାରୁ ୩ କି.ମି. ଦୂରତାରେ ଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ।
- ସେହିପରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦାହରଣରେ କେନ୍ଦ୍ର ଅଧିନିୟମରେ 'ଅନୁରୂପ ଦଲିଲ'ର ଅର୍ଥ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ନିୟମାନୁସାରେ ସ୍ଥିରୀକୃତ ଡ଼ାକ୍ତରଖାନା/ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ନର୍ସ ଏବଂ ଧାଇଙ୍କ ପଞ୍ଜୀକୃତ ଦଲିଲ, ଅଙ୍ଗନବାଡ଼ି ଦଲିଲ ଓ ପିତାମାତା / ଅଭିଭାବକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବୟସ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ଘୋଷଣାନାମା ଆଦି । ସୁତରାଂ ରାଜ୍ୟ ଆଇନ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ କେନ୍ଦ୍ର ଅଧିନିୟମକୁ ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରୁନାହିଁ । ବରଂ, କେନ୍ଦ୍ର ଅଧିନିୟମରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ର ଧାରା ୩୮ ପ୍ରଦତ୍ତ କ୍ଷମତା ବଳରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ 'ଓଡ଼ିଶା ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ ୨୦୧୦'ର ଦଲିଲ ସଂଗ୍ରହ କରି ତାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କର । ସେଥିରେ କେଉଁ କେଉଁ ଦିଗ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ତା'ର ଏକ ତାଲିକା କର ।

ଓଡ଼ିଶାର ଶିଶୁଙ୍କ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ, ୨୦୧୦ରେ ନିମ୍ନ ଦିଗ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

୧. ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା କମିଟି ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ

୨. ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ

୩. ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଞ୍ଚଳ ପରିସର କିମ୍ବା ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ

୪. ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୧୪ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୟସର ସମସ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କର ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ

୫. ଦୁର୍ବଳ ଶ୍ରେଣୀ ଓ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରୁଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ନାମଲେଖା

୬. ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତି ଶିଶୁ ପିଛା ହେଉଥିବା ଖର୍ଚ୍ଚ ଭରଣା

୭. ବୟସ ପ୍ରମାଣ ନିମିତ୍ତ ଦଲିଲ

୮. ନାମଲେଖା ପାଇଁ ବୃଦ୍ଧି ଅବଧି ବୃଦ୍ଧି

୯. ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ ଓ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରତ୍ୟାହାର

୧୦. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ ସର୍ବନିମ୍ନ ଯୋଗ୍ୟତା

୧୧. ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଦରମା ଭତ୍ତା ଓ ସେବା ସର୍ତ୍ତାବଳୀ ତଥା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

୧୨. ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମାପ୍ତିରେ ରାଜ୍ୟ ଏକାଡେମିକ୍ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତିର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ପ୍ରଦାନ

୧୩. ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ର ବିଭିନ୍ନ ଧାରାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସରକାର ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ବିଜ୍ଞପ୍ତିମାନ ଜାରି କରୁଛନ୍ତି ।

4.8. ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା (Protection of Child Rights)

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ ଓ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଉଛି । ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କିତ ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ଘୋଷଣାନାମା, ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ନୀତି (୧୯୭୪ ଓ ୨୦୧୨), ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ ପ୍ରଭୃତି ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବ ଯେ, ଅନେକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନ ହେଉଛି ଓ ବହୁତ ଶିଶୁ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଯଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଛି । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେବଳ ଅଧିକାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ବରଂ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବା ହେଉଛି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଆମ ଦେଶରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଛି ।

4.8.1 ଶିଶୁ ଶ୍ରମିକ ନିଷେଧ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଆଇନ୍, ୧୯୮୬

ଏହି ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ଚଉଦ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ୧୬ଟି ବୃତ୍ତି ଓ ୬୫ଟି କାମରେ ନିୟୋଜିତ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏହି ବୃତ୍ତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକା ଏହି ଆଇନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

୨୦୦୬ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଏହି ତାଲିକାରେ ଘରୋଇ ସଂସ୍ଥା ତଥା ରାସ୍ତାକଡ଼ର ହୋଟେଲରେ କାମ କରୁଥିବା ଶିଶୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ନିକଟ ଅତୀତରେ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୨୦୦୮ ମସିହାରେ ଆଉ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ କାମରେ ଶିଶୁଙ୍କୁ ନିୟୋଜିତ କରିବାକୁ ନିଷେଧ କରାଯାଇଛି ଯଥା - ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟାକରଣ ଶିଳ୍ପ, ପାରମ୍ପରିକ ମାଛଧରା, କାରଖାନାର ଫର୍ଣ୍ଣେସ ପାଖରେ କାମ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି । ଯଦି କୌଣସି ୧୪ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ଶିଶୁଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରାଯାଏ ତେବେ ନିୟୋଜକ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ଦଣ୍ଡିତ ହେବେ ।

4.8.2 ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫

ତୁମେ ପୂର୍ବରୁ ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ସୁଯୋଗ, ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଓ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ଶିଶୁ ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ପଢ଼ିଛ । ଉକ୍ତ ଅଧିନିୟମରେ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ କି କି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି ତାହା ଏହି ଉପ ଏକକରେ ଜାଣିବା ।

- ଅଧିନିୟମର ଧାରା ୫୭ ଅନୁସାରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଅଧିସୂଚନା ଦ୍ୱାରା ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଜଣେ ମୁଖ୍ୟ ଆୟୋଗୀ (Chief Commissioner for Persons with Disability) ନିଯୁକ୍ତି କରିବେ । ସେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟସବୁ ତୁଲାଇବେ ।

(କ) ରାଜ୍ୟ ଆୟୋଗୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନ ।

(ଖ) କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇଥିବା ଅନୁଦାନର ସମୀକ୍ଷା ।

(ଗ) ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ଅଧିକାର ଓ ସୁବିଧାର ସୁରକ୍ଷାକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।

(ଘ) ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ବ୍ୟବଧାନରେ ଏହି ଅଧିନିୟମର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାର ବିବରଣୀ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।

- ଅଧିନିୟମର ଧାରା ୬୦ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଆୟୋଗୀ (Commissioner) ନିଯୁକ୍ତି କରିବେ । ସେ ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଅଧିକାର ଓ ସୁଯୋଗର ସୁରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।
- ଅଧିନିୟମର ଧାରା ୬୯ ଅନୁସାରେ 'ଅକ୍ଷମମାନଙ୍କୁ ମିଳୁଥିବା ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗରୁ ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତାରଣାପୂର୍ବକ ବଞ୍ଚିତ କରନ୍ତି ତେବେ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ୨ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାରାଦଣ୍ଡରେ ଏବଂ ୨୦ହଜାର ଟଙ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆର୍ଥିକ ଜରିମାନାରେ କିମ୍ବା ଉଭୟ ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହେବେ ।

4.8.3. ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୫ (Commission for Protection of Child Right Act, 2005)

ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ୨୦୦୨ ମସିହାରେ ହୋଇଥିବା ମିଳିତ ଜାତିସଂଘର ସାଧାରଣ ପରିଷଦର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧିବେଶନର ସୁପାରିଶ ଅନୁଯାୟୀ ଭାରତ ସରକାର ୨୦୦୫ ମସିହାରେ.ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଆଇନର ଧାରା ଅନୁଯାୟୀ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ (National Commission for Protection of Child Right -NCPCR) ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ଏହି ଆୟୋଗର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ନୀରିକ୍ଷଣ କରିବେ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମୀକ୍ଷା କରିବେ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ଫଳପ୍ରଦ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ନିମନ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ସ୍ଥିର କରିବେ ।
- ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଘଟଣାବଳୀକୁ ତଦନ୍ତ କରିବେ, ଉଲଙ୍ଘନକାରୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସୁପାରିଶ କରିବେ ।
- ଆତଙ୍କବାଦ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ହିଂସା, ଦଙ୍ଗା, ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ, ଘରୋଇ ହିଂସା ଓ ଅନ୍ୟ ଆକ୍ରାନ୍ତ, ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଶିଶୁମାନେ ଯେପରି ସମସ୍ତ ଅଧିକାର ପାଇବେ ତାହା ଦେଖିବେ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ନେବେ ।
- ସମାଜର ସବୁ ବର୍ଗର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷରତା ବୃଦ୍ଧି ନିଶ୍ଚିତ କରିବେ । ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନ, ଗଣମାଧ୍ୟମ, ଆଲୋଚନା ଚକ୍ର ଆଦି ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ।
- କମିଶନ ନିଜ ତରଫରୁ (Suo motu) ବିଭିନ୍ନ ଅଭିଯୋଗର ତଦନ୍ତ କରିପାରିବେ, ଯେଉଁଥିରେ :
  - ଶିଶୁ ଅଧିକାରର ଉଲଙ୍ଘନ ହେଉଥିବ ଓ ସେମାନେ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଉଥିବେ ।
  - ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସୁରକ୍ଷା ଓ ବିକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉ ନ ଥିବ ।
  - ଶିଶୁମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମିତ୍ତ ଥିବା ନୀତି ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମାର ଆଦେଶ ପାଳନ ହେଉ ନ ଥିବ ।
- ଅଧିନିୟମର ଧାରା ୪୫ ଅନୁଯାୟୀ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ କୌଣସି ତଦନ୍ତ ପରେ ଆୟୋଗ ଆଇନ ଉଲଙ୍ଘନକାରୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସରକାରଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ କରିପାରିବେ । ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ଉପଯୁକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇଁ ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଓ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଲୋଡ଼ିବେ । ପୀଡ଼ିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସାମୟିକ ସହାୟତା ଦେବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସରକାରଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ କରିବେ ।

4.8.4 ରାଜ୍ୟ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ (State Commission for Protection of Child Rights -SCPCR)

ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୫ର ଧାରା ୧୭ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ନିଜ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ରାଜ୍ୟ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ (SCPCR) ଗଠନ କରିବେ । ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ (NCPCR) ଭଳି ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ (SCPCR) ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନେବ । ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ତଦନ୍ତ କରି ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକର ସୁରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ବିହିତ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିବ ।

4.8.5 ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ ଶିଶୁର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର, ରାଜ୍ୟ ସରକାର, ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ତା'ର ଉତ୍ତର ଦାୟିତ୍ୱ ଅଧିନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ସମ୍ପାଦନ ନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଏଥିପାଇଁ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ରହିବେ ଓ ଆଇନ ଅନୁଯାୟୀ ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ନିଆ ଯାଇପାରିବ ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏହି ଅଧିନିୟମରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ଏହି ଅଧିନିୟମ ଅଧିନରେ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଥିଲେ ସେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନିକଟରେ ଲିଖିତ ଅଭିଯୋଗ କରିପାରିବେ । ଲିଖିତ ଅଭିଯୋଗ ପାଇବାପରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ସୁଯୋଗ ଦେଇ ତିନିମାସ ସମୟ ଅବଧି ମଧ୍ୟରେ ଅଭିଯୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବେ ।
- ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷା ଆୟୋଗ ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୫ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସହିତ NCPCR ନିମ୍ନଲିଖିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବେ ।

(କ) ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପଦକ୍ଷେପଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରିବେ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ସଫଳ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସମ୍ପର୍କରେ ସୁପାରିଶ କରିବେ ।

(ଖ) ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ପାଇଁ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ମିଳିଥିବା ଅଭିଯୋଗର ତଦନ୍ତ କରିବେ ।

- ଜଣେ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ଅନ୍ତର୍ଗତ କୌଣସି ଅଧିକାର କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲେ ସେ କିମ୍ବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସିଧାସଳଖ SCPCR ବା NCPCR ରେ ଅଭିଯୋଗ ଫର୍ଦ୍ଦ ଦାଖଲ କରିପାରିବେ ।
- ଅଧିନିୟମରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ସଫଳ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମିତ୍ତ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପରାମର୍ଶ ଦେବାପାଇଁ ଜାତୀୟ ଉପଦେଷ୍ଟା ପରିଷଦ (National Advisory Council) ଗଠନ କରାଯିବ । ସେହିପରି ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ରାଜ୍ୟ ଉପଦେଷ୍ଟା ପରିଷଦ (State Advisory Council) ମଧ୍ୟ ଗଠନ କରାଯିବ । ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସଫଳଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମିତ୍ତ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ରାଜ୍ୟ ଉପଦେଷ୍ଟା ପରିଷଦର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ ।
- ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏହାର ଉଲଙ୍ଘନ ନିମ୍ନ ଅଦାଲତରୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଅଦାଲତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ କୌଣସି ଅଦାଲତରେ ବିଚାରଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ତଳ କୋର୍ଟ, ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ କିମ୍ବା ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟରେ ମୋକଦ୍ଦମା (case) ଫାଇଲ କରିପାରିବ ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ କରାଇବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନର ପ୍ରତିବିଧାନ ପାଇଁ ଉପରିସ୍ଥ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟକୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ହେଲ୍‌ପ ଲାଇନ (School Student's Helpline) ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ନିଜେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ତା'ର ପିତାମାତା ବା ଅଭିଭାବକ ଶିଶୁର ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ସିଧାସଳଖ ଦେୟମୁକ୍ତ ଟେଲିଫୋନରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇପାରିବେ । ଦେୟମୁକ୍ତ (Toll Free) ଟେଲିଫୋନ ନମ୍ବର ହେଉଛି 18003456722 । କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ ପାଇବା କ୍ଷଣି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତଦନ୍ତ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି ।

ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରାୟ ୧୦୦ ବର୍ଷର ଯାତ୍ରା (୧୯୦୬ ମସିହାରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗୋଖଲେଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଧିବଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦିଆଯିବା ଓ ୨୦୧୦ରେ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ ପ୍ରଣୟନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) ଭାରତର ଶିକ୍ଷା ଇତିହାସର ଏକ ସଂଘର୍ଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା । ପରିଶେଷରେ, ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଶିଶୁଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଏକ ଅଧିକାରରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାରକୁ ସାକାର କରିବା କେବଳ ସରକାରଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭାବିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମ୍ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମ ଲୋଡ଼ା । ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ହୋଇ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାରକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

4.9. ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲ

- ୧୯୮୯ ମସିହା ମିଳିତ ଜାତିସଂଘର ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମାରେ ୧୮ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଶିଶୁଭାବେ ପରିଗଣିତ କରାଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚାରୋଟି ବିଭାଗରେ ଯଥା : ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର, ବିକାଶର ଅଧିକାର, ସୁରକ୍ଷାର ଅଧିକାର ଓ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଧିକାରଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।
- ଜାତୀୟ ଶିଶୁ ନୀତି, ୧୯୭୪ରେ ଶିଶୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ପ୍ରାକ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପୋଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଯତ୍ନ ଓ ଥଇଥାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମ, ୧୯୯୫ରେ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ସୁଯୋଗ, ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଓ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।
- ଭାରତର ସମ୍ବିଧାନର ୮୬ତମ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଇ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାରର ମାନ୍ୟତା ଦିଆଯାଇ ଏହାକୁ ଧାରା ୨୧(A)ରେ ସଂଯୋଗ କରାଯାଇଛି ।
- ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ ଆମ ଦେଶରେ ୨୦୧୦ ଅପ୍ରେଲ ୧ ତାରିଖରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା । ଏଠାରେ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକର ଅର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ର ପିଲାର ମାଗଣା ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଅଧିନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।
- ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ସର୍ବନିମ୍ନ ସର୍ତ୍ତ ଓ ମାନ ସ୍ଥିର କରାଯାଇଛି ।
- ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ର ବିଭିନ୍ନ ଧାରାରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ରାଜ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ ୨୦୧୦ରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇଛି ।
- ଶିଶୁ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ NCPCR ଓ SCPCR ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ ଅଭିଯୋଗର ଶୁଣାଣି କରି NCPCR ଓ SCPCR ସରକାରଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇପାରିବେ ।
- ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ରେ ଶିଶୁର ଅଧିକାର ଉଲଙ୍ଘନ ହେଉଥିବା ଅନୁଭବ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଭିଯୋଗ ପତ୍ର ଦାଖଲ କରିବାକୁ ହେବ । ସ୍ଥାନୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ୩ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ବିଚାର ନ କଲେ NCPCR ଓ SCPCRରେ ମଧ୍ୟ ଅଭିଯୋଗ ଦାଖଲ କରାଯାଇପାରିବ ।

4.10. ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

1. ମିଳିତ ଜାତିସଂଘ ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମା (UNCRC)ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ଶିଶୁର ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ମୁଖ୍ୟତଃ ଶିଶୁର ଜୀବନ ରକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣବିକାଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛି । ଶିଶୁ ମୃତ୍ୟୁହାର ହ୍ରାସ କରିବା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଶିଶୁର ଜନ୍ମଗତ ପରିଚୟକୁ ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ, ବିକାଶର ଅଧିକାରରେ ଶିଶୁର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ ସାଧନ ଉପରେ ଅଧିକ ଜୋର ଦିଆଯାଇଛି । ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ବିକାଶର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଅସ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ଶିଶୁର ବିକାଶକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରୁଥିବା ସମସ୍ତ କାରକ ଯଥା : ଶିକ୍ଷା, ଶିଶୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଭାଷା, ଖାଦ୍ୟ, ପୋଷାକ ଇତ୍ୟାଦିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

2. (କ) ବିକାଶର ଅଧିକାର
   (ଖ) ସୁରକ୍ଷାର ଅଧିକାର
   (ଗ) ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର
   (ଘ) ବିକାଶର ଅଧିକାର
   (ଙ) ସୁରକ୍ଷାର ଅଧିକାର
   (ଚ) ବିକାଶର ଅଧିକାର
   (ଛ) ସୁରକ୍ଷାର ଅଧିକାର

3. (କ)ରେ ଥିବା ଉକ୍ତିଟି ଠିକ୍ ।

4. (ଖ),(ଗ),(ଘ) ଥିବା ଉକ୍ତିଟି ଠିକ୍ ।

5. ସମ୍ବିଧାନର ଧାରା ୪୫ରେ ୬ରୁ ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସର ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା Directive Principles of State Policyର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । କିନ୍ତୁ ୮୬ ତମ ସମ୍ବିଧାନ ସଂଶୋଧନ ପରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଅଧିକାରର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ତାହାକୁ ଧାରା 21(A) ରେ ସାମିଲ କରାଯାଇଛି ।

6. (କ) F (ଖ) F (ଗ) T (ଘ) F (ଙ) T (ଚ) F (ଛ) F (ଜ) F

୪.୧୧ ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧. ନିମ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୨୫୦ଟି ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖ ।

'ଜାତିସଂଘର ଶିଶୁ ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମା ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିକାଶ ସୁରକ୍ଷା ଓ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଦିଗରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଇଲ ଖୁଣ୍ଟ' । ଏହି ଉକ୍ତି ଉପରେ ତୁମର ମତାମତ ଦିଅ ।

୨. ଅକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିନିୟମରେ ଅକ୍ଷମ ଶିଶୁଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ କି କି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ?

୩. ଶିକ୍ଷା ସରକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ଗୁଣାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ନିମନ୍ତେ ସହାୟକ ହେବ କି ? କପରି ?

୪. ନିମ୍ନ ପରିସ୍ଥିତି ଦୁଇଟିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କର । ଏହା ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମକୁ କିପରି ଉଲଙ୍ଘନ କରୁଛି ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିସ୍ଥିତିର ନିହିତାର୍ଥକୁ ବୁଝାଅ ।

ପରିସ୍ଥିତି 'କ'

- ଗୌରୀର ବୟସ ୧୧ ବର୍ଷ । ସେ ୪ର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼େ । ଗତ କିଛି ବର୍ଷ ଧରି ସେ ଘରେ ବହୁତ ଘର କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିବାରୁ ଠିକ୍‌ଭାବେ ପଢ଼ି ପାରୁନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ତାକୁ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀରେ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ଅଟକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଘରେ ମାତ୍ରାଧିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନିୟମିତ ଆସିପାରୁନାହିଁ । ଶିକ୍ଷକ ଯେତେବେଳେ

ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରନ୍ତି ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରେ ନାହିଁ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ମାଡ଼ ଖାଏ । ଏବେ ଗୌରୀ ପାଠପଢ଼ା ଛାଡ଼ିଦେବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରୁଛି ।

ପରିସ୍ଥିତି 'ଖ'

- ଆଜି ୯ ବର୍ଷ ବୟସର ଦେବପ୍ରସାଦ ପାଇଁ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିନ । ସେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼େ । ଆଜି ତା'ର ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷା ଫଳ ପ୍ରକାଶ ହେବ । ପରୀକ୍ଷା ଫିସ୍ ବାବଦରେ ୫୦ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ଥିବାବେଳେ ବାପା ତାକୁ ୧୦ ଟଙ୍କା ଦେଇଛନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଘୋଷାଇଛନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଳୟ ନୀରିକ୍ଷକ କଛ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପରିଦର୍ଶନରେ ଆସିଥିବା ବେଳେ ପିଲାମାନଙ୍କର ପାଠ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖସ୍ଥ କରିବାର ଦେଖି ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଦେବପ୍ରସାଦ ମଧ ସମସ୍ତ ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିକୁ ଘୋଷି ମନେ ରଖିଛି । ପରୀକ୍ଷାରେ ଦେବପ୍ରସାଦ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି ।
- ଘରକୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ତା'ର ମାମୁଁ ଦେଖାହେଲେ । ସେ କହିଲେ, ଧନ୍ୟବାଦ୍ । ଏବେ ମୋ' ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦିଅ । ମୁଁ ୮ ଟଙ୍କାରେ ବିଲାତି ବାଇଗଣ, ୫ ଟଙ୍କାରେ ଲଙ୍କା କିଣିବା ପରେ ମୋ' ପାଖରେ ୭ ଟଙ୍କା ବଳିଲା । ମୁଁ କେତେ ଟଙ୍କା ନେଇ ବଜାରକୁ ଯାଇଥିଲି ? କିନ୍ତୁ ଦେବପ୍ରସାଦ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କହିଲା, ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ତ ଆମ ବହିରେ ନାହିଁ । ମୁଁ କିପରି ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବି ?

4.11. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

SCERT (2003), ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା (ସ୍ୱ-ଶିକ୍ଷଣ ପୁସ୍ତିକା)

UNICEF (2003), ଶିଶୁ ଅଧିକାରର ବିଶ୍ୱ ଘୋଷଣାନାମା

Government of India (2005), Commission for Protection of Child Right Act, The Gazette of India

Govt. of India, Ministry of Law, Justice and Company Affairs (2006), The Per sons with Disability Act, The Gazette of India

UNICEF, Frequently asked questions in the right of Children to Free and Com pulsory Education Act, 2009

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ, ୨୦୦୯ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମାଗଣା ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ନିୟମ, ୨୦୧୦

■

5. ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ

ଗଠନକ୍ରମ

5.1 ଉପକ୍ରମ
5.2 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
5.3 ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା
5.3.1 ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ଉପାୟ
5..3.2 ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା
5.4 ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ ଏବଂ ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ
5.4.1 ଆତ୍ମସମ୍ମାନ କ'ଣ
5.4.2 ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ
5.4.3 ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବିକାଶର କେତେକ କୌଶଳ
5.4.4 ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି
5.4.5 ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ
5.5 ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ବିକାଶ
5.5.1 ଶିକ୍ଷକ-ନେତୃତ୍ୱ
5.5.2 ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ବିକାଶ ପାଇଁ କେତେକ ପଦକ୍ଷେପ
5.6 ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ
5.6.1 ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ କ'ଣ
5.6.2 ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ଉପାୟ
5.6.3 ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଅଧିକାର
5.6.4 ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ଭୂମିକା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ
5.6.5 ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧି
5.7 ସଂସ୍କୃତି କରଣ
5.7.1 ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଲକ୍ଷଣ
5.7.2 ସଂସ୍କୃତି କରଣ କିପରି ହୁଏ
5.7.3 ସଂସ୍କୃତି କରଣରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭୂମିକା
5.8 ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲ
5.9 ନିଜକୁ ନିଜେ ପଚାରିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର
5.10 ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ
5.11 ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

5.1 ଉପକ୍ରମ

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷକ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶ୍ରେଣୀଗୃହର ପରିବେଶର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି, ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ଓ ବାହାରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣର ମାନବୃଦ୍ଧି, ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିଚାଳନା, ପିତାମାତା ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ସହଯୋଗ, ମଧ୍ୟାହ୍ନଭୋଜନ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶୈକ୍ଷିକ ପ୍ରତିଯୋଗିତା, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଓ ମେଳା ସଙ୍ଗଠନ କରିବା ଆଦି ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବିନା ଚିନ୍ତା କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟର ସାମଗ୍ରିକ ପରିବେଶ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣର ମାନ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଥିବା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ସୂଚକ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କରେ ଯଦି କେବେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି, ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ତଥା ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତାର ସହିତ ସ୍ମରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ସମାଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିବା ନିଜର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ କଥା ସ୍ମରଣ କରି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ତୁମେମାନେ ମଧ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜଣେ ଜଣେ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକ ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ନେଇ ଏହି ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗ ଦେଇଅଛ । ତେବେ ଏଠାରେ ନିଶ୍ଚିତ ମନରେ ଆସେ "ଜଣେ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକ କିପରି ହୋଇପାରିବେ ?"

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ତୁମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଣେ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କି କି ଗୁଣ ଥାଏ ତା'ର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ଉପରେ ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ ଥିବ ଏବଂ ସର୍ବଦା ସେ ଅଧିକ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହେଉଥିବେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ସେ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ତଥା ସହ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହ ଉତ୍ତମ ସଂପର୍କ ରକ୍ଷା କରୁଥିବେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗୁଣଥିବ ଯେଉଁଥିପାଇଁ ସେ ନିଜର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ, ସହଶିକ୍ଷକ ଓ ସମାଜର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନର ପାତ୍ର ହୋଇଥିବେ । ଏହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ପ୍ରତି ଆତ୍ମସମ୍ମାନ, ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି, ସହ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହ ଉତ୍ତମ ବୁଝାମଣା ଓ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ସକ୍ରିୟ ସହଯୋଗ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାର ଦକ୍ଷତା ଆଦି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ କ୍ଷମତାପନ୍ନ (Empowered) କରିପାରେ । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଏପରି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ । ଏଭଳି କ୍ଷମତାପନ୍ନ ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସାଧାରଣତଃ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ (Teacher Empowerment) ପ୍ରକ୍ରିୟା କୁହାଯାଏ ।

ଏହି ଏକକରେ ଜଣେ କେଉଁ ଦିଗରେ ଏବଂ କିଭଳି ନିରନ୍ତର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କଲେ ଜଣେ କ୍ଷମତାପନ୍ନ ଏବଂ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇପାରିବ ସେସବୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

5.2 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଏକକଟି ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପରେ ତୁମେ

- ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ପ୍ରମୁଖ ଦିଗଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ।
- ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ, ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣାବଳୀର ବିକାଶର ଉପାୟମାନ ବୁଝାଇପାରିବ ।
- ସହ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବେ ନିଜର ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବ ।
- ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶୈକ୍ଷିକ ଓ ସାମାଜିକ ପରିବେଶରେ ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଉପାୟମାନ ଜାଣି ସେଗୁଡ଼ିକର ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗ କରିବ ।

5.3 ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା

ଜଣେ ସଶକ୍ତ ବା କ୍ଷମତାପନ୍ନ (Empowered) ଶିକ୍ଷକ କହିଲେ ଆମେ କ'ଣ ବୁଝିବା । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ନିଜର ଜ୍ଞାନ, ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ସହଯୋଗୀ ମନୋବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଉଚିତ ସମୟରେ ଉପଯୁକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରି ବିଭିନ୍ନ ଶୈକ୍ଷିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉଥିଲେ ସ୍ଥୂଳତଃ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ କ୍ଷମତାପନ୍ନ ବା ସଶକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ କହିପାରିବା । ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣକୁ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି । ସର୍ଟ, ଗ୍ରିୟସ ଏବଂ ମେଲ୍‌ଭିନ୍ (୧୯୯୪)ଙ୍କ ମତରେ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକମାନେ ନିଜର ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସହିତ ସେମାନେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କର ସମାଧାନ କରିବାର ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରିଥାନ୍ତି । ମାଏରଫ୍ (୧୯୮୮) ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା:- ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି, ଜ୍ଞାନରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ । ସର୍ଟ ଏବଂ ରାଇନହାର୍ଟ (୧୯୯୨) ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ଛଅଟି ପ୍ରଧାନ ଦିଗ ଚିହ୍ନଟ କରିଥିଲେ ଯାହାକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସର୍ଟ (୧୯୯୪) ବିଶେଷଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଛଅଟି ଦିଗ ହେଉଛି :-

- **ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି (Social Status) :** ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଏବଂ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ, ସେମାନଙ୍କର ପିତାମାତା, ଶିକ୍ଷା ପରିଦର୍ଶକ, ସହଶିକ୍ଷକ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇଥିବା ସମ୍ମାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି ସୂଚାଇଥାଏ । ଏପରି ସମ୍ମାନବୋଧ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଓ ଉପଲବ୍ଧି ଉନ୍ନତ ହେବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ।
- **ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ (Decision Making) :** ନିଜର କର୍ମ ପରିସରକୁ (ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ, ଶ୍ରେଣୀ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଚାଳନା, ବିଦ୍ୟାଳୟ ବଜେଟ୍, ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତି, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଆଦି) ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣରେ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିବେଶ ଉପରେ ଅଧିକ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସରରେ ନିଜକୁ ନ୍ୟୁନ ମଣିବାର ଭାବନା କମିଯାଇଥାଏ ।
- **ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି (Professional Growth) :** ଶିକ୍ଷକ ଯେତେବେଳେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଯେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଜୀବନବ୍ୟାପି ନିଜ ଶିକ୍ଷା ଓ ଅନୁଭୂତିର ବିକାଶ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ଅଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏବଂ ସହଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉନ୍ନତି ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷକ ବୃତ୍ତିର ଗୁଣାତ୍ମକ ତଥା ପରିମାଣାତ୍ମକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସମ୍ଭବ ହୁଏ ଓ ଏହି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥାଏ । ଅପରପକ୍ଷରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୋଝ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ମାନସିକ କ୍ଲାନ୍ତି ଆସିଥାଏ ଓ ତାଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ବ୍ୟାହତ ହୋଇଥାଏ ।
- **ସ୍ୱ-ସକ୍ଷମତା (Self-efficacy) :** ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ତରର କୃତି ହାସଲ କରିବାରେ ଜଣଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ସଂପର୍କରେ ନିଜର ବିଚାରକୁ ସ୍ୱସକ୍ଷମତା **(Self-efficacy)** କୁହାଯାଏ । ଜଣେ କ୍ଷମତାପନ୍ନ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସଥାଏ ଯେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣରେ ଫଳପ୍ରଦ ଭାବେ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଦକ୍ଷତା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଛି ଏବଂ ସେ ନିଜ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ମାନର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରନ୍ତି । ଆକାଙ୍କ୍ଷିତ ଫଳାଫଳ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତାରେ ପାରଙ୍ଗମ ହେବାର ଅନୁଭୂତି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସ୍ୱସକ୍ଷମତା ଅନୁଭବ ହାସଲ କରିବାରେ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ହୋଇଥାଏ ।
- **ସ୍ୱାୟତ୍ତତା (Autonomy) :** ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଯେତେବେଳେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର କର୍ମ ଜୀବନ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଉପରେ ତାଙ୍କର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅଛି, ତାଙ୍କର ସ୍ୱାୟତ୍ତତା ଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ସମୟ ନିର୍ଘଣ୍ଟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଏବଂ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ, ସେ ନିଜର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣରେ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ନିର୍ଭୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇପାରନ୍ତି ।
- **ପ୍ରଭାବ (Impact) :** ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ଏବଂ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକ ନିଜର କର୍ମ ପରିସର ତଥା ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସରକୁ ସକାରାତ୍ମକ ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାନ୍ତି ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

1. ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ତିନିଟି ମୌଳିକ ଉପାଦାନ କ'ଣ ?

5.3.1 ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ଉପାୟ

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ କ'ଣ କଲେ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ସମ୍ଭବ ହେବ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏଠାରେ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ଅବଧି ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ସେଥିପାଇଁ ନିମ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସଶକ୍ତିକରଣ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ମଧ୍ୟ ନିରନ୍ତର ଏବଂ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ହୋଇଥାଏ ।

- **ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ :** ଜଣେ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଏବଂ ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ । ସଶକ୍ତିକରଣ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଲିକ୍ ଷ୍ଟେନ୍ ଷ୍ଟାଇନ୍, ମାକ୍‌ଲାଫ୍‌ଲିନ୍ ଏବଂ ନୁଡ୍‌ସେନ୍ (୧୯୯୧)ଙ୍କ ମତରେ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ପାଇଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନି ପ୍ରକାରର ଜ୍ଞାନର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ।

- *ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବିଷୟ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି ସଂପର୍କରେ ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ :* ସଫଳ ଶିକ୍ଷକ ହେବା ପାଇଁ ଏପରି ଜ୍ଞାନର ଆବଶ୍ୟକତା ସଂପର୍କରେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ । ଏପରି ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର କରିବାରେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଲାଭକରନ୍ତି ଓ ବୃତ୍ତିଗତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଧିକ ଦକ୍ଷ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଅଧିକ ଜ୍ଞାନବାନ ଶିକ୍ଷକ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହ ସୁସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରନ୍ତି କାରଣ ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସହାୟତା ପାଇପାରନ୍ତି । ତୃତୀୟତଃ ଏପରି ଜ୍ଞାନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ବା ଶୈକ୍ଷିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିତି ନିୟାମକ ପ୍ରଣୟନରେ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ ।
- *ବୃତ୍ତିଗତ ଗୋଷ୍ଠୀ (Professional Community) ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ :* ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ଏହାର ପରିଚାଳନା ଏକ ଜଟିଳ କାର୍ଯ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସମ୍ମିଳିତ ଭାବେ ଏବଂ ଏକ ପେଶାଦାରୀ ମନୋବୃତ୍ତି ନେଇ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଶିକ୍ଷକତାକୁ ଏକ ବୃତ୍ତି ବା ପେଶାଭାବେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ବୃତ୍ତିଧାରୀ (Professional) ମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ଓ ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ରହିବା ନିହାତି ଜରୁରୀ । ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା, ଜ୍ଞାନ ଓ ଧାରଣାର ବିନିମୟର ଉପାୟମାନ ଏବଂ ବୃତ୍ତିଗତ ନୀତି ସମ୍ପର୍କିତ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ହାସଲ କରିବା ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଏକକର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭାଗରେ ବିଶଦ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।
- *ଶିକ୍ଷାନୀତି ଓ ନିୟାମକ (Educational Policies and Act) ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ :* ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କିତ ନୀତି ଓ ଆଇନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ହେବେ । ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ୧୯୮୬/୧୯୯୨, ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରୂପରେଖ ୨୦୦୫, ଶିଶୁର ଅଧିକାର ଘୋଷଣାନାମା, ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଆଇନ ୨୦୦୯ ଭଳି ଶିକ୍ଷା ସହ ଜଡ଼ିତ ନୀତି ଓ ନିୟାମକରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂପର୍କରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

- **ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ (Self-esteem)ର ବିକାଶ :** ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ବିଶେଷ ଅଂଶ ସ୍ୱରୂପ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ତଥା ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ନିଜର ଦକ୍ଷତା ଏବଂ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଯଥାଯଥ ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷା କରି ସେଥିପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନବୋଧ ନ ରହିଲେ ଶିକ୍ଷକ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ହୀନମନ୍ୟତା ଭାବ ନେଇ କେହି ହେଲେ ନିଜର ଏବଂ ନିଜଗୋଷ୍ଠୀର ଉନ୍ନତି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ଏକକର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭାଗରେ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ଏକ ବିଶେଷ ଅଂଶ ଭାବେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୋଧର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ତହିଁର ବିକାଶ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

- **ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର (Leadership quality) ବିକାଶ :** ନିଜର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ବିବିଧ ପାଠ୍ୟ ଓ ସହପାଠ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଦଳଗତଭାବେ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବା ଏବଂ ନିଜେ ହାସଲ କରିଥିବା କୃତିତ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏପରି ଗୁଣ କିପରି ହାସଲ କରିପାରିବେ, ତା'ର ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା ଏହି ଏକକର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭାଗରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି ।

- **ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି (Professional Growth):** ବିଦ୍ୟାଳୟ ତଥା ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସଂସ୍କାର ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଇଛି । କେବଳ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସଶକ୍ତିକରଣ ହେଲେ ଉପରୋକ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହାସଲ ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସମବେତ ଭାବେ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ପୂର୍ବରୁ ହୋଇଥିବା ଆଲୋଚନାରୁ ଏ ସଂପର୍କରେ ସମ୍ୟକ୍ ଧାରଣା କରିହେବ । ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କିପରି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ତାହାର ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଂଶରେ କରାଯାଇଛି ।

- **ସଂସ୍କୃତିକରଣ (Enculturation) :** ଯେକୌଣସି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ବିଶେଷ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷଣ ସର୍ବାଧିକ ସମ୍ଭବ ବିକାଶ ସାଧନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ଶିକ୍ଷା ତା'ର ସାମାଜିକ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶ ସହ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣର ପରିଚାଳନା ବେଳେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସ୍ଥିତି ଓ ପରିବେଶ ସଂପର୍କରେ ବିସ୍ତୃତ ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ତୁମେ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବହୁଦୂର ଏକ ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳର ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିଲେ, ସେଠାକାର ସଂସ୍କୃତି ସହ ଗଭୀର ସଂପୃକ୍ତି ନଥିଲେ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣକୁ ତୁମେ ଉପଯୁକ୍ତଭାବେ ପରିଚାଳନା କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଗୁରୁତ୍ୱ ଏବଂ ଉପାୟମାନ ଏହି ଏକକର ଶେଷ ଭାଗରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଶିକ୍ଷକଭାବେ ତୁମର ସଶକ୍ତିକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି କି ? ତହିଁର କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଲେଖ ।

5.3.2 ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା

ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ବେଳେ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ସାଂପ୍ରତିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ କେତେ ଦୂର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଏବଂ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ପାଇଁ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି କି ? ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆଣ୍ଟବର୍କ (୧୯୯୮)ଙ୍କର ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ । ଶିକ୍ଷାର ସ୍ୱଳ୍ପ-ମିଆଦି ଅଥବା ଦୀର୍ଘ-ମିଆଦି ଯୋଜନାରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାରଣ ଯୋଗୁଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ।

- ଜ୍ଞାନର ପରିସର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବଦଳିଯାଉଛି । ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ାଯାଉଥିବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟ ତଦନୁସାରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ତାଳଦେଇ ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।
- ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ପ୍ରତିଦିନର ବାସ୍ତବତା ହେଉଛି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନୂତନ ଆହ୍ୱାନମାନ ଉପୁଜେ ଯା'ର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ତତ୍କାଳ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନର ମୁକାବିଲା କରିବା, ଉପଯୁକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବା ଓ ତଦ୍‌ଜନିତ ବିପରୀତ ସମ୍ଭାବନା (risk)ର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାର ଦକ୍ଷତା ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଥିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।
- ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷକ-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ବା ବିଷୟବସ୍ତୁ-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତି ମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ମୁଖ୍ୟତଃ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ସର୍ବସ୍ୱ ଥିଲା । ଏଥିରେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ଅଧିକାଂଶ ପିଲା ସହଜରେ ପାଠ୍ୟବସ୍ତୁ ସବୁ ବୁଝିପାରିବେ ତା' ଉପରେ ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଫଳରେ ବିଶେଷ ପ୍ରତିଭା ସମ୍ପନ୍ନ ପିଲା ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କ ଭଳି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଏଭଳି ଶିକ୍ଷାଦାନରୁ ବିଶେଷ ସୁବିଧା ପାଉନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ବଜନୀନୀକରଣରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଉଚ୍ଚମାନର ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇଛି । ଯେହେତୁ ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତି, ଶିଖିବାର ମନୋବୃତ୍ତି, ଶିକ୍ଷଣର ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରଭୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଅନ୍ୟଠାରୁ ଭିନ୍ନ, ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଶିକ୍ଷଣରେ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତୁତି ପିଲାଟିର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ତତ୍‌କାଳିନ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶକୁ ବିଚାରକୁ ନେବା ଉଚିତ । ଯାହା ହୁଏତ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାରୁ ମିଳିନପାରେ ଏବଂ ତାହା ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ହିଁ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।
- ସ୍ଥାନୀୟ ପରିବେଶ ଓ ସଂସ୍କୃତି, ନିକଟତମ ପରିବେଶରୁ ମିଳୁଥିବା ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ଆଦିକୁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିବାବେଳେ ବିଚାରକୁ ନେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏପରି ଯୋଜନା କେବଳ ସେହି ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ଉତ୍ତମ ଭାବେ ପରିଚିତ ଶିକ୍ଷକ ହିଁ କରିପାରିବେ ଓ କିପରି ସେହି ଯୋଜନାଟି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ତାହା ତାଙ୍କରି

ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରେ । ସେ ନିଜେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ନିକଟତମ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଥିବା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଏପରି ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିବେ ।

- ଶିକ୍ଷାରେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି, ତହିଁର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ, ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳନା ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସବୁ ଅନେକ କାରଣ ଯୋଗୁଁ ଆଶାନୁରୂପ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିପାରୁନାହାଁନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ (Decentralisation) ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ସର୍ବଶିକ୍ଷା ଅଭିଯାନରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀସ୍ତରରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିକାଶ ଯୋଜନା (School Development Plan) ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ କ୍ଲଷ୍ଟର, ବ୍ଲକ, ଜିଲ୍ଲା ଓ ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଚଳନ କରାଗଲାଣି । ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଏପରି ଭୂମିକା ଉତ୍ତମ ରୂପେ ତୁଲାଇବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ।
- ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ତତ୍ ସଂପର୍କିତ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବହୁ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଉଭୟ ଗୁଣାତ୍ମକ ଓ ପରିମାଣାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନର ବେଗ ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅଧିକ ଦ୍ରୁତତର ହେବ । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ନିଜକୁ ଖାପଖୁଆଇ ଚଳିବାବେଳେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅଧିକ ଉତ୍କଣ୍ଠା, ବିରକ୍ତିଭାବ, ମାନସିକ ଚାପର ଶିକାର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏପରି ମାନସିକ ସ୍ଥିତିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଏବଂ ସୁସ୍ଥ ସବଳ ମାନସିକ ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଏଡ଼ାଇ ଦେଇହେବନାହିଁ । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମିଳିତ ଭାବେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ ଏବଂ ମାନସିକ ପ୍ରସ୍ତୁତି କେବଳ କ୍ରମାଗତ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହେବ ।
- ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କିତ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟର ଏକ ସାମଗ୍ରୀକ ଏବଂ ବୃତ୍ତିଗତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ (vision)ର ବିକାଶ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଏକ ବାସ୍ତବ ଏବଂ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେରିତ କରିଥାଏ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ଏକ ନିରନ୍ତର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ବିକାଶ କରିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଶୈକ୍ଷିକ ପରିସରର ବିସ୍ତାର କରିବା ନିଜର ସୁରକ୍ଷାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକମାନ ହ୍ରାସ କରିବ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଓ ଉନ୍ନତ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧର ବିକାଶ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

2. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ଠିକ୍ ଓ କେଉଁଟି ଭୁଲ୍ ଚିହ୍ନାଅ ।

କ) ସଶକ୍ତିକରଣ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଶିକ୍ଷାନୀତି ଓ ନିୟାମକ ସଂପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଖ) ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟାହତ ହୋଇଥାଏ ।

ଗ) ଶିକ୍ଷକ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅଧିକ କ୍ଷମତାପନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଘ) ଶିକ୍ଷକ ସଶକ୍ତିକରଣ ଏକ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ।

5.4 ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଏବଂ ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ

ନିଜର ଜ୍ଞାନ, ଦକ୍ଷତା ଏବଂ ବ୍ୟବହାରର ସମୁଚିତ ସମୀକ୍ଷା କରି ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଯାହାର କମ୍, ସେ ଜୀବନର ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା କଷ୍ଟକର । ବିଶେଷକରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ବୃତ୍ତିଧାରୀଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ । କାରଣ, ତାଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି, କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ଉପରେ ଅଗଣିତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ନିର୍ଭର କରେ । ଜଣେ

ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଦୁର୍ବଳ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯଥା: ଶିକ୍ଷାଦାନ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏବଂ ସହଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଭଳି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସର ସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଦୃଢ଼ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଥିବା ଶିକ୍ଷକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର ଦକ୍ଷତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ସହ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର କର୍ମପରିସରରେ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇପାରନ୍ତି ।

5.4.1 ଆତ୍ମସମ୍ମାନ କ'ଣ ?

ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଗବେଷକମାନେ କ'ଣ କହନ୍ତି ତହିଁରୁ କିଛି ନମୁନା ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କର:

"ନିଜକୁ ଜଣେ ସମର୍ଥ ଏବଂ ଦକ୍ଷତାସଂପନ୍ନ, ପ୍ରୀୟଭାଜନ, ଅନନ୍ୟ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବାନ ରୂପରେ ଦେଖିବାର ଦକ୍ଷତା ହିଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଅଟେ ।" (ବର୍ଣ୍ଣେ ଏବଂ ସାଭାରୀ, ୧୯୮୧)

"ନିଜର ମାନ ଏବଂ ସମ୍ମାନ ହିଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ । ଆମେ ଯାହା କରୁ, ଚିନ୍ତାକରୁ, ଅନୁଭବ କରୁ ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ତା'ର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେଉଛି ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ।" (ହ୍ୱାଇଟ, ୧୯୯୩)

"ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆତ୍ମ-ପ୍ରତିରୂପ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ଅହଂ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବିଭେଦର ମୂଲ୍ୟାୟନ ହିଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଅଟେ । ଏହା ଏକ ଭାବାତ୍ମକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏବଂ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଉକ୍ତ ବିଭେଦକୁ କେତେଦୂର ବିଚାର କରନ୍ତି ତାହାର ଏକ ପରିମାପ ହିଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଅଟେ ।" (ଲରେନ୍ସ, ୧୯୯୬)

"ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଣ କରୁଥିବା ଅହଂ (ନିଜର ଏକ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ପ୍ରତିରୂପ) ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ଅହଂ (ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ କାହାକୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି ବା ନିଜେ କାହାଭଳି ହେବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି) ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବିଭେଦରୁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ବିଭେଦ ବୃହତ୍ତର ହୋଇଥିଲେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଊଣା ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ବିଭେଦ କମ୍ ହେଲେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଉଚ୍ଚସ୍ତରର ହୋଇଥାଏ ।" (ପୋପ୍ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ, ୧୯୮୮)

ଉପରୋକ୍ତ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ତୁମେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ତିନୋଟି ପ୍ରତ୍ୟୟ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଥମେ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି : ଆତ୍ମ ପ୍ରତିରୂପ (Self image), ଆଦର୍ଶ ଅହଂ (Ideal self) ଏବଂ ଆତ୍ମ ପ୍ରତ୍ୟୟ (Self concept) ।

- ଆତ୍ମ ପ୍ରତିରୂପ (Self image) : ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ନିଜ ବିଷୟରେ କିଛି ନିଚ୍ଛକ ଏବଂ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଧାରଣା ଅଛି । "ମୁଁ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ" । "ମୁଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ" । "ମତେ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା ପାଇଁ ଭଲଲାଗେ" । "ଗାଢ଼ ରଙ୍ଗର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧେ" । "ଦଳରେ ମିଶିବା ପାଇଁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ" ଆଦି ନିଜ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ସବୁକୁ ନେଇ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜର ଏକ ସାମଗ୍ରୀକ ପ୍ରତିରୂପ ନିଜ ମନରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଉ । ଆତ୍ମ ପ୍ରତିରୂପର ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଚାରିଟି ବିଚାରଧାରା ଉପରେ ଆଧାରିତ ହୋଇଥାଏ ।
  - ଶାରୀରିକ ଚେହେରା – ମୁଁ କିପରି ଦେଖାଯାଏ
  - ଦକ୍ଷତା – କ'ଣ କରିପାରେ ବା କରିନପାରେ,
  - ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ମୋର ସଂପର୍କ - ଅନ୍ୟ ମାନଙ୍କ ସହ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରେ ଓ ସେହି ସଂପର୍କ ଦୀର୍ଘଦିନ ପାଇଁ ରକ୍ଷାକରେ,
  - ମୁଁ ନିଜକୁ ଓ ମୋର ଆବେଗକୁ କିପରି ପରିଚାଳନା କରେ
- ଆଦର୍ଶ ଅହଂ (Ideal self) : ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କିଛି ହେବାକୁ ବା କାହାଭଳି ହେବାକୁ ଅଭିଳାଷ ଅଛି । ଏପରି ଆଦର୍ଶ ଆମକୁ ଉଚ୍ଚସ୍ତରକୁ ଯିବାକୁ ନିରନ୍ତର ପରୋକ୍ଷରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିଥାଏ । "ମୁଁ ଗଣିତରେ ଏପରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ହେବି ଯେପରି ପିଲାମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଣିତ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ସହଜରେ ଦେଇପାରିବି ।", "ମୁଁ ପିଲାଙ୍କ ସହ ଭଲ କ୍ରିକେଟ୍ ଖେଳିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ ।", "ମୁଁ ଶ୍ରେଣୀରେ ଗଭୀର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସର ସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି କି !" ଏପରି ଅନେକ କିଛି ଇଚ୍ଛା ବା ଅଭିଳାଷ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅଛି । ଏଭଳି ଅଭିଳାଷ ବାସ୍ତବତା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ

ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ଏପରି ଅଭିଳାଷକୁ ବାସ୍ତବରେ ହାସଲ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ଏହାକୁ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ-ଅହଂ କୁହାଯିବ ।

- **ଆତ୍ମ ପ୍ରତ୍ୟୟ (Self concept)** : ଆତ୍ମ ପ୍ରତିଛବି ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ଅହଂର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଜଣେ ନିଜ ସଂପର୍କରେ ଏକ ସାମଗ୍ରୀକ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏହାକୁ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ କୁହାଯାଏ । "ମୁଁ ଜଣେ ଖେଳ ଶିକ୍ଷକ, ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାଙ୍କୁ ନିଜର ଶାରୀରିକ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବ୍ୟାୟାମ ଶିଖାଏ । ଯେପରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ସବୁ ପିଲା ମୋର ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ଶିଖିବାକୁ ଆଗେଇଆସିବେ ତାହା ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ମୁଁ ଯେପରି ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ହୋଇପାରିବି ତାହା ଆଶାକରେ ।

ଆତ୍ମସମ୍ମାନ (Self- esteem) ବୋଧ ନିଜ ସଂପର୍କରେ ନିଜେ କରୁଥିବା ଗୁଣାତ୍ମକ ଓ ପରିମାଣାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟାୟନରୁ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଆତ୍ମ ପ୍ରତିରୂପ, ଆଦର୍ଶ ଅହଂରୁ ଉପୁଜୁଥିବା ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟରୁ ଜଣେ ନିଜ ସଂପର୍କରେ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରି ନିଜର ସାମାଜିକ ଓ ବୃତ୍ତିଗତ ସ୍ଥିତି ସଂପର୍କରେ ନିଜର ମାନ/ସ୍ତର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୋଧ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଧାରଣାର ସମନ୍ୱୟରୁ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ତାହା ହେଉଛି ନିଜ ସଂପର୍କରେ ନିଜର ଧାରଣା ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ କିପରି ବିଚାର କରନ୍ତି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ଭାବନା । ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ବିଶିଷ୍ଟ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ମାନେ ଏକ ମୌଳିକ ମାନବୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି । କାର୍ଲ ରୋଜର୍ସ (୧୯୭୭)ଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତତ୍ତ୍ୱର କେନ୍ଦ୍ରିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେଉଛି ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି (Self-actualisation) ଯାହାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଆବ୍ରାହାମ୍ ମାସ୍‌ଲୋ (୧୯୪୮)ଙ୍କର ବହୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ 'ମାନବୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା' ତତ୍ତ୍ୱରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ୫ଟି ପ୍ରଧାନ ଆବଶ୍ୟକତା ଚିହ୍ନଟ କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ସୋପାନ କ୍ରମରେ ସଜାଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ସର୍ବଶୀର୍ଷରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପଞ୍ଚମ ସ୍ଥାନରେ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି (Self-actualisation) ଆବଶ୍ୟକତା ମେଣ୍ଟାଇବା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ କ୍ରମାନୁସାରେ ଆଉ ୪ଟି ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି (୧) ଶାରୀରିକ ଆବଶ୍ୟକତା (Physiological Needs) ଯାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । (୨) ନିରାପତ୍ତା ଆବଶ୍ୟକତା (Safety Need) (୩) ଭଲପାଇବା ଓ ସମ୍ବନ୍ଧୀତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକତା (Love and belonging Needs) ଏବଂ (୪) ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନର ଆବଶ୍ୟକତା (Self-esteem Needs) । ଏଥିରୁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଆବଶ୍ୟକତାର ଗୁରୁତ୍ୱ କେତେ ଅଧିକ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏକ ଆବଶ୍ୟକତାର ସୋପାନ ଉପରକୁ କ୍ରମାଗତ ଭାବେ କମ୍ ହୋଇ ଏକ ଶଙ୍କୁ (Cone) ଆକାରରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ମାସ୍‌ଲୋଙ୍କ ମତରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଥିବାବେଳେ, ତା'ଠାରୁ କମ୍ ସଂଖ୍ୟକ ମଣିଷ ନିରାପତ୍ତା ଆବଶ୍ୟକତାର ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି କ୍ରମରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ତରର ଆବଶ୍ୟକତା ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ଖୁବ୍ କମ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଏଥିରୁ ଆଉ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ହାସଲ ପାଇଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଆବଶ୍ୟକତା ଭିତ୍ତିଭୂମି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।

ଭଲ ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କେତେକ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ହେଉଛି :

- ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ବାସ୍ତବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଥାଏ ।
- ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ସୀମିତତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଥା'ନ୍ତି ।
- ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସହଜରେ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥା'ନ୍ତି ।
- ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସଂଭାବ୍ୟ ବିପଦଜନକ ପଦକ୍ଷେପ (risk) ନେବାକୁ ଭୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।
- ନିଜର କର୍ମର ଫଳାଫଳ ପାଇଁ ନିଜକୁ ଦାୟୀ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଶଂସା ବା ନିନ୍ଦାକୁ ଉଚିତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।
- ନିଜ ପାଇଁ କର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିପାରନ୍ତି ।

ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସଫଳ ଜୀବନର ଏକ ମୌଳିକ ଉପାଦାନ । ଏମାନେ ଉଦ୍ୟମନା ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏମାନେ ଆଦୌ ବଳ ପ୍ରୟୋଗରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିନଥାନ୍ତି ଏବଂ କ୍ୱଚିତ୍ ନିଶାସକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଅପରପକ୍ଷରେ ନିମ୍ନସ୍ତରର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ସହଜରେ ଚିହ୍ନଟ କରିହେବ ।

- ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଓ ବଳପ୍ରୟୋଗ କରିବା ।
- ଦିବାସ୍ୱପ୍ନରେ ମଜ୍ଜିଯିବା ।
- ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଜକୁଳା ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହିବା ।
- ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବା
- ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଚିଡ଼ାଇବା ଓ ଅପମାନିତ କରିବା, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଦର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବା
- ମିଛ କହିବା ଓ ଠକିବା
- ବିଫଳତାର କାରଣ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଲଦିବା ।
- ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ବ କରିବା ବା ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ହେବା ।
- ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ।
- ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କ ବିଷୟ ଯାହା ଭାବନ୍ତି ସେଥିରେ ମାତ୍ରାଧିକ ବିଚଳିତ ହେବା ।
- ପରନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବ ।
- କର୍ମସ୍ଥାନରୁ ଲୁଚି ପଳାଇବା, ନିଶାସକ୍ତ ହେବା ।

ନିମ୍ନ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଜନ୍ମଗତ, ବଂଶଗତ ବା କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ନୁହେଁ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶରେ ବଢ଼ିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଠାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପରିବେଶରେ ପ୍ରଶଂସା ବା ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସମାଲୋଚନା, ନିନ୍ଦା, ପରିହାସ ମିଳେ ସେପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଜଣକର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ କ୍ରମାଗତ ଭାବେ କମିଯାଏ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

3. ଆବ୍ରାହାମ୍ ମାସ୍‌ଲୋଙ୍କର ୫ଟି ମାନବୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ ?

5.4.2 ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ :

କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିବେଶ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ମାନ ପ୍ରଧାନତଃ ଏଥିରେ ଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଏପରିକି ବର୍ତ୍ତମାନର ଟେକ୍ନୋଲୋଜିର ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ପ୍ରଭାବ ସତ୍ତ୍ୱେ, କମ୍ପ୍ୟୁଟର, ଟେଲିଭିଜନ; ଇଣ୍ଟରନେଟ୍ ଆଦି ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବିକଳ୍ପ ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି ବରଂ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ହ୍ରାସ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବହୁଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି ଏବଂ ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ କିଭଳି ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତଥା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ତାହା ବିଚାର କରିବା ।

- ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୋଧ ଥିବା ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ବେଶ୍ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ଏବଂ କୌଣସି ଉତ୍ତେଜନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ନ ହୋଇ ନିଜର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନଜନକ ଏବଂ ସୌହାର୍ଦ୍ଦମୂଳକ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଏଭଳି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ସମ୍ମାନ ଓ ଆଦର କରିବା ସହ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାନରୁ ଅଧିକ ଉପକାର ପାଇଥାନ୍ତି ।
- ଏଭଳି ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ଉପରେ ଆସ୍ଥା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଉତ୍ତମ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଫଳରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ନିଜର ଦକ୍ଷତା ଓ କ୍ଷମତା ସଂପର୍କରେ ଅଧିକ ସକାରାତ୍ମକ ବିଚାର କରିଥାନ୍ତି ଯାହା ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳାଫଳକୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ ହେବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ।

- ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରାବନ୍ଧା ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଣାଳୀ ଉପରାନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବିକଳ୍ପ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ ସାହସ ଯୋଗାଇଥାଏ ।
- ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସଂପନ୍ନ ଶିକ୍ଷକ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଧିକ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଭାବେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ନିଜର ତ୍ରୁଟି ସୁଧାରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଉତ୍ତମ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସବୁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଏଭଳି ବ୍ୟବହାର ସହଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।
- ଏଭଳି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ସହ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହ ଓ ନିଜର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ସହ ଉତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ରହିଥାଏ ଯାଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶୈକ୍ଷିକ ବାତାବରଣକୁ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ କରିଥାଏ ।
- ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ସମ୍ପନ୍ନ ଶିକ୍ଷକ ନିଜ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହ ସକାରାତ୍ମକ ଭାବେ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଏଭଳି ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଉଭୟ ବାଚନିକ ଓ ଅଣ-ବାଚନିକ ହୋଇଥାଏ ଯେଉଁଥିରେ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ, ଇଙ୍ଗିତ, ମୁଖଭଙ୍ଗୀ, ନିଜର ଚାଲି, ନମନୀୟ ସ୍ୱର, କହିବାର ବେଗ ଓ କହିବାବେଳେ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ ବିରାମନେବା, ଚାହାଣୀରେ ବିବିଧତା ଆଦି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।
- ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବାଚନିକ ଓ ଅଣ-ବାଚନିକ ମାଧ୍ୟମରେ କରୁଥିବା ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନଥାଏ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ନିମ୍ନ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଏହି ଦୁଇ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଭାବ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପାର୍ଥକ୍ୟଥାଏ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଏପରି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ କମ୍ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାନ୍ତି ।
- ଏମାନେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା, ପ୍ରଶଂସା କରିବା ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଆଦି ସକାରାତ୍ମକ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବାବେଳେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ କମ୍ ଥିବା ଶିକ୍ଷକ ଗାଳିଦେବା, ସାମାନ୍ୟକଥାରେ ଦଣ୍ଡଦେବା, ଧମକାଇବାଆଦି ନକାରାତ୍ମକ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ସ୍ତର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଓ ଶିକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ତୁମେ ଜାଣିଥିବା ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ଲେଖ ।

5.4.3 ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବିକାଶର କେତେକ କୌଶଳ :

ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇଥିବା ଆଲୋଚନାରୁ ଆମେ ଜାଣିଲେ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଏବଂ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷକ ହେବାପାଇଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁବା ଯେ କିପରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୃଦ୍ଧି କରିପାରିବ ।

ଏ ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ବିକାଶ ସଂପର୍କରେ ଗୋଟିଏ କଥା ମନେରଖିବା । ତାହା ହେଉଛି, ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଏକ ସ୍ଥିର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ସମୟ, ସ୍ଥାନ, ପରିବେଶ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ ଆମର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ପିଲାଦିନେ ଥିବା ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ସେହିପରି ପରିବାରରେ ବାପା, ମା, ଭାଇ, ଭଉଣୀ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିକାରେ ଜଣକର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଯେପରି ଥାଏ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର କର୍ମସ୍ଥଳ (ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଶ୍ରେଣୀଗୃହ)ରେ ତାହା ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।

ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧର ବିକାଶ ଏହାର ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ସହ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ଏହି ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ହେଉଛି (କ) ପାରଙ୍ଗମତା (competence) (ଖ) ସମ୍ମାନ ଅନୁଭବ (being valued) ଏବଂ (ଗ) ଅନ୍ୟର ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହେବା (being loved) (ଲରେନ୍ସ, ୧୯୯୬) । ଏହି ତିନୋଟି ଉପାଦାନରେ କ୍ରମାଗତ ବିକାଶରେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୋଧର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ।

ପାରଙ୍ଗମତାର ବିକାଶ : ନିଜର ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଦକ୍ଷତା ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧର ମୂଳ ଆଧାର । ଏହା ହାସଲ କଲେ ନିଜର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ିବା ସହ ନିଜର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ସହକର୍ମୀ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କର ପିତାମାତା ଓ ସମାଜର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସମ୍ମାନ ମିଳିଥାଏ ।

ପୁନର୍ଶ୍ଚ ଜ୍ଞାନର କ୍ରମାଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନୂତନ ଜ୍ଞାନର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ନୂତନ ଜ୍ଞାନ ଓ ଦକ୍ଷତା ଆହରଣ କରିବାରେ ନିରନ୍ତର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ନୂତନ ଜ୍ଞାନ ଓ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରିବା, ଦକ୍ଷତାକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରି ସେଥିରେ ପାରଙ୍ଗମତା ହାସଲ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଦକ୍ଷତାରେ ପାରଙ୍ଗମ ହୋଇଗଲେ ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଶିକ୍ଷଣ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶିକ୍ଷକ ଅନାୟାସରେ ତାହା ପ୍ରୟୋଗ କରିପାରିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ନିଜର ପାରଙ୍ଗମତା ଉପରେ ଗଭୀର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ହାସଲ କରିବା ସହ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ତଥା ସହଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଆସ୍ଥାଭାଜନ ହୋଇପାରିବ । ନୂତନ ଜ୍ଞାନ ଓ ଦକ୍ଷତାରେ ପାରଙ୍ଗମତା ଏବଂ ନୂତନ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ହାସଲ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୃଦ୍ଧିରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ।

ସମ୍ମାନ ଅନୁଭବ : ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଗୁଣ ଓ ଦକ୍ଷତା ପାଇଁ ସମ୍ମାନିତ ହେବା ସହିତ ନିଜେ ନିଜର ସଫଳତାଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଆତ୍ମସ୍ୱୀକୃତି ଦେଲେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ନିଜର ପାରଙ୍ଗମତାର କ୍ଷେତ୍ର ଓ ସଫଳତା ଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ସଫଳତା ପାଇଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସ୍ୱୀକୃତିକୁ ଗ୍ରହଣ କର ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସଫଳତାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କର ନାହିଁ । ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିବେଶରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କର ଏବଂ ସେହି ସମୟରେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ରୁହ । ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ବା ଦଳରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାବେଳେ ନିଜେ ଯେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭିନ୍ନ ଯାହା ଅନ୍ୟମାନେ କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ଏ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ ରହିଲେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଭଳି ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ତୁମର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ବୃଦ୍ଧି ହେବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୃଦ୍ଧି ହେବା ସହ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ହୋଇପାରିବ ।

ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହେବା : ତୁମର କୌଣସି ଗୁଣ ବା ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଅନ୍ୟମାନେ ଆଦର କଲେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ତୁମକୁ ଭଲ ଲାଗେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହେବା ଏକ ଏକତରଫା ଭାବ ନୁହେଁ । ତୁମେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉତ୍ତମ ଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ତୁମକୁ ଭଲପାଇବେ । ଏହା ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ଭାବ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନର କଥା । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଏବଂ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହ ଏପରି ଭାବରେ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ ଓ ବୁଝାମଣା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ତିନୋଟି ଗୁଣର ବିକାଶ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି : ସମାନୁଭୂତି (Empathey), ସ୍ୱୀକୃତି ବା ପରିଗ୍ରହଣ (Acceptance) ଏବଂ ଅସଲ ଆନ୍ତରିକତା (Genuineness) ।

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀର ବ୍ୟବହାରର ପ୍ରକୃତ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ନବୁଝି ଆମେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ତହିଁ ଉପରେ ନିଜର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିଥାଉ । ମନେକର ଜଣେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ସାମାନ୍ୟ କଥାରେ ବାଗମାରି ଲାଗିଯାଉଛି ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗାଳିଗୁଲଜ କରୁଛି । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଏପରି ବ୍ୟବହାରକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଆଚରଣ କରି ସେହି ପିଲା ପ୍ରତି ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରିଥାଉ । କିନ୍ତୁ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେ ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଛି, ତୁମେ ଯଦି ସେହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଥା'ନ୍ତ ତା'ହେଲେ କିପରି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତ, ଏପରି ଚିନ୍ତା କଲେ ସେ ପିଲାଟିକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବୁଝିହେବ ଏବଂ ତାକୁ ଦଣ୍ଡିତ ନକରି ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ବୁଝାମଣା କରିହେବ । ତୁମର ଏପରି ବିଚାରବୋଧ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ସମାନୁଭୂତି କୁହାଯିବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ପିଲାଟି ତୁମ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସସ୍ଥାପନ କରିବ ଓ ତୁମକୁ ଆପଣାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ।

ପିଲାଟିର ଦୋଷ, ଦୁର୍ବଳତା, ଭଲମନ୍ଦଗୁଣକୁ ନେଇ ଯଦି ତୁମେ ପିଲାଟିକୁ ଆଦର କରି ସେ ପିଲାଟି ତୁମ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିବ ଓ ତୁମେ ଯେପରି କହିବ ତାହା ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର କରିବା ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ସହକର୍ମୀଙ୍କର ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହୋଇପାରନ୍ତି । ପରୋକ୍ଷରେ କୌଣସି ପିଲାର ମନ୍ଦଗୁଣ ତା'କୁ ଦୂରେଇ ରଖିଲେ, ତୁମ ପ୍ରତି ତା'ର ବିଶ୍ୱାସ କମିଯିବ ଏବଂ ସେ ତୁମକୁ ଆଦର ଓ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତୁମଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ମନେ କରିବ ।

କେହି ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିଥିବାବେଳେ ଯଦି ତୁମେ ଅଯାଚିତଭାବେ ଏବଂ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଭାବେ ଆଗେଇ ଆସି ସାହାଯ୍ୟ କର ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ତୁମ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଯଦି କୌଣସି ସର୍ତ୍ତ ରଖି ବା ଛଳନା ପ୍ରଦର୍ଶନ କର

ତାହାର ପ୍ରତିଦାନ କେବେହେଲେ ଆଦରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ବା ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହ ମିଳିମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ବେଳେ ବା ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ବେଳେ କୃତ୍ରିମତା, ଛଳନା ବା ପ୍ରବଞ୍ଚନା ମୂଳକ ବ୍ୟବହାର କର ନାହିଁ । ସିଧାସଳଖ ତୁମେ ଯାହା ଚିନ୍ତା କରୁଛ ଯାହା କରିବା ଉଚିତ୍ ମନେ କରୁଛ ତାହା ପ୍ରକାଶ କର । ତାହା ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଆନ୍ତରିକତା ବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ସହାୟକ ହେବ ।

ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବିକାଶର ଗୁରୁତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ସେ ନିଜର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ବାସ୍ତବ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସଂପର୍କ ସମାନୁଭୂତି, ସ୍ୱୀକୃତି ଏବଂ ଆନ୍ତରିକତା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ପିଲାମାନେ ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନରେ ଆଞ୍ଚ ନ ଆଣି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଉଥିବା ନିନ୍ଦା ଓ ଆଲୋଚନାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଦୈନନ୍ଦିନ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏପରି ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୃଦ୍ଧିରେ ନିଶ୍ଚିତ କରିଥାଏ ।

5.4.4 ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମନୋବୃତ୍ତି

ତୁମେ ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ର ଏକକ (3.4.20)ରେ ମନୋବୃତ୍ତିର ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିଛ । ତାହାର ପୁନରାଲୋଚନା ନ କରି ଏଠାରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମନୋବୃତ୍ତି କିଭଳି ସକାରାତ୍ମକ ହୋଇପାରିବ ତା' ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରିବା । ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ, ନୀତି ଥବା ବିଷୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କିଭଳି ମନୋବୃତ୍ତି ଅଛି ବୋଲି ଫଚାରୁ (ଧରାଯାଉ ଶିକ୍ଷକ ବୃତ୍ତି), ଆମେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଜାଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ଥାଉ ଯେ ତାଙ୍କ ବୃତ୍ତିକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି କି ନାହିଁ । କୌଣସି ବିଷୟ ପ୍ରତି ଜଣଙ୍କର ଅନୁକୂଳ କିମ୍ବା ପ୍ରତିକୂଳ ଅନୁଭବ । ମନୋବୃତ୍ତି ସର୍ବଦା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ ବା ପରିସ୍ଥିତିକୁ ନେଇ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ମନୋବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ସିଧାସଳଖ ଭାବେ ଜାଣିହୁଏ ନାହିଁ, କାରଣ ସେ ହୁଏତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ତାହା ପ୍ରକାଶ ନ କରିପାରେ । ସୁତରାଂ ପରୋକ୍ଷଭାବେ ବ୍ୟକ୍ତିଟିର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ, ବ୍ୟବହାର କିମ୍ବା କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ଆମେ ତାଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ଅନୁମାନ କରିଥାଉ ।

ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥିବା ବହୁବିଧ ମନୋବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ ପାଞ୍ଚଟି ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ଫଳପ୍ରଦ ମନୋବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ହେଲା: (୧) ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା, (୨) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଅଂଶୀଦାର ହେବା, (୩) ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭେଦଭାକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୁଚିରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା, (୪) ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷାଦାନକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ଓ (୫) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇବା । ଏଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

- <u>ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା</u> : ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଇଚ୍ଛାକୃତଭାବେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆବେଗ ଓ ଅନୁଭବ (ଯଥା: ଉତ୍ସାହ, ଅନୁରାଗ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଦୁଃଖ ଆଦି) ଅଗ୍ରାହ୍ୟତା ସହ ଅଂଶୀଦାର ହୋଇଥାନ୍ତି କାରଣ ସେହି ଶିକ୍ଷକମାନେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ବିକାଶ ଦିଗରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଥାଆନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଯତ୍ନ ନେଇଥାଆନ୍ତି ।
- <u>ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଅଂଶୀଦାର ହେବା</u> : ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସର୍ବଦା ଏପରି ଏକ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶ ଚାହାଁନ୍ତି ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନ୍ୟ ସହ ମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରୁଥିବ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶୀଦାର ହେଉଥିବ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ତା'ର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଆଗ୍ରହ ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ୱାଧୀନଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇବ । ଏହା ସହିତ ଶିକ୍ଷଣ ପରିବେଶକୁ ତା'ର କିଛି ନା କିଛି ଅବଦାନ ରହିବ ।
- <u>ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭେଦକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୁଚିରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା</u> : ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭେଦ ବା ତାରତମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ମାନସିକ ଶକ୍ତି, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ଶାରୀରିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପିଲା ଅନ୍ୟଠାରୁ ପୃଥକ୍ । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବୈଷମ୍ୟକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୁଚିରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଉଥିବା ଶିକ୍ଷକ ଭଲଭାବେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପଦ୍ଧତି ବା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ସମାନଭାବେ ଉପକୃତ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ, ଶିକ୍ଷାକୁ ସମ୍ଭବ କରାଇବା ପାଇଁ ଜଣେ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷକ ବିବିଧ ବିକଳ୍ପ ପନ୍ଥାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଥାନ୍ତି ।
- <u>ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଶିକ୍ଷାଦାନକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା</u> : ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପାଇଁ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷଣର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଜଣେ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକର ମନୋବୃତ୍ତି ରହିଥାଏ । ଛାତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ତା'ର ଶିକ୍ଷଣକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରାଯାଏ । ଯଦ୍ୱାରା କି ଛାତ୍ର ତା'ର ଶିକ୍ଷଣ ବେଗ, ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ମାଧ୍ୟମ, ପଢ଼ିବା ଢଙ୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଉପରେ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାଏ ଓ ଆଶାନୁରୂପ ଶିକ୍ଷା ଉପଲବ୍ଧି ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ ।

- **ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇବା :** ସୃଜନଶୀଳତା ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଚିନ୍ତନ ଯେଉଁଥିରେ ନମନୀୟତା, ମୌଳିକତା, ବାକ୍‌ପଟୁତା ଓ ବିସ୍ତାରଣ ଇତ୍ୟାଦି ଗୁଣ ପ୍ରଧାନତଃ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତି କେତେ ଶୀଘ୍ର କେତେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରୁଅଛି (ବାକ୍‌ପଟୁତା), ତା'ର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ କେତେ ବିଭିନ୍ନତା ରହିଛି (ନମନୀୟତା), ତା'ର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କେତେ ନୂତନ ବା ଅସାଧାରଣ (ମୌଳିକତା) ଏବଂ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ସୂଚନା ଦେବାମାତ୍ରେ, ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ଆପେ ଆପେ କେତେ ଦୂର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରୁଛି (ବିସ୍ତାରଣ), ଏ ସମସ୍ତ ଆଧାରରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସୃଜନଶୀଳତା ପରିମାପ କରିହୁଏ ।

ଜଣେ ଫଳପ୍ରଦ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା । ସେମାନଙ୍କର କଳ୍ପନା ଓ ସୃଜନଶୀଳ ଚିନ୍ତାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବା, ସେମାନଙ୍କ ଭାବନା ଓ ଉତ୍ତର ଯଥେଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ଦର୍ଶାଇବା, ଅଭିନବ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ପୁନଃର୍ବଳନ ଦେବା ଏବଂ ଛାତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମାନସିକ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରାଇ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରାଇବା ଇତ୍ୟାଦି ମାଧ୍ୟମର ଉପଯୋଗ କରିଥାନ୍ତି ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

4. ନିମ୍ନଲିଖିତ ମନୋବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଟି / କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଫଳପ୍ରଦ ମନୋବୃତ୍ତି ନୁହେଁ ?

   କ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ କଳ୍ପନାଶକ୍ତିକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା

   ଖ) ଶୃଙ୍ଖଳାଗତ ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରିବା

   ଗ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷତା ଭିତ୍ତିରେ ତୁଳନା କରିବା

   ଘ) ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା

   ଙ) ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ସମାନ ଭାବେ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା

5.4.5 ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ

ଯେକୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଫଳ ହେବାକୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନ ଓ କୌଶଳକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସଫଳତା ପଛରେ ଯେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି କାମ କରେ ତାହା ସେ ଜାଣି ନଥାନ୍ତି । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ଗବେଷଣା ଓ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ଜଣାପଡ଼ିଛି ଯେ, ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଫଳତା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନ / କୌଶଳର ଅବଦାନ ମାତ୍ର ୧୫% ଥିବା ସ୍ଥଳେ ତାଙ୍କର ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ଅବଦାନ ୮୫% ରହିଛି । ଦୁଃଖର କଥା ଏହି ଯେ, ଆମେ ଆମର ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନ/କୌଶଳର ବିକାଶ ପାଇଁ ଯେତେ ଅଧିକ ସମୟ ବିନିଯୋଗ କରୁ, ସଯତ୍ନ ପ୍ରୟାସ କରୁ ଓ ଅର୍ଥ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ସେହି ଅନୁପାତରେ ଆମର ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ଦିଗରେ କିଛି ବି କରିନଥାଉ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଏହା ଯେ, ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ଅତି ସହଜସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାପାର । ଏହା ନିମ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ।

- **ଆଜୀବନ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ହୁଅ :** ପ୍ରତିଦିନ କିଛି ନା କିଛି ଶିଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କର । ଏପରିକି ଅତିକମ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ୩/୫ଟି ନୂତନ ଶବ୍ଦ ଶିଖିପାରିବ । ଶିଖିବାର ଆଗ୍ରହ ହେଉଛି ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ପ୍ରଧାନ ସୋପାନ ।
- **ଜ୍ଞାନ ହିଁ ଶକ୍ତିବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କର :** ପ୍ରତିଦିନ ନିୟମିତ ଅଧ ଘଣ୍ଟା ପାଇଁ ଖବର ବା ଶିକ୍ଷଣୀୟ ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରିବା ଅଭ୍ୟାସ କର । ଏହି ଅଭ୍ୟାସ ନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବର୍ଷକୁ ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ପୁସ୍ତକ ପଢୁଥିବା ବେଳେ ଏପରି ପଠନ ଅଭ୍ୟାସ ରଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବର୍ଷକୁ ୨୦୦ ପୃଷ୍ଠା ବିଶିଷ୍ଟ ୨୦ଟି ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଏବେ ଅନୁମାନ କର କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ଅଧିକ ?

- **ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ ଓ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ କ୍ୟାସେଟ୍ ଶୁଣ :** ପ୍ରତିଦିନ ନିୟମିତ ଅଧଘଣ୍ଟା ପାଇଁ ନିଜ ରୁଚିର ଯେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ ବା ପ୍ରେରଣାଦାୟକ କ୍ୟାସେଟ୍ ଶୁଣିବା ଅଭ୍ୟାସ କର । ଉପରୋକ୍ତ ଅଭ୍ୟାସ ବଳରେ ତୁମେ ୩ ବର୍ଷରେ ୨ ବର୍ଷର ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବ ।
- **ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନର ଆରମ୍ଭରୁ ସମାପ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନରେ କେବଳ ସକରାତ୍ମକ ତଥ୍ୟକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଅ :**
  - ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ବାର୍ତ୍ତା (ଯଥା : ଲେଖକ ବା ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ନୈତିକ ବା ସାମାଜିକ ବାଣୀ) ମନ ମଧ୍ୟରୁ ନକରାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାକୁ ହଟାଇ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସକରାତ୍ମକ ଅନୁଭବ ଓ ଭାବନାକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଅ ।
  - ନିଜ ସହ ସକରାତ୍ମକ ଭାବେ କଥା ହୁଅ । (ଯଥା: ନିଜେ ଯେତେବେଳେ କିଛି ଭୁଲ କରିଛ ବୋଲି ଭାବୁଛ, ସେତେବେଳେ ନିଜର ଭଲକୁ କିପରି ସୁଧାରିପାରିବ ତାହା ଚିନ୍ତାକର ।
  - ସର୍ବଦା ନିଜ ବିଷୟରେ ଭଲ ଚିନ୍ତା କର ଓ ଭଲ ଅନୁଭବ ଆଣ ଯଦ୍ୱାରା ତୁମେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରେ ତାହାହିଁ ଦେଖିପାରିବ ।
  - ଯେମିତି ଏକ ଖରାପ ମନୋବୃତ୍ତି ନେଇ ତୁମର ଦିନଟି ଭଲରେ ଯାଏନା, ସେମିତି ଏକ ଭଲ ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ନେଇ ତୁମର ଦିନଟି କେବେ ହେଲେ ମନ୍ଦରେ ଯାଏନା ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଓ ସକାରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ତୁମେ ନିଜେ କ'ଣ କରିପାରିବ, ତା'ର ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

5. 5 ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ବିକାଶ

ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ, କ୍ଲଷ୍ଟର ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରରେ ବା ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଓ ଅନେକ ସମୟରେ ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିଥାନ୍ତି । ଏପରି ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିବା ବେଳେ ଦଳର ଅଂଶଗ୍ରହଣକାରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ବା ପରୋକ୍ଷରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା, ଭାଗନେବା ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବା, ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବହୁ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ବା ସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଆଦି ଆଦି ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଜଣେ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ଉପଯୁକ୍ତ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଅଧିକାରୀ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୁମେ କିପରି ନିଜର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ନିଜର ସହକର୍ମୀ ବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଷ୍ଠୀସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସହଯୋଗ ଓ ଫଳପ୍ରଦ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇପାରିବ ତାହା ଏଠାରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

5. 5.1 ଶିକ୍ଷକ-ନେତା (Teacher – Leader)

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ କୌଣସି ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ଏହା ଭାବିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ଯେ କେବଳ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଶିକ୍ଷକ ଏପରି ନେତୃତ୍ୱ ନେବାର ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ବା ସଂକ୍ଷେପରେ ଶିକ୍ଷକ-ନେତା ହୋଇପାରନ୍ତି । ଜଣେ ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ପାଇଁ ତିନୋଟି ଉପାଦାନର ଆବଶ୍ୟକତା କରନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା: ଗୋଟିଏ ଦଳ, ପରିସ୍ଥିତି/ପରିବେଶ, ଭାବ ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ପ୍ରକ୍ରିୟା (Communication) ।

ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସହକର୍ମୀ ଶିକ୍ଷକ, କ୍ଲଷ୍ଟର ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ଆଲୋଚନା ଚକ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକ, ଅଭିଭାବକ-ଶିକ୍ଷକ ସଂଘରେ ଗୋଷ୍ଠୀର ବିଭିନ୍ନ ସଦସ୍ୟ ଓ ସହକର୍ମୀ ଶିକ୍ଷକ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦଳ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା ସେମାନଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ଦିଗରେ ସଂପୃକ୍ତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏଥିରେ ପରିସ୍ଥିତିଗତ ଭିନ୍ନତା ଥିବାରୁ ଏବଂ ଦଳର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ବୟସ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାର ବିବିଧତା ହେତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳ ସହ ଭାବର

ଆଦାନପ୍ରଦାନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ତରର ହେବ । ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳପ୍ରଦ ଭାବେ ସମ୍ପାଦନ କରି ଦଳର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହୋଇପାରୁଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଆମେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ-ନେତା (Teacher-Leader) କହିପାରିବା । ମନେ ରଖିବା ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ନେଇ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ-ନେତା ହୋଇପାରିବା ।

ଶିକ୍ଷକ-ନେତାଙ୍କର କି କି ଲକ୍ଷଣ ରହିବା ଆଶା କରାଯାଏ ? ନିମ୍ନ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଶୀଳନ କର :

ଶିକ୍ଷକ ନେତା ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଯିଏ

- ଗଠନମୂଳକଭାବେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଜ୍ଞାନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାନ୍ତି ଯଦ୍ୱାରା କି ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିପାଏ । (Christopher R. Gareis, 2002)
- ତାଙ୍କର ଔପଚାରିକ ଅବା ଅନୌପଚାରିକ ଦକ୍ଷତାରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଶିକ୍ଷଣର ଉନ୍ନତିକଳ୍ପେ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । (Patterson & Patterson-2004)
- ଜଣେ ପେସାଦାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି (Practioner) ଭାବେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକ୍ରିୟା (Process) ତଥା ପରିଣାମ (end) ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବାକୁ କ୍ଷମତାସମ୍ପନ୍ନ ଅଟନ୍ତି । (Kowalskis, 1995)

ଉପରୋକ୍ତ ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକରୁ ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ କି ଧାରଣା ଆସୁଛି ଏହା ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

୧. ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଶିକ୍ଷଣର ଗୁଣାତ୍ମକଭାବେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରେ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକଗୋଷ୍ଠୀ ବନ୍ଧନକୁ ଦୃଢ଼ କରେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଲୋକମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରଣ ପନ୍ଥା ଓ ତହିଁର ଗୁଣାତ୍ମକମାନର ଉନ୍ନତି ଘଟାଏ ।

୨. ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କୌଶଳର ସମାହାର ଯାହାର କେବଳ ଶ୍ରେଣୀଗୃହ ଶିକ୍ଷାଦାନ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ ବରଂ ଏହା ଶ୍ରେଣୀ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରର ବହୁବିଧ ହିତକର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଉପଯୋଗ ହୋଇଥାଏ ।

୩. ଶିକ୍ଷକ ନେତା ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ବୃତ୍ତିଗତ ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ଯିଏ କି ଏକାଧାରାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଆଦର୍ଶ, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ସହାୟକ, ମାନବ ସମ୍ବଳ ଓ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କର ସଂଯୋଜକ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସହାୟକ ଗୋଷ୍ଠୀର ନେତୃତ୍ୱ ନେବାର ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ଧାରଣା ପୂର୍ବରୁ ଏଥିପ୍ରତି ଥିବା ଭୁଲ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ବଦଳାଇ ଦେଇଛି । ଏହା ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

5. 5.2 ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ବିକାଶ ପାଇଁ କେତେକ ପଦକ୍ଷେପ

ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ପଦକ୍ଷେପ ହେବ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ଆଦିର ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶା କରାଯିବ । ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଆସ୍ଥା ସର୍ବାଦୌ ଜରୁରୀ । ଯେଉଁ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଆସ୍ଥା ଥାଏ, ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ,

- କାର୍ଯ୍ୟ ଠିକ୍ କ୍ରୀଡ଼ା କିମ୍ବା ବିଶ୍ରାମ ପରି ସ୍ୱାଭାବିକ ।
- ଏକ ଅର୍ଥସଙ୍ଗତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦିଗରେ ଏକାଠି ମିଳିମିଶି କାମ କଲାବେଳେ, ବ୍ୟକ୍ତି ତା'ର ସ୍ୱ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଅଧିକ ଅଭ୍ୟାସ କରେ ।
- କୃତି ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ସର୍ବଦା ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖେ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱକୁ ବାଛ ବିଚାର କରିବା ଓ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିଜେ ନିଜେ ଶିଖିଥାଏ ।

ପୂର୍ବର ଧାରଣା	ଏବର ଧାରଣା
• ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରର ନେତୃତ୍ୱ ଭଳି ।	• ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧରଣର ।
• ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ।	• ଏହା ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଶିକ୍ଷଣ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ
• କେବଳ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଠାରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ ।	• ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରେ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣକୁ ବିକଶିତ କରାଯାଇପାରିବ ।
• ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ଏକ ସହଜାତ ଗୁଣ ।	• ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ଯେକୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ଆୟତ୍ତ କରିପାରନ୍ତି ।
• ପ୍ରଶାସକମାନେ ହିଁ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳାଫଳ ପାଇଁ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ।	• ଶିକ୍ଷକମାନେ ହିଁ ଶିକ୍ଷଣ ଫଳାଫଳ ପାଇଁ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ।

- ନିଜ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ତାର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ସମାଧାନ କରାଯାଇପାରେ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଶକ୍ତି ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ।

ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରର ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିବ । ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ, ବରଂ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ନିଜେ ଆଦର୍ଶ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ କରାଇପାରିଲେ ତାହା ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ ।

ଶିକ୍ଷକତା ଏକ ମହତ୍ ବୃତ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଭାବମୂର୍ତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଦରକାର । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପୋଷାକ ପରିଧାନ, ଭାବଭଙ୍ଗୀ, ଆଚରଣ ଓ ବିବିଧ ବୃତ୍ତିଗତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଆଦିରୁ ତାଙ୍କର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ । ଏକ ଆଦର୍ଶ ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ହିଁ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣ ଓ ଦକ୍ଷତାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବ ।

ଶିକ୍ଷକ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ମିଳିମିଶି କାମ କରିବା ଓ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ଓ ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ବାଣ୍ଟିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ପରସ୍ପର ଜଣେ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଅନୁଭୂତି ବାଣ୍ଟିବା ଓ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କିମ୍ବା ଜଣେ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଶିଖିବା ବା ଅନ୍ୟକୁ ଶିଖେଇବା ଦ୍ୱାରା ଶୈକ୍ଷିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱର ବିକାଶ ସାଧନ ମଧ୍ୟ ଘଟିଥାଏ ।

ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ବିକଶିତ କରିପାରିବ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କୃତି, ରାଜ୍ୟ ବା ରାଷ୍ଟ୍ରସ୍ତରୀୟ ସେମିନାର, ଆଲୋଚନା ସଭା ଆଦିରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ, ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ଲେଖା, ଗବେଷଣା କିମ୍ବା ଉଚ୍ଚତର ଅଧ୍ୟୟନ, ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦାନ, ପୁରସ୍କାର ଆଦିକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଗଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ ତାଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ମଧ୍ୟ ବିକାଶ ଘଟିବ ।

ଏକ ସହାୟକ ପରିବେଶ (Supporative environment) ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ଅଧିକ ବିକଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ଶିକ୍ଷକ ନିଜର ସଫଳତା ଅବା ବିଫଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଗଠନମୂଳକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଓ ପରାମର୍ଶ ପାଇଥାଆନ୍ତି ଓ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାର ପ୍ରତିଫଳନ କରନ୍ତି । ଏହାକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ ଅଭ୍ୟାସ (reflective practice) କୁହାଯାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବିପଦ ବା କଷ୍ଟର ସମ୍ଭାବନା ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମ୍ପୃକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ପସନ୍ଦ କରିବା ଅବା ସେମାନଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳତାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

5. ଶିକ୍ଷକ-ନେତାଙ୍କର ତିନିଟି ବିଶିଷ୍ଟ ଅବଦାନ କ'ଣ ?

5.6 ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ

5.6.1 ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ କ'ଣ

ଆଜିର ବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଆହ୍ୱାନ ରହିଛି । ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନକୁ ହ୍ରାସ କରିବା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ନ୍ୟୁନତମ ଶିକ୍ଷଣ ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚାଇବା, ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ପଦ୍ଧତିଗୁଡ଼ିକର ଅନୁସରଣ କରିବା, ଗବେଷଣାଲବ୍ଧ ଉଭୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ତଥା ଶିକ୍ଷା ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ/କୌଶଳ ଆଦିକୁ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ଉପଯୋଗୀ କରାଇବା ଇତ୍ୟାଦି । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଘଟୁଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଗତି ଯଥା: କମ୍ପ୍ୟୁଟର, ଇଣ୍ଟରନେଟ୍ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୂଚନା ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରୟୋଗ ଇତ୍ୟାଦି ସହ ଶିକ୍ଷକ ପରିଚିତ ହେବା ଆଜି ନିହାତି ଜରୁରୀ । ସୁତରାଂ ଏହିଠାରେ ହିଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ।

ଓ୍ୱାସେଲ (୧୯୯୯) ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ସଂଜ୍ଞା ଦେବାକୁ ଯାଇ କୁହନ୍ତି ଯେ, ଏହା ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହାର ଅନ୍ତିମ ପରିଣତି ହେଉଛି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ଭଲ ଶୈକ୍ଷିକ ଫଳାଫଳ । ବାସ୍ତବିକ ଉଭୟ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷଣ ଓ ଅଭ୍ୟାସ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ନିମ୍ନ ଚିତ୍ରରେ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି ଯେ, କିପରି ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ କୃତିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ।

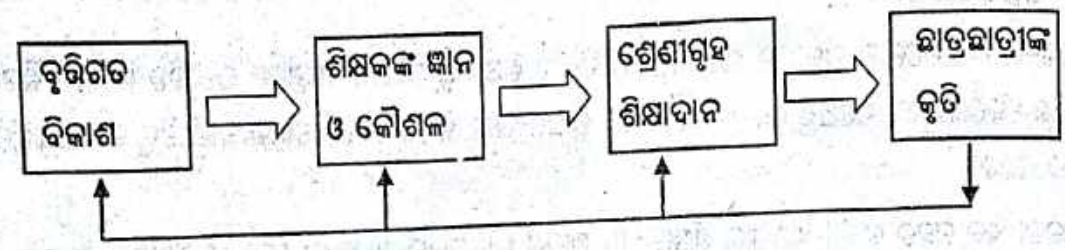

ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ତିନିଗୋଟି ସୋପାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ କୃତିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । ପ୍ରଥମ, ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ଓ କୌଶଳକୁ ବଢ଼ାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ, ଉତ୍ତମ ଜ୍ଞାନ/କୌଶଳ ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ କୃତିକୁ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରାଏ । ଉପରୋକ୍ତ ନମୁନାରେ ଅନ୍ୟ ଏକ କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀକୃତି ଯଦି ଅନ୍ତିମ ସୋପାନ (ଉତ୍ପାଦନ) ହୁଏ, ତେବେ ଏହାର ମୂଳ ଉତ୍ସ (ନିବେଶ) ହେବ ଯଥାକ୍ରମେ ଶ୍ରେଣୀଗୃହ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଜ୍ଞାନ/କୌଶଳ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ । ଯଦି ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀଙ୍କ କୃତି ଆଶାନୁରୂପ ନ ହୁଏ, ତେବେ ପୁଣିଥରେ ନିବେଶ ସୋପାନ ବା ଉତ୍ସକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନର ଦରକାର ପଡ଼େ । ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ମୂଳ ଉତ୍ସର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଏ, ଯଦ୍ୱାରା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଆଶାନୁରୂପ କୃତି ହାସଲ କରିପାରିବେ ।

ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ଗୁରୁତ୍ୱ :

ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ଏକ ଅବିରତ ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହା ସହ ଶିକ୍ଷକ ଚାକିରୀ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଚାକିରୀରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷକ ତାଲିମ ବା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ, ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନଭାବେ ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟବସ୍ତୁ ତଥା ଶିକ୍ଷା ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ/କୌଶଳର ଅଧୁନାତନ (update) ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ (performance)ର ସମୀକ୍ଷା ଓ ପ୍ରତିଫଳନ କରାଏ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ଓ କୌଶଳ ଆବଶ୍ୟକତାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିହାତି ଜରୁରୀ । ଏହାଛଡ଼ା ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ଶିଳ୍ପର ଜଗତୀକରଣ (Globalization) ଏବଂ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା ଓ ବିଷୟଗତ ଜ୍ଞାନର ବିସ୍ଫୋରଣାତ୍ମକ ବୃଦ୍ଧି ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଅବିରତଭାବେ ନୂତନ ଜ୍ଞାନ କୌଶଳ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରୁଛି । The Habits of Highly Effective people ପୁସ୍ତକରେ ଷ୍ଟିଫେନ୍ କୋଭେ ଦେଇଥିବା ଏକ ଛୋଟ ପରାମର୍ଶ 'ମନରେ ସର୍ବଦା ସମାପ୍ତିକୁ ରଖି କାର୍ଯ୍ୟାରମ୍ଭ କର' ଏଠାରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯଦି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଆଗାମୀ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ସଫଳତା ସହ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ନିଜେ ଭବିଷ୍ୟତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବା ଜରୁରୀ । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଗୁଣାତ୍ମକ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ସୁଯୋଗ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଦେବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶାସକମାନେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷକମାନେ 'ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଶିକ୍ଷଣ' ସେମାନଙ୍କର ବ୍ରତ ବୋଲି ମନୋବୃତ୍ତି ପୋଷଣ କରିବା ଦରକାର ।

5.6.2 ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ଉପାୟ

ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ସରକାର ସମସ୍ତ ଏଲିମେଣ୍ଟାରୀ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ବାର୍ଷିକ ୨୦ ଦିନିଆ ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିଅଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ବିବିଧ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟାର ସୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇପାରେ । ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଜାତୀୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆଧାର-୨୦୦୯ରେ ଦର୍ଶାଯାଇଥିବା କେତେକ ମାର୍ଗ ବିଷୟରେ ନିମ୍ନ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

- **ସ୍ୱଳ୍ପକାଳୀନ ଓ ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ :** ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୌଶଳ କିମ୍ବା କୌତୁହଳ ଉଦ୍ୟୋଗକାରୀ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଆଧାରିତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସ୍ୱଳ୍ପକାଳୀନ ଅବା ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ଭିତରେ ବର୍ଷସାରା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜିଲ୍ଲା ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ (DIET) ଗୁଡ଼ିକ 'ଭଗ୍ନାଂଶର ଶିକ୍ଷାଦାନ', ପିଲାଙ୍କଠାରେ 'ଧର୍ମ ନିରପେକ୍ଷୀ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ', ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର ଅଧିନିୟମ-୨୦୦୯ ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷକର ଭୂମିକା ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ଫରୋଗ ନିରୋଧକ ଶକ୍ତି ହ୍ରାସଜନିତ ମାରାତ୍ମକ-ରୋଗ (ଏଡ଼ସ୍) ଉପରେ ସଚେତନତା ଇତ୍ୟାଦି ଉପରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ତାହାର ସମ୍ପାଦନ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବେ । ସ୍ୱଳ୍ପକାଳୀନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ୪ରୁ ୫ ଦିନ ଓ ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ୧ରୁ ୩ ମାସ ସମୟ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ସାରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଜ୍ଞାନ ମୂଳଦୁଆ ଓ ବୃତ୍ତିଗତ ଦକ୍ଷତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଢଙ୍ଗକୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ କରାଯାଇଥାଏ ।

- **ସୂଚନା, ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା ଓ ଦୂର ମାଧ୍ୟମର ବ୍ୟବହାର :** ସୂଚନା ଓ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା ଓ ଦୂର ମାଧ୍ୟମଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ସହଜସାଧ୍ୟ କରିପାରିଛି । ଟେଲିଭିଜନ, ରେଡ଼ିଓ, ଟେଲିଫୋନ୍ ଓ ଇଣ୍ଟରନେଟ୍ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷକ ସ୍ୱ-ଇଚ୍ଛାରେ ନିଜର ଜ୍ଞାନ-ମୂଳଦୁଆକୁ ମଜବୁତ୍ କରିପାରିବେ । ଦୂର ମାଧ୍ୟମ ମଧ୍ୟ ଫଳପ୍ରଦଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିକ୍ଷକ ଦୂରଦୂରାନ୍ତର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ସହ ଯୋଗସୂତ୍ର ରକ୍ଷା କରିପାରିବେ । ନିଜର ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତା ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ନିଜ ନାମ କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିୟୋଜିତ ରହି ମଧ୍ୟ ଦୂର ଶିକ୍ଷା ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଭାଗ ନେଇପାରିବେ ।

- **ଉଚ୍ଚତର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ :** ଉଚ୍ଚତର ଅଧ୍ୟୟନ କିମ୍ବା ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଇଚ୍ଛୁକ ନଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ ଛୁଟି ମଞ୍ଜୁର କରାଯାଇପାରେ । ଏହାଛଡ଼ା କ୍ଷୁଦ୍ର ଗବେଷଣା ଯୋଜନା (Small Research Project) କିମ୍ବା କ୍ରିୟାତ୍ମକ ଗବେଷଣା (Action Research) ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରାଯାଇପାରେ । ଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶରେ ଥିବା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ନିମିତ୍ତ ଅଦଳବଦଳ ହୋଇ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ସ୍ୱଳ୍ପକାଳୀନ ଫେଲୋସ୍ପିତ ଓ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତାରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦିଆଯାଇପାରିବ ।

- **ବୃତ୍ତିଗତ ପଠନ ସାମଗ୍ରୀ :** ଶିକ୍ଷାଦାନ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ବହୁପ୍ରକାର ପତ୍ରିକା, ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ, ପୁସ୍ତକମାନ ପଠନରେ ରୁଚି ଓ ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ନୂତନ ଧାରଣା ସଂପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ହୋଇଥାଏ ।

- **ବୃତ୍ତିଗତ ସମ୍ମିଳନୀ ଓ ସଭା :** ଶିକ୍ଷକତା ବୃତ୍ତି ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ସଭା ଓ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଡକାଯାଇ କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଆଲୋଚନା କଲେ ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ ।

- **ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ସାମଗ୍ରୀ :** ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ତତ୍କାଳ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ସଂପ୍ରତି କ୍ଲଷ୍ଟର ଓ ବ୍ଲକ୍ ସ୍ତରରେ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରମାନ ରହିଛି । ପ୍ରତି ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଜଣେ ସଂଯୋଜକ ରହିଛନ୍ତି । ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷଣ ସାମଗ୍ରୀ ସହ ସମୂଳ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସମବେତ ହୋଇ ନିଜ ନିଜର ଶୈକ୍ଷିକ ସମସ୍ୟାମାନ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । ସଫଳ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସମ୍ପର୍କରେ ଅଭିଜ୍ଞତାର

ଆଦାନପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତି ସମ୍ପର୍କରେ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନିଜ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି ।

- **ଶିକ୍ଷକ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ :** ନିଜର ଶୈକ୍ଷିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିବା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାରେ ଅଭିନବ ପ୍ରୟାସମାନ ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସମଭାବାପନ୍ନ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଦଳବଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଭାବର ଆଦାନପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଏପରି ଶିକ୍ଷକ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଦକ୍ଷତା ବିକାଶ ହେବା ସହ ସାମଗ୍ରୀକ ଭାବେ ଶିକ୍ଷକଗୋଷ୍ଠୀ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ।
- **ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ / ବିଦ୍ୟାଳୟ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ପରିଦର୍ଶନ :** ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହେଉଥିବା କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ସିଧାସଳଖ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣର ଅନୁଭୂତି ହାସଲ କରିବା ଦ୍ୱାରା ନିଜର ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅନେକ ଅଭିନବ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ବାସ୍ତବରେ ସମ୍ଭବ ଏହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତି ଓ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଉନ୍ନତି କରିଥାନ୍ତି ।
- **ସହଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ଅନୌପଚାରିକ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ :** ଶିକ୍ଷାଦାନକୁ କିପରି ଉନ୍ନତ କରିହେବ ସେ ସଂପର୍କରେ ସହ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ଅନୌପଚାରିକ ଆଲୋଚନା ବହୁ ସମୟରେ ନୂତନ ଧାରଣାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଏକ କ୍ଲଷ୍ଟର ବା ବ୍ଲକ ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ର ପରିଦର୍ଶନ କରି ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ପାଇଁ କି କି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହେଉଛି ତା'ର ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

6. ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ସହ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଯେକୌଣସି ଦୁଇଟି ସମ୍ପର୍କ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

5. 6.3 ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅଧିକାର

ଶିକ୍ଷା ଓ ଜାତୀୟ ବିକାଶ : ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ ରିପୋର୍ଟ (୧୯୬୪-୬୬) ସ୍ୱୀକାର କରେ: ଫଭାରତ ବର୍ଷର ଭବିଷ୍ୟତ ତା'ର ଶ୍ରେଣୀ କକ୍ଷରେ ହିଁ ଗଢ଼ା ହେଉଛି ।' ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ଯେ କେତେ ଅଧିକ ତାହା ଏହି ଉକ୍ତିଟି ସୂଚାଇଦିଏ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅଧିକାର ଉଭୟେ ସତେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ରାର ଦୁଇଟି ପାର୍ଶ୍ୱ । ସୁତରାଂ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ସହିତ ଅଧିକାର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସଚେତନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଶିକ୍ଷକମାନେ କେଉଁ କେଉଁ ଅଧିକାର ଉପଭୋଗ କରିପାରିବେ, ଏହା ଉପରେ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଉଭୟ ସରକାରୀ ଓ ବେସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ଉଦ୍ୟମ ଜାରି ରହିଛି । ସରକାର କେତେକ ବେସରକାରୀ ସଂଗଠନ ଓ ଜନଶିକ୍ଷା ଅଧିନିୟମ ମିଳିତ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଏହାର ରୂପରେଖ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସରିଛି । ତଥାପି ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସ୍ତରରେ ଏ ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଆନ୍ତରିକତାର ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ସେଭଳି ଆଖିଦୃଶିଆ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉନାହିଁ । ନିମ୍ନରେ କେତେକ ଅଧିକାର ବିଷୟରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି ।

- ସରକାରଙ୍କ ସ୍ପଷ୍ଟ ଆଦେଶନାମା ବିନା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କୌଣସି ଅଣ-ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟ (Non-Teaching Tasks)ରେ ନିୟୋଜିତ କରାଯାଇନପାରେ, ଯଦ୍ୱାରା କି ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ବିକାଶ ଦିଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ସମୟ ଦିଆଯାଇପାରିବ ।
- ନିଜର ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଅଧିକାର ରହିଛି ।
- ଶିକ୍ଷକ ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ତାହାର ନିୟମ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ମୌଳିକ ଅଧିକାରକୁ (ଯଥା: କଥନ ଓ ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି) ଉପଭୋଗ କରିବାର ସ୍ୱାଧିନତା ପାଇବେ ।

- ସରକାର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥିବା ସର୍ବନିମ୍ନ ବେତନଠାରୁ କମ୍ ଅର୍ଥ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବେତନ ଭାବେ ଦିଆଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।
- କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ବର୍ଣ୍ଣ, ଲିଙ୍ଗଗତ ଓ ଧର୍ମଗତ ଭେଦଭାବର ଶିକାର ହେବେ ନାହିଁ ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମାନୁସରଣ ବା ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଘ ଗଠନ କରିବାର ଅଧିକାର ଅଛି, ଯାହା ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନେ ସରକାରଙ୍କୁ ଅଥବା ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା/ଦାବୀ ବିଷୟରେ ଜଣାଇପାରିବେ ।
- ଚୁକ୍ତି ବିଷୟକ ସର୍ତ୍ତ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଚାକିରୀରେ ନିରାପତ୍ତାର ଅଧିକାର ରହିବ ।
- ଶିକ୍ଷକ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ଯୌନ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା/ଉତ୍ପୀଡ଼ନର ଶିକାର ହେଲେ, ତାହାର ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର ଅଧିକାର ତାଙ୍କର ରହିଛି ।
- ମାନବାଧିକାର ପରିସରଭୁକ୍ତ ସମସ୍ତ ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଲାଗୁ ହୋଇପାରିବ ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଏକାନ୍ତତା ବା ଘରୋଇ ବ୍ୟାପାର (Privacy) ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଧିକାର ରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟ କେହି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଘରୋଇ ବ୍ୟାପାରରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।
- ଶିକ୍ଷକ ନିଜକୁ ପ୍ରଚାର କରିଥିବାର ଅଧିକାର ରହିଛି ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଆରୋପ (attribution) କରିବାର ଅଧିକାର ଅଛି ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ଲେଖାକୁ ନିଜ ନାମରେ, ବେନାମୀଭାବେ ଅଥବା ଛଦ୍ମ ନାମରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଅଧିକାର ଅଛି ।

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ୧୯୬୬ ମସିହାରେ ମିଳିତ ରାଷ୍ଟ୍ର ଶିକ୍ଷା ବିଜ୍ଞାନ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସ୍ଥା (United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation) ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ଶ୍ରମ ସଂସ୍ଥା (International Labour Organisation) ଭାରତରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିର ଉନ୍ନତି କରିବାକୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ତଥା ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ଦେବାକୁ କେତେକ ସୁଚିନ୍ତିତ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅଧିକାର ବିଷୟରେ କୌଣସି ସୂଚନା ନାହିଁ । ଅଧିକାଂଶ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିଜର ଅଧିକାର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ବିଷୟରେ ସଚେତନ କରାଗଲେ ସେମାନଙ୍କ ସଶକ୍ତିକରଣର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇପାରିବ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ତୁମେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ କ'ଣ କରିପାରିବ ?

ଏ ଦିଗରେ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ କ'ଣ କରିପାରିବ ?

5.6.4 ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ଭୂମିକା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ

ଏକ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା, ସମାନ ଚାକିରୀ ନିୟମ, ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସାଧାରଣ ସମସ୍ୟା ଏବଂ ନିଜ ବୃତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମାନ ଭାବଧାରା ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷକଗଣ ଗଠନ କରୁଥିବା ସଂଘକୁ ଏକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ଏହି ସଂଘର ଜଣେ ଜଣେ ସଦସ୍ୟ । ପ୍ରାଦେଶିକ, ଆଞ୍ଚଳିକ ବା ଜିଲ୍ଲା ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘମାନ ରହିଛି । ଏହାଛଡ଼ା ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରକାରଭେଦ ବା ଚାକିରୀ ସର୍ତ୍ତ ଅନୁସାରେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘମାନ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ହେଲା, ଓଡ଼ିଶା ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (OSSTA), ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ, ଉତ୍କଳ ନିମ୍ନ-ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷକ ୟୁନିଅନ, ଓଡ଼ିଶା ଜିଲ୍ଲା ପରିଷଦ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରୀ ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚୁକ୍ତିଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (OGHSCTA), ଓଡ଼ିଶା ଆଇ.ସି.ଏସ୍.ଇ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂଘ । ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ନେଇ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘଗୁଡ଼ିକ ତିଷ୍ଠି ରହିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମଟି ହେଲା, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଚାକିରୀ ନିରାପତ୍ତା,

ବେତନ ବୃଦ୍ଧି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଆଦି ପାଇଁ ଦାବି । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଲା, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ଭୂମିକା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ଉପରୋକ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ।

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (୧୯୮୬) ଶିକ୍ଷକ ସଂଘମାନଙ୍କର କେତେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ସୂଚାଇ ଦେଉଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା,

- ବୃତ୍ତିଗତ ସଚ୍ଚୋଟତା (integrity)କୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବା ସମ୍ମାନକୁ ବଢ଼ାଇବା ।
- ଅସମୀଚୀନ ବୃତ୍ତିଗତ ବ୍ୟବହାରକୁ ବାଧା ଦେବା ।
- ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଓ ଏହା ପାଳିତ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ଦେଖିବା ।
- ବୃତ୍ତିଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶ ଦିଗରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସଚେତନ କରାଇବା ।

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି (୧୯୮୬)ର କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ (Programme of Action)ରେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ଭୂମିକାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୁନଃ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା ଯେ, ଫଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଏକ ଦୃଢ଼, ଏକୀଭୂତ ଓ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ଏବଂ ଏହିଭଳି ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଉଚିତ୍, ନଚେତ୍ ତାହା ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଏହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହରାଇ ବସିବ ।

ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ (୧୯୬୪-୬୬) ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ଛଅଗୋଟି କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ କଳ୍ପନା କରିଅଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା,

- ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସାମୂହିକ ଭାବରେ ସଂଘର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନ୍ୟାର୍ଯ୍ୟ ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥିକ, ବୃତ୍ତିଗତ ସ୍ଥାନ ପାଇଁ ନିରାପତ୍ତା ଦେଇଥାଏ ।
- ସଂଘର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ଆଗ୍ରହକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସେବା ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଆଶାନୁରୂପ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଣିଥାଏ ।
- ପୁନଃ ନବୀକରଣ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ (refreshers course) ସେମିନାର, ପ୍ରକାଶନ, ଲାଇବ୍ରେରୀ ସେବା ଓ କର୍ମାତ୍ମକ ଗବେଷଣା (action research) ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ସୁରକ୍ଷା ଦିଏ ।
- ସଦା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସାମାଜିକ-ଆର୍ଥିକ ପରିସ୍ଥିତିର ଆହ୍ୱାନକୁ ମୁକାବିଲା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କାମ କରେ ।
- ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧି ପ୍ରଣୟନ କରି ଏହାକୁ ସଂଘର ସଭ୍ୟମାନେ କେତେ ଦୂର ଅନୁସରଣ କରୁଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟରେ ସୁ ନିଶ୍ଚିତ ହେବେ ।

ପରିଶେଷରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଶିକ୍ଷକ ସଂଘଗୁଡ଼ିକ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକଲେ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

7. କେଉଁ ଭୂମିକା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂଘଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ତା'ର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ରତା ରଖିପାରିଛି ?
8. ଶିକ୍ଷା ଆୟୋଗ (୧୯୬୪-୬୬) ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର କେତୋଟି କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ?

---

5. 6.5 ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧି

ଶିକ୍ଷକତା ବୃତ୍ତିରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆଚରଣ କ'ଣ ହେବା କଥା, ଏହି ଆଚରଣ ବିଧି କିଏ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ଓ ଏହାର ପାଳନକୁ କିଏ ତଦାରଖ କରିବେ ଏଭଳି ପ୍ରଶ୍ନ ଅଧିକାଂଶ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମନରେ ଆସେ । ନିମ୍ନ ଅନୁଚ୍ଛେଦଗୁଡ଼ିକରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଆଲୋଚନାରୁ ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଆମେ ପାଇପାରିବା ।

ପ୍ରଥମେ ଶିକ୍ଷକତା ବୃତ୍ତିର ମୂଲ୍ୟବୋଧ (values) କଥା ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଉ । ଶିକ୍ଷଣ ବୃତ୍ତି ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟବୋଧଗୁଡ଼ିକ ହେଲା, (୧) ନୂତନ ଜ୍ଞାନର ଅର୍ଜନ, ସଞ୍ଚାରଣ ଓ ମିଶ୍ରଣ, (୨) ଜ୍ଞାନର ସାମାଜିକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ବା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟତା, (୩) ସମାଜ ସହ କାମ କରିବା, (୪) ଅବାରିତ ନବୀକରଣ ଓ ନବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ, (୫) ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, (୬) ଅନୁସନ୍ଧାନ ଓ ସାମାଜିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, (୭) ସହଯୋଗିତା, (୮) ଐତିହ୍ୟ ପ୍ରତି ସଚେତନତା, (୯) ସାମାଜିକ ସଚେତନତା, (୧୦) ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଢଙ୍ଗ ।

ଉପରୋକ୍ତ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅପେକ୍ଷା ନିରାପତ୍ତା (ଯଥା : ବେତନ, ପଦୋନ୍ନତି, ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସମାଜ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ କିଛି ଆଶା କରେ । ଶିକ୍ଷକତା ବୃତ୍ତି ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଏକ ଆତ୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଆଦର୍ଶକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଆତ୍ମ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଆଦର୍ଶର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ନିଜେ ନିଜ ଉପରକୁ ଆଣିଥିବା ଶୃଙ୍ଖଳା, ଯାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରି ବ୍ୟକ୍ତି ବୃହତ୍ ସମାଜ ପାଖରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କୈଫିୟତ୍ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ଶିକ୍ଷକତା ବୃତ୍ତିରେ ଥିବା ଜଣେ ସଦସ୍ୟଭାବେ ତାଙ୍କଠାରୁ କେଉଁ ମୂଲ୍ୟବୋଧ (values) ଓ ଆଦର୍ଶ ((norms) ଆଶା କରାଯାଏ ତାହା ନିଜେ ଶିକ୍ଷକ ହିଁ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ଓ ତଦନୁଯାୟୀ ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ଏହା ଏକ ଆତ୍ମ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଗତ ପ୍ରଣାଳୀ । ଶିକ୍ଷକମାନେ ସାମୂହିକଭାବେ ଆଚରଣ ବିଧିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନିଅନ୍ତି ।

ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧିର କେତୋଟି ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଲା :

- ଏହା ସେବା ଆଚରଣ ବିଧି (Service conduct rules)ର ବିକଳ୍ପ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନୁହେଁ । ସାଧାରଣତଃ ସେବା ଆଚରଣ ନିୟମ ପ୍ରଶାସନର ସୁବିଧା ପାଇଁ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଥାଏ ଯାହାର ଉଲଙ୍ଘନ ପାଇଁ ପ୍ରଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧି ପାଳନ ଓ ଉଲଙ୍ଘନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ନିଜକୁ ନୈତିକ ଭାବେ ଦାୟୀ କରନ୍ତି ।
- ଶିକ୍ଷକ ସମାଜର ବିନା ପରାମର୍ଶରେ ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧି ପାଳନ ଓ ଉଲଙ୍ଘନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ନିଜ ପାଇଁ ଆଚରଣ ବିଧି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ନିଜ ଉପରକୁ ଏହାର ପାଳନର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରନ୍ତି ।
- ଏହା ଏକ ସାମୂହିକ ତଥା ଆତ୍ମ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଗତି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୁଏ ।

ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ୧୯୮୬/୧୯୯୨ର ଅନୁସରଣ କ୍ରମେ ସର୍ବଭାରତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (All India Primary Teachers Federation), ସର୍ବ ଭାରତ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷକ ସଂଘ (All India Secondary Teachers Federation) ଓ ଶୈକ୍ଷିକ ସମ୍ପର୍କର ସର୍ବଭାରତ ସଂଘ (All India Federation of Educational Associations)ର ମିଳିତ ସହଯୋଗରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶୈକ୍ଷିକ ଗବେଷଣା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରିଷଦ (NCERT) ୧୯୯୭ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧି କୋଡ୍ (Code of Professional Ethics) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଡିସେମ୍ବର ୨୦୧୦ରେ ଏହା ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପରିଷଦ (NCTE) ଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ କମିଟି ଦ୍ୱାରା ସଂଶୋଧିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ/ପିତାମାତା/ଗୋଷ୍ଠୀ/ସମାଜ ଏବଂ ନିଜ ବୃତ୍ତି ଓ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ପ୍ରତି ରହିଥିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହା ନିମ୍ନ ଅନୁଚ୍ଛେଦଗୁଡ଼ିକରେ ସୂଚାଇ ଦିଆଗଲା ।

୧. ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

୧.୧ ସମସ୍ତ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ସ୍ନେହ ଓ ଆଦର ସହିତ ବ୍ୟବହାର କର ।

୧.୨ ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଲିଙ୍ଗ, ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତି, ଅକର୍ମଣ୍ୟତା, ଭାଷା ଓ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରତି ନିରପେକ୍ଷ ଓ ନ୍ୟାୟ ପରାୟଣ ହୁଅ ।

୧.୩ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଶାରୀରିକ, ସାମାଜିକ, ବୌଦ୍ଧିକ, ଆବେଗିକ ଓ ନୈତିକ ବିକାଶକୁ ସୁଗମ କର ।

୧.୪ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଦିଗରେ ପିଲାର ମୌଳିକ ମାନବିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ସମ୍ମାନ ଦିଅ ।

୧.୫ ପିଲାଟି ତା'ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ତଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୁଣ ଆଦିର ବାସ୍ତବ ରୂପାୟନ ଯେପରି କରିପାରିବ ସେଥିପାଇଁ ସୁଚିନ୍ତିତ ଓ ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ଉଦ୍ୟମ କର ।

୧.୬ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନ ଆଧାରିତ ମୂଲ୍ୟବୋଧଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ ହେଉଥିବା ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ପରିଚାଳନା କର ।

୧.୭ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଖାପଖୁଆଇ ଶିକ୍ଷାଦାନ କର ।

୧.୮ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ତଥ୍ୟର ଗୋପନୀୟତା ରକ୍ଷାକର ଓ ଯିଏ କେବଳ ଆଇନସଙ୍ଗତ ଭାବେ ହକ୍‌ଦାର ତାଙ୍କୁ ସେଭଳି ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କର ।

୧.୯ କୌଣସି ପିଲାକୁ ଭୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ, ମାନସିକ ଆଘାତ ଦେବା ଉଦ୍‌ବେଗରେ ରଖିବା, ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡଦେବା, ଉତ୍ପୀଡ଼ନ କରିବା ଆଦିରୁ ବିରତ ହୁଅ ।

୧.୧୦ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଠାରୁ ଯାହା ଆଶା କରାଯାଏ ସେହିଭଳି ମର୍ଯ୍ୟାଦାସମ୍ପନ୍ନ ଢଙ୍ଗଢାଙ୍ଗ ଦେଖାଅ ।

୨. ପିତାମାତା, ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ସମାଜ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

୨.୧ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ତଥା ହିତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପିତାମାତା/ଅଭିଭାବକଙ୍କ ସହ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ରୂପାୟନ କର ।

୨.୨ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀ ଅବା ସେମାନଙ୍କ ପିତାମାତା/ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନିକାରକ ଏପରି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ ରୁହ ।

୨.୩ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତର ସମ୍ମିଶ୍ରିତ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ସମ୍ମାନବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କର ।

୨.୪ ମନରେ ସର୍ବଦା ଦେଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରଖିବ, ଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ବା ଭାଷାର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘୃଣା ବା ଶତ୍ରୁତାଭାବ ପ୍ରସାର କଲାଭଳି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ରୁହ ।

୩. ନିଜ ବୃତ୍ତି ଓ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

୩.୧ ନିଜର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଚେଷ୍ଟା କର ।

୩.୨ ସହକର୍ମୀ ଓ ନିଜ ବୃତ୍ତି ସହ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ଓ ଭାବ ବିନିମୟକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିବା ସଂସ୍କୃତି ସୃଷ୍ଟି କର ।

୩.୩ ଘରୋଇ ଟିଉସନ୍ ବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହାରର ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହୁଅ ।

୩.୪ କୌଣସି ଉପହାର ଗ୍ରହଣ ଅଥବା କାର୍ଯ୍ୟଘେନା ପ୍ରୀତି ଅନୁମୋଦନରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ରୁହ ଯାହାକି ତୁମର ବୃତ୍ତିଗତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲାଭଳି ଅବା କ୍ଷତି ପହଞ୍ଚାଇବା ଭଳି ଜଣାପଡୁଥିବ ।

୩.୫ ସହକର୍ମୀ ଅଥବା ଉଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅପ୍ରମାଣିତ ବା ଅସ୍ୱୀକୃତ ଅଭିଯୋଗ ଆଣିବାରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ରୁହ ।

୩.୬ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀ, ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ, କର୍ମଚାରୀ କିମ୍ବା ଅଭିଭାବକଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନିକାରକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବାରୁ ପରିହାର କର ।

୩.୭ ନିଜ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ମତାମତ ଓ ବୃତ୍ତିଗତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ସମ୍ମାନ ଦିଅ ।

୩.୮ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହ ଜଡ଼ିତ ତଥ୍ୟର ଗୋପନୀୟତା ରକ୍ଷାକର ଓ କେବଳ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ଦେବାକୁ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକାରପ୍ରାପ୍ତ ତେବେ ସେହିଭଳି ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କର ।

ଉପରୋକ୍ତ ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧିକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ଶପଥ ନେବାକୁ ଯାଇ ଘୋଷଣା କରିବେ ଯେ, ସେ ସଦାସର୍ବଦା ଶିକ୍ଷକତା ବୃତ୍ତିରେ ସମ୍ମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରଖିବେ ଏବଂ ଏପରି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ ଯାହା ତାଙ୍କ ବୃତ୍ତିର ସୁନାମ

ଉପରେ ଏକ ପ୍ରତିକୂଳ ପ୍ରଭାବ ପକାଇବ । ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀ, ଅଭିଭାବକ, ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ସମାଜ ପ୍ରତି ଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ସକାଶେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷକ ପାଇଁ ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧିକୁ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତଭାବେ ପାଳନ କରିବି ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

9. କେଉଁ ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ତୁମର ଅଧିକ ପସନ୍ଦ ଓ କାହିଁକି ? ତିନୋଟି ବାକ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ଦିଅ ।

5.7 ସଂସ୍କୃତିକରଣ (Enculturation)

ଶିକ୍ଷା ଏକ ସାମାଜିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହା ଏକ ସମାଜର ଚାଲିଚଳଣ, ଭାବଧାରା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ଅପରପକ୍ଷରେ ଶିକ୍ଷାମାଧ୍ୟମରେ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଧାରା ସହିତ ସମାଜର ନୂତନ ପୀଢ଼ିକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଯାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ସହିତ ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳର ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କୃତିରେ ଥିବା ଉପାଦାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଫଳପ୍ରଦ ଏବଂ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷକ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନରେ ରତ ଥିବାବେଳେ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ଅଞ୍ଚଳର ସଂସ୍କୃତି ଓ ତହିଁର ଉପାଦାନ ସହ ଅନ୍ତରଙ୍ଗଭାବେ ଜଡ଼ିତ ହେବା ଜରୁରୀ । କୌଣସି ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରି ତା' ସହିତ ସାମିଲ ହେବା ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଆମେ ସଂସ୍କୃତି କରଣ (Enculturation) କହିବା ।

ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଉଭୟେ ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଡ଼ିତ । ଯଦି ଲୋକମାନେ ଦଳଗତଭାବେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ବାସକରି ଏକା ସାଂସ୍କୃତିକ ଧାରା ବା ପରମ୍ପରାର ସମଭାଗୀ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ସମାଜ ଗଢ଼ିଉଠେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ସମାଜର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭାଗ ହେଉଥିବା ଓ ସଞ୍ଚରର କରାଯାଉଥିବା ଧାରଣା, ମନୋବୃତ୍ତି, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ଅଭ୍ୟାସଗତ ଆଚରଣ ଆଦିର ସମଷ୍ଟିରୁ ଏକ ସଂସ୍କୃତି ଜନ୍ମ ନିଏ । ସୁତରାଂ, ସଂସ୍କୃତି ଏକ ଜଟିଳ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଯହିଁରେ ସମାଜର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷା (ଲିଖିତ, କଥିତ ବା ସାଙ୍କେତିକ) କଳା, ଶିକ୍ଷା, ଧର୍ମ, ବିଶ୍ୱାସ, ଭାବନା, ମନୋବୃତ୍ତି, ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ରୀତିନୀତି, ପରମ୍ପରା ଆଦି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଫେରାରୋ (୨୦୦୮)ଙ୍କ ମତରେ ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଜୀବନର ଏକ ମାର୍ଗ । ଏହି ସଂସ୍କୃତି ସାମାଜିକଭାବେ ଗଠିତ ହୁଏ । ନିମ୍ନ ଚିତ୍ରଟିରେ ସଂସ୍କୃତିର ରୂପକୁ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଯେଉଁଥିରୁ ତୁମେ ସଂସ୍କୃତି କ'ଣ ଏ ଧାରଣା ପାଇପାରିବ ।

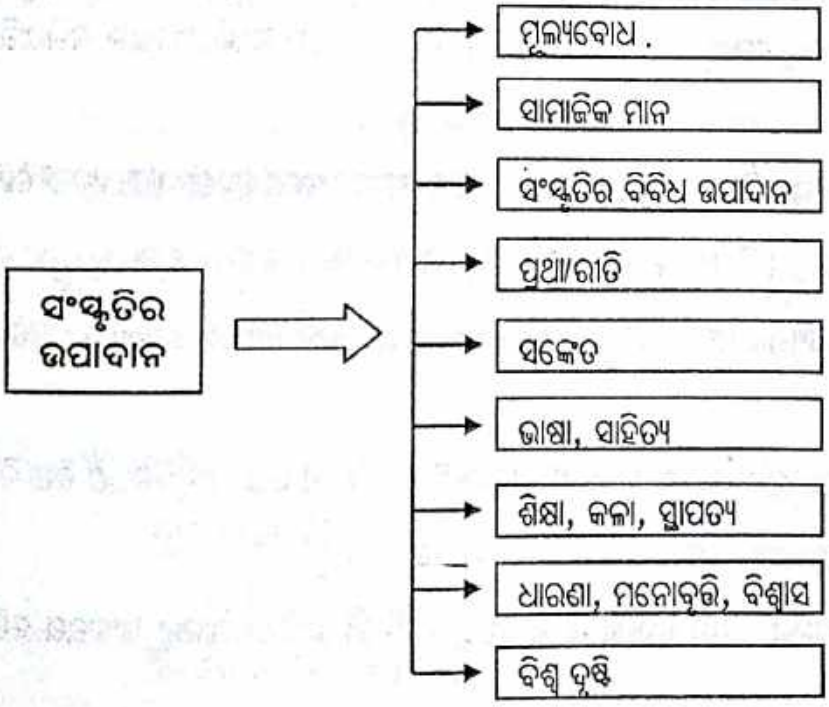

ସଂସ୍କୃତିର କେତେକ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି : ଏହାକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶିକ୍ଷଣ, କରେ ଏହା ସକ୍ରିୟ, ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ, ଏହା ଆପେକ୍ଷିକ, ଏହା ସହ ସମସ୍ତେ ଅଂଶୀଦାର ଏବଂ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଜାଣତରେ ଏହାକୁ ଆପଣେଇ ନିଏ କିମ୍ବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶିକ୍ଷାଦାନରୁ ଏହା ଶିଖେ ।

5.7.1 ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଲକ୍ଷଣ

ସଂସ୍କୃତିକରଣ ହେଲା ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯାହାଯୋଗୁଁ ଏକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସଂସ୍କୃତି ଏହାର ସ୍ୱୀକୃତି ସାମାଜିକ ମାନ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧଗୁଡ଼ିକୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ଦିଏ, ଯାହା ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ସମାଜର ଜଣେ ସଦସ୍ୟଭାବେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେବ ଓ ସମାଜରେ ନିଜର ଉପଯୁକ୍ତ ଭୂମିକା ଖୋଜିପାଇବ । ଏହି ସଂସ୍କୃତିକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ସଂସ୍କୃତିର ସଞ୍ଚରଣ ଧାରାବାହିକଭାବେ ଗୋଟିଏ ପୀଢ଼ିର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପିଢ଼ିକୁ ଘଟି ଚାଲିଥାଏ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପିଢ଼ୀର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସମାଜର ଜଣେ ଜଣେ ସଦସ୍ୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଅନ୍ୟ କେତେକ ବିଶେଷତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଏକ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ଜନ୍ମର ପରଠାରୁ ଆତ୍ମ-ସଚେତନତାର ବିକାଶ ସହିତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଥାଏ ।
- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଉଭୟ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ (formal) ଓ ଅନୌପଚାରିକ (informal) ଶିକ୍ଷଣଯୋଗୁଁ ସମ୍ଭବ । ଅନୌପଚାରିକ ସଂସ୍କୃତିକରଣକୁ ସମାଜବାଦୀମାନେ ସାମାଜିକୀକରଣ (socialization)ର ନାମ ଦେଇଥାନ୍ତି ।
- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଚେତନତା (conscious) ଓ ଅଚେତନ (unconscious) ମନରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇପାରେ ।
- ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଅନ୍ତିମ ଫଳ ହେଉଛି ସମାଜରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିଚୟ (Identity) ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସ୍କୃତିକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମାଜରେ ତା'ର ଏକ ପରିଚୟ ସୃଷ୍ଟି କରାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।
- ସଂସ୍କୃତିକରଣ (enculturation) ଓ ପରସଂସ୍କୃତି ଗ୍ରହଣ (acculturation) ଏକା କଥା ନୁହେଁ । ଜଣେ ନିଜ ସଂସ୍କୃତିର ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ଉଚିତ୍ ଆଚରଣର ଶିକ୍ଷଣକୁ ସଂସ୍କୃତିକରଣ କୁହାଯାଉଥିବା ବେଳେ, ଫପର ସଂସ୍କୃତିକରଣ'ରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସଂସ୍କୃତି ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଏକ ସଂସ୍କୃତିରୁ ସେ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ଆଚରଣଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷଣ କରିଥାଏ ।

5.7.2 ସଂସ୍କୃତିକରଣ କାହିଁକି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ

ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଗୁରୁତ୍ୱ କେତେ ବେଶୀ ତାହା ଯେ କେହି ସାମାଜିକ ସଚେତନ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁଭବ କରିପାରିବେ । ସେ ବିଷୟରେ ନିମ୍ନରେ ସୂଚନା ଦିଆଗଲା ।

- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଶିଖାଏ, ଯେ ସେ କିପରି ସାଂସ୍କୃତିକ ସମାଜର ଜଣେ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ସଦସ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ।
- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଶିଖାଏ ଯେ, ସେ କିପରି ସଂସ୍କୃତିର ଆବଶ୍ୟକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭୂମିକାକୁ ପୂରଣ କରିପାରିବ ।
- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଚେତନତା (conscious) ଓ ଅଚେତନ (unconscious) ମନରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇପାରେ ।
- କୌଣସି ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ଆଚରଣ ଜୀବନଶୈଳୀ କ'ଣ ଏ କଥା ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଶିକ୍ଷା ଦିଏ ।
- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ହିଁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନଶୈଳୀକୁ ଏକାପରି କରିଥାଏ ।
- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ କିପରି ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତିକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରମାନଙ୍କୁ ସଂଚରର କରିବେ ତାହା ଶିକ୍ଷା ଦିଏ ।

- ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ସ୍ୱ ପରିଚୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସହ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟ ସୃଷ୍ଟି କରାଏ । ଯାହାକି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଅନ୍ୟ ବହିଃସମାଜର ସଦସ୍ୟଙ୍କ ସହ ଭାବର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ସମୟରେ ନିଜର ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଦର୍ଶାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

10. ଠିକ୍ ଉତ୍ତରଟିକୁ ବାଛ :

ସଂସ୍କୃତିକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଫଳରେ-

(କ) ସମାଜ ଗୋଟିଏ ପିଢ଼ିଠାରୁ ଅନ୍ୟ ପିଢ଼ିକୁ ସଞ୍ଚରିତ ହୁଏ ।

(ଖ) ସଂସ୍କୃତି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଖକୁ ସଞ୍ଚରିତ ହୁଏ ।

(ଗ) ସଂସ୍କୃତି ଗୋଟିଏ ପିଢ଼ିରୁ ଅନ୍ୟ ପିଢ଼ିକୁ ସଞ୍ଚରିତ ହୁଏ ।

(ଘ) ସଂସ୍କୃତି ଜଣେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଠାରୁ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପାଖକୁ ସଞ୍ଚରିତ ହୁଏ ।

5.7.2 ସଂସ୍କୃତିକରଣ କିପରି ହୁଏ ?

ସାଧାରଣତଃ ତିନୋଟି ଉପାୟରେ ସଂସ୍କୃତିକରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଯଥା: ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶିକ୍ଷାଦାନ, ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷଣ ବା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ଅନୁକରଣ ଶିକ୍ଷଣ ଓ ଅଚେତନ ଶିକ୍ଷଣ ।

- **ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶିକ୍ଷାଦାନ :** ପିତାମାତା, ଗୁରୁଜନ ବା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା ଶିଖାଆନ୍ତି, ଯଥା: କ'ଣ କରିବା ଉଚିତ୍, କ'ଣ ନ କରିବା ଉଚିତ୍, କେଉଁଟି ଭୁଲ୍ ଓ କେଉଁଟି ଖରାପ ଇତ୍ୟାଦି ।

- **ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷଣ ବା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ଅନୁକରଣ ଶିକ୍ଷଣ :** ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ଅନୁକରଣ କରି ଯାହା ଶିଖିଥାଏ, ସମାଜରେ ରହୁଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ମିଳାମିଶାର ବ୍ୟକ୍ତି ଅନେକ କଥା ଶିକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଯାହାକୁ କି ଆଲବର୍ଟ ବାନ୍ଦୁରା ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

- **ଅଚେତନ ଶିକ୍ଷଣ :** ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଉଭୟ ସଚେତନ ବା ଅଚେତନ ହୋଇପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତି ସଚେତନ ଓ ସକ୍ରିୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସମାଜର ଅନ୍ୟମାନେ କ'ଣ କହୁଛନ୍ତି, ଭାବୁଛନ୍ତି ଅବା କରୁଛନ୍ତି ତାହା ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତି ସମୟେ ସମୟେ ତାଙ୍କ ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ଅବଚେତନ ଭାବେ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦ, ଅରୁଚିକର ଆଚରଣ ଆଦି ସ୍ୱତଃ ଶିଖିଥାଏ ଯାହାକୁ କି ସେ କେବେ, କେଉଁଠି ଓ କାହାଠାରୁ ଶିଖିଲା ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ।

ଆମର ସମଗ୍ର ଜୀବନକାଳକୁ ସଂସ୍କୃତିକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ହିଁ କଟାଇ ଆସିଛୁ । ଏହା ଏକ ଧାରାବାହିକ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସୁଛି ତାହା ସହ ତାଳଦେ ଆମର ସଂସ୍କୃତିକରଣ ଘଟି ଚାଲିଛି ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ଘଟିବ ।

ତୁମ ପାଇଁ କାମ :

ଶ୍ରେଣୀରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ-ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁଣାତ୍ମକ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସଂସ୍କୃତିକରଣର କି କି ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

5.7.3 ସଂସ୍କୃତିକରଣରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭୂମିକା

ବହୁ ସଂସ୍କୃତି ସମାହିତ ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଇଁ ଜଟିଳ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡ଼େ । ବିଶେଷକରି ଶିକ୍ଷକମାନେ ଇଂରାଜୀ ଅବା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଶିକ୍ଷାଦାନ ବେଳେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହ ଯୋଗାଯୋଗ (Communication) ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଅନ୍ତି । ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ଶିକ୍ଷକ କୌଣସି ଆଦିବାସୀ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ବଦଳିହୋଇ ଆସିଲା ପରେ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ତାରତମ୍ୟତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ବିଶେଷକରି ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି ତାଙ୍କୁ ନୂଆକରି ଲାଗେ । ଏହିଠାରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ସହୃଦୟ ଶିକ୍ଷାଦାନ (Culturally Response Teaching) ଆଶା କରାଯାଏ । ଜଣେ ସାଂସ୍କୃତିକ ସହୃଦୟ ଶିକ୍ଷକ ସଦାବେଳେ ସାଂସ୍କୃତିକ ତାରତମ୍ୟତା ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ନଥାନ୍ତି ଓ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥାନ୍ତି ।

- ନୂଆ ସଂସ୍କୃତି ସହ ପରିଚିତ ହେବା; ଯଥାଶୀଘ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତିରେ ଥିବା ଭେଦଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷଣ କରିବା ।
- ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ କଥାକୁ ଶୁଣିବା, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ କିଛି କହୁଥିବା ବେଳେ କୌଣସି ବାଧା ନ ଦେବା ।
- ସାଂସ୍କୃତିକ ବୈଷମ୍ୟତାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବା ।
- ଧୈର୍ଯ୍ୟବାନ ଓ କ୍ଷମାଶୀଳ ହେବା ।
- କଥା କହିବା ଆଗରୁ ଚିନ୍ତା କରିବା, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ଯାହାଠାରୁ ଶୁଣିଛି ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ପୁଣିଥରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ।
- ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ କଥା ନ ବୁଝି ପାରିଲେ ପୁଣିଥରେ ପଚାରିବା କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କାହାରି ସାହାଯ୍ୟ ନେବା ।

ସର୍ବଶେଷରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନ ଓ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ସହ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ ଓ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ମଧ୍ୟ ବିକାଶ ହେବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ ନିଜର ଅଧିକାର ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହେବା ସହିତ ନିଜର ବୃତ୍ତିଗତ ବିଧି ବିଷୟରେ ଭଲଭାବେ ସଚେତନ ହେବା ସହିତ ନିଜର ବୃତ୍ତିଗତ ବିଧି ବିଷୟରେ ଭଲଭାବେ ଜାଣିବା ଓ ତାହାକୁ କଡ଼ାକଡ଼ି ଭାବେ ପାଳନ କରିବା ଜରୁରୀ । ସାଂସ୍କୃତିକ ବୈଷମ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବା ବହୁ ସଂସ୍କୃତି ସମାହିତ ଶ୍ରେଣୀ (Multicultural Classroom)କୁ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱର ଭାର ଅଧିକ ହୋଇପଡ଼େ । ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିଜର ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଏ ସମସ୍ତ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଯାଇ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସଶକ୍ତିକରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକ ତଥା ଛାତ୍ର ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ହେବା ସହ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ବିକାଶ ହୋଇପାରିବ ।

5.8 ଏହି ଏକକରୁ ତୁମେ ଯାହା ଶିଖିଲ

- ଆମେ ନିଜ ବିଷୟରେ ଯାହା ଦେଖୁ ଓ ଚିନ୍ତାକରୁ ତାହା ହିଁ ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ । ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ ବ୍ୟକ୍ତିର ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ ଥିବା ସଦାବେଳେ ଏକ ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି, ଯଥା: 'ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ପାରିବି ।'
- ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆଜୀବନ ଛାତ୍ର ହେବା, ଫଞ୍ଚାନ ହିଁ ଶକ୍ତି' ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରିବା, ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ ଓ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ କ୍ୟାସେଟ୍ ଶୁଣିବା, ଦିନର ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷଯାଏ ମନରେ ସକରାତ୍ମକ ଭାବନାକୁ ସ୍ଥାନଦେବା ଇତ୍ୟାଦି ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ ।
- ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ସେବାକାଳୀନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ, ବୃତ୍ତିଗତ ସମ୍ମିଳନୀ, ସଭା, ସେମିନାର, ଫୋରମ୍ ଓ ସାଧନ ସାମଗ୍ରୀର ଉପଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ କରାଯାଇପାରିବ ।

- ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱର ବିକାଶ ପାଇଁ ଏକ ଉତ୍ସାହକ ପରିବେଶର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ବିଶେଷକରି ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସକରାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଆସ୍ଥା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ବହୁଳଭାବେ ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ ।
- ବହୁ ସଂସ୍କୃତି ସମାହିତ ଶ୍ରେଣୀ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବା ଆହ୍ୱାନକୁ ମୁକାବିଲା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସଂସ୍କୃତିକରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

5.9 ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

1. ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତି, ଜ୍ଞାନର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ
2. (କ) ଠିକ୍, (ଖ) ଭୁଲ୍, (ଗ) ଭୁଲ, (ଘ) ଠିକ୍
3. (କ) ଶାରୀରିକ, (ଖ) ନିରାପତ୍ତା,
   (ଗ) ଭଲପାଇବା ଓ ସମ୍ବନ୍ଧୀତ ହେବା,
   (ଘ) ଆତ୍ମସମ୍ମାନ,
   (ଙ) ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି
4. (ଖ), (ଗ) ଓ (ଙ)
5. ଶିକ୍ଷକ ଗୋଷ୍ଠୀର ସାମଗ୍ରୀକ ବିକାଶ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ଗୁଣାତ୍ମକ ବିକାଶ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାଦାୟୀ ଆଦର୍ଶ
8. ତିନୋଟି
10. (ଗ)

5.10 ଏକକ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧. ଉଚ୍ଚ ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ନିମ୍ନ ସମ୍ମାନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ କି କି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାଅ ।

୨. ମନୋବୃତ୍ତିର ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପ ଲେଖ । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମନୋବୃତ୍ତିର ମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କିପରି ହୁଏ ସଂକ୍ଷେପରେ ବୁଝାଅ ।

୩. ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ? ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ବୃତ୍ତିଗତ ବିକାଶର ଗୁରୁତ୍ୱ କାହିଁକି ରହିଛି ବୁଝାଇ ଦିଅ ।

୪. ଶିକ୍ଷକ ସଂଘର ଭୂମିକା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କର ।

୫. ବୃତ୍ତିଗତ ଆଚରଣ ବିଧିର ବିଶେଷତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

୬. 'ନେତୃତ୍ୱ ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା'- ବୁଝାଅ । ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ଉଲ୍ଲେଖ କର । ଶିକ୍ଷକ ନେତୃତ୍ୱ ବିକାଶ ଦିଗରେ କି କି ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇପାରେ ?

୭. ସଂସ୍କୃତିକରଣ କ'ଣ ଓ ଏହା କାହିଁକି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଝାଅ ।

5.11 ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ

Developing self esteem and A positive Attitude, SOAR Programme, 2003 (http.www/selfesteem and a positive attitude – Developing, pdf.)

Teacher and Society : Report of the National Commission on Teachers-I, 1983-85 (www.Toindia.nic.in.)

National Curriculum for teacher Education, 2009 (www.ncte-india.org.)

Code of professional Ethics for School Teachers, NCTE, December-2010 (www.ncte-india.org.)

Key Issues : Enhancing Teacher Leadership, National Comprehensive Centre for teacher Quality, October-2007, (www.ncctq.org.)

Empowering Teachers as leaders, by : Paul M. Terry, National Fotum Journal (down loaded from website)

Enculturation and Acculturation : A reading for cultural Anthroplogy by Stephen A Grunland & Marvin K. Mayers, 1988

ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ବୁଝିବା (FC-2), ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା, କଟକ.

■

BM-20